

Istoria Ucrainei

Oleksandr Ghisem, Oleksandr Martyniuk

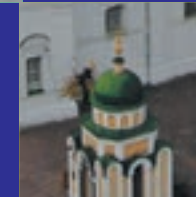
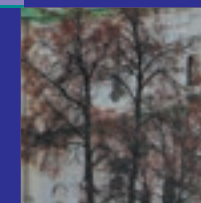
8 Istoria Ucrainei

8

8

Istoria Ucrainei

Oleksandr Ghisem
Oleksandr Martyniuk

Oleksandr Ghisem, Oleksandr Martyniuk

Istoria Ucrainei

**Manual pentru clasa a VIII-a a instituțiilor
de învățământ mediu general cu predarea
în limba română/moldovenească**

Recomandat de Ministerul Învățământului și Științei din Ucraina

Cernăuți
„Bukrek”
2021

УДК 94(477)''16/18'':37.016(075.3)
Г51

Перекладено за виданням:

Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України: підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти. Харків: Вид-во «Раною», 2021. 192 с.: іл.

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України
від 22.02.2021 № 243)*

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Гісем О. В., Мартинюк О. О.

Г51 Історія України: підручник для 8 класу з навчан-
ням румунською/молдовською мовами закладів загаль-
ної середньої освіти. Чернівці: Букрек, 2021. 196 с.: іл.

ISBN 978-966-997-049-7 (рум./молд.)

УДК 94(477)''16/18'':37.016(075.3)

Інтернет-підтримка

ISBN 978-617-09-6955-2 (укр.)
ISBN 978-966-997-049-7 (рум./молд.)

© Гісем О. В., Мартинюк О. О., 2021
© ТОВ Видавництво «Раною», оригінал-макет,
2021
© МПП «Букрек», переклад, 2021

Stimați elevi și eleve din clasa a VIII-a!

Înainte de a începe să lucrați cu acest manual, e necesar să luați cunoștință cu structura și conținutul lui. Materialul din manual este sistematizat în cinci capitole, iar capitolele — în paragrafe, care, la rândul lor, sunt împărțite pe puncte.

Știți deja că istoria, ca oricare altă știință, are propria terminologie, pe care trebuie s-o înțelegeți. Manualul conține datele principalelor evenimente, determinarea noțiunilor și a termenilor, informația despre personalitățile istorice remarcabile. Cuvintele și datele evidențiate cu caractere aldine (îngroșate) necesită o atenție deosebită din partea voastră. Lucrând la lecții și acasă, verificați-vă, pentru a vă convinge dacă ați reținut corect cronologia evenimentelor, numele personajelor istorice, noțiunile și termenii.

Paragraful începe cu o expunere succintă a însărcinărilor și cu întrebările pentru repetare. Ele vă vor ajuta să vă amintiți materialul deja cunoscut și să vă pregătiți pentru însușirea celui nou.

Un rol important în însușirea materialului îl joacă izvoarele istorice, ilustrațiile, hărțile, tabelele și schemele din manual. Lucrând cu paragraful respectiv, citiți cu atenție izvoarele istorice incluse în el și dați răspunsuri la întrebările puse. Examinând ilustrațiile, atrageți atenția neapărat la însemnările care detaliază conținutul lor. Activitățile cu hărțile istorice vor contribui la formarea viziunilor despre modul în care s-au desfășurat evenimentele, precum și despre transformările pe care acestea le-au generat. Schemele și tabelele vor clarifica legăturile între componentele unui anumit fenomen istoric, vor explica particularitățile lui.

Pe câmpurile de lângă text, în unele ilustrații, precum și în blocuri separate după fiecare paragraf, sunt prezentate întrebări și însărcinări. Veți putea efectua o auto-verificare, cugeta asupra materialului studiat și întări abilitățile practice. Dacă este nevoie, apelați la izvoarele istorice (Atlasul de Istorie a Ucrainei, rețeaua Internet și altele).

Manualul are un Internet-suport (așa-numita anexă electronică). În paginile lui sunt prezentate codurile QR cu ajutorul cărora veți putea găsi:

- izvoarele sub formă de texte;
- informații suplimentare la paragraf;
- materiale pentru desfășurarea lecțiilor practice;
- însărcinări pentru generalizarea cunoștințelor pe capitole;
- planuri-scheme cu instrucțiuni pentru îndeplinirea însărcinărilor;
- lista bibliografiei recomandate;
- teste-online pentru pregătirea în vederea controlului tematic la fiecare capitol.

Cu deosebit respect, colectivul de autori

Rubricile manualului:

**Izvoarele
comunică**

Fapte interesante

Personalități în istorie

Glosar

**Sunteți de acord cu...
De ce?**

Lucrăm cu cronologia

**Întrebări
și însărcinări**

- ◆ *Învățăm în joacă*
- ▲ *Răspundem
la întrebări*
- ✦ *Prelucrăm
însărcinarea*
- ★ *Dezvoltăm
capacitățile
de creație*

Internet-suport

Capitolul I. Pământurile ucrainene în componența Reci Pospolitei (sec. XVI – prima jumătate a sec. XVII)

§1. Statutul pământurilor ucrainene în prima jumătate a sec. XVI. Uniunea de la Lublin din anul 1569.

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: date despre situația politică a pământurilor ucrainene în prima jumătate a sec. XVI; care au fost premisele încheierii, esența și consecințele adoptării Uniunii de la Lublin pentru societatea ucraineană; ce semnifică noțiunile „Coroana poloneză”, „Uniunea de la Lublin”, „stat federativ”, „voievodat”, „Statutele lituanienne”, „democrația șleahică”; cine erau „magnații”, „șleahța”, „rutenii”.

AMINTIȚI-VĂ: 1. Arătați pe harta-atlas statele în componența cărora s-au aflat pământurile ucrainene la sfârșitul sec. XV. 2. Care pământuri ucrainene se aflau în acea perioadă în componența Coroanei poloneze și a Marelui Ducat al Lituaniei, Ruteniei și Samogiției? 3. Faceți comparație între situația pământurilor ucrainene aflate sub dominația poloneză și lituaniană către sfârșitul sec. XV.

Coroana Poloneză —

1) denumirea oficială a statului, care era folosită în Regatul Poloniei de la mijlocul sec. XIV; 2) noțiune ce determină orânduirea statului polonez.

- Este, oare, justă părerea că ambele state participante la Uniunea de la Lublin erau interesate de unire, însă în mod diferit? De ce?

Uniunea de la Lublin din anul

1569 — unirea Coroanei Poloneze și a Ducatului Lituaniei într-un singur stat – Reci Pospolita în cadrul unei ședințe comune a reprezentanților seimurilor polonez și lituanian, care a avut loc în anul 1569 în orașul Lublin.

1. Situația politică pe pământurile ucrainene în prima jumătate a sec. XVI. În prima jumătate a sec. XVI pământurile ucrainene se aflau în componența unor state diferite. O parte însemnată dintre aceste pământuri și anume Podlasia, Volânia, estul Podoliei (ținutul Brațlav) și pământurile din jurul Kievului se aflau în componența Marelui Ducat al Lituaniei, Ruteniei și Samogiției (în continuare — Marele Ducat al Lituaniei sau Lituania), Galiția, ținutul Belz, al Holmului și partea de vest a Podoliei se aflau sub stăpânirea **Coroanei Poloneze**. De pe la mijlocul sec. XIV, Bucovina a devenit parte componentă a Principatului Moldovei. În anul 1514, Principatul Moldovei, împreună cu pământurile ucrainene aflate în componența sa au nimerit sub stăpânirea Imperiului Otoman. Transcarpatia intra, din sec. XIII, în componența Regatului Ungariei. În urma înfrângerii suferite în fața turcilor otomani, în anul 1526, lângă Mohács, Ungaria și-a pierdut independența, iar Transcarpatia a fost împărțită între Sfântul Imperiu Roman (partea de vest) și Principatul Transilvaniei (Semigradului), dependent de turcii otomani (partea de est).

În Peninsula Crimeea și pe o parte a pământurilor din zona de nord a Mării Negre, de la mijlocul sec. XV, a existat statul poporului tătar crimeean — Hanatul Crimeii, care, din anul 1475, a fost vasal al Imperiului Otoman. În urma războaielor moscovo-lituanienne de la sfârșitul sec. XV — începutul sec. XVI, ținutul Cernighiv-Siverski a intrat în componența Cnezatului Moscovei.

2. Premisele încheierii Uniunii. Seimul de la Lublin din anul 1569. În anii 60 ai sec. XVI, pe pământurile ucrainene s-au produs importante transformări, legate de unirea Coroanei Po-

PĂMÂNTURILE UCRAINE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SEC. XVI.

loneze și a Marelui Ducat al Lituaniei într-o singură uniune statală, conform condițiilor prevăzute de Uniunea de la Lublin.

Care au fost premisele acestei unificări? În acea perioadă, Marele Ducat al Lituaniei slăbise mult. Suferind înfrângeri în războaiele cu Moscova de la sfârșitul sec. XV — începutul sec. XVI, el a pierdut importante teritorii. Din anul 1561, Lituania a luat parte la Războiul Livonian împotriva Moscovei. În urma înfrângerilor suferite, Marele Ducat al Lituaniei s-a pomenit într-o criză profundă și încerca să obțină ajutor militar din partea Poloniei. Aceasta, însă, intenționa să se folosească de slăbirea puterii Lituaniei pentru a-și realiza planurile cu privire la mărirea teritoriilor propriului stat.

Ideea unificării Lituaniei și Poloniei avea susținători în ambele state, însă era înțeleasă în mod diferit. **Magnații** lituanieni, care aveau o situație dominantă în societate, erau de acord cu unificarea a „două state egale”, cu condiția existenței seimului separat și a menținerii stării lor privilegiate. Magnații polonezi, **șleahta** măruntă și cea mijlocie susțineau

Magnați (de la latinescul *magnatus* „om înstărit, om văzut”) — aristocrați, mari proprietari de pământ în Ungaria, Polonia, Lituania, Ucraina, Belarus și în alte state din Europa.

Șleahță — stare privilegiată în Polonia, Lituania, Ucraina și Belarus, care, în sec. XIV-XVIII, au intrat în componența Coroanei Poloneze, a Marelui Ducat al Lituaniei sau a Uniunii Statale Polono-Lituanene.

Uniunea de la Lublin. Pictor J. Matejko. Sfârșitul sec. XIX

Stat federativ — statul care este compus din câteva entități statale, fiecare dintre acestea păstrându-și propriile organe ale puterii și supunându-se organelor federative generale ale puterii.

1

2

Stema (1) și drapelul (2) Uniunii Polono-lituaniene. Desen modern

- Care au fost consecințele pozitive și cele negative ale Uniunii de la Lublin?

în general ideea unirii. Ei vedeau în această unire posibilitatea de a obține noi pământuri și țărani dependenți.

Șleahța lituaniano-ruteană avea o atitudine pozitivă față de posibila unire a Lituaniei și Poloniei, sperând că astfel statul își va întări puterea și va fi în stare să apere frontierele sudice de invaziile tătarilor crimeeni. Unirea celor două state corespundea, de asemenea, intereselor economice ale șleahței lituaniano-rutene, deoarece prin Polonia treceau traseele comerciale spre țările Europei Occidentale.

Pentru a soluționa problema unirii Coroanei Poloneze și a Marelui Ducat al Lituaniei, în anul 1569, în orașul polonez Lublin, s-a întrunit seimul comun al reprezentanților stărilor privilegiate din cele două țări. Divergențele acute cu privire la forma unificării celor două state au durat jumătate de an. Partea lituaniană se pronunța în favoarea creării unui **stat federativ**, iar Polonia — pentru încorporarea (inclusiv) Lituaniei în componența sa.

După ce s-a convins că partea poloneză nu are de gând să ia în considerare propunerile, delegația lituaniană a părăsit lucrările seimului. Ca răspuns, senatul polonez (camera superioară a seimului) a chemat populația să se pregătească de război cu Lituania și a cerut regelui Sigismund (pol. Zygmunt) al II-lea August să adopte o hotărâre referitoare la alipirea Volâniei și Podlasiei la Polonia. Anunțând alipirea acestor pământuri, regele polonez i-a ordonat șleahței, care avea conace pe acele teritorii, să vină la Lublin pentru a depune jurământul de credință în fața Poloniei (în caz contrar ea risca să-și piardă proprietatea). Mai târziu, regele a emis un privilegiu referitor la revenirea sub stăpânirea sa a ținuturilor Brațlav și Kiev, afirmând că „toate pământurile rutene din timpurile cele mai vechi, începând de la strămoșii regilor noștri polonezi, au fost alipite împreună cu alte pământuri la Coroana Poloneză”.

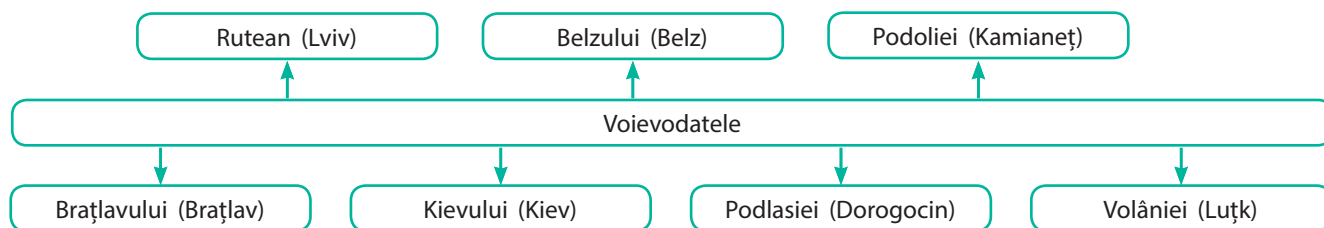
Delegația lituaniană s-a văzut nevoită să se supună părții poloneze, să revină la lucrările seimului și să accepte excluderea din componența statului lituanian a pământurilor ucrainene menționate cu condiția creării statului federativ.

În data de 1 iulie **anul 1569**, la Lublin, a fost creată Uniunea (alianța) cu privire la unirea Coroanei Poloneze și a Marelui Ducat al Lituaniei într-un stat federativ al celor „două popoare” — **Reci Pospolita** (într-un cuvânt — republică).

Regele statului unit era ales în comun în cadrul seimului de către șleahța poloneză și lituaniană. Polonia și Lituania își păstrau separat legislația, sistemul judiciar, guvernele central și teritorial, armata și finanțele. În Lituania seimul a fost lichidat, iar țara și-a pierdut dreptul la relații independente cu alte state.

3. Schimbările social-politice de pe pământurile ucrainene după Uniunea de la Lublin. Încheierea Uniunii de la Lublin a contribuit la victoria armatelor poloneză și lituaniană în Războiul Livonian. Recī Pospolita a devenit unul dintre cele

ORGANIZAREA ADMINISTRATIV-TERITORIALĂ A PĂMÂNTURILOR UCRAINENE ÎN COMPONENTA RECI POSPOLITEI

mai puternice state europene de la acea vreme. Treptat a crescut și rolul ei de centru cultural al răspândirii valorilor civilizației occidentale printre popoarele slave și baltice. În același timp, în cadrul Reци Pospolitei se conturau premise pentru viitoarele avantaje economice și politice ale părții poloneze și nu erau luate în calcul la nivelul convenit interesele comunității locale a **rutenilor**.

Pământurile ucrainene din cadrul Reци Pospolitei erau împărțite în voievodate, care, la rândul lor, erau compuse din poviaste (asemănătoare actualelor județe), unde puterea administrativă și cea judiciară era concentrată în mâinile starostilor numiți de rege. Pentru soluționarea problemelor locale, alegerea deputaților pentru seimul general de stat, în voievodate și județe erau convocate din când în când seimurile șleahțice. În fruntea voievodatelor se aflau voievozii, care, de asemenea, erau numiți de către rege. Aceștia își exercitau puterea administrativă și militară, prezidau ședințele seimurilor șleahțice.

Uniunea de la Lublin a avut pentru pământurile ucrainene atât consecințe pozitive, cât și negative. Astfel, pe pământurile ucrainene alipite la Polonia s-a păstrat justiția după normele **Statutelor Lituaniene** și evidența în limba ruteană (astfel erau numite pe atunci limbile ucraineană și belarusă). Șleahța ruteană avea posibilitatea să ocupe funcții în administrațiile locale indiferent de convingerile confesionale. Datorită Reци Pospolitei pământurile ucrainene erau antrenate la noile forme ale vieții sociale: „**democrația șleahțică**”, autoadministrarea locală, așa-numita justiție a stărilor sociale și altele. Prin intermediul Poloniei, pe pământurile ucrainene s-a răspândit influența culturală a Europei occidentale, a crescut numărul instituțiilor de învățământ.

În același timp, necesitatea de a participa la lucrările seimurilor locale, a seimului general de stat, comunicarea cu guvernării poloneze au cauzat o polonizare treptată a șleahței rutene. Uniunea de la Lublin i-a oferit regelui posibilitatea să ofere nobilimii poloneze moșii pe teritoriile alipite. Apariția posesiunilor magnaților polonezi pe pământurile ucrainene a făcut să crească nemulțumirea țărănimii. Cel de-al Treilea Statut Lituanian de la **1588** i-a transformat în iobagi pe țărani care locuiau pe teritoriul proprietarului moșiei mai mult de zece ani.

Ca urmare a polonizării și catolicizării, s-a agravat starea unei părți însemnate a populației ucrainene. Nu s-au

Ruteni (rusini) — denumire comună folosită în sec. XVI-XVIII în Reци Pospolita pentru populația ortodoxă slavă (în prezent, ucraineni și belaruși).

Voievodat — unitate administrativ-teritorială pe pământurile ucrainene în componența Marelui Ducat al Lituaniei și Coroanei Poloneze în sec. XV-XVIII, condusă de către voievod.

Statutele Lituaniene — coduri de legi ale Marelui Ducat al Lituaniei din anii 1529, 1566 și 1588, elaborate în baza dreptului local lituanian și rutean (ucrainean și belarus).

Democrația șleahțică — denumire ce se referea la orânduirea Reци Pospolitei, potrivit căreia rolul principal în stat îi revenea șleahței, care conducea în numele întregii populații.

În opinia cercetătorului ucrainean contemporan Petro Kraliuk, Uniunea de la Lublin a împiedicat, în oarecare măsură, în sec. XVI, aspirațiile Moscovei de a înghiți pământurile ucrainene și de a le dizolva în „marea moscovită”. Pe de altă parte, ea a contribuit la dizolvarea elitei ucrainene în „marea poloneză”.

Lucrăm cu cronologia

Anul 1569 — încheierea Uniunii de la Lublin.

Anul 1588 — adoptarea celui de-al Treilea Statut Lituanian.

Prima pagină a celui de-al Treilea Statut Lituanian de la 1588. Fotocopie.

îndeplinit nici așteptările șleahței rutene, care spera că în noul stat pământurile îi vor fi apărate de invaziile tătarilor crimeeni și atacurile șleahței poloneze.

Sunteți de acord că... De ce?

- În prima jumătate a sec. XVI pământurile ucrainene se aflau în componența diferitor state.
- Prin anii '60 ai sec. XVI s-au creat premise pentru unificarea Coroanei Poloneze și a Reci Pospolitei într-un singur stat. Însă viziunea participanților asupra viitoarei asociații statale se deosebea esențial.
- Ca urmare a încheierii Uniunii de la Lublin, pe harta Europei a apărut un nou stat — Reci Pospolita. O mare parte din pământurile ucrainene s-a pomenit sub dominație poloneză.

Întrebări și însărcinări

1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Asocieri”. **Regulile jocului.** Profesorul/profesoara numește un termen, numele unui personaj istoric, un fenomen istoric după materialul paragrafului. Elevii și elevele urmează să aducă exemple de asocieri cu acest cuvânt și să le explice.
2. Care era situația pe pământurile ucrainene în prima jumătate a sec. XVI? 3. Care au fost premisele unificării Poloniei și Lituaniei și viziunea asupra acestui eveniment a părților poloneză, lituaniană și, respectiv, ucraineană? 4. În ce condiții a fost încheiată Uniunea de la Lublin? 5. Ce fel de schimbări s-au produs pe pământurile ucrainene după încheierea Uniunii de la Lublin?
6. Arătați pe hartă (pag. 5) ce pământuri ucrainene și în componența cărui stat intrau în prima jumătate a sec. XVI. În componența cărui stat intrau în acea vreme pământurile pe care locuiți voi? 7. Arătați pe harta-atlas centrele voievodatelor, înființate de autoritățile poloneze pe pământurile obținute în urma încheierii Uniunii de la Lublin. 8. Alcătuiți tabelul „Încheierea Uniunii de la Lublin”.

Premisele încheierii	Esența Uniunii	Consecințele pentru pământurile ucrainene

9. **Activitate în grupuri mici.** Discutați și propuneți rezolvarea unei probleme istorice. În Privilegiul emis la 6 iunie 1659 cu privire la revenirea ținutului Kiev în componența Poloniei, regele polonez, Sigismund al II-lea August menționa: „Kievul a fost și rămâne capul și orașul principal al pământurilor rutene, iar întregul pământ al Ruteniei, din timpurile cele mai vechi, începând de la strămoșii noștri, regi polonezi, a fost alipit împreună cu alte părți (*Podlasia, Volânia și Brațlavul* — nota autorului) la Coroana Poloneză”. Voi împărtășiți această opinie? Dați exemple în favoarea acestei opinii. 10. Pentru lecția de generalizare a cunoștințelor la capitol pregătiți un proiect didactic cu tema: „Ce povestesc despre trecut monumentele istorice din sec. XVI — începutul sec. XVII, situate în localitatea sau în zona în care locuiesc ori pe care am vizitat-o”. Folosiți planul-schemă corespunzător din anexa electronică.

8 Capitolul I. Pământurile ucrainene în componența Reci Pospolitei (sec. XVI – prima jumătate a sec. XVII)

§2. Structura socială și viața economică pe pământurile ucrainene în sec. XVI

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: care erau păturile principale ale societății ucrainene de la acea vreme; prin ce se deosebea starea păturilor privilegiate, semiprivilegiate și neprivilegiate ale societății; care sunt particularitățile vieții economice a pământurilor ucrainene din acea perioadă; ce înseamnă „stare socială”, „privilegiu”, „rentă”, „arendă”, „folwark”, „panșcină”, „Drepturile Magdebourg”.

AMINTIȚI-VĂ: **1.** Ce înseamnă structura socială a societății? **2.** Care erau păturile principale ale populației pe pământurile ucrainene în a doua jumătate a sec. XIV — sec. XV? **3.** Care pături ale populației pe pământurile ucrainene în a doua jumătate a sec. XIV — sec. XV erau privilegiate și care — nu? Prin ce se deosebea situația lor? **4.** Ce știți despre dezvoltarea economiei, orașelor, meșteșugurilor și comerțului în a doua jumătate a sec. XIV — sec. XV?

1. Stările privilegiate. Structura socială a societății ucrainene de la acea vreme avea un caracter de stări. După statutul lor (varietatea de drepturi și obligații), **stările** erau împărțite în privilegiate, semiprivilegiate și neprivilegiate.

Olimpul stării privilegiate era șleahta, reprezentată de către foștii cneji ai udelurilor. Ei constituiau un grup închis, în care nu se putea intra datorită caracterului înstărit sau funcțiilor de stat înalte pe care le dețineau membrii lui. Familiile cnejilor erau împărțite în „cneji principali”, din care făceau parte dinastiile Ostrog, Zaslavski, Sanguşko, de Ciortoria, Korețki, Golșanski, Dubrovițki, și așa-numiții cneji județeni (povitovi). „Cnejii principali” nu se subordonau puterii locale, aveau dreptul să facă parte din marele consiliu al cnejilor și să organizeze campanii militare cu propriile detașamente sub stemele de familie. Lor le aparțineau imense proprietăți funciare, lăsate ca moștenire, teritorii în care ei aveau dreptul să stabilească taxe și impozite, să-i judece pe cei supuși, să le ofere loturi de pământ cu condiția satisfacerii de către aceștia a serviciului militar. „Cnejii județeni” nu dispuneau de astfel de drepturi, iar detașamentele lor înarmate puteau să lupte în componența armatei poviaturilor (județelor), care se subordona autorităților locale.

Din categoria panilor făcea parte șleahta înstărită, care nu beneficia de titlul de cneaz, însă se deosebea prin vechimea originii, prin proprietatea funciară lăsată prin moștenire și prin **privilegii**.

Șleahta mijlocie, ca și șleahta mărunță, era reprezentată de moșieri și boieri. Aceasta era o clasă dependentă de cneji și pani, ai cărei reprezentanți câștigau titlul de șleahitic și titlul de proprietate asupra pământului prin satisfacerea serviciului militar împreună cu detașamentele lor de călăreți sau în mod individual.

În anul 1528 autoritățile au efectuat un recensământ al șleahtei. Trimiterea la rezultatele lui a devenit de atunci un argument în favoarea nobleței. În același timp, noțiunile de „cneaz” sau „boier” au fost înlocuite cu cea de „șleahitic”.

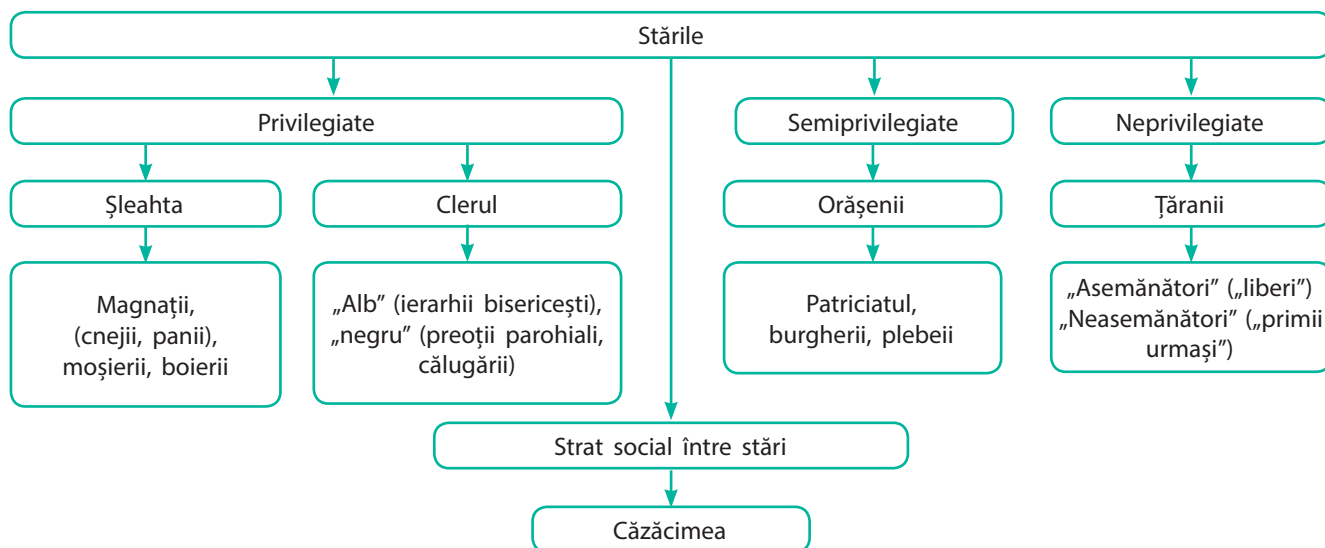
Stare socială — grup de persoane, ai cărei membri dispuneau de drepturi și obligații consfințite prin lege; apartenența la o clasă socială era obținută, de regulă, prin moștenire.

Privilegiu — act legislativ, drept oferit de către monarh unor persoane, grupe, stări sau pământuri aparte în Coroana Poloneză și în Marele Ducat al Lituaniei.

Șleahta ruteană (reconstrucție).
Pictor S. Șamenkov

ÎMPĂRȚIREA PE CLASE a SOCIETĂȚII UCRAINENE la începutul sec. XVI

Drepturile șleahței erau determinate și consfințite în Statutele Marelui Ducat al Lituaniei, adică în Statutele Lituaniene. Primul Statut Lituanian de la **1529** a legalizat împărțirea nobilimii în șleahtă, care primea pământ în schimbul satisfacerii serviciului militar, și magnați — cnejii și proprietari de pământ, care aveau în posesia lor orașe, orașele și moșii imense cu dreptul de moștenire. Aceștia se subordonau doar Marelui Principe al Lituaniei și aveau detașamente militare proprii. Cel de-al Doilea Statut Lituanian de la **1566** a majorat numărul drepturilor șleahței, care satisfăcea serviciul militar, aducând-o la același nivel cu magnații. Șleahta a obținut dreptul de a fi antrenată la conducerea statului datorită participării la activitatea parlamentelor locale și a Seimului național.

O stare privilegiată a societății ucrainene era și clerul, care constituia a zecea parte din întregul populației. Acesta era împărțit în clerul „alb” — înalții ierarhi bisericești (mitropolitul, episcopii, arhiepiscopii), care ocupau funcția numai cu consimțământul regilor polonezi și al marilor principii lituanieni, și clerul „negru” — clerul inferior (preoții parohiali, călugării). Situația clerului inferior depindea, în mare parte, de nobilimea pe pământurile căreia erau situate parohiile lui.

2. Stările semiprivilegiate și cele privilegiate. Din starea semiprivilegiată făceau parte orășenii, care dispuneau de privilegii în ceea ce privește autoadministrarea locală, dreptul la judecătorie separată, se ocupau de meșteșuguri și comerț. Ei, de asemenea, plăteau taxe, își onorau obligațiile față de proprietarii privați ai orașelor sau față de stat. Cea mai înstărită parte a populației urbane o constituia patriciatul relativ redus numeric. Acesta era compus din cei mai bogați negustori, cămătari și meșteșugari. Din categoria burgherilor —

Statutele Lituaniene sunt considerate cele mai desăvârșite coduri de legi din Europa sec. XVI. Ele conțineau idei juridice și politice din Epoca Renașterii: responsabilitatea judecătorilor în fața legii, dreptul persoanei la apărare din partea avocatului, răspunderea personală a infractorului (și nu a familiei sale), drepturi egale pentru reprezentanții diverselor stări sociale, cu convingeri religioase și de naționalități diferite, apărarea personalităților și a drepturilor patrimoniale ale femeilor. Însă Statutele lituaniene apărau, în primul rând, drepturile patrimoniale ale magnaților, ale șleahței mijlocii și ale celei mărunte.

Vasyl-Kostiantyn Ostrozski.
Pictor necunoscut. Sec. XVI

Cneazul **Vasyl-Kostiantyn Ostrozski** este considerat un reprezentant remarcabil al nobilimii ucrainene din sec. XVI — începutul sec. XVII. Către sfârșitul sec. XVI el a devenit unul dintre cei mai mari proprietari de pământ din Reci Pospolita. Cneazul avea moșii întinse în ținuturile Volânia, Kiev, Podol și în Galiția. Acestea numărau 25 de orașe, zeci de orășele, 570 de orașe (venitul anual al cneazului — 10 milioane de zloți, constituia două bugete de stat ale Reci Pospolitei). V.-K. Ostrozski a deținut funcțiile de staroste de Volodymyr, mareșal al șleahței din Volâni, voievod de Kiev, senator al Seimului național. Ocupând funcția de voievod al Kievului, el a devenit, practic, stăpân al zonei de frontieră a Ucrainei sau „rege neincoronat” al Rusi-Ucrainei. Cneazul a fost înaintat în calitate de pretendent la coroana poloneză în anul 1572 după moartea regelui Sigismund al II-lea August și la tronul moscovit după moartea țarului Fiodor în anul 1598.

V.-K. Ostrozski a sprijinit dezvoltarea bisericilor și a mănăstirilor ortodoxe, a spitalelor și instituțiilor de învățământ pe pământurile ucrainene.

? Sunteți de acord cu opinia potrivit căreia cneazul V.-K. Ostrozski a fost o personalitate remarcabilă a epocii în care a trăit? Argumentați-vă punctul de vedere.

care era cea mai numeroasă parte a orășenilor, fiind considerată o categorie de mijloc după nivelul de înstărire — făceau parte meșterii de breaslă și o parte semnificativă a negustorilor. O parte însemnată a populației de la orașe o constituia plebea — oamenii săraci care nu aveau proprietate.

Circa 80 % din populația pământurilor ucrainene o constituia țărănimea, care făcea parte din starea neprivilegiată. După situația lor juridică, țăranii erau împărțiți în: țărani regali (sau ai marelui cneaz) și ai proprietarilor privați, după caracterul obligațiilor — țărani care efectuau servicii, țărani care plăteau rentă și țărani care munceau pe pământurile stăpânului, după gradul de libertate personală — în „asemănători” și „neasemănători”. Dreptul de a trece fără dificultăți de la un stăpân la altul îl aveau doar țăranii „asemănători”. Cei „neasemănători” munceau forțat și fără plată în gospodăriile marilor proprietari de pământ.

Țăranii care efectuau serviciul militar erau liberi. Pentru aceasta, ei primeau loturi de pământ și erau eliberați de alte obligații. Din ei descindeau unii nobili mărunți. Majoritatea țărănilor erau cei ce plăteau tribut. Aceștia erau țărani liberi, care-i plăteau proprietarului **rentă** în bani sau produse pentru folosirea pământului. O altă categorie de țărani erau cei ce nu aveau pământ propriu și, pentru **arendarea** lui, îndeplineau unele obligații în folosul statului sau a proprietarului de pământ, unde munceau cu animalele lor proprii de tracțiune. Aceștia puteau fi liberi sau legați oficial de moșia pe care munceau.

Din reprezentanții diferitor pături ale populației s-a format un strat social aparte — căzăcimea. În etapa inițială a constituirii sale, căzăcimea se ocupa de diferite lucrări în zona de stepă și opunea rezistență în timpul invaziei tătarilor crimeeni.

Rentă — venit din proprietate, pe care arendatorii îl plăteau proprietarului pentru dreptul de a se folosi de ea o anumită perioadă de timp.

Arendă — folosirea temporară a bunurilor contra unei anumite plăți.

Judecător al zemstvei din Luțk din sec. XVI (reconstrucție).
Pictor S. Șamenkov

Țărani (reconstrucție).
Pictor S. Șamenkov

? Comparați, cu ajutorul ilustrațiilor de la pag. 9—12, îmbrăcămintea diferitor pături ale societății ucrainene.

■ Dați o apreciere morală modului de viață caracteristic oamenilor în comunitățile sătești.

Folwark — cătun, moșie, mare gospodărie șleahitică, a cărei activitate era orientată spre piață. Era o gospodărie cu mai multe ramuri, în care tot pământul aparținea proprietarului funciar. Gospodăriile de tip folwark se bazau pe munca țăranilor, care munceau cu ajutorul propriei forțe de tracțiune pentru a plăti panșcina.

Panșcină — o formă a rentei funciare, a muncii forțate a țăranului dependent, care muncea în gospodăria proprietarului de pământ cu inventarul său agricol și avea o libertate personală foarte limitată.

Treptat, căzăcimea a crescut numeric și s-a transformat într-o forță, care a început lupta pentru recunoașterea drepturilor și privilegiilor sale ca stare socială separată. În societatea ucraineană de la acea vreme, căzăcimea a început să joace rolul de elită și de reprezentant al intereselor majorității populației.

3. Viața economică la sate. Autoadministrarea sătească. Baza economiei pe pământurile ucrainene o constituia agricultura. În Galiția, Volânia, Podolia și în unele zone ale ținutului Kiev era prioritar sistemul mai nou de lucrare a pământului, iar în Polesia, sudul ținutului Kiev și în ținutul Pereiaslav — se practica vechiul sistem de pârloagă, care era mai puțin productiv. Treptat se răspândeau unelte de muncă mai performante. Alături de vechiul plug de lemn a început să fie folosit plugul cu brăzdar de fier, la care erau înhămați boii. Aratul cu plugul era folosit, în mare parte, în gospodăriile șleahiticilor.

În afară de agricultură se dezvoltă creșterea animalelor, pomicultura, grădinăritul și viticultura. Nu-și pierdeau însemnătatea lor în viața economică nici pescuitul și vânatul.

Pe pământurile ucrainene ce făceau parte din componența Marelui Ducat al Lituaniei agricultura avea, în mare parte, un caracter natural. Produsele agricole erau fabricate, în mare măsură, pentru necesitățile proprii.

Agricultura de pe pământurile ucrainene, ce făceau parte din componența Coroanei Poloneze, se reorienta treptat către necesitățile pieței europene, unde era în creștere cererea pentru producția meșteșugărească și agricolă. Șleahita a început să înființeze gospodării de tip folwark, să mărească panșcina și să ia pământurile de la țărani.

La răspândirea sistemului de gospodărire de tip folwark pe pământurile ucrainene din componența Marelui Ducat al Lituaniei, au contribuit măsurile luate conform prevederilor documentului numit „Ustava na voloki”, semnat de Marele Principe al Lituaniei, Sigismund al II-lea August, în anul 1557. Conform documentului, toate posesiunile funciare ale marelui Principe au fost măsurate și împărțite în loturi egale — voloka. Cele mai bune pământuri arabile erau date în folosință așa-numitelor folwark-uri ale Marelui Principe, restul erau împărțite țăranimii. Mărimea terenurilor țăărănești era de la 16,8 până la 21,8 hectare. Pentru folosirea lor, țăranii trebuiau să muncească două zile pe săptămână la proprietarul de pământ.

Reforma respectivă a ruinat vechea formă de folosire a pământului de către comunitatea de țărani. Au crescut obligațiile țăranilor, erau limitate drepturile lor de a trece la un alt stăpân. Țărănimia a fost privată, practic, de dreptul de a se folosi de păduri, a fost redusă suprafața terenurilor comune (a imașurilor și luncilor). Până la sfârșitul sec. XVI, sistemul respectiv de folosire a terenurilor s-a răspândit și asupra pământurilor bisericii și nobilimii.

În sec. XVI, autoadministrarea sătească era înfăptuită de către comunitățile locale (deși termenul respectiv a apărut ceva mai târziu). În localitățile sătești, comunitățile erau numite „vesi”, „sat”. Comunitățile formate din câteva sate, care, de regulă, aparțineau unui singur proprietar, erau numite „volost”. Astfel de comunități erau tipice în voievodatele Volâniei, Podoliei, Kievului, Belzului și Ruteniei. Autoadministrarea publică era înfăptuită în baza vechilor tradiții și obiceiuri.

Comunitatea era condusă de către staroste, care era ales de țărani sau numit de către proprietarul satului. În afară de aceasta, erau aleși alți membri ai conducerii publice („gubernului”) și ai judecătoriei sătești. La participarea în aceste structuri puteau pretinde capii gospodăriilor de familie. Femeile și bărbații necăsătoriți nu aveau drept de vot. Comunitatea avea un teritoriu clar determinat, proprietate imobilă, venituri și cheltuieli.

Comunitățile aveau anumite principii morale pentru care oamenii se uneau: garanția reciprocă, responsabilitatea colectivă pentru menținerea ordinii sau pentru infracțiunile comise.

4. Dezvoltarea orașelor, a meșteșugului și comerțului. În sec. XVI pe pământurile ucrainene creșteau și se dezvoltau orașele. Cele mai multe orașe erau pe pământurile vest-ucrainene. În estul Podoliei și în ținutul Kiev numărul lor s-a redus din cauza pericolului permanent al unor invazii din partea tătarilor crimeeni. Cel mai mare oraș era Lvivul, a cărui populație era de circa 7—10 mii de oameni. Orașe mari și mijlocii (cu 200—700 de case) erau considerate orașele Brațlav, Kremeneți, Vinnyțea, Jitomir, Luțk, Ostrog.

Multe orașe erau dependente de magnați și de biserică. Unele orașe erau subordonate regelui polonez sau Marelui Principe al Lituaniei. Autoritățile statului încercau să contribuie la dezvoltarea lor, deoarece orașele plăteau taxe mari și organizau apărarea de invaziile tătarilor crimeeni.

În acea perioadă, pe pământurile ucrainene s-au extins **Drepturile Magdeburg**. Ele erau oferite orașelor de către regii polonezi sau Marii principii lituanieni, iar mai târziu și de marii magnați. În cea de-a doua jumătate a sec. XIV — prima jumătate a sec. XVI, Drepturile Magdeburg au fost primite de majoritatea orașelor ucrainene.

Orașele care aveau Drepturile Magdeburg erau conduse de magistrat — organ selectiv al autoadministrării orașenești. Acesta era compus din sfat (organ administrativ și totodată judecătoresc pentru cazurile civile) și tribunal (organ judecătoresc pentru cazurile penale). Sfatul era condus de burgomistru, iar tribunalul — de șolfuz (judecător). Membrii sfatului și jurații, conform normelor Drepturilor Magdeburg, erau funcționari aleși. De drepturile electorale beneficiau reprezentanții patriciatului și burgherii.

Folwark-ul Zavissia din Novograd (actualmente Republica Belarus). Pictor N. Orda. Sec. XIX

Drepturile Magdeburg — unul dintre cele mai răspândite, în Europa Centrală, sisteme de drept ale autoadministrării orașenești, ce a apărut în Evul Mediu.

Privilegiul de acordare a drepturilor Magdeburg orașului Kryliv din voievodatul Kiev (la mijlocul sec. XX teritoriul orașului a fost inundat în timpul construcției Centralei hidroelectrice de la Kremenciug). Fotocopie

Cizmar. Desen din anul 1535

Din privilegiul acordat de regele Poloniei, Sigismund al II-lea, orașului Lviv (anul 1525)

În timpul aflării noastre de anul trecut în orașul Lviv, ni s-au adresat cu plângeri niște cetățeni de credință ruteană, care sunt mulți la număr acolo, că, deși se folosesc de aceleași drepturi ca și alți cetățeni care populează acel oraș, plătind taxe, burgomiștrii le interzic să cumpere case situate în afara străzii lor, să vândă și să bea vin, bere și alte băuturi, să practice comerțul cu postavuri, să se ocupe de meșteșugărie și să se înscrie în bresle. [Aplicând aceste restricții], înșiși burgomiștrii își exercită drepturile lor consfințite prin lege.

Am luat hotărârea și prin această gramotă menționăm: înșiși cetățenilor orașului Lviv de credință greacă și ruteană... le sunt de-ajuns străzile destinate pentru locuințele lor aici, la Lviv; altă locuință, situată în alte locuri sau pe alte străzi, unde au trăit cândva ei sau înaintașii lor, ei nu pot și nu au dreptul să cumpere, să construiască sau să aibă în proprietate.

La fel, după vechile tradiții și interdicții, [reprezentanții credinței rutenne] nu pot fi înscrși în bresle sau admiși la practicarea meșteșugurilor, noi [ii] lăsăm pentru totdeauna în situația în care se află.

? Activitate în perechi. Citiți cu atenție acest document. Discutați și clarificați ce restricții erau impuse la Lviv pentru populația ortodoxă.

Munca într-o breslă de croitorie.
Gravură germană din sec. XVI

? Cu ajutorul ilustrațiilor prezentate, descrieți munca meșteșugarilor orășeni.

Orașele erau centre ale meșteșugului și comerțului. Către mijlocul sec. XVI erau cunoscute deja peste 130 de diverse specialități, dintre care 80 erau nemijlocit meșteșugărești. În același timp, majoritatea locuitorilor de la orașe se ocupau cu agricultura.

Majoritatea covârșitoare a meșteșugarilor din orașele de pe pământurile ucrainene ce făceau parte din Coroana Poloneză, se uneau în bresle. În același timp, pentru orășenii de credință ortodoxă acest lucru era complicat. Breslele luptau pe toate căile cu meșteșugarii, care nu aveau posibilitatea să se înscrie în ele. În orașele ucrainene ce făceau parte din componența Marelui Ducat al Lituaniei, breslele erau mai puțin răspândite.

În sec. XVI a continuat să se dezvolte comerțul. Formele lui de bază au devenit iarmaroacele, care erau organizate de câteva ori pe an în orașele mari, licitațiile, ce aveau loc de câteva ori pe săptămână, precum și comerțul de fiecare zi în prăvăliile orășenești. Negustorii de la orașe creau asociații de tipul breslelor meșteșugărești.

În aceeași perioadă s-a dezvoltat activ comerțul internațional. Teritoriile ucrainene erau străbătute de drumurile comerciale, prin care mărfurile din Orient și Moscovia, precum și produsele de fabricație locală ajungeau în țările Europei Centrale și Occidentale. De pe pământurile ucrainene către Occident erau duse ceară, miere, cereale, piele, animale, pește sărat, sare, lemn. Înapoi erau aduse haine, produse meșteșugărești, vinuri, fier, hârtie, armament, pânză. Centre ale comerțului internațional au devenit orașele Kiev, Lviv, Luțk, Kamianec.

Sunteți de acord că... De ce?

- Populația de pe pământurile ucrainene era împărțită în stări sociale. În prima jumătate a sec. XVI statutul juridic al șleahței s-a constituit definitiv. Cea mai numeroasă și fără drepturi clasă a societății ucrainene era țărănimea.
- Antrenarea pământurilor ucrainene la piața europeană a contribuit la creșterea cererii pentru producția agricolă și apariția folwark-urilor.
- În sec. XVI orașele ucrainene se extindeau, îmbogățindu-se pe baza dezvoltării meșteșugăritului și comerțului. Creștea numărul orașelor, cărora li se ofereau Drepturile Magdeburg.

Întrebări și însărcinări

- ◆ **1.** Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Ghiciți termenul sau fenomenul istoric”. **Regulile jocului.** Elevii și elevele se unesc în grupuri de câte 5—7 persoane. Profesorul/profesoara numește un termen sau un fenomen istoric, îl notează pe o fișă și îl pune într-un plic. Echipele urmează, pe rând, într-o perioadă de timp strict stabilită (3—5 minute) să-i adreseze profesorului/profesoarei 10—12 întrebări și să ghicească termenul sau fenomenul istoric. Profesorul/profesoara poate să răspundă numai „da”, „nu” sau „parțial”.
- ▲ **2.** Care erau trăsăturile caracteristice ale situației stărilor privilegiate ale societății ucrainene în sec. XVI? **3.** Prin ce s-a glorificat cneazul V.-K. Ostrozki? **4.** Faceți o comparație între situația stărilor semiprivilegiate și neprivilegiate de la acea vreme. **5.** Ce fel de schimbări s-au produs în agricultură? **6.** Numiți trăsăturile caracteristice ale dezvoltării orașelor, meșteșugului și comerțului în sec. XVI.
- ✦ **7.** Determinați după harta-atlas sau cu ajutorul resurselor internet orașele ucrainene care au primit Drepturile Magdeburg până la sfârșitul sec. XVI. **8. Discuție colectivă.** Determinați trăsăturile comune și deosebiri în dezvoltarea societății ucrainene și a societăților din țările Europei Centrale și Occidentale în sec. XVI. **9.** Alcătuiți tabelul „Împărțirea pe stări a societății ucrainene în sec. XVI”.

Starea	Statutul	Drepturile, privilegiile, angajamentele

- ★ **10. Activitate în grupuri mici.** Discutați și propuneți rezolvarea unei probleme istorice. În sec. XVI se considera că împărțirea pe stări este un fenomen lăsat de Dumnezeu și că el începe de la personajul biblic Noe, care a împărțit angajamentele între fiii săi, Sem, Ham și Iafet. Acest punct de vedere a fost reflectat într-un proverb latin al vremii: „Tu, Sem, roagă-te, tu, Ham, muncește, iar tu, Iafet, conduce și apără”. Care a fost, după părerea voastră, rolul împărțirii pe stări pentru dezvoltarea societății ucrainene în sec. XVI? **11.** Cu ajutorul izvoarelor suplimentare, aflați care a fost activitatea cneazului V.-K. Ostrozki și pregătiți o comunicare cu prezentarea propriei lucrări. Folosiți planul-schemă corespunzător din anexa electronică.

Lucrăm cu cronologia

Anul 1529 — adoptarea Primului Statut Lituanian.

Anul 1566 — adoptarea celui de-al Doilea Statut Lituanian.

Monedă lituaniană dedicată împlinirii a 475 de ani de la adoptarea Primului Statut Lituanian.

? În ce constă însemnătatea istorică a Statutelor Lituanieni?

Rămășițele morii de apă din sec. XV în satul Kupin (regiunea Hmelnițki)

§3. Dezvoltarea social-economică a pământurilor ucrainene în prima jumătate a sec. XVII

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: cum au crescut posesiunile funciare ale magnaților pe pământurile ucrainene; care au fost principalele manifestări și consecințe ale dezvoltării economiei bazate pe folwark-uri; cum s-au dezvoltat orașele ucrainene; ce schimbări s-au produs în viața țăranilor și a orășenilor; ce înseamnă „producția de mărfuri”.

AMINTIȚI-VĂ: 1. Numiți particularitățile vieții economice pe pământurile ucrainene în prima jumătate a sec. XVI. 2. Când a fost încheiată Uniunea de la Lublin? 3. Discuție colectivă. Numiți consecințele principale ale Uniunii de la Lublin pentru pământurile ucrainene. 4. Ce înseamnă folwark? 5. Cine erau magnații?

- Care opinie este adevărată: 1) în agricultura de pe pământurile ucrainene din prima jumătate a sec. XVII au căpătat răspândire noi fenomene; 2) în agricultura de pe pământurile ucrainene din prima jumătate a sec. XVII s-au dezvoltat fenomene, care își au începutul în sec. XVI? Argumentați-vă părerea, folosind materialul din paragrafele 1—2.

Catelul Ostrog. Pictor Z. Vogel.
Anul 1796

- ? Arătați pe hartă orașul Ostrog (pag. 5). Indicați denumirea istorico-geografică a teritoriului în care este situat el.

1. Creșterea posesiunilor funciare ale magnaților. În prima jumătate a sec. XVII, pe pământurile ucrainene au crescut brusc posesiunile funciare ale magnaților. La dezvoltarea acestui proces a contribuit creșterea pe piețele europene a cererii pentru pâine și pentru alte produse agricole.

În Galiția se aflau moșiile magnaților Potočki, Sobeski, Danylovyci și ale altor familii în forme de „chei” — câteva sate și orașele ce erau administrate ca un singur complex de gospodărire. În anul 1629, în voievodatul Brațlav, 80 % dintre toate curțile țărănești și orășenești aparțineau unui număr de 18 magnați; în voievodatul Volânia, 75 % din toate curțile țărănești aparțineau magnaților. În ținutul Volânia era situată „Ostrojcina” — posesiunile cnejilor Ostrozki. În afară de aceasta, la începutul sec. XVII, familia cnejilor Ostrozki avea posesiuni în voievodatele Brațlav, Kiev, Rutenia, Sandomir, Cracovia, Berest, Minsk, Novogrud, Vitebsk și Wilno. Pe teritoriile lor erau situate 620 de localități, dintre care 38 de orașe, însă, cele mai mari ca suprafață erau posesiunile cnejilor Ostrozki din Volânia.

Pe pământurile ucrainene din stânga Niprului se evidențiau posesiunile magnaților Vișnevețki cu centrul la Lubnî. Către sfârșitul anilor '30 ai sec. XVII, din componența acestor posesiuni făceau parte 39,6 mii de curți țărănești, 56 de orașe și orașele. În total, magnații Vișnevețki, care dețineau, de asemenea, pământuri în Polesia, Podolia, Volânia și Galiția, aveau în subordinea lor 500 mii de țărani și orășeni. În alte locuri de pe pământurile ucrainene, posesiuni funciare imense aveau, de asemenea, familiile magnaților Zbarazki, Hotkevici, Korețki, Rujinski, Zamoiski și altele.

Posesiunile funciare ale magnaților creșteau datorită moștenirii, cumpărării sau cuceririi moșiilor, încheierii unor căsătorii avantajoase, populării teritoriilor de la periferie, darurilor primite din partea regilor. Drepturile magnaților asupra pământului erau aprobate prin gramote speciale emise de rege.

2. Extinderea folwark-urilor. Dezvoltarea producției de mărfuri. Creșterea cererii la producția agricolă i-a făcut pe

mulți proprietari să-și transforme moșiile în folwark-uri (ferme). Recolta în folwark-uri, îndeosebi în cele mari, era cu mult mai mare în comparație cu cea din gospodăriile țărănești. În gospodăriile de acest tip din sec. XVII erau semănate culturi cerealiere, erau amenajate livezi, erau puși la îngrășat boii, se creșteau păsări, se practica piscicultura.

Concomitent cu extinderea folwark-urilor, a început un proces amplu de antrenare la dezvoltarea economică a teritoriilor nevalorificate și, drept urmare, pe pământurile ucrainene a crescut în mod semnificativ suprafața terenurilor arabile. Agricultură se extindea în noile locuri din estul Podoliei, partea de sud a ținutului Kiev, în stânga Niprului și în viitoarea zonă a Sloboziilor. Însă, teritoriile cu cea mai dezvoltată agricultură rămăneau ținuturile Belz, Holm, Volâni, partea de vest a Podoliei și, parțial, Galiția.

De apariția folwark-urilor a fost legată dezvoltarea **producției de mărfuri**. Pannii din folwark-uri trimiteau pe piață cantități însemnate de cereale și alte produse pentru care obțineau sume însemnate de bani. La multe ferme erau pregătiți anual pentru vânzare câte 100—300 de boi, iar la unele folwark-uri puteau fi întâlniți crescătorii de cai. Creșterea cailor de rasă pentru necesitățile armatei și ale nobilimii, de asemenea, le aduceau proprietarilor acestor ferme venituri însemnate.

O mărturie a implicării gospodăriilor șleahței în producția de mărfuri a devenit creșterea numărului morilor, a mașinilor de decorticare a cerealelor, a fabricilor de băuturi, a berăriilor și a tăbăcăriilor.

3. Dezvoltarea orașelor. În această perioadă, ca și mai înainte, pe pământurile ucrainene creșteau vechile orașe și orașele, și, în același timp, apăreau altele noi. În special, în prima jumătate a sec. XVII, au fost înființate zeci de noi orașe și orașele: Kono-top, Iagodîn, Umani și altele. În anii '40 ai sec. XVII, cele mai mari după numărul populației erau orașele Lviv (25—30 mii de oameni), Kiev (15 mii de persoane), Medjibij (12 mii), Bila Ţerkva (10 mii). Tipice erau orașele cu 2—3 mii de locuitori.

Statul sau magnații-proprietari obțineau de la orașe venituri însemnate: taxe de la meșteșugari și comercianți, plata pentru trecerea prin oraș sau pentru locul la piață. Unele orașe le aduceau proprietarilor un venit de 50 de ori mai mare decât satele, pe locul cărora au fost construite aceste orașe.

Orașele care aparțineau statului (regale) erau centre administrative și erau conduse, de cele mai multe ori, după principiile Drepturilor Magdeburg. Însă, majoritatea orașelor (circa 80 %) se aflau în proprietate privată sau aparțineau bisericii. Astfel, din cele 206 orașe ce se numărau în voievodatul Kiev, 46 erau regale, 150 se aflau în proprietate privată, iar 10 aparțineau bisericii.

Unele orașe aflate în proprietate privată sau aparțineau bisericii, de asemenea se foloseau de Drepturile Magdeburg.

Producția de mărfuri — fabricarea mărfurilor pentru vânzare și nu pentru necesitățile proprii.

Din relatarea șleahțicului polonez S. Starovolski, despre schimbările în rândul șleahței din prima jumătate a sec. XVII

Din cele mai vechi timpuri, a lucra pământul era considerată o obligație a țăranului, iar obligația negustorului era să se ocupe cu comerțul. Șleahțicul se consacră cauzei militare și lupta fără întrerupere. Acum nu avem luptători, în schimb avem mulți crășmari, speculanți și intermediari. Cea mai mare faptă la noi este considerată cunoașterea drumului pe care sunt mânați boii de pe moșie până la Gdansk, deoarece toți oamenii înstăriți fac comerț cu boi, cai, vin, miere, pește, cu tot felul de pâine. Ei ordonă supușilor să aducă la curtea domnească tot ceea ce au aceștia pentru vânzare, cumpără la un preț de nimic, iar apoi expediază această marfă la oraș... Tot încolo ei trimit și produsele lor.

? Activitate în perechi. Discuția și clarificați ce transformări s-au produs în rândul șleahței din Reci Pospolita ca urmare a dezvoltării producției de mărfuri.

Tăbăcar (specialist în prelucrarea pielii).
Gravură din sec. XVI

? Descrieți munca tăbăcarului cu ajutorul ilustrației prezentate.

- Este, oare, justă opinia că situația majorității țăranilor și orășenilor de pe pământurile ucrainene de la acea vreme a suferit schimbări? Care au fost acele schimbări?

Odată cu reducerea folosirii pământului de către țărani în sec. XVII, a început exploatarea țăranilor. Ei își pierdeau libertatea și nimereau în dependență personală de până. Aceștia stabileau, după bunul loc plac, panșcina, obligațiile și taxele, se foloseau de bunurile țăranilor. Drept rezultat, țăranii se transformau în persoane fără drepturi, care puteau fi dăruite, vândute, cumpărate cu tot cu sat și pământ.

Unii magnați aveau în posesie mai multe orașe. Astfel, lui S. Konețpolski, numai în voievodatul Brațlav, îi aparțineau 170 de orașe și orășele.

În prima jumătate a sec. XVII, în dezvoltarea meșteșugurilor urbane, au apărut noi fenomene. În orașe a crescut numărul meșterilor ce munceau în afara breslelor, în primul rând datorită țăranilor sosiți de la sate. La Lviv, în acea perioadă, ei constituiau mai mult 40 % din numărul total al meșteșugarilor. Breslele încercau să lupte cu ei, însă de cele mai multe ori eforturile lor erau zadarnice. În plus, acest tip de meșteșugari erau susținuți de șleahțici și de autoritățile orașenești atunci când le era avantajos.

În unele unități de producție de la orașe erau folosite mașinile de lucru și alte inovații tehnice, a apărut distribuția muncii și era folosită munca năimită, adică a început trecerea la producția manufacturieră. De exemplu, la începutul sec. XVII, roțile de apă erau folosite la fabrica de hârtie din Briuhovyci, de lângă Lviv, iar distribuția muncii între lucrătorii năimiți se practica la unitățile de producție în care erau fabricate tunuri mari și clopote — cele din Lviv, Cercasî, Oster, Bila Ţerkva.

4. Situația țăranilor și orășenilor. Extinderea fermelor de tip folwark pe pământurile ucrainene era însoțită de reducerea loturilor de pământ țărănești, creșterea numărului gospodăriilor țărănești cu puțin pământ sau fără pământ în general. Unele gospodării foloseau doar jumătate de lot, altele — doar un sfert. Cea mai săracă parte a țăranimii erau grădinarii, care aveau, de regulă, doar o singură grădină, precum și chiriașii, cei ce nu aveau locuință proprie, deși unii dintre ei aveau în îngrijire animale.

Fragment din descrierea condițiilor de viață a țăranilor din zona Niprului, din anii '30-'40 ai sec. XVII de către G. L de Bauplan

Ţăranii din aceste locuri merită compătimire. Ei sunt deosebit de săraci, deoarece sunt nevoiți să muncească trei zile pe săptămână cu caii lor și cu propriile mâini. În afară de aceasta, în dependență de mărimea lotului de pământ, aceștia sunt nevoiți să dea o cantitate corespunzătoare de cereale, găini și rațe nenumărate către zilele de Paști, Duminica Mare și Crăciun. În afară de aceasta, ei sunt nevoiți să-i ducă stăpânului lor lemne pe gratis și să îndeplinească multe alte munci. În plus, de la ei se cer taxe în bani. În afară de aceasta — a zecea parte din berbeci, porci, miere, diferite fructe, iar odată la trei ani — fiecare al treilea tăuraș. Aceasta, însă, nu este cel mai important, deoarece pânii au putere nelimitată nu numai asupra averii, ci și asupra vieții lor. Iată care este marea libertate oferită de șleahța poloneză (care trăiește, de parcă în Rai, în timp ce țăranii sunt în Purgatoriu).

? **Activitate în perechi.** Discutați și dați răspunsuri la întrebări: **1.** Cum era panșcina? **2.** Ce fel de taxe plăteau țăranii și ce obligații aveau? **3.** Ce fapte vorbesc despre starea fără drepturi a țăranilor?

Evrei-comercianți. Pictor Iu. Brandt. Sec. XIX

În prima jumătate a sec. XVII s-a agravat situația economică, socială și de drept a majorității țăranilor pe toate pământurile ucrainene. Cea mai grea era viața lor în voievodatele Berestie, Podlasia, Belz, Rutenia, Volânia, în partea de vest a Podoliei și în zona de pe malul drept al voievodatului Kiev, unde panșcina era de 3—6 zile pe săptămână. Către mijlocul sec. XVII, ca urmare a transformării țăranilor liberi în țărani dependenți de marii proprietari de pământ, numărul țăranilor liberi s-a redus substanțial și, în Ucraina de atunci, ei aproape că nu au rămas.

Odată cu dezvoltarea meșteșugurilor și comerțului, la orașe s-a accentuat stratificarea socială. Patriciatul se îmbogățea din ce în ce mai mult și conducea în toate domeniile vieții urbane. La rândul său, orașenii de mijloc doreau reducerea sferei de influență a patriciatului și extinderea propriilor drepturilor. Creștea numărul meșterilor de breaslă sărăciți, al submaiștrilor și al celor din afara breslelor, care erau nesatisfăcuți de situația în care trăiau.

O parte însemnată din populația orașelor o constituiau cazacii și soldații garnizoanelor militare. Aceasta se referea, mai întâi de toate, la orașele și orașelele din zona Niprului și din ținutul Brațlav. Astfel, în anul 1616, la Kaniv, Korsuni, Bila Ţerkva, Cîghirin, Cercasî, Boguslav, Pereiaslav, în medie 75 % din curți erau căzăcești.

Cea mai mare parte a populației de la orașe o constituiau rusinii (ucrainenii), alături de care trăiau și reprezentanți ai altor naționalități. Străinii înstăriți se ocupau, de cele mai multe ori, cu comerțul și cu arendarea moșiilor.

Existau diferite restricții pentru locuitorii de confesiune ortodoxă. În special, în anul 1620, potrivit mărturiilor unuia dintre contemporani, la Lviv, „cel ce împărtășește credința greacă și nu trece în uniune, nu poate să locuiască în oraș, să măsoare cu cotul și quartul și nu are dreptul să se înscrie în breaslă”.

Populația orașelor era supusă diferitor presiuni. În „orașele regale”, chiar în cele ce beneficiau de Drepturile Magdeburg, locuitorii aveau deseori de suferit din cauza acțiunilor puterii regale. În orașele aflate în proprietate privată, locuitorii erau

După Uniunea de la Lublin a avut loc o mare strămutare a persoanelor de naționalitate evreiască pe pământurile ucrainene. În decursul anilor 1569—1648, numărul comunității evreiești de pe pământurile ucrainene a crescut de la 4 mii la 51 mii de oameni. În timpul formării posesiunilor șleahței poloneze pe pământurile ucrainene, evreii deveneau administratori de moșii și arendatori, colectori de taxe. De asemenea, ei erau comercianți, cărciumari, morari, distilatori. De cele mai multe ori, caracterul ingenios și ajutorul reciproc între reprezentanții comunității evreilor trezeau invidie din partea celorlalți orașeni, ceea ce ducea la conflicte. Având nevoie de bani, șleahța și guvernatorii regelui le ofereau în arendă evreilor localități aparte, uneori chiar starostii întregi (spre exemplu, starostiile Jitomir, Korsuni, Boguslav, Liubețk). Dorind să obțină în scurt timp venituri mari, arendatorii, de cele mai multe ori contrar obiceiului, impuneau munci și taxe peste normă. Colaborarea dintre populația evreiască și pani a dus la creșterea iudofobiei — inacceptarea persoanelor de naționalitate evreiască. Populația de la orașe vedea în evrei niște opresori. Dispozițiile anti-iudaice erau caracteristice în acea perioadă pentru întreaga Europă. O cauză a atitudinii negative față de evrei pe pământurile ucrainene era și împărțirea de către ei a unei alte credințe — iudaismul. Evreii care se converteau la creștinism erau considerați „ai săi”.

Lucrăm cu cronologia

Prima jumătate a sec. XVII — creșterea rapidă a posesiunilor funciare ale magnaților pe pământurile ucrainene.

În prima jumătate a sec. XVII, pe pământurile ucrainene avea moșii imense cnezul **Iarema Vyșnevețki**. Acesta își trăgea originile dintr-un vechi neam lituaniano-rutean. Din acel neam făcea parte Dmytro Vyșnevețki — unul dintre primii conducători renumiți ai cazacilor ucraineni (despre el veți afla din paragrafele următoare). Ia. Vyșnevețki a făcut studii la Colegiul iezuit din Lviv, a ocupat postul de voievod rutean. Cnezul-catolic se evidenția prin toleranța sa religioasă, apăra în mod activ drepturile credincioșilor ortodocși.

Prin activitatea sa economică, I. Vyșnevețki a contribuit la valorificarea pământurilor Ucrainei din Stânga Niprului. Despre „Vyșnevecyna”, după cum a fost numită moșia cnezului de către contemporani, istoricul ucrainean, M. Hrușevski, scria că ea era cea mai imensă posesiune „nu numai în Ucraina, ci și în Polonia, și, posibil, în întreaga Europă”. Istoricul polonez, O. Iablonovski, a numit „Vyșnevecyna” „stat de la pragurile Niprului”. Anual I. Vyșnevețki avea un venit de 1,2 milioane de zloti de pe urma taxelor colectate de la populația de pe aceste pământuri. El întreținea una dintre cele mai puternice armate ale Reci Pospolitei.

obligăți să facă serviciul militar cu echipament propriu, să construiască și să repare diverse edificii. Mult rău provocau în rândurile populației certurile dintre magnați și samavolnicia soldaților șleahței, care erau însoțite de cele mai multe ori de jafuri și de violență.

Sunteți de acord că... De ce?

- În condițiile aflării în componența Reci Pospolitei, pe pământurile ucrainene au apărut imense posesiuni funciare ale magnaților.
- În agricultură, principalul furnizor al producției de mărfuri au devenit folwark-urile (fermele). Ca urmare a extinderii fermelor, situația majorității țăranilor ucraineni s-a înrăutățit.
- În prima jumătate a sec. XVII a crescut numărul orașelor și a populației lor.
- Populația orașelor avea deseori de suferit de pe urma samavolniciei puterii regale și a proprietarilor orașelor, precum și din cauza presiunilor pe motive național-religioase.

Întrebări și însărcinări

- ♦ **1. Verificați-vă cunoștințele** cu ajutorul jocului didactic „Da sau nu”. **Regulile jocului.** Profesorul/profesoara propune elevilor și elevelor să alcătuiască, într-un anumit timp, întrebări la materialul din paragraf, întrebări ce presupun răspunsurile „da” sau „nu”. Întrebări pot fi în număr de 6 sau 12, în dependență de timpul oferit și de volumul materialului. Apoi profesorul/profesoara adună lucrările, le amestecă și le împarte în ordine liberă. Elevii și elevele urmează să răspundă la întrebările colegilor de clasă.
- ▲ **2. Prezentați fapte** care să confirme creșterea posesiunilor funciare ale magnaților în prima jumătate a sec. XVII. **3. Ce rol au jucat fermele** de tip folwark în viața social-economică a Ucrainei de la acea vreme? **4. Ce fenomene noi s-au produs** în dezvoltarea orașelor? **5. Indicați trăsăturile caracteristice** pentru situația țăranilor și orașenilor în acea perioadă.
- ✦ **6. Activitate în perechi.** Discutați și alcătuiți, cu ajutorul hărții-atlas sau a resurselor-internet, lista orașelor de pe pământurile ucrainene, care au obținut, în prima jumătate a sec. XVII, Drepturile Magdeburg. **7. Alcătuiți tabelul comparativ** „Dezvoltarea social-economică a pământurilor ucrainene în sec. XVI și în prima jumătate a sec. XVII”. Determinați de sine stătător întrebările pentru comparație.

Întrebări pentru comparație	Sec. XVI	Prima jumătate a sec. XVII

- ★ **8. Activitate în grupuri mici.** Distribuți rolurile și pregătiți relatări din numele călătorilor, care au vizitat pământurile ucrainene în prima jumătate a sec. XVII. Pregătiți înscenări pentru unele fragmente ale acestor relatări.

§4. Viața bisericească în sec. XVI

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: care era situația bisericii ortodoxe în sec. XVI; ce procese de reformă și contrareformă au avut loc pe pământurile ucrainene de la acea vreme; ce rol jucau frățiile ortodoxe; ce înseamnă „protestantism”, „arianism”, „frăție bisericească”, „stavropigie”.

AMINȚIȚI-VĂ: 1. Care era situația bisericii ortodoxe pe pământurile ucrainene din componența Coroanei Poloneze și a marelui Ducat al Lituaniei în a doua jumătate a sec. XIV–sec. XV? 2. Când a fost împărțită Mitropolia Kieveană unică de pe pământurile slave de est în Mitropolia Kievului și cea a Moscovei? 3. Ce înseamnă Reforma? Cum a început acest proces în Europa? 4. Determinați noțiunea de „calvinism” și numiți principiile sale de bază. 5. Ce înseamnă Contrareforma? Care a fost scopul ei?

1. Situația bisericii ortodoxe. Perioada sec. XVI este numită „epocă întunecată” în istoria bisericii ortodoxe ucrainene. Puterea a anunțat o atitudine tolerantă față de ortodoxie, garantarea drepturilor și privilegiilor bisericii ortodoxe, însă în viața reală aceste lucruri nu erau asigurate. Pe de altă parte, în aceeași perioadă s-au dezvoltat unele trăsături caracteristice ale ortodoxiei ucrainene ca participarea activă la viața bisericească a persoanelor laice și apropierea vieții bisericești, a învățământului duhovnicesc și a școlii, care s-au văzut nevoite să opună împreună rezistență înaintării culturii latine, catolicismului și mișcărilor reformiste.

Situația bisericii ortodoxe era influențată negativ de „dreptul de patronat” sau „dreptul de a înainta”, larg răspândit în Coroana Poloneză și în Marele Ducat al Lituaniei. Conform acestui drept, numirile pentru catedrele de mitropolit și episcop depindeau de regele polonez sau de marele principe lituanian.

După Uniunea de la Lublin situația s-a agravat. Regii polonezi, împărțind, conform „dreptului de patronat” „pâinea și capitalele duhovnicești”, numeau uneori în funcțiile de episcopi și arhimandriți (stareți ai mănăstirilor) persoane pentru anumite sume de bani. Regii ofereau, de asemenea, funcții în biserica ortodoxă unor persoane laice (șleahțicilor, militarilor) în schimbul datoriei statului față de acești oameni, în schimbul diverselor servicii sau la rugămintea persoanelor apropiate de curtea regală.

Autoritățile poloneze îi acordau bisericii ortodoxe mult mai puține drepturi comparativ cu biserica catolică. Episcopii ortodocși nu erau admiși la lucrările senatului. Clerul ortodox, spre deosebire de cel catolic, era obligat să plătească impozite. Deși, începând cu anul 1573, regii polonezi și-au luat angajamentul să respecte toleranța confesională, în mod practic autoritățile poloneze și clerul catolic aveau o atitudine negativă față de ortodoxie, văzând în ea un obstacol serios pentru extinderea sferei lor de influență.

- Este, oare, justă opinia că sec. XVI a devenit o perioadă deosebit de complicată în istoria bisericii ortodoxe pe pământurile ucrainene? Argumentați-vă punctul de vedere, folosind materialul paragrafului.

Pe pământurile private, șleahța beneficia de „dreptul de patronat” asupra bisericilor și mănăstirilor ortodoxe. Adică, ea avea dreptul de proprietate asupra bisericilor și mănăstirilor situate pe moșiile, în satele și orașele ei. În astfel de parohii, preoții nu erau aleși de către enoriași, ci erau numiți de către șleahțicii-patroni conform „dreptului de patronat”. În legătură cu aceasta, viața comunității bisericești depindea de convingerile confesionale ale proprietarului moșiei sau orașului, precum și de atitudinea sa față de ortodoxie. Șleahța folosea bisericile și mănăstirile ca pe o proprietate a sa: le pune ca amanet, făcea schimb cu ele, le vindea, le dădea în arendă, ca zestre.

Castelul lui I. Potočki, construit în anul 1579 la Leticiv (actualmente regiunea Hmelnițk) pentru apărarea de tătarii crimeeni. Ulterior, pe teritoriul castelului a fost înălțat un templu și o mănăstire dominicană. Pictor N. Orda. Anii 1871—1873.

Protestantism — unul dintre cele trei (alături de catolicism și ortodoxism) cele mai răspândite curente ale creștinismului, care s-a constituit în Epoca Reformei, în sec. XVI.

Arianism — unul din curentele creștinismului timpuriu, reanimat în perioada extinderii Reformei în Europa, în sec. XVI.

Evangelistul Marcu. Miniatură din Evanghelia de Peresopnyțea. Anii 1556—1561. Fotocopie

Situația se complica și prin aceea că Mitropolia Kievului, care era în subordinea Patriarhiei de la Constantinopol, nu se bucura de susținerea cuvenită din partea ei. Biserica ortodoxă trăia timpuri grele după cotopirea, în anul 1453, a Constantinopolului de către turcii-otomani și căderea Bizanțului. Aceste circumstanțe au determinat episcopatul ruten să caute o protecție mai sigură.

2. Reforma și Contrareforma pe pământurile ucrainene. În sec. XVI Europa a fost cuprinsă de valul Reformei — mișcare bisericească-religioasă și social-politică, orientată către reformarea bisericii catolice și readucerea ei la izvoarele biblice ale creștinismului. De răspândirea în Europa Centrală și Occidentală a ideilor reformiste sunt legate începutul trezirii conștiinței naționale, dezvoltarea culturii și apariția protestantismului.

În anii '30-'40 ai sec. XVI, din Europa Centrală și Occidentală, prin Polonia, pe pământurile ucrainene s-au extins învățăturile reformiste, în special, calvinismul. Comunitățile calviniste apăreau pe marile moșii ale panilor sau în orașele ce aparțineau magnaților. Printre primii au trecut la calvinism familiile magnaților Potočki și Radzivill. Apoi lor li s-au alăturat reprezentanții mai multor familii ortodoxe cunoscute (Vyșnevečki, Hotkevyci, Sapega). Comunități ale calviștilor au apărut, de asemenea, în Transcarpatia, pe pământurile Holmului, Podlasiei, Peremâșlului și Belzului. Un alt curent al protestantismului — luteranismul, nu a căpătat răspândire pe pământurile ucrainene.

În a doua jumătate a sec. XVI, în Galiția, ținuturile Kiev, Podolia, Volânia, s-a răspândit **arianismul** — o direcție a protestantismului, ai cărei adepți recunoșteau numai pe Dumnezeu-Tatăl, negând prin aceasta învățătura creștină despre Sfânta Treime.

O particularitate a tuturor mișcărilor reformiste a fost aceea că ele nu au cuprins părțile largi ale societății ucrainene. Conform calculelor efectuate de către istoricul M. Hrușevski, pe pământurile ucrainene au existat circa 100 de comunități nu prea mari ale protestanților, create, de obicei, de șleahță și nu totdeauna de cea rutenă. Extinderea protestantismului a frânat, pentru o anumită perioadă de timp, pătrunderea catolicismului în Ucraina. Populația ortodoxă ucraineană vedea în tezele principale ale Reformei (eliberarea de sub puterea Romei, apropierea bisericii de popor, traducerea Bibliei în limba poporului) un mijloc de opunere în fața catolicismului, adaptând ideile reformiste la necesitățile proprii.

O consecință importantă a extinderii ideilor Reformei pe pământurile ucrainene a devenit apariția traducerilor Sfintei Scripturi. În special, în anii 1556—1561, în Volânia a fost creată **Evanghelia de Peresopnyțea** — prima traducere cunoscută a Sfintei Scripturi în limba ucraineană veche.

În anii '60 ai sec. XVI, pe pământurile ucrainene s-a răspândit Contrareforma — o mișcare orientată către reînnoirea

și reformarea bisericii catolice, curent ce a apărut ca o reacție la Reforma protestantă și la extinderea protestantismului.

În anul 1569, cu sprijinul autorităților, pe pământurile ucrainene și-a început activitatea „Societatea lui Isus” (Ordinul iezuit). Adepți ai iezuiților, pe care-i susținea puterea poloneză, au devenit mai mulți reprezentanți ai șleahței. Iezuiții i-au îndreptat împotriva catolicismului pe reprezentanții familiilor Radzivil, Hotkevyci, Sapega și pe alții. În anii ‘79-‘80 ai sec. XVI, iezuiții au deschis școlile lor, cu un înalt nivel de instruire, pe pământurile ucrainene. În același timp, aceste instituții de învățământ au contribuit la răspândirea catolicismului.

3. Frățiile bisericești. În sec. XV-XVII pe pământurile ucrainene a luat avânt mișcarea frățiilor, legată de activitatea frățiilor bisericești.

La început, orașenii ortodocși, creând frățiile după modelul breslelor meșteșugărești, se conduceau după un scop caritabil — să aibă grijă de construirea și de întreținerea bisericilor, să organizeze prânzuri de binefacere pentru cei săraci, să pregătească solemnitățile bisericești, să-i ajute pe oamenii bolnavi.

Către sfârșitul sec. XVI, în condițiile catolicizării și a presiunilor exercitate asupra populației ortodoxe, activitatea frățiilor a cunoscut schimbări. Ele au început să se pronunțe în calitate de apărători ai drepturilor ortodocșilor. Membrii frăției se adresau în judecată cu reclamații referitoare la acțiunile puterii poloneze, trimiteau delegații cu plângeri la rege. În același timp, frățiile intenționau să purifice biserica de persoanele nedemne de titlul duhovnicesc și s-o reînnoiască. Frățiile se ocupau și de activitatea de iluminare: deschideau școli, tipografii, colectau fonduri pentru biblioteci.

Primele frății — cea a Bunei Vestiri (1544) și Sfântul Nicolae (1544), au apărut la Lviv. În a doua jumătate a sec. XVI, cea mai influentă a devenit Frăția Adormirii, apărută nu mai târziu de **anul 1585** la Lviv. **Stavropighia** îi oferea posibilitatea să-și desfășoare singură activitatea și să se separe de ierarhia bisericească.

La baza Frăției de la Lviv s-a aflat vechea societate a orașenilor ortodocși — tutelari ai bisericii Adormirii Maicii Domnului și ai Mănăstirii Sfântul Onufrie. La activitatea frăției au luat parte activ Ștefan Zizanii, Lavrentii Zizanii, Pamvo Berinda și Iov Borețki. Frăția de la Lviv se pronunța pentru apărarea drepturilor politice ale orașenilor ucraineni, încerca să constituie o autoadministrare orașenească a populației ucrainene, separată de magistrat și de puterea poloneză.

Frăția de la Lviv avea drept de superioritate față de alte frății și de control asupra clerului. Ei îi aparținea tipografia frățească din Lviv. Aproximativ în anul 1585 a apărut școala frățească din Lviv pentru copiii orașenilor și ai preoților, care era întreținută prin mijloacele membrilor frăției. Ea

- Împărtășiți opinia că mișcarea frățiilor a devenit unul dintre fenomenele prin care s-a manifestat influența Reformei? De ce?

Frățiile bisericești — organizații religioase-publice ce au activat pe lângă parohiile ortodoxe de pe pământurile ucrainene și belaruse în sec. XVI-XIX.

Stavropigie — unitate bisericească ortodoxă cu drepturi ce prevăd supunerea în fața patriarhului și nesupunerea în fața ierarhilor locali.

Fragment din foaia de titlu a cărții „Anfologhion” tipărită la tipografia frățească din Lviv. Anul 1694.

Lucrăm cu cronologia

Anii 1566—1561 — crearea Evangheliei de Peresopnyțea.

Aproximativ anul 1585 — înființarea Frăției stavropighiste a Adormirii de la Lviv.

Turnul-capelă din perioada arianismului, din apropierea satului Tihomeli (regiunea Hmelnițk). Aspect modern.

Foia de titlu a catehismului calvinist, editat în anul 1562 la tipografia din Nesvij a cnejilor Radzivil (Belarus).

a organizat la Lviv un spital-azil pentru persoanele inapte de muncă, a construit Biserica Adormirii Maicii Domnului.

Cercetătorii contemporani văd în intențiile Frăției din Lviv de a spori participarea persoanelor laice la viața publică și culturală o manifestare a influenței Reformei.

Activitatea Frăției Adormirii de la Lviv a devenit un exemplu pentru ucrainenii din alte orașe. Către sfârșitul sec. XVI — începutul sec. XVII, frații ortodoxe își desfășurau activitatea la Peremâșl, Rogatin, Ternopil, Luțk, Kremenciug, Sudova Vișnea, Kiev și în multe alte orașe ucrainene.

Sunteți de acord că... De ce?

- În sec. XVI, biserica ortodoxă de pe pământurile ucrainene se afla într-o situație destul de complicată.
- Răspândirea ideilor Reformei a devenit un imbold pentru dezvoltarea gândirii religioase libere pe pământurile ucrainene și ieșirea unei părți a credincioșilor din bisericile tradiționale.
- În anii '60 ai sec. XVI, pe pământurile ucrainene s-a răspândit Contrareforma — o mișcare declanșată de biserica catolică pentru combaterea răspândirii Reformei protestante.
- Activitatea Frațiilor bisericești îi ajuta pe orașenii ortodocși să se opună presiunii național-religioase, a contribuit la trezirea culturală și națională a societății ucrainene.

Întrebări și însărcinări

1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Terminați propoziția”. **Regulile jocului.** Profesorul/profesoara le propune elevilor/elevelor să termine propoziția conform conținutului materialului paragrafului. Învingător va fi cel ce îndeplinește însărcinarea mai repede decât ceilalți și fără greșeli. Poate fi organizată o competiție între echipe. **Model de propoziții:** 1) „Dreptul de patronat” asupra bisericii ortodoxe consta în... 2) În anul 1573 regii polonezi s-au angajat să respecte... 3) În Reci Pospolita adepții arianismului erau numiți... 4) Evanghelia de Peresopnyțea a fost creată în ... 5) Frăția bisericească înseamnă... 6) Frăția bisericească din Lviv a apărut în...
2. În ce mod se manifesta influența „dreptului de patronat” asupra dezvoltării bisericii ortodoxe? 3. Numiți câteva manifestări ale influenței mișcărilor Reformei și Contrareformei asupra situației religioase pe pământurile ucrainene. 4. Determinați rolul frațiilor în situația religioasă de pe pământurile ucrainene.
5. **Discuție colectivă.** Indicați trăsăturile vieții bisericești pe pământurile ucrainene în sec. XVI. 6. Stabiliți, cu ajutorul hărții-atlas, locurile unde și desfășurau activitatea cele mai importante frații ortodoxe.
7. **Activitate în perechi.** Distribuți rolurile și imitați un dialog între o persoană poloneză catolică și o persoană ucraineană ortodoxă cu privire la concilierea religioasă pe pământurile ucrainene la acea vreme.

§5. Încheierea Uniunii bisericești de la Brest

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: despre cauzele încheierii, premisele, esența și consecințele Uniunii de la Brest; cum s-a dezvoltat literatura polemică; ce înseamnă „Uniunea bisericească de la Brest”, „biserica unită (greco-catolică) ucraineană”, „literatură polemică”.

AMINTIȚI-VĂ: 1. Care erau trăsăturile vieții bisericești pe pământurile ucrainene în sec. XVI? 2. Ce înseamnă „dreptul de patronat”? Ce rol a jucat el în viața bisericească? 3. Ce influență a avut Uniunea de la Lublin asupra vieții bisericești?

1. Cauzele și premisele încheierii Uniunii bisericești de la Brest. Cauza principală a încheierii **Uniunii (unirii) bisericești de la Brest** a fost marele declin al vieții ortodoxe bisericești pe pământurile ucrainene în cadrul Reci Pospolitei catolice. Situația se complica prin pericolul extinderii protestantismului și pătrunderii catolicismului. Fără să se oprească la lupta împotriva protestantismului, catolicismul critica brusc ortodoxia ruteană. Unii ierarhi ortodocși vedeau o ieșire din situație în trecerea bisericii ortodoxe în subordonarea papei de la Roma.

Activiștii de stat și bisericești europeni de la acea vreme au discutat nu o singură dată problema reînnoirii bisericii creștine. Interesul față de această problemă a sporit, în special, în condițiile extinderii ideilor Contrareforme. Biserica catolică și-a activizat intențiile de a-și spori influența în est cu scopul unirii catolicilor și ortodocșilor sub suzeranitatea Papei de la Roma. În Reci Pospolita, ideea **unirii (Uniunii) bisericilor ortodoxă și catolică** era propagată de iezuiți. În anul 1577, propovăduitorul iezuit polonez, Piotr Skarga, a editat cartea „Despre unitatea Bisericii lui Dumnezeu sub un singur păstor și despre îndepărtarea grecească de această unitate”, în care a încercat să demonstreze necesitatea unirii celor două biserici.

În pofida atitudinii critice exprimate în creația sa față de biserica ortodoxă, Piotr Skarga a jucat rolul de animator al renașterii religioase ortodoxe din prima jumătate a sec. XVII pe pământurile ucrainene. Drept răspuns, au apărut numeroase creații ale scriitorilor-polemiști ortodocși (despre ei veți afla mai multe în continuarea acestui paragraf).

Trimișii Papei de la Roma au discutat pe marginea unirii bisericești cu nobilimea ortodoxă ucraineano-belarusă. Aceasta din urmă avea o atitudine cumpătată față de posibila unire a celor două biserici, cu condiția că ea se va desfășura pe principii egale. Nobilimea intenționa, cu ajutorul unirii, să reînnoiască biserica, să o apropie de cerințele timpului.

Episcopii ortodocși ucraineano-belaruși, care împărtășeau dispozițiile unioniste, vedeau în această unire calea ce duce spre depășirea crizei bisericii ortodoxe. Ei considerau că în acest fel se vor debarasa de dependența înjositoare de frățiile

- Care au fost premisele încheierii Uniunii bisericești de la Brest?

Uniunea bisericească de la Brest din anul 1596 — tratat bisericesc conform căruia majoritatea ierarhilor Mitropoliei ortodoxe de la Kiev au ieșit din subordonarea patriarhiei de la Constantinopol și au trecut sub suzeranitatea Bisericii romano-catolice. Ei au trecut la credința catolică, însă au păstrat ritualurile bizantine.

P. Skarga în postul de rector al Academiei din Vilnius.
Pictor necunoscut. Anul 1699

Fragment din memorandumul episcopilor ortodocși către regele Reci Pospolitei, Sigismund al III-lea (anul 1594)

În primul rând, noi, episcopii, vedem la superiorii noștri, milostivii patriarhi, neglijență față de bisericile lui Dumnezeu. Anume din această cauză noi nu dorim să stăm mai departe în asemenea dezordine și sub o astfel de păstorie din partea lor. De aceea, fiind de comun acord, dorim, cu ajutorul lui Dumnezeu, să ne unim credința, să fim sub unic păstor, căruia Însuși Mântuitorul i-a încredințat această misiune, să-l recunoaștem pe Sfântul Papa de la Roma. Îl rugăm pe stăpânul nostru, prin mila sa, să confirme rugămintea noastră printr-un privilegiu regal pentru toate timpurile.

? Activitate în perechi.

Discutați și clarificați ce intenții ale episcopilor ortodocși sunt menționate în memorandum.

Biserica unită (greco-catolică) ucraineană — biserică apărută ca urmare a încheierii Uniunii bisericești de la Brest în anul 1596.

comercianților și meșteșugarilor. Nobilimea ortodoxă ucraineano-belarusă spera că Uniunea va contribui la obținerea de către credincioșii ortodocși a unei egalități practice în drepturi cu catolicii din Reci Pospolita, le va permite ierarhilor ortodocși, ca și catolicilor, să obțină locuri în senat.

Autoritățile poloneze susțineau pe toate căile aspirațiile ierarhilor ortodocși, adepți ai unirii, subliniind că o credință unică constituie un factor de consolidare a statului. Unirea bisericească era privită de putere ca o posibilitate de a trece legal pământurile ucrainene și belaruse sub jurisdicția ei.

2. Sinodul bisericesc de la Brest din anul 1596 și crearea bisericii unite (greco-catolice) ucrainene. Cu sprijinul Papei de la Roma, regele polonez, Sigismund al III-lea Vasa, a convocat sinodul bisericesc în orașul Brest, unde urma să aibă loc proclamarea solemnă a unirii. Pentru a participa la lucrările sinodului, au sosit mitropolitul ortodox și episcopii săi. Însă, încă de la începutul lucrărilor sinodului, adepții unirii bisericii creștine și ortodoxiei tradiționale nu au găsit un numitor comun și s-au împărțit în două sinoade separate. Adversarii Uniunii de la Brest au condamnat acțiunile mitropolitului Myhailo Rogoza și ale episcopilor, care au acceptat unirea. La rândul lor, mitropolitul și episcopii devotați lui au aprobat actul unirii bisericilor ortodoxă și catolică.

Conform condițiilor Uniunii de la Brest, **biserica unită (greco-catolică) ucraineană** își păstra ritualurile și obiceiurile, însă recunoștea suzeranitatea Papei de la Roma în calitate de prim ierarh al întregii biserici creștine.

Pe de altă parte, în conformitate cu documentele papale, Uniunea era privită nu ca o unire a două biserici separate, ci ca o „conciliere și reîntoarcere a episcopilor ruteni la biserica catolică după condamnarea și respingerea ereziilor, erorilor și schismelor”. Adică, se unea nu biserica ruteană, ci un grup de episcopi și credincioși la biserica romană.

Acest moment a generat o critică aspră a unirii de către adversarii ei. În același timp, episcopii adepți ai unirii țineau pregătirile în taină și, în mod practic, au privat cercurile largi ale credincioșilor ortodocși de posibilitatea de a participa la ele. Aceasta a și servit drept motiv principal pentru rezistență față de unirea bisericilor.

După mai multe încercări nereușite de a găsi un consens, participanții celor două sinoade de la Brest s-au blestemat reciproc. Acest lucru a pus începutul unui proces dureros de divizare a Mitropoliei de la Kiev în părțile unionistă și ortodoxă, ceea ce a generat o îndelungată confruntare religioasă în societatea ucraineană.

A început o luptă îndelungată a „Ruteniei cu Rutenia” (după cum afirmau participanții) — între ortodocși și greco-catolici. Anunțata egalare în drepturi a greco-catolicilor și catolicilor nu s-a produs. Episcopii greco-catolici nu au

primit locurile promise în senat. În ceea ce privește legitimitatea „dreptului la patronat”, în Recii Pospolita, puterea laică hotăra care biserică (greco-catolică sau ortodoxă) va funcționa pe teritoriul ce-i este încredințat.

În condițiile complicate ale agravării încordării în legătură cu convingerile religioase, clerul greco-catolic se opunea încercărilor bisericii catolice de a catoliciza și poloniza societatea ucraineană cu ajutorul unirii. Apărând identitatea națională, biserica greco-catolică a demonstrat că este o biserică ucraineană.

Biserica ortodoxă ucraineană, care după unire se afla într-o situația complicată, nu a cedat, ci a continuat să caute căi pentru reînnoirea sa. În acest proces ea se baza pe sprijinul din partea șleahiticilor ortodocși ruteni, a orașenilor și a noului strat social — căzăcimea. Apărarea ortodoxiei a devenit una dintre principalele lozinci ale poporului ucrainean în cadrul ulterioarei lupte de eliberare națională.

3. Dezvoltarea literaturii polemice. În sec. XVI — prima jumătate a sec. XVII pe pământurile ucrainene au căpătat o largă răspândire **creațiile literare polemice**.

În perioada când era discutată ideea unirii bisericilor ortodoxă și catolică, primul, pe pământurile ucrainene, nucleu al polemicii anticatolice a devenit orașul Ostrog.

La apelurile lui P. Skarga spre unire, ortodocșii au răspuns prin „Mesaj către latini din cărțile lor”, scrisă în anul 1582 de către arianul Ivan Motovilo la cererea cneazului V.-K. Ostrozski, și prin creațiile rectorului Academiei de la Ostrog, Gherasim Smotrițki, „Cheia Împărăției Cerurilor” și „Calendarul roman cel nou”, editate în anul 1587. În aceste lucrări, Gh. Smotrițki își exprima critica la adresa catolicismului, argumenta caracterul dăunător al reformei calendaristice a Papei Grigore al III-lea. Ivan Franko a numit lucrările lui Gh Smotrițki „apel fierbinte la activitate spirituală” și a atras

După încheierea Uniunii bisericești de la Brest din anul 1596, biserica greco-catolică a fost titulată ca „biserică uniată”, în sec. XVII — „biserică ruteniană uniată”. Denumirea de „biserică greco-catolică” a fost introdusă în anul 1774 de către împărăteasa Maria Tereza pentru pământurile vest-ucrainene, aflate în componența Austriei.

Fragment al Uniunii de la Brest.
Fotocopie

Fragment din creația lui Gh. Smotrițki „Cheia Împărăției Cerurilor” (anul 1587)

...Învățătorii din catedrala romană — atât pe cale orală, de la amvoanele bisericilor, cât și în scris, datorită mașinilor tipografice, precum și prin multe măsuri active, printr-un număr copleșitor de străduințe puternice, ignorându-i pe ai lor, din biserica lor, în care au aflat ceva nedemn, retrăgându-se, se adresează către voi, popoare rutene, prin diferite metode, ridicând în slăvi onoarea, cucernicia, bogăția și suveranitatea asupra a tot ce este sub cer a catolicilor romani, precum și a credinței și legilor stabilite de ei. Iar pe patriarhii voștri greci, credința și legile, cu voi împreună, prin neîncrederea și prostia voastră, cu apostazie amestecate, în fața ochilor voștri le calcă în picioare și vă îndeamnă la unire.

? Activitate în perechi. Discutați și clarificați la ce a vrut să atragă atenția autorul prin fragmentul prezentat.

Literatura polemică — creație literar-publicistică prin care erau discutate chestiuni problematice cu conținut bisericesc-religios și național-politic pe pământurile ucrainene în sec. XVI-XVII.

- Sunteți de acord cu aprecierea dată de I. Franko literaturii polemice din această perioadă, prezentată în textul paragrafului?

Scriitorul polemist I. Vyșenski, care a fost călugăr la mănăstirea Athos din Grecia, trimitea de acolo scrisori în Ucraina. În aceste scrisori el se pronunța împotriva unirii bisericilor ortodoxă și catolică, împotriva catolicizării și polonizării populației ucrainene. În anii 1600—1601 I. Vyșenski a scris „Răspunsul cu puține cuvinte” către P. Skarga. În opinia criticului literar ucrainean din sec. XX, D. Cijevski, stilul lucrărilor polemice ale lui I. Vyșenski „se apropie de cele mai bune exemple ale stilului baroc”. Fiind un bun cunoscător al creației polemistului, Ivan Franko i-a dedicat poemul „Ivan Vyșenski”.

Lucrăm cu cronologia

Anul 1596 — încheierea Uniunii bisericești de la Brest.

Prima pagină din „Apokrisis” (în greacă — „răspuns”) de Christophor Philaleth (una dintre primele creații polemice antiuniata de la sfârșitul sec. XVI. Fotocopie.

atenția asupra influenței lor asupra comunității ucrainene de la acea vreme. Între cei mai renumiți scriitori polemiști ortodocși se numără „Clericul de la Ostrog”, Meletii Smotrițki, Stefan Zizanii, Zaharia Kopistenski, Ivan Vyșenski. În literatura polemică antiuniata de la începutul sec. XVII s-a evidențiat creația cu denumirea „Avertisment” a unui autor necunoscut, în care a fost găsită reflectarea ideilor umanismului. De partea adeptilor Unirii bisericești, în polemică s-a situat unul dintre principalii ei organizatori, Ipatii Potii.

Sunteți de acord că... De ce?

- Încheierea Uniunii de la Brest din anul 1596 a dus la apariția bisericii uniata (greco-catolice). În același timp, în societatea ucraineană s-au agravat divergențele și confruntările pe fundalul convingerilor religioase.
- Dezvoltarea literaturii polemice reflecta existența în societate a unor norme culturale destul de avansate referitoare la soluționarea litigiilor, precum și intenția de a demonstra părții adverse propria poziție prin forța cuvântului.

Întrebări și însărcinări

1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Trei propoziții”. **Regulile jocului.** Profesorul/profesoara îi unește pe elevi și pe eleve în grupe și le dă însărcinarea să redea, într-un anumit interval de timp, conținutul unei anumite probleme prin trei propoziții simple. Învingător este grupul, ale cărui răspunsuri reflectă în modul cel mai reușit conținutul materialului.
2. Determinați cauzele și premisele încheierii Uniunii bisericești de la Brest. 3. Cum a avut loc crearea bisericii uniata (greco-catolice)? 4. Explicați afirmația conform căreia „Uniunea de la Brest a pus începutul luptei „Ruteniei cu Rutenia”. 5. Care au fost particularitățile dezvoltării literaturii polemice de la acea vreme și însemnătatea acesteia pentru societatea ucraineană?
6. Arătați pe hartă (pag. 5) locul semnării Uniunii bisericești de la Brest. 7. Comparați datele semnării Uniunii de la Lublin și a Uniunii de la Brest. Câți ani despart cele două evenimente? Există, oare, vreo legătură între ele? De ce? Alcătuiți propuneri în privința unei tehnici eficiente de memorizare a acestor date. 8. Caracterizați Uniunea bisericească de la Brest cu ajutorul următorului plan: 1) cauzele încheierii; 2) premisele semnării; 3) data semnării; 4) tezele principale; 5) rezultatele; 6) consecințele.
9. **Activitate în grupuri mici.** Discutați și propuneți rezolvarea problemei istorice. În confruntarea dintre ortodocși și greco-catolici, după încheierea Uniunii de la Brest, comunitățile protestante îi ajutau pe ortodocși. Ce anume, în opinia voastră, condiționa acest gest? Ce fel de mijloace pentru apărarea propriilor drepturi puteau fi preluate de către ortodocși de la protestanți? 10. **Activitate în grupuri mici.** Distribuți rolurile și participați la un dialog între adeptii și adversarii Uniunii de la Brest (dacă este nevoie, apelați la izvoare suplimentare).

§6. Viața bisericească în prima jumătate a sec. XVII

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: care a fost influența Uniunii de la Brest din anul 1596 asupra vieții bisericești de pe pământurile ucrainene; despre lupta pentru reînnoirea ierarhiei ortodoxe; cum a contribuit activitatea mitropolitului P. Movilă la consolidarea bisericii ortodoxe; despre constituirea bisericii uniata (greco-catolice) pe pământurile ucrainene.

AMINTIȚI-VĂ: **1. Activitate în grupuri mici.** Discutați și clarificați trăsăturile caracteristice ale situației bisericii ortodoxe pe pământurile ucrainene. **2.** Numiți premisele încheierii Uniunii bisericești de la Brest. **3.** Cum credeți, de ce după încheierea Uniunii bisericești de la Brest mulți credincioși nu au acceptat-o?

1. Influența Uniunii de la Brest supra vieții bisericești de pe pământurile ucrainene. Încheierea Uniunii de la Brest a cauzat o scindare între adepții bisericilor ortodoxă și uniata (greco-catolică) în societatea ucraineană. Imediat după încheierea Uniunii, regele polonez, Sigismund al III-lea, a emis un Universal cu cerința către întregul cler ortodox și către credincioși de a recunoaște unirea. Folosindu-se de „dreptul de patronat”, regele oferea catedrele episcopale numai acelor persoane care au recunoscut unirea, lichidând în mod practic ierarhia ortodoxă. În teritorii, ortodocșilor le erau luate cu forța bisericile și mănăstirile, iar apoi transmise uniților (greco-catolicilor).

Însă ortodocșii s-au opus acestui lucru. Astfel, atunci când în anul 1599 regele l-a numit pe mitropolitul uniata (greco-catolic) Ipatii Potii, în funcția de arhimandrit al Mănăstirii Pecersk din Kiev, orașenii și cazacii nu l-au lăsat să intre. În anul 1609 kievenii înarmați au năvălit asupra mănăstirii Vydubițki, unde se ascundea guvernatorul mitropolitului uniata (greco-catolic), Antonii Grekovyci. Cu ajutorul autorităților acesta intenționa să ocupe Catedrala Sfinta Sofia și Mănăstirea Pecersk din Kiev. Însă, în anul 1618, cazacii s-au pronunțat cu fermitate împotriva mitropolitului, l-au prins și l-au înecat în Nipru. Ca urmare a luptei duse de șleahța ortodoxă în seimul Reci Pospolitei, regele Sigismund al III-lea s-a văzut nevoit să recunoască apartenența Mănăstirii Pecersk din Kiev la ortodoxie.

În perioada 1618—1625 biserica uniata (greco-catolică) din Kiev a fost practic distrusă. În deceniul următor, puterea mitropolitului uniata în oraș s-a limitat doar la posesiunile mănăstirii Vydubițki.

Mitropolia din Kiev a fost împărțită în două biserici: uniata (greco-catolică) („unificată”), recunoscută de autoritățile poloneze, și cea nelegală („neunificată”), care nu era recunoscută de autorități și de patronii-catolici. După sinodul din 1596, eparhiile din Kiev, Poloțk, Pinsk, Luțk, Brest-Volodymyr și Holm au devenit uniata. În acele condiții biserica ortodoxă pe pământurile ucrainene era menținută datorită credincioșilor. În apărarea ortodoxiei s-au ridicat frățiile.

Membrii frățiilor alcătuiau proteste colective împotriva acțiunilor uniților (greco-catolicilor) și a protectorilor lor

- Este, oare, justă opinia despre influența însemnată a Uniunii de la Brest asupra vieții bisericești în Ucraina din acea perioadă? Prezentați argumente care să confirme punctul vostru de vedere.

Catedrala Myhailivska a mănăstirii Vydubițki. Aspect modern

- ? Descriseți trăsăturile arhitecturale ale monumentului prezentat în ilustrație.

Crucea transmisă de către P. Konașevyci-Sagaidacyni bisericii „Arătarea Domnului” de la Mănăstirea Frăției din Kiev în anul 1622. Expoziție a Muzeului național de istorie a Ucrainei din Kiev.

către seimurile locale și către seimul Reci Pospolitei, organizau procese judiciare pentru patrimoniul bisericesc și înaintau materialele respective solilor seimului. Drept temei pentru acțiunile și protestele în apărarea ortodoxiei de către reprezentanții altor pături sociale a fost tradiția garantării de către conducătorii Reci Pospolitei a dreptului la libertatea conștiinței în cadrul statului lor.

În luna mai a anului 1599, din inițiativa Frăției din Vilnius, a fost creată alianța ortodocșilor și protestanților pentru apărarea în comun a convingerilor religioase.

O luptă activă pentru apărarea drepturilor sale ducea șlehta ruteană din componența Seimului național al Reci Pospolitei. În anii 1601 și 1603, solii ortodocși, împreună cu protestanții, au împiedicat desfășurarea lucrărilor seimului. După participarea șleahței rutene la revolta împotriva regelui (1606—1607) seimul a adoptat hotărârea prin care se consfințește faptul că ortodocșilor nu le pot fi create obstacole în oficierea serviciilor divine, precum și a confirmat drepturile și privilegiile fraților bisericești ortodoxe. În anul 1609 seimul a recunoscut existența în Reci Pospolita atât a clerului uniat (greco-catolic), cât și a celui ortodox. Presiunile asupra oricăreia dintre cele două părți urma să fie pedepsită la nivel de stat. O mare însemnătate a avut hotărârea seimului adoptată în 1618, prin care se spunea că nimeni nu poate fi impus cu forța să-și schimbe credința.

Însă ortodocșii, ca și mai înainte, în teritorii sufereau adeseori din cauza samavolniciei. Mănăstirile și bisericile erau transmise uniților (greco-catolicilor), șlehta ortodoxă era limitată în drepturi, orașenii ortodocși nu erau admiși la lucrările magistratelor.

2. Lupta pentru restabilirea ierarhiei bisericii ortodoxe. La începutul anilor '20 ai sec. XVII, un rol important în apărarea bisericii ortodoxe pe pământurile ucrainene l-au avut cazacii. Hatmanul căzăcimii înregistrate, Petro Konașevyci-Sagaidacyni, împreună cu întreaga Oaste Zaporojeana, a intrat în componența Frăției din Kiev. El a susținut ideea apărută în cercurile ortodoxe cu privire la restabilirea ierarhiei ortodoxe fără consimțământul autorităților Reci Pospolitei. Pentru aceasta, ortodocșii au decis să se folosească de sosirea la Kiev a Patriarhului Ierusalimului, Teofan al III-lea. Paza lui a fost asigurată de P. Konașevyci-Sagaidacyni.

La rugămintea orașenilor ortodocși, a cazacilor și a șleahței, în anul 1620, Teofan al III-lea l-a sfințit pe Iov Borețki în calitate de mitropolit al Kievului, precum și pe episcopii de Luțk, Brest-Volodymyr, Holm, Peremâșl, Poloțk și Turor-Pinsk. Astfel, ierarhia ortodoxă a fost restabilită.

Autoritățile Reci Pospolitei au refuzat să-i recunoască pe ierarhii ortodocși sfințiți cu sprijinul căzăcimii, văzând în aceasta o încălcare a „dreptului de patronat” al regelui.

Mitropolitul Iov Borețki.
Pictor G. Zoryk. Anul 2011

A început o luptă îndelungată, în care rolul principal i-a revenit căzăcimii, ea fiind la acea vreme o forță deosebit de influentă. Abia în anul 1632, regele Poloniei, Vladislav al IV-lea Vasa, a consimțit să recunoască în mod oficial ierarhia bisericii ortodoxe.

Hotărârea respectivă a intrat în componența cunoscutelor „Puncte pentru calmarea poporului rutean”, alcătuite în același an. Conform documentului, era restabilit dreptul de a alege mitropolitul ortodox „în conformitate cu vechile drepturi și obiceiuri — de către șleahță, cler și susținătorii credinței grecești, care nu făceau parte din Uniune”. De asemenea, a fost recunoscută apartenența Lavrei Pecerska din Kiev la ortodoxie. Uniații au obținut șapte eparhii, ortodocșii — cinci. Credincioșilor ortodocși le era garantată libertatea organizării serviciilor divine, dreptul de a ocupa funcții în guvernele locale, de a construi și repara biserici, spitale, școli, tipografii, de a se uni în frății bisericești.

3. Activitatea mitropolitului Petru Movilă, orientată către consolidarea bisericii ortodoxe. Legalizând biserica ortodoxă, Vladislav al IV-lea a acordat privilegiul pentru Mitropolia din Kiev arhimandritului Lavrei Pecerska din Kiev, **Petru Movilă**.

Devenind Mitropolit al Kievului și al Galiției, P. Movilă și-a orientat activitatea către reînnoirea bisericii ortodoxe. El a sistematizat, în primul rând, viața bisericească. De acum înainte niciun episcop nu putea să preia catedra fără consimțământul mitropolitului. Avea loc un control riguros asupra respectării regulilor bisericești în timpul numirii tuturor preoților de rând și în timpul eliberării noilor certificate, în care erau descrise în mod amănunțit toate obligațiile.

Mitropolitul a sistematizat relațiile cu frățiile bisericești, obligându-le să-i recunoască puterea. P. Movilă a obținut slăbirea influenței „dreptului de patronat” asupra organizației bise-

Petru Movilă. Pictură în Biserica Mântuitorului din localitatea Berestove de lângă Kiev.

- Putem afirma, oare, că reformele bisericești ale lui P. Movilă au influențat pozitiv nu numai biserica ortodoxă, ci și întreaga societate ucraineană de atunci? De ce?

Petru Movilă era descendent dintr-un neam ai principilor moldavi. El a făcut studii la Școala Frăției din Lviv și la câteva universități din Europa Occidentală. P. Movilă și-a făcut serviciul în armata poloneză, a participat la Războiul de la Hotin din 1621, iar în anul 1625 s-a călugărit. Mai întâi a fost arhimandrit al Lavrei Pecerska din Kiev, iar apoi — mitropolit al Kievului și Galiției. P. Movilă a depus multe eforturi pentru legalizarea bisericii ortodoxe, a obținut retrocedarea bisericilor și a mănăstirilor acaparate de către uniați (catedrala Sfânta Sofia, Mănăstirea Vydubițki din Kiev ș.a.). Cu eforturile și mijloacele lui, pentru prima dată au fost restaurate în mod capital Catedrala Sfânta Sofia și multe edificii ale Lavrei Pecerska din Kiev. P. Movilă a fost inițiatorul înființării Colegiului Kiev-Movilean (1632), a filialelor acestei instituții la Vinnyța, Kremeneț și Goșcia, precum și al deschiderii academiei slavo-greco-latine în capitala Principatului Moldovei — orașul Iași în anul 1640. Lui i-a revenit rolul excepțional de reînnoire a teologiei ortodoxe și de consolidare a bisericii ortodoxe în Ucraina din acea perioadă.

Mitropolitul Petru Movilă.
Pictor necunoscut

Conform hotărârilor lui P. Movilă, pentru efectuarea controlului asupra vieții bisericești și comportării clerului, în parohiile din mitropolii și episcopate erau trimiși „guvernatori ai mitropolitului” și „vizitatori” speciali. Au fost introduse examene pentru preoți. Pentru soluționarea problemelor curente, în eparhii erau convocate congresele anuale ale preoților — așa-numitele sinoade eparhiale. Pentru examinarea reclamațiilor din partea clerului, Petru Movilă a înființat consistoriul mitropolitan — organ judiciar bisericesc.

Mitropolitul Ipatii Potii. Pictor necunoscut. Sec. XVII

Mitropolitul Iosif Veliamin Rutski. Pictor necunoscut. Între sec. XVII și XIX

ricești. Au fost clar determinate drepturile și obligațiile patronilor, parohiile au fost puse sub responsabilitatea unor patroni cu influență din rândurile șleahței ortodoxe sau din rândurile frățiilor. Mitropolitul își rezerva dreptul de a refuza sfințirea pentru funcțiile bisericești a persoanelor propuse de patroni.

P. Movilă și adepții său au pregătit un nou catehism ortodox („Mărturisirea ortodoxă a credinței”) cu expunerea bazelor învățaturii creștine, care a fost aprobat de către sinodul ortodox din Kiev, creația polemică „Lithos” sau „Piatra” și „Trebnicul”, unde erau descrise bazele învățaturii și ritualurile bisericii ortodoxe.

4. Situația bisericii uniate (greco-catolice) ucrainene.

Datorită susținerii din partea autorităților Reci Pospolitei și a Papei de la Roma, constituirea bisericii uniate (greco-catolice) ucrainene decurgea destul de reușit. De multe ori, însă, acest proces era însoțit de presiuni și violență față de ortodocși. În același timp, episcopii uniati (greco-catolici) nu au obținut locurile promise în seimul Reci Pospolitei.

Succesor al primului mitropolit uniat, M. Rogoza, a devenit Ipatii Potii. El antrena în mod activ la activitatea bisericii uniate (greco-catolice) șleahța ruteană. Astfel, în anul 1603, datorită insistenței sale, membrii a 50 de familii ale șleahței volănene au devenit uniati (greco-catolici). În anul 1605, Ipatii Potii a obținut din partea regelui Sigismund al III-lea dreptul de suzeranitate asupra tuturor bisericilor „de rit grecesc și rutean” de pe teritoriul Reci Pospolitei. El a înființat primul seminar greco-catolic la Vilnius și o școală la Brest, a fost autorul mai multor creații polemice și predici ce vin în apărarea catolicismului.

Reforma bisericii uniate (greco-catolice) ucrainene a fost continuată de succesorul său, Iosif Veliamin Rutski. Pentru a îmbunătăți nivelul de studii al reprezentanților clerului uniat (greco-catolic) el a obținut de la Papa de la Roma permisul de a-i trimite la studii la seminarele din țările Europei Occidentale. Dorind să împiedice procesul de catolicizare și polonizare a ucrainenilor și belarușilor, în anul 1615, cu permisiunea Romei, Iosif Veliamin Rutski a egalat statutul școlilor uniate (greco-catolice) și al celor iezuite. În anul 1617, după modelul călugăriei catolice, mitropolitul a înfăptuit reorganizarea călugărilor uniati (greco-catolici), unindu-i în Ordinul Bazilian. La insistența mitropolitului, călugării-bazilieni deschideau școli aproape pe lângă fiecare mănăstire.

După reînnoirea bisericii ortodoxe în 1621, mitropolitul Iosif Veliamin Rutski a demarat cu înalții ierarhi ortodocși tratative de conciliere și crearea în Reci Pospolita, pentru bisericile uniată (greco-catolică) și ortodoxă unite, a unei Patriarhii separate la Kiev, care să fie subordonată Romei. Propunerea nu a fost susținută, însă, de majoritatea ierarhilor și credincioșilor ortodocși.

Sunteți de acord că... De ce?

- Ca urmare a încheierii Uniunii de la Brest, biserica ortodoxă s-a pomenit într-o situație complicată. Ea a putut rezista numai datorită susținerii largi din partea enoriașilor.
- Restabilirea ierarhiei bisericii ortodoxe s-a desfășurat, într-o mare măsură, datorită sprijinului din partea căzăcimii, care obținea treptat rolul de apărător și promotor al aspirațiilor poporului ucrainean.
- Reformele întreprinse de mitropolitul Petru Movilă au scos biserica ortodoxă din criză, au sporit rolul ei în societate.
- În acea perioadă, biserica uniată (greco-catolică) ucraineană trecea prin procesul constituirii sale. La consolidarea orânduirii sale au contribuit reformele bisericești ale mitropolitului Iosif Veliamin Rutski.

Întrebări și însărcinări

- ◆ **1. Verificați-vă cunoștințele** cu ajutorul jocului didactic „Tenis verbal”. **Regulile jocului.** Profesorul/profesoara îi organizează pe elevi/eleve în perechi și anunță tema după care are loc jocul. Un elev/o elevă pune o întrebare la temă, cel de-al doilea răspunde după care adresează propria întrebare. Întrebările trebuie să prevadă un răspuns succint („Enumerati cauzele...”, „Numiți premisele/manifestările/semnele caracteristice/rezultatele/consecințele...”, „Ce înseamnă...”, „Cine era numit...” și altele). Învingător devine elevul/eleva, care va oferi cele mai multe răspunsuri corecte.
- ▲ **2. Numiți schimbările** ce s-au produs pe pământurile ucrainene după încheierea Uniunii de la Brest. **3. Cum a fost restabilită ierarhia bisericească ortodoxă?** **4. Activitatea în perechi.** Discutați și exprimați-vă părerea referitoare la ceea ce a făcut P. Movilă pentru consolidarea bisericii ortodoxe. **5. Indicați particularitățile** situației bisericii uniate (greco-catolice) ucrainene din acea perioadă.
- ✦ **6. Arătați pe harta-atlas** eparhiile ortodoxe și uniate (greco-catolice) ale Mitropoliei de la Kiev după încheierea Uniunii de la Brest. **7. Discuție colectivă.** Care au fost trăsăturile și deosebirile în viața bisericească de pe pământurile ucrainene până la încheierea Uniunii de la Brest și după aceasta?
- ★ **8. Activitate în perechi.** Discutați și propuneți rezolvarea unei probleme istorice. Luând în calcul „trecerea rapidă” a acestei lumi, P. Movilă îi îndemna pe oameni să facă lucruri bune, să jertfească bani pentru biserici și școli, să-i sprijine pe duhovnicii lor, pe săraci și bolnavi. El însuși aplica aceste principii în viață prin activitatea desfășurată. Potrivit testamentului său, P. Movilă a asigurat din punct de vedere material Colegiul Kievo-Movilean și i-a transmis biblioteca sa. Restul averii el a dăruit-o Lavrei Pecerska din Kiev, altor mănăstiri, școli și spitale. Contemporanii îl numeau „comoară fără de preț a poporului rutean”. Explicați caracteristica dată lui P. Movilă de către contemporani. După care principii morale se conducea el? Rămân ele, oare, actuale? Dați un răspuns desfășurat la această întrebare.

Lucrăm cu cronologia

Anul 1620 — sfințirea de către Patriarhul Ierusalimului, Teofan al III-lea a noii ierarhii ortodoxe a Mitropoliei din Kiev.

Anul 1632 — legalizarea bisericii ortodoxe de către regele Vladislav al IV-lea.

Foaia de titlu a „Trebicului” lui P. Movilă. Anul 1646. Fotocopie

§7. Cultura Ucrainei în sec. XVI

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: care au fost condițiile de dezvoltare a culturii Ucrainei în sec. XVI și de formare a limbii ucrainene; care au fost realizările școlilor, în domeniul editării de carte, al literaturii, arhitecturii și artelor vizuale în această perioadă; cine erau „mecenații”; ce înseamnă „școală slavo-greco-latină”, „academie”, „colegiu”, „ordin”, „gravură”.

AMINTIȚI-VĂ: **1.** Cum s-a dezvoltat învățământul pe pământurile ucrainene în a doua jumătate a sec. XIV — sec. XV? **2.** Ce înseamnă „cele șapte științe libere”? **3.** Numiți evenimentele care au marcat începutul editării de carte ucraineană. **4.** Care au fost realizările literaturii ucrainene în a doua jumătate a sec. XIV — sec. XV? **5.** Determinați semnificația noțiunilor „pictarea icoanelor”, „frescă” și „miniatură de carte”. **6.** Numiți monumentele arhitecturii și artelor vizuale din a doua jumătate a sec. XIV — sec. XV. **7.** Amintiți-vă de la cursul de literatură universală care sunt trăsăturile caracteristice ale culturii și literaturii din Epoca Renașterii.

- Determinați condițiile de dezvoltare a culturii ucrainene din această perioadă.

1. Condițiile de dezvoltare a culturii ucrainene în sec. XVI — prima jumătate a sec. XVII. Formarea limbii ucrainene. În sec. XVI a continuat dezvoltarea culturii Ucrainei. Însă condițiile în care ea avea loc nu erau chiar favorabile. O premisă importantă a dezvoltării cu succes a culturii oricărui popor constă în existența unui stat propriu. Lipsa acestuia la ucraineni în această perioadă a cauzat dependența dezvoltării culturii de politica promovată de guvernele țărilor, în componența cărora se aflau pământurile ucrainene.

Ca urmare a Uniunii de la Lublin din anul 1569 marea majoritate a pământurilor ucrainene s-a pomenit în componența unui singur stat. Acest lucru a favorizat, pe de o parte, apropierea lor culturală, iar pe de altă parte — a dus la polonizarea și la catolicizarea ucrainenilor. Un loc important în procesul dezvoltării culturale din acea perioadă îi revenea bisericii. Încheierea Uniunii de la Brest din 1596 a dus la aprofundarea crizei bisericii ortodoxe și la pierderea de către ea a stării privilegiate în societate, ceea ce a avut un impact negativ asupra dezvoltării culturii ucrainene.

În sec. XVI limba scrisă a ucrainenilor și belarușilor era numită ruteană. În Marele Ducat al Lituaniei ea era recunoscută ca limbă oficială. În această limbă au fost scrise Statutele Lituaniei, erau scrise documentele oficiale în judecătoria și în alte instituții.

În textele multor documente ale vremii cercetătorii întrevăd influența limbii populare orale. Se consideră că în acea perioadă, în limba ruteană, sub influența limbajului popular oral, au apărut noi trăsături. În opinia cercetătorilor contemporani, în perioada anilor 1570—1670 limba ruteană era identică, practic, cu limba poloneză în ceea ce privește lexicul și sintaxa (varietatea cuvintelor și îmbinarea lor în text), în timp ce fonetica și morfologia (construcția sonoră și semnificația cuvintelor) se bazau pe fundamentul rutean. Un stră-

În sec. XVI — prima jumătate a sec. XVII, cultura ucraineană a cunoscut influența curentelor cultural-ideologice dominante în acea perioadă în Europa. Din Occident spre Orient, prin pământurile ucrainene, se răspândeau noi tendințe legate de Renaștere, Baroc, Reformă și Contrareformă. Acceptând noile idei culturale ale epocii, activiștii culturali ucraineni căutau în ele căi de soluționare a problemelor Patriei lor.

lucit simbol, care sublinia caracterul ei rutean era alfabetul chirilic. În afară de aceasta, limba ruteană sau limba literară ucraineană veche rămânea a fi departe de acea limbă populară în care vorbea populația ucraineană. Trebuie să atragem atenția asupra faptului că limba ruteană era considerată o simplă limbă laică în comparație cu limba slavă bisericească.

Una dintre primele cărți ce au fost traduse din limba bisericească slavă în limba ucraineană literară veche a fost Evanghelia de Peresopnyțea. Traducerea a fost realizată datorită contribuției de mecenat a cneaghinei volănene Anastasia Zaslavska-Golșanska și a cnejilor Ivan și Fedir Ciartoriiskie — renumiți apărători ai ortodoxiei. Autori ai creației au fost arhimandritul mănăstirii din Peresopnyțea, Grigorii, și fiul preotului din orașul Sianok, Myhailo Vasylevyci. Ei nu doar au înlocuit cuvintele din limba slavă bisericească sau cele care nu erau de origine slavă prin cuvinte vorbite, care erau pe înțelesul ucrainenilor. Ei au descris interpretarea lor, prezentând și sinonime.

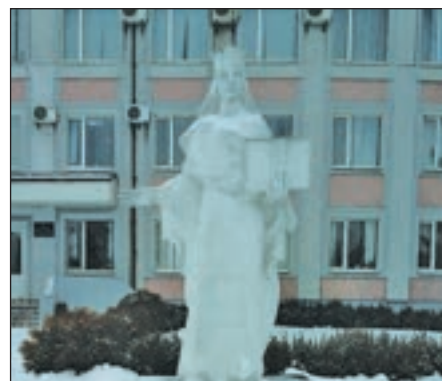
Ceva mai târziu au apărut și alte traduceri de texte biblice în limba populară ucraineană de atunci „Apostol Krehovski” (după anul 1563), „Evanghelia de la Jitimir” (anul 1571) și altele.

2. Învățământul, literatura și editarea de carte. Ca și în perioadele anterioare, în sec. XVI, pe pământurile ucrainene, pe lângă biserici și mănăstiri funcționau școli primare. Diecii, care își desfășurau activitatea în aceste școli, îi învățau pe copii să citească și să scrie în limba slavă bisericească. De asemenea, ei le predau aritmetica și cântul. Copiii păturilor înstărite ale societății făceau studii acasă. În afară de citire, scriere și aritmetică, ei studiau latina, greaca și bazele filozofiei.

În anii ‘70 ai sec. XVI pe pământurile ucrainene au apărut noi instituții ale învățământului mediu. În Europa, în acea perioadă, apăreau școli, unde erau predate latina și cele „șapte științe libere” — gramatica, retorica, dialectica, aritmetica, geometria, astronomia și muzica. Instituții de învățământ de acest tip în Ucraina din acea perioadă au devenit **școlile slavo-greco-latine**. Prima școală de acest gen a fost înființată de cneazul V.-K. Ostrozki în castelul său de la Ostrog aproximativ în **anul 1576**. El a organizat acolo o tipografie, un cerc științific și a inițiat studierea bazelor filozofiei.

Aceasta însemna că școala de la Ostrog a marcat începuturile învățământului superior. Concomitent, cu sprijinul cneazului, lingviștii și teologii ucraineni și străini pe care acesta îi invita, pregăteau traducerea Bibliei în limba slavă bisericească pentru ulterioara ei tipărire. Centrul de învățământ științific și editorial, creat de V.-K. Ostrozki, era numit cu respect de către contemporanii săi **academie**, „Atena volăneană”, liceu în trei limbi, școală greco-slavă.

Academia de la Ostrog funcționa datorită eforturilor nepoatei cneazului, Galșa (Eljbeta) Ostrozkska. În anul 1579 ea

Monumentul înălțat în cinstea A. Zaslavska-Golșanska în orașul Dubrovnyțea (regiunea Rivne). Aspect modern

Mecenas — protector înstărit al științei și artei.

Semnul memorial înălțat în cinstea inaugurării Academiei de la Ostrog (regiunea Rivne). Aspect modern

Școală slavo-greco-latină — instituție de învățământ în care, în afară de cele „șapte științe libere”, erau studiate limbile slavă bisericească, greacă și latină.

Academie — aici: denumirea unei instituții de învățământ superior din Europa în sec. XVI.

Galša (Eljbeta) Ostrozka — cneaghină din familia Ostrozski, care a devenit un mecenat al culturii, fondatoare a Academiei de la Ostrog. Contemporanii o considerau drept una dintre cele mai frumoase femei din sec. XVI. Însă acest lucru nu poate fi dovedit din cauza lipsei portretelor ei din acea perioadă. În actele oficiale ea era înscrisă sub numele de Eljbeta, însă în istoria Ucrainei a intrat cu numele popular — Galša.

Activitatea ei și-a găsit oglindire în lucrările literaților și ale istoricilor ucraineni, polonezi, ruși, cehi. Steaua ei s-a stins în 1542 la vârsta de doar 43 de ani. Spre sfârșitul vieții ea a primit ortodoxia.

Amintirea activității de mecenat a cneaghinei se păstrează în universitatea contemporană „Academia de la Ostrog”. În cadrul sărbătoririi Zilelor Universității se desfășoară concursul „Galša anului”.

Galša (Eljbeta) Ostrozka. Pictor Iu. Nikitin

Colegium (colegiu) — denumire a unei instituții de învățământ mediu sau superior din Europa în sec. XVI.

Primul colegiu pe pământurile ucrainene a fost înființat în anul 1575, la Iaroslav (actualmente teritoriul Poloniei). În colegii erau admiși la studii copiii ai reprezentanților diferitor stări și cu diverse convingeri religioase. Obiectul principal era limba latină, în care erau predate alte discipline ce făceau parte din cele „șapte științe libere”. De asemenea, era studiată greaca, iar la colegiul din Luțk — și limba ruteană. Toate colegiile aveau bibliotecile lor, camere de cazare pentru studenții săraci, teatre școlare și farmacii. Pe lângă colegiile din Lviv și Peremâșl funcționau tipografii. Studiile în colegii erau gratuite.

a lăsat prin testament averea sa pentru întreținerea spitalului și a academiei din Ostrog. Cneaghina a devenit una dintre cele mai renumite protectoare ale culturii ucrainene din sec. XVI.

Academia de la Ostrog a devenit prima instituție de învățământ de pe pământurile ucrainene, unde a început procesul îmbinării tradițiilor culturale greco-slave proprii cu cele latine vest-europene. Acest proces a continuat în școlile frățiilor. Prima școală de acest tip a apărut pe pământurile ucrainene prin anul 1585 pe lângă Frăția din Lviv. La baza activității tuturor școlilor frățiilor era pus statutul școlii Frăției din Lviv. Scopul acestor școli consta în acordarea unor studii bazate pe tradițiile culturale proprii care, în același timp, nu erau inferioare, după calitate, școlilor din Europa Occidentală.

Concomitent cu școlile frățiilor (ortodoxe), pe pământurile ucrainene funcționau școli iezuite (catolice), protestante și uniute (greco-catolice) — **colegii**.

În această perioadă s-au dezvoltat diferite genuri literare. Sub influența Renașterii vest-europene s-a răspândit poezia latină nouă. Reprezentanții ei împărtășeau idealurile umanismului, apelau deseori la chipurile Antichității, își scriau operele în limba latină. Una dintre cele mai bune lucrări de acest gen a fost scrisă în anul 1584 de către poetul Sebastian Klionovyci. Este vorba de poemul „Roksolania”, în care au fost oglindite modul de viață și obiceiurile țărănimii ucrainene, a fost descrisă frumusețea naturii ucrainene, orașele Lviv, Kiev și alte localități, au fost date exemple de folclor ucrainean în latină.

În sec. XVI s-a dezvoltat cu succes editarea de carte. O contribuție importantă a avut la acest proces tipograful moscovit, Ivan Fedorovyci. După ce s-a mutat la Lviv, în anul 1574 el a scos de sub tipar, cu ajutorul Frăției din Lviv, primele sale cărți de pe pământurile ucrainene — „Apostolul” (cea mai veche carte cunoscută, care a ieșit de sub tipar pe pământurile ucrainene) și „Abecedarul” (primul manual tipărit în Europa de est).

Deosebit de fructuoasă a fost activitatea lui I. Fedorovyci la Ostrog, unde a fost invitat să-și desfășoare activitatea de către cneazul V.-K. Ostrozski. În anul 1581 el a scos aici de sub tipar, în limba slavă bisericească, Biblia de la Ostrog, care este considerată o perlă a artei tipografice.

În afară de tipografia de la Ostrog, de dimensiuni importante era tipografia Frăției din Lviv, care a început să funcționeze în anul 1586. Ea fost creată pe baza tipografiei lui I. Fedorovyci, cumpărată de către membrii Frăției după moartea renumitului tipograf.

3. Arhitectura și construcția urbană. În sec. XVI pe pământurile ucrainene a avut loc o înflorire a arhitecturii. Erau reînnoite orașele ruinate, construite altele noi, erau înălțate biserici și mănăstiri, construite edificii de apărare și locative. Constructorii din acea perioadă s-au străduit să păstreze vechile tradiții și să le îmbine cu noile trăsături ale stilului european al Renașterii.

Obiectul principal al atenției meșterilor a devenit fațada clădirii, care era înfrumusețată cu ordine, cu elemente decorativ-ornamentale. Monumente ale arhitecturii din acea perioadă s-au păstrat la Luțk, Kamianet-Podilsk, Jovkva, Brodî și Lviv. Mostre unice ale arhitecturii din epoca Renașterii sunt considerate edificiile din Piața Bazarului, situată în partea centrală a orașului Lviv — Casa Neagră, Casa lui Corniaktoș, monumente legate de activitatea Frăției din Lviv — biserica cu hramul Adormirii Maicii Domnului, turnul lui Corniaktoș, Capela celor Trei Ierarhi, create în anii '60 ai sec. XVII.

Pericolele permanente ale invaziei străine au condiționat necesitatea construcției fortărețelor și cetăților, la adăpostul zidurilor cărora puteau găsi protecție nu numai locuitorii lor, ci și populația din localitățile învecinate. Au fost supuse reconstrucției cetățile din Luțk, Kremenet, Mukacevo, Vinnyțea, Medjibij, Kamianet.

Unele mănăstiri de pe pământurile vest-ucrainene erau, de asemenea, înconjurată de pereți cu turnuri. Acestea jucau rolul de fortărețe. În Volânia, astfel de fortărețe au devenit mănăstirile situate în orașele Mejrîci și Dermani. Mănăstirea din Dermani era situată pe un munte înalt, fiind înconjurată de pereți cu înălțimea de șapte metri, în jurul cărora era un șanț adânc plin cu apă și un pod mobil. În fortăreața mănăstirii se putea pătrunde printr-un turn cu trei nivele, ce servea și drept clopotniță.

Dintre monumentele renumite ale arhitecturii bisericești ortodoxe din sec. XVI merită evidențiate Biserica „Arătarea Domnului” din Ostrog și Biserica Sfintei Treimi din Mejrîci. Ambele biserici avea cruce și cupole și corespundeau tradițiilor de construcție și arhitectură ale Rusi-Ucrainei. Însă, condițiile de viață din acea perioadă i-au impus pe oameni să adapteze aceste biserici la necesitățile de apărare.

Pagină a „Ordinii școlare” — statut al școlii Frăției din Lviv. Anul 1586.
Fotocopie

Ordin — tip de compoziție arhitecturală, compus din coloane verticale și părți orizontale.

Capela celor Trei Ierarhi din Lviv.
Aspect modern

- Comparați dezvoltarea artelor vizuale pe pământurile ucrainene în a doua jumătate a sec. XIV- sec. XV și în sec. XVI. Este, oare, justă părerea cu privire la apariția unor noi trăsături în ele?

Nașterea Domnului. Icoană din localitatea Trușevyci (regiunea Lviv). Mijlocul sec. XVI. Muzeul național din Lviv.

Gravură — amprentă tipărită pe hârtie dintr-un desen gravat pe o placă.

Un loc aparte, după gravarea sa, îl ocupă Evanghelia de Peresopnyțea. În afară de vinieta și inițiale, efectuate în forma unui ornament geometric tradițional, ea include patru miniaturi cu chipurile evangheliștilor. Fiecare dintre miniaturi este împodobită cu un ornament bogat. O solemnitate aparte le redau miniaturilor și ornamentelor din Evanghelia de Peresopnyțea fundalul auriu și culorile vii — albastru, roșu, verde.

4. Artele vizuale. Artele vizuale ucrainene din această perioadă s-au bucurat de o recunoaștere însemnată. Majoritatea operelor de pictură reflectau tematica bisericească (fresce, icoane). Tablourile și portretele cu caracter uzual puteau fi întâlnite foarte rar în această perioadă. Oamenii de artă continuau să dezvolte tradițiile rutene vechi. Cu toate acestea, în pictura portretistică se simțea influența artei italiene și germane.

În sec. XVI, oamenii de artă ucraineni, ca și mai înainte, lucrau foarte mult în Polonia. În special, s-au păstrat frescele pe subiecte evanghelice, executate de ei în bisericile din Wawel și Cracovia. Însă, de pe la sfârșitul sec. XVI aceștia simțeau concurența oamenilor de artă germani și italieni. Acest lucru era legat de faptul că clerul catolic condamna activitatea „schismaticilor” ortodocși în bisericile catolice.

Dominante în iconografia ucraineană din acea perioadă rămâneau tradițiile Rusi-Ucrainei, însă au început să apară noi trăsături. Oamenii de artă atrăgeau mai multă atenție la detaliile din viața cotidiană, sporind astfel elementele realiste. Pozele persoanelor înfățișate au devenit mult mai firești, iar detaliile vestimentației au căpătat un caracter mai concret. Cea mai mare recunoaștere au obținut la acea vreme școlile de pictură din Lviv și Peremâșl. Opere remarcabile de la mijlocul sec. XVI sunt considerate icoanele „Adorația magilor” din localitatea Busovysko și „Nașterea Domnului” din satul Trușevyci.

În sec. XVI s-a dezvoltat cu succes sculptura ucraineană. Predomina sculptura în lemn, uneori era întâlnită și sculptura în marmură. De cele mai multe ori acestea erau monumente și plăci funerare.

Un înalt nivel de dezvoltare au atins cărțile în miniatură — imagini colorate de dimensiuni mici, efectuate cu vopsea în cărțile-manuscris. În sec. XVI s-a intensificat considerabil influența artei populare în procesul de realizare a cărților. De multe ori erau împrumutate motive din țesutul popular, sculptura în lemn sau pictura murală.

În a doua jumătate a sec. XVI, după răspândirea tiparului de carte, a început să se dezvolte arta **gravurii**. Primele gravuri ucrainene sunt considerate ilustrațiile la „Apostolul” și „Abecedarul” editate la Lviv de către I. Fedorovyci.

În domeniul artelor vizuale ucrainene din a doua jumătate a sec. XVI, au avut loc procese de separare a portretului de pictarea icoanelor și transformarea lui într-un gen aparte al artei. Acest lucru a fost legat de noua percepere a chipului uman, de răspândirea ideilor umaniste ale Renașterii și de transformările ce aveau loc în dezvoltarea societății ucrainene. Din păcate, numele majorității maeștrilor portrețiști din acea perioadă nu s-au păstrat. Cele mai renumite opere ale oamenilor de artă ucraineni din perioada respectivă sunt portretele cneazului, magnatului și savantului Yan Herburt și ale lui V.-K. Ostrozski.

Un pictor-portretist deosebit de talentat a fost Voițeh Stefanovyci din Lviv. În timpul vizitei întreprinse în acest oraș

de către regele polonez Ștefan Bathory, în anul 1576, el a realizat portretul lui, fapt pentru care a obținut titlul de pictor regal al curții. Portretul a fost realizat cu o precizie aproape documentală. În el se simte puternicul spirit de observație, care-i era caracteristic artistului.

Lucrăm cu cronologia

Anul 1574 — editarea „Apostolului” — cea mai veche carte cunoscută pe pământurile ucrainene.

Aproximativ anul 1576 — înființarea Academiei de la Ostrog.

Sunteți de acord că... De ce?

- În sec. XVI, limba ruteană, sub influența vorbirii populare, s-a dezvoltat ca limbă literară ucraineană veche.
- În a doua jumătate a sec. XVI pe pământurile ucrainene au apărut instituții de învățământ de diferite tipuri. Aceasta a permis reprezentanților diferitor stări sociale să obțină studii și a contribuit la formarea unui nivel relativ înalt de cultură pentru acele vremuri.
- Realizările în domeniile editării de carte, literaturii, arhitecturii și artelor vizuale în sec. XVI au demonstrat dezvoltarea atât a culturii propriu-zise, cât și a întregii societăți ucrainene în acea perioadă.

Întrebări și însărcinări

- ◆ **1.** Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Abecedar istoric”. **Regulile jocului.** Profesorul/profesoara numește o literă. Elevii/elevele, în perechi sau în grupuri mici, alcătuiesc, într-o anumită perioadă de timp, lista termenilor care încep cu litera respectivă, evident după conținutul temei studiate. Învingătoare devin perechile sau micile grupuri, a căror listă va avea mai puține greșeli și va fi mai lungă.
- ▲ **2.** Care dintre condițiile dezvoltării culturii ucrainene în sec. XVI influențau asupra ei pozitiv și care — nu? **3.** Numiți realizările limbii ucrainene din acea perioadă. **4.** Prezentați fapte ce atestă realizările din învățământ pe pământurile ucrainene. **5.** Care fenomene vorbesc despre succesele literaturii și editării de carte în perioada respectivă? **6.** Prin ce s-au glorificat arhitectura și construcția urbană de la acea vreme? **7.** Determinați trăsăturile caracteristice ale dezvoltării artelor vizuale pe pământurile ucrainene în perioada respectivă.
- ◆ **8.** Arătați pe harta-atlas locurile legate de realizările culturii pe pământurile ucrainene în sec. XVI. **9.** Formulați o apreciere argumentată a dezvoltării culturii ucrainene în sec. XVI. **10.** Cu ajutorul resurselor suplimentare, pregătiți o prezentare despre Galșa Ostrovska. Folosiți planul-schemă din anexa electronică. **11.** Începeți alcătuirea tabelului „Dezvoltarea culturii Ucrainei în sec. XVI — prima jumătate a sec. XVII”.

Ramura culturii	Realizările principale	
	XVI ст.	Prima jumătate a sec. XVII

- ★ **12.** Vizitați muzeul de artă local sau efectuați o excursie virtuală prin el. Pregătiți o comunicare cu prezentare despre dezvoltarea culturii pe pământurile ucrainene în sec. XVI. Folosiți planul-schemă corespunzător din anexa electronică.

Ștefan Bathory.
Pictor V. Stefanovyci. Anul 1576

Biserica Sfintei Treimi din Mejrirci (regiunea Rivne). Aspect modern.

§8. Cultura Ucrainei în prima jumătate a sec. XVII

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: cum s-a dezvoltat învățământul în Ucraina din acea perioadă; care au fost realizările literaturii, editării de carte, ale teatrului, arhitecturii și artelor vizuale în perioada de timp respectivă; ce este „proza oratorică de propovăduire”; ce înseamnă „memorii”, „epigramă”, „declamare”, „dramă”, „mister”, „intermediu”, „vertep”, „baroc”, „baroc ucrainean”, „bastion”.

AMINTIȚI-VĂ: **1.** Care particularități ale situației social-politice de pe pământurile ucrainene din sec. XVI — prima jumătate a sec. XVII au influențat, în opinia voastră, dezvoltarea culturii? **2.** Numiți realizările principale ale literaturii, editării de carte, arhitecturii și artelor vizuale ale Ucrainei din sec. XVI. **3.** Amintiți-vă de la cursul de literatură universală ce știți despre epoca barocului și despre creațiile din acea perioadă.

1. Învățământul. Crearea Academiei Kievo-Movilene. În prima jumătate a sec. XVII, pe pământurile ucrainene au continuat să se dezvolte școala și învățământul. Principalele tipuri ale instituțiilor de învățământ din perioada respectivă erau Școlile Frățești, Colegiile iezuite, protestante și uniater (greco-catolice).

La începutul sec. XVII în Ucraina existau circa 30 de școli frățești. În anul 1615 a apărut școala pe lângă Frăția din Kiev, în 1620 — pe lângă cea din Luțk, în 1636 — pe lângă cea din Kremeneți. În școlile Frățiilor își desfășurau activitatea renumiți pedagogi, savanți și activiști ai culturii. Astfel, rectori ai Școlii Frățești din Kiev au fost viitorul Mitropolit ortodox al Kievului, Iov Borețki, scriitorul polemist M. Smotrițki, scriitorul și propovăduitorul Kasian Sakovyci, pedagogul și poetul Homa Evlevyci. Aici au citit lecții iluministul belarus Sava Andrievici, teologul ortodox Zaharia Kopistenski și alții.

În prima jumătate a sec. XVII pe pământurile ucrainene a crescut numărul instituțiilor de învățământ iezuite, protestante și uniater (greco-catolice). În acea perioadă au apărut 12 colegii iezuite. Școli protestante funcționau la Hoșcea, Beresteciko, Hmelnik, Kryliv și Panivți. O școală de tip superior a fost înființată de protestanți în anul 1628 în localitatea Kysylın din Volânia. După modelul colegiilor iezuite, uniației (greco-catolicii) au organizat școli baziliene în Brest, Volodymyr, Șargorod și Holm.

În toamna anului 1631, arhimandritul Petru Movilă organizează în mănăstirea Pecerska din Kiev așa-numita școală de pe lângă lavră („gimnazion”). Programele sale de instruire aminteau de colegiile iezuite.

În anul 1632, la Kiev, s-a hotărât unificarea școlii Frăției cu cea de pe lângă Lavră. Noua instituție de învățământ, al cărei întemeietor și protector a devenit P. Movilă, a primit denumirea de colegiul Frăției din Kiev sau colegiul Kievo-Movilean.

La Academia Kievo-Movileană erau aplicate modele de învățământ larg răspândite la acea vreme în Europa Occiden-

De ce apariția Academiei Kievo-Movilene este considerată unul dintre cele mai însemnate evenimente ale istoriei Ucrainei din acea perioadă? Durata totală a studiilor la Academia Kievo-Movileană era de 12 ani, această perioadă fiind împărțită în șapte clase („școli”). În clasa pregătitoare („fara”) și în cele trei clase primare („infima”, „gramatica”, „sintaxema”) erau studiate obiectele din ciclul celor „șapte științe libere”, limbile slavă bisericească, greacă și latină. Următoarele două clase — poezia și retorica, erau clase medii. Predarea lor avea loc, preponderent, în latină. La lecțiile de poezie elevii erau familiarizați cu diverse genuri de poezie și cu bazele versificării. La retorică ei însușeau arta alcătuirii alocuțiunilor și scrisorilor. Cel mai înalt grad de studii elevii colegiului îl obțineau în cadrul „școlii de filozofie” de doi ani și în „școala de teologie” de patru ani. Elevii acestor clase erau numiți „spudei” (studenți).

tală. Acestea au devenit cunoscute pe pământurile ucrainene datorită activității colegiilor iezuite și protestante. Însă, din cauza rezistenței din partea iezuiților și a organelor superioare ale puterii din Reci Pospolita, ea nu a devenit o instituție cu un grad de acreditare superior.

La fel ca instituțiile vest-europene de la acea vreme, Colegiul Kievo-Movilean avea școlile proprii, care funcționau după programa acestuia la Vinnyța și Kremeneț. În calitate de profesori ai colegiului au activat renumiți savanți și iluminiști ai vremii, în special, Silvestr Kosiv, Osep Kononovyci-Gorbațki, Inokentii Ghezeli, Epifanii Slavinețki și alții.

2. Literatura și editarea de carte. În prima jumătate a sec. XVII, în Ucraina a continuat să se dezvolte literatura polemică. Un renumit scriitor polemist ortodox în acea perioadă a fost M. Smotrițki. Un loc de frunte printre creațiile sale polemice îi revin lucrării „Trenosul sau plânsul Bisericii din Est”. Prin chipul unei femei suferinde autorul a descris starea populației ortodoxe de pe pământurile ucrainene, care era supusă restricțiilor de ordin social, național și religios.

În prima jumătate a sec. XVII, în Ucraina au căpătat o largă dezvoltare genuri literare ca **proza oratorică de propovăduire, proza memorialistică, poezia-epigramă și cea polemică**. Proza oratorică de propovăduire includea creații cu explicația textelor biblice și unele învățături moraliste. Cel mai remarcabil dintre autorii unor astfel de creații este considerat Kyrylo Trankvilion-Stavrovețki, care a scris „Oglinda teologiei”, „Evanghelia ne învață”, „Perla de mare valoare”. Una dintre primele creații ale prozei memorialistice ucrainene au fost amintirile kieveanului Bogdan Balyka „Despre Moscova și Dmitrii, țarul mincinos de la Moscova”, în care se povestește despre campania armatei poloneze asupra Moscovei din anul 1612.

La sfârșitul sec. XVI — începutul sec. XVII a apărut poezia polemică. Astfel, în „Plângerea săracilor către Dumnezeu”, autorul necunoscut se pronunță foarte dur, în formă versificată, împotriva polonizării și catolicizării ucrainenilor ortodocși. Întemeietor al genului poeziei-epigramă, al epigramelor heraldice versificate („versuri la stemă”), al predosloviilor (prefețelor) a devenit G. Smotrițki. Dintre poeții-epigramiști din acea perioadă au făcut parte Demian Nalyvaiko, Pamvo și Stepan Berinda, Andrii Rimșa, Lavrentii Zizanii, Kyrylo Trankvilion-Stavrovețki și alții.

Odată cu dezvoltarea editării de carte, au apărut culegeri de creații în versuri pentru **declamare**, dedicate elevilor pentru a le prezenta în timpul evenimentelor solemne. În special, K. Sakovyci a alcătuit „Versuri scrise la înmormântarea tristă a nobilului cavaler Petro Konașevyci-Sagaidacyni”. Deși scrierea operei este legată de moartea hatmanului, după dispoziția sa ea este plină de viață: glorifică bărbăția soldaților care apără pământul natal.

Galșka Gulevycivna (fragment).
Pictor V. Kravcenko. Anul 1997

Galșka (Elizaveta) Gulevycivna — șleahitică ce a avut grijă de dezvoltarea învățământului pe pământurile ucrainene. În anul 1615 ea a lăsat prin testament conacul și pământurile din zona Podol a orașului Kiev pentru construcția unei mănăstiri, a unui spital și a unei școli pentru „copiii poporului rutean”. Astfel a apărut școala Frăției Kieveene, de la care își trage originea Academia Kievo-Movileană.

Proza oratorică de propovăduire – gen literar la care apelau activiștii bisericești, care, prin stilul oratoric și al predicii, explicau și răspândeau învățăturile credinței creștine.

Memorii — notițe ale contemporanilor despre evenimentele la care au luat parte, despre persoanele, pe care le-au cunoscut sau despre evenimentele relatate de martorii oculari.

Epigramă — scurtă caracteristică în versuri a unei persoane, obiect; dorință, vorbă de spirit.

Sofia Ciartoriiska — cneaghină volăneană, cunoscut mecenat din prima jumătate a sec. XVII. Ea a acordat sprijin financiar mănăstirii din Peresopnyța, a înființat pe lângă ea un spital și o școală pentru copiii de țărani. S. Ciartoriiska a fost o adeptă convinsă a ortodoxismului, a deschis în conacul ei din satul Rahmaniv o tipografie. Ea a efectuat traduceri din limba greacă în cea rutenă. S. Ciartosiiska l-a sprijinit pe cunoscutul activist al Frăției din Lviv, K. Trancvilion-Stavrovețki, la editarea „Evangheliei care învață”. În anul 1619 această operă a fost tipărită la tipografia din Rahmaniv a cneaghiinei, datorită sprijinului acesteia.

Declamare — arta citirii expresive a creațiilor literare, în special, a versurilor.

Dramă — operă literar-teatrală, construită în formă de dialog, destinată interpretării scenice.

Mister — dramă spirituală bazată pe subiecte biblice.

Intermediu — scenă scurtă, preponderent cu caracter umoristic, de comedie, care era jucată în pauzele dintre actele spectacolului de bază (de cele mai multe ori dramă).

Vertep — vechi teatru de păpuși mobil, unde erau interpretate piese pe teme religioase și laice.

Dezvoltarea culturii a favorizat creșterea cererii de carte, de aceea editarea cărților a dobândit treptat o dezvoltare puternică. În prima jumătate a sec. XVII desfășura o activitate fructuoasă tipografia Frăției din Lviv, care a devenit o adevărată școală pentru mulți tipografi ucraineni. Aici erau editate gramatici în limbile greacă și slavă bisericească, culegeri de versuri, opere dramatice în limba ucraineană veche.

Cea mai mare tipografie de pe pământurile ucrainene din acea perioadă a devenit cea de la Lavra Pecerska din Kiev, înființată de către arhimandritul lavrei, Elisei Pletenețki. Printre primele ediții tipărite s-a numărat „Ceslovul” și culegerea de servicii divine de sărbătoare „Anfologionul”. La Kiev au apărut primele tipografii private, înființate de Spiridon Sobol și Timofii Verbițchi. În Ucraina din acea perioadă au început să funcționeze, de asemenea, tipografiile mobile, care, după ce tipăreau o carte într-un oraș, treceau să lucreze în altul.

În total, până la mijlocul sec. XVII, pe pământurile ucrainene au funcționat, în diferite perioade de timp, peste 20 de tipografii. Rolul tipografiilor nu se limita doar la tipărirea cărților. Ele serveau și ca importante centre ale învățământului și culturii, pe lângă care activau diferite cercuri ce uneau activiști ai culturii, oameni de știință și cărturari.

3. Teatrul. Către sfârșitul sec. XVI — prima jumătate a sec. XVII, pe pământurile ucrainene a apărut teatrul școlar. În instituțiile școlare elevii erau învățați să alcătuiască și să declame versuri și diferite cuvântări. În anii ‘30 ai sec. XVII, la școala frățească din Lviv și la școala Lavrei din Kiev a apărut **drama** școlară, inițiindu-se crearea teatrului.

Primul monument cunoscut al dramei pascale ucrainene este considerată opera învățătorului școlii Frăției din Lviv, Ioanikii Volkovyci, „Cugetări despre patimile lui Hristos, Mântuitorul nostru”, tipărită în anul 1631. La dezvoltarea teatrului școlar în cadrul Colegiului Kievo-Movilean au contribuit programele de poetică și retorică ce erau predate aici.

În prima jumătate a sec. XVII au apărut primele **mistere**. Astfel, în acea perioadă, în Volânia sau în Galiția, a fost creat „Cuvântul despre ruina infernului”. Misterele erau jucate de către actori în piețele din orașe și orașele în zilele sărbătorilor bisericești. În pauzele dintre actele misterelor, iar cu timpul și ale dramelor școlare, erau jucate **intermedii**.

În sec. XVII, În Ucraina se bucura de o mare popularitate teatrul de păpuși de Crăciun — **vertepul**. Membrii trupelor călătoreau cu o lădiță specială, împărțită în două nivele, cu mici uși prin părți prin care „intrau” în interior păpușile. La etajul de sus erau jucate scene legate de Crăciun, iar pe cel de jos se jucau scene din basme, povești, diferite situații din viață. La creșterea popularității teatrului-vertep au contribuit elevii Colegiului Kievo-Movilean, care călătoreau cu vertepul lor prin diferite locuri, prin case, astfel câștigându-și existența.

4. Arhitectura. De la începutul sec. XVII, în arhitectura ucraineană erau folosite din ce în ce mai des elementele stilului european al **barocului**, care în zona Niprului era îmbinat cu tradițiile locale. Aceasta a creat condiții pentru apariția unui stil arhitectural specific, numit **barocul ucrainean**. Astfel, trăsăturile barocului în arhitectura bisericilor din lemn se manifestau prin construcția din bârne în formă de „opt”, prin prelungirea proporțiilor acestora și înlocuirea boltei cu o cupolă în formă de pară.

Dintre monumentele renumite de arhitectură din perioada respectivă pot fi evidențiate bisericile ucrainene din lemn, în special biserica cu hramul Sfintei Parascheva din localitatea Radruj și biserica cu hramul Înălțării Domnului din Drogobyci. Monumente ale arhitecturii bisericești de la acea vreme au devenit biserica lui Mykola Prytyska din Kiev (1631), catedrala mănăstirii Movcian din Putivl (prima jumătate a sec. XVII), biserica cu Hramul Acoperământul Maicii Domnului din Sulymivka (1622—1629), biserica Piatnyțka din Lviv (1644).

În prima jumătate a sec. XVII, pe pământurile ucrainene se construiau, ca și mai înainte, multe edificii de apărare. La hotarul sec. XVI—XVII aspectul lor exterior s-a schimbat. În locul castelelor, magnații au început să-și construiască palate impunătoare, înconjurate de **bastioane**. Cele mai interesante și reușite îmbinări ale palatului cu fortificațiile de bastioane, construite în acea perioadă, au devenit cetățile din Zbaraj și Pidhirti.

Noi trăsături s-au conturat și în domeniul construcției urbane. Constructorii din Brodî, Stanislav, Polonne au încercat să îmbine rețeaua așezării străzilor din perioadele anterioare cu fortificațiile-bastioane.

În prima jumătate a sec. XVII, cu sprijinul autorităților poloneze, pe pământurile ucrainene au fost construite noi biserici catolice. Astfel, în anul 1610, în zona Podol a Kievului, dominicanii au înălțat o frumoasă catedrală, în jurul căreia au fost construite clădirile unei mănăstiri dominicane. Un monument de arhitectură remarcabil al vremii a devenit Catedrala bernardinilor din Lviv, construită între anii 1600—1630. Acestea i s-au alăturat clădirile mănăstirii, care, după felul cum erau situate, formau o curte închisă.

De apariția la Lviv a iezuiților este legată construcția Catedralei iezuite, înălțate în perioada anilor 1610—1630 — prima biserică din oraș în stilul barocului timpuriu. În același stil, între anii 1642—1644, a fost înălțată biserica Întâmpinarea Domnului. Monumente interesante ale arhitecturii din Lvivul de la acea vreme sunt considerate capelele Boimilor și Campianilor, unde sunt situate mormintele mai multor familii de negustori înstăriți. Pereții lor aveau un bogat decor arhitectural, erau împodobite cu compoziții sculpturale decorative, realizate în stilul barocului.

Baroc — unul dintre stilurile de artă în istoria culturii europene; cuprindea diverse sfere ale vieții spirituale a societății, motiv pentru care este considerat epocă a culturii.

Barocul ucrainean — denumirea stilului artistic răspândit pe pământurile ucrainene în sec. XVII—XVIII; a apărut ca urmare a îmbinării tradițiilor arhitecturale locale cu barocul european.

Bastion — fortificație veche în formă de edificiu de luptă la intersecția zidurilor unei cetăți.

Cetatea din Zbaraj (regiunea Ternopil). Anii 1625—1631. Aspect modern.

Castelul bernardinilor din Lviv. Anii 1600—1630. Aspect modern.

- Sunteți de acord cu faptul că artele vizuale din prima jumătate a sec. XVII sunt un important izvor pentru studierea evenimentelor din acea perioadă? Argumentați-vă părerea.

Înălțarea Sfintei Cruci. Pictură în Biserica Sfântului Duh din localitatea Potelyci (regiunea Lviv).

Piatra funerară de pe mormintele lui I. și S. Jilkevski în Castelul din Jovkva (regiunea Lviv). Anii '30 ai sec. XVII.

5. Artele vizuale. În prima jumătate a sec. XVII, în domeniul artelor vizuale ucrainene au continuat să se dezvolte genurile care s-au format în perioada anterioară. Cele mai importante dintre ele rămâneau pictura murală și pictura icoanelor. S-au păstrat aproape în întregime până în zilele noastre picturile realizate înaintea anului 1620 pe pereții bisericii din localitatea Potelyci din regiunea Lviv. În aceste picturi murale se observă îmbinarea nemijlocită a trăsăturilor tradiționale cu cele realiste noi. În opinia cercetătorilor, ciclul „patimilor” al picturilor din Potelyci (redau patimile lui Hristos) parcă se îmbină cu ideile „Protestației” lui Iov Borețki, în care el descrie suferințele și chinurile poporului ucrainean și-l cheamă la luptă. Până în zilele noastre s-au păstrat picturile murale în biserica Înălțarea Domnului din Drogobyci. O particularitate a lor este îmbinarea subiectelor biblice și a ornamentelor decorative cu florile din partea locului — brebenocul și albăstreaua.

În acea perioadă s-a perfecționat tehnica sculpturii în lemn și piatră. În ornamente erau prioritare motivele plantelor. Redarea plantelor avea o anumită însemnătate. Astfel, vița de vie, larg răspândită în asemenea ornamente, este cunoscută în creștinism drept simbol al credinței. În al doilea sfert al sec. XVII ornamentele cu plante au cedat locul diferitor măști și embleme.

Monumente ale sculpturii portretistice din acea perioadă au devenit portretele de pe pietrele funerare. Compoziția lor s-a complicat prin încercarea de a reda trăsăturile de caracter ale personajului. De acest fel a fost piatra funerară a generației voievodului kievean Adam Kissel, instaurat în biserica necropolă din localitatea Nyzkynyci din Volânia. Spre exemplu, Ian și Stanislav Jolkevski sunt redați în plină statură, îmbrăcați în zale de cavaleri, pe piatra funerară din Templul din Jovkva.

Dezvoltarea artei gravurilor este legată de răspândirea genului său laic. Primele gravuri laice au apărut prin anul 1622 ca ilustrații la „Versurile despre jalnica înmormântare a nobilului cavaler Petro Konășevyci-Sagaidacynyi” de K. Sakovyci. În „Evanghelia care ne învață” de K. Trankvilion-Stavrovețki a fost inclusă gravura „Povestea săracului și a morții”, care reflectă munca țăranilor. Un gravor remarcabil a devenit meșterul Illia, care a lucrat la Kiev din anul 1636 și a efectuat gravuri pentru „Trebnicul” lui P. Movilă și „Patericul de la Pecersk”.

În pictura ucraineană din prima jumătate a sec. XVII un loc de frunte i-a revenit artei portretului. O recunoaștere din partea contemporanilor au obținut portretele realizate de maestrul școlii din Lviv. În acea perioadă ele erau create atât după chipul real, cât și după moartea unei persoane. Portretele din acea perioadă se deosebesc prin originalitatea formelor, aplicarea tendințelor umaniste răspândite atunci, folosirea mijloacelor poetice și folclorice. De acest fel sunt portretele membrului Frăției Uspenskoie, Myhailo Krasovski (autor Oleksandr Lianițki) și portretul post-mortem al Eudochiei Joravko realizat de pictorul Ivan Paevski. O particularitate a lor este îm-

binarea unui înalt nivel artistic cu folosirea trăsăturilor barocului împreună cu tradițiile creației popular-decorative. Penelului lui Mykola Petrahnovyci i se atribuie portretul fiicei unui negustor din Lviv, Varvara Langhiș, al cărei chip era considerat cel mai atrăgător în pictura ucraineană de la acea vreme. Fedir Senkovyci a devenit autor al portretelor starostelui din Lviv, Stanislav Mnișek, și al vicecancelarului Reci Pospolitei, Tomasz Zamoyski. Un semn caracteristic al portretelor vremii de atunci a fost tendința de a transmite nu numai trăsăturile exterioare ale omului, ci și calitățile caracterului său.

Lucrăm cu cronologia

Anul 1632 — înființarea Colegiului Kievo-Movilean.

Sunteți de acord că... De ce?

- În perioada studiată, pe pământurile ucrainene a crescut numărul instituțiilor de învățământ, ceea ce a dus la creșterea posibilităților de obținere a studiilor de către reprezentanții diferitor părți ale societății.
- Datorită înființării Colegiului Kievo-Movilean, Kievul s-a transformat treptat într-un centru cultural-educativ.
- Realizările din domeniul editării de carte i-au permis populației ucrainene să-și dezvolte propria cultură și limbă.
- În domeniile arhitecturii, construcției urbane și artelor vizuale, această perioadă a devenit epoca apariției barocului ucrainean.

Lecție practică la capitolul I

Generalizare la capitolul I

Însărcinări-teste pentru pregătirea în vederea controlului tematic la capitolul I

Întrebări și însărcinări

1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Continuați relatarea”. **Regulile jocului.** Profesorul/profesoara alege o temă pentru relatare după materialul paragrafului studiat. Elevii/elevele, uniți/ unite în perechi urmează să desfășoare tema, numind pe rând câte o propoziție. Învingătoare devine perechea a cărei relatare reflectă cel mai reușit conținutul temei.
2. Ce a apărut nou în domeniul învățământului pe pământurile ucrainene în prima jumătate a sec. XVII? 3. De ce înființarea Colegiului Kievo-Movilean este considerată unul dintre cele mai însemnate evenimente în procesul dezvoltării pământurilor ucrainene de la acea vreme? 4. Prezentați fapte ce vorbesc despre dezvoltarea reușită a literaturii și editării de carte de atunci. 5. Comparați dezvoltarea arhitecturii și construcției urbane din sec. XVI cu cea din prima jumătate a sec. XVII. 6. Ce fenomene noi au apărut în domeniul artelor vizuale din perioada respectivă?
7. Arătați pe harta-atlas locurile legate de dezvoltarea culturii Ucrainei în prima jumătate a sec. XVII. 8. **Discuție colectivă.** Care realizări ale culturii Ucrainei din prima jumătate a sec. XVII le considerați cele mai importante și de ce? 9. Încheiați alcătuirea tabelului „Dezvoltarea culturii Ucrainei în sec. XVI — prima jumătate a sec. XVII” (pag. 39).
10. Vizitați un muzeu local sau efectuați o excursie virtuală la muzeu. În baza familiarizării cu monumentele istorico-culturale ale Ucrainei din sec. XVI — prima jumătate a sec. XVII, formulați unele idei referitoare la valorile și normele vieții afirmate prin aceste opere de artă de către autori.

Capitolul II. Constituirea căzăcimii (sec. XVI — prima jumătate a sec. XVII)

§9. Apariția căzăcimii ucrainene și a primelor Siciuri

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: cine erau cazacii ucraineni și care a fost premisa apariției lor; cum au apărut primele Siciuri și prin ce s-a glori-ficat D. Vyșnevețki; care sunt trăsăturile caracteris-tice ale vieții și modului de trai al cazacilor; cine este „cazacul”; ce înseamnă „căzăcime ucraineană”, „Câmpia sălbatică”, „abatiză”, „Șesul Niprului”, „Lun-ca Mare”, „Zaporojie”, „loc de iernat”, „căzăcire”, „ca-zaci de pe șes”.

AMINTIȚI-VĂ: 1. Când a fost creată Reci Pospolita? 2. Ce schimbări s-au produs pe pământurile ucrainene după crearea Reci Pospolitei? 3. Arătați pe hartă (pag. 5) cu care state se învecinau pământurile ucrainene la sud în sec. XVI. 4. Numiți stările principale ale societății ucrainene din sec. XVI. 5. Ce semnifică expresia „Stratul social dintre stări”? Cine făcea parte din acest strat în perioada respectivă?

- Exprimați-vă părerea față de fraza cercetătorului ucrainean contemporan, P. Kraliuk „Apariția căzăcimii ucrainene — taină aflată sub șapte peceteji”.

Căzăcime ucraineană — denumire comună pentru cazacii de pe pământurile ucrainene. La început, cazaci erau numiți oamenii liberi, care populau stepele din sudul Ucrainei și trăiau pe seama războaielor.

Cazac — cuvânt de origine turcică, folosit pentru definirea omului liber, căutător de aventuri. Pe pământurile ucrainene, acest cuvânt a fost folosit:

- 1) în a doua jumătate a sec. XV — pentru apărătorii hotarelor de sud și pentru cei ce plecau în stepe;
- 2) din a doua jumătate a sec. XVI — pentru zaporojeni și cazacii înregistrați;
- 3) în perioada Hatmanatului — pentru reprezentanții clasei căzăcești.

1. Căzăcimea ucraineană. Epoca modernă timpurie a devenit perioada formării **căzăcimii ucrainene**, care a jucat un rol important în evenimentele ulterioare din istoria țării. Problema apariției **cazacilor** a fost și este obiectul atenției multor cercetători autohtoni și străini. Datorită eforturilor lor, astăzi se cunoaște mult despre originea căzăcimii. Însă cercetările istoricilor nu se opresc aici.

Pentru prima dată cuvântul „cazac” este amintit la sfârșitul sec. XIII — începutul sec. XIV. Atunci astfel erau numiți reprezentanții populației turcice, care făceau serviciul de pază, iar cronicarul polonez a folosit termenul de „cazaci” pentru a-i defini pe fugari, haiduci și pe cei izgoniți.

În sec. XV, ca urmare a destrămării Hoardei de Aur, acest fenomen a devenit foarte răspândit în lumea turcică. Unele familii ale tătarilor crimeeni sau unele grupe aparte ale lor fugeau pe terenurile libere ale „**Câmpiei sălbatică**” și deveneau cazaci. Potrivit izvoarelor, cazacii tătari crimeeni erau înrolați în armată de către domnitorii lituanieni sau moscoviți, ori invadau pământurile acestora.

La sfârșitul sec. XV au fost găsite mărturii despre apariția căzăcimii creștine, în special, a celei ucrainene, care activa în stepele din zona de graniță. Căzăcimea tătar-crimeeană musulmană și cea ucraineană aveau multe trăsături asemănătoare în acea perioadă. Ambele comunități existau și trăiau pe seama războaielor — al serviciului pentru apărarea hotarelor, atacurilor războinice, invadării și jefuirii așezărilor inamice. Venituri mari aducea comerțul cu ostaticii capturați, care erau vânduți pe piețele de sclavi. Trebuie menționat că la acea vreme astfel procedau nu numai cazacii, ci și alții, de regulă, soldații care nu se aflau în subordinea statului.

Prima mărturie despre cazacii ucraineni datează din **1489**, în „Cronica” autorului polonez Marcin Bielski, în care se scrie că atunci cazacii își satisfăceau serviciul în armata polono-lituaniană în timpul campaniilor ei asupra tătarilor crimeeni.

Căzăcimea ucraineană a preluat de la cea tătar-crimeeană multe tradiții militare și de trai. Însă, preluând aceste tradiții în etapa inițială a formării sale, căzăcimea ucraineană și-a continuat propriul model de dezvoltare. Astfel, către mijlocul sec. XVII, ea era un fenomen total diferit de cel de la sfârșitul sec. XV — începutul sec. XVII.

Cu timpul, au fost derulate procesele autoorganizării căzăcimii ucrainene, care, la începutul apariției sale, era compusă din oameni liberi nelimitați prin normele de drept ale statului. Drept rezultat, căzăcimea s-a transformat într-o clasă socială aparte cu viziuni proprii asupra evenimentelor ce aveau loc la acea vreme pe pământurile ucrainene.

2. Premisele și cauzele apariției căzăcimii ucrainene. Plecarea în stepe. Căzăcimea ucraineană a apărut pe imensul teritoriu de stepă al „Câmpiei sălbatice”, zonă situată între statele creștine, Marele Ducat al Lituaniei și Coroana Poloneză, și cele musulmane — Hanatul Crimeii și Imperiul Otoman. Ambele părți foloseau acest teritoriu liber pentru pregătirile militare, dar și pentru practicarea meșteșugurilor.

Situația ce s-a creat la sfârșitul sec. XV — sec. XVI în spațiul „Câmpiei sălbatice” a devenit principala premisă a apariției căzăcimii ucrainene. Bogățiile naturale ale acestor teritorii de după pragurile Niprului ademeneau populația din ambele părți ale graniței. Încoace veneau în cete cei care doreau să aibă ocupații de stepă — vânatul, apicultura, pescuitul. Pe pământurile ucrainene ei erau porecliți „uhodniki” (cei ce pleacă). Pe reprezentanții diferitor stări sociale, care se pomeneau în componența uhodnicilor, îi unea dorința de a se salva de incomoditățile cauzate de societatea în care drepturile lor erau strict limitate de normele statului. Viața plină de posibilități de a se îmbogăți îi ademenea din ce în ce mai mult. Cetele uhodnicilor au stat la baza formării căzăcimii ucrainene.

Cauzele principale ale apariției căzăcimii ucrainene sunt legate de procesele valorificării „Câmpiei sălbatice” și de necesitatea organizării unei apărări sigure a populației părții de sud a ținutului Kiev și a estului Podoliei de invaziile tătarilor crimeeni.

3. Apariția primelor Siciuri căzăcești. D. Vyșnevețki. În noile locuri, uhodnicii își amenajau case provizorii pentru a-și păstra produsele și pentru a se apăra de invadatori. Acestea purtau diferite nume „ostrog”, „horodoc”, „stan” („tabără”), iar din prima jumătate a anilor ‘80 ai sec. XVI, când aceste așezări au început să fie înconjurate cu fortificații din lemn,

„**Câmpia sălbatică**” — denumire dată stepelor nepopulate sau slab populate de la Marea Neagră în sec. XVI-XVII.

Cazacii în stepă.
Pictor S. Vasylykivski. Anul 1890

Sabie căzăcească.
Exponat din Muzeul Național de Istorie a Ucrainei din Kiev.

Abatiză — baraj împotriva infanteriei, realizat artificial prin copaci doborâți cu vârfurile întoarse spre inamic.

Șesul Niprului — pământurile de pe ambele maluri ale Niprului, situate dincolo de pragurile râului.

Lunca Mare — denumire istorică a locurilor și luncilor, care, până la mijlocul sec. XX, au existat pe malul stâng al Nistrului, între acest fluviu și râul Konka.

Zaporojie — pământurile situate în cursul inferior al Niprului, la sud de pragurile fluviului.

Zimivnyk (loc pentru iernat) — denumire dată gospodăriei căzăcești în Zaporojie.

Căzăcire — procesul de obținere a drepturilor căzăcești de către reprezentanții altor pături sociale ale societății ucrainene.

s-a folosit denumirea „abatize”. Ulterior ele au căpătat denumirea de Siciuri.

Majoritatea Siciurilor căzăcești erau situate în **Șesul Niprului**. Mai întâi cazacii i-au izgonit de acolo pe membrii cetelor tătarilor crimeeni, iar apoi s-au format treptat **Lunca Mare** și **Zaporojia**.

În prima jumătate a sec. XVI, în Zaporojie au apărut așa-numitele „zimivnyki” — așezări căzăcești menite pentru iernat. La început acestea erau locuri destinate pentru iernarea animalelor, mai apoi astfel se numeau casele de locuit pe timp de iarnă pentru oameni. Odată cu dezvoltarea agriculturii și a meșteșugurilor ele s-au transformat în locuri unde era folosită munca năimită a cazacilor și a țăranilor neînștriți.

În anii ‘20-‘30 ai sec. XVI, după câteva tentative nereușite ale Marelui Principe Lituanian de a-i angaja pe cazacii ucraineni în serviciul de stat, s-a decis crearea unei cetăți căzăcești în zona de sud a graniței. Puterea locală a susținut această propunere. Ea a fost transpusă în viață de către starostele de Cerkasî și Kaniv, **Dmytro Vyșnevețki**, în anii 1555—1556.

4. Sistemul de valori, viața și modul de trai al cazacilor.

În componența populației Ucrainei din sec. XVI creștea treptat numărul căzăcimii. Ca fenomen din viața de zi cu zi, căzăcirea devenea ceva obișnuit pentru societatea ucraineană din acea vreme. Astfel era răspândită procedura de **primire în rândurile cazacilor**. De pe la sfârșitul sec. XVI numeroșii fugari de pe pământurile ucrainene plecau în

Dmytro Vyșnevețki.
Pictor necunoscut. Sec. XVIII

Dmytro Vyșnevețki a fost un magnat ortodox din Volânia, unul dintre primii conducători ai cazacilor ucraineni de numele căruia este legată constituirea căzăcimii. La începutul anilor ‘50 ai sec. XVI el ocupa funcția de staroste de Cerkasî și Kaniv, organizând rezistența împotriva invaziilor tătarilor crimeeni pe aceste pământuri. În anii 1555—1556, sub conducerea lui D. Vyșnevețki, pe insula Mala Horytșea, a fost construită o cetate, în a cărei garnizoană își făceau serviciul cazaci și militari profesioniști.

La începutul anului 1557 cetatea din Horytșea a rezistat asediului de 24 de zile inițiat de Hanul Crimeii. Însă, în toamna aceluiași ani, forțele unite turco-tătare l-au forțat pe cneaz să părăsească insula Mala Horytșea. La începutul anului 1563, în timpul campaniei efectuate în Moldova, D. Vyșnevețki fost luat prizonier și a fost trimis la Istanbul. După refuzul de a trece în serviciul turcilor el a fost ucis. Există opinia că D. Vyșnevețki a devenit prototipul eroului din balada populară „Cântec despre Baida”.

? Istoricul M. Hrușevski l-a numit pe D. Vyșnevețki „părinte spiritual al republicii plebeice ucrainene”, apreciind astfel meritele lui istorice. Cum înțelegeți o asemenea caracteristică?

stepă pentru a deveni cazaci. Potrivit spuselor Hatmanului de câmp al Coroanei al Reci Pospolitei, S. Jolkevski, în anul 1596 „toată Ucraina s-a căzăcit”. Mai întâi „a te înscrie în căzăcime” însemna să pleci spre șesul Niprului la vânat, de aceea acești oameni erau numiți **căzăcimea de la șes**. Mai târziu, când căzăcimea a opus rezistență invaziei tătarilor crimeeni la granița ucraineană, serviciul lor era numit „pâine căzăcească”. Deprinși cu treburile militare, cazacii se înrolau în serviciu la conducătorii diferitor state.

Comunitatea căzăcească și-a format propriul sistem de valori. Principiile de bază ale conviețuirii lor au devenit egalitatea, libertatea personală, devotamentul față de interesele de grup și vitejia fără margini.

Condițiile de viață ale cazacilor din „Câmpia sălbatică” erau deosebit de aspre, ele necesitau forță fizică, capacitatea de a suporta frigul și arșița, greutățile vieții de război. Ei locuiau în „kurenii” — locuințe simple împletite cu mâinile lor din stuf și acoperite cu piele de cal. Hainele erau confecționate din pânză și postav. De asemenea, ei își confecționau pantaloni largi (șaravari), cămăși, iar deasupra îmbrăcau caftane lungi încinse cu o centură. Ca încălțăminte încălțăminte purtau cizme, iar pe cap purtau o căciulă înaltă — „cucima”.

Mâncarea căzăcească era simplă, dar sățioasă. Cazacii găteau mâncăruri fierțe din mei, făină de seară și pește, carne friptă. Cazacii își îmbinau campaniile militare cu multe alte ocupații, curățirea armelor și armurilor, pregătirea mâncării și a rezervelor de hrană pentru campanii. În timpul liber aceștia preferau să cânte la cobză și să danseze.

După campanii, detașamentele de cazaci se întorceau acasă la odihnă. Atacând posesiunile sultanului turc și ale hanului crimeean, cazacii creau multe incomodități pentru autorități în calitate de supuși. De aceea, starostii din zonele

Căzăcime de la șes — denumire atribuită cazacilor zaporojeni, care s-au stabilit cu traiul în șesul Niprului, pe teritorii aflate sub controlul Siciului.

Kurini. Reconstrucție. Muzeul de istorie al căzăcimii zaporojene de pe insula Hortyța (regiunea Zaporijjea).

Aspect interior al casei căzăcești. Reconstrucție. Muzeul de istorie al căzăcimii zaporojene de pe insula Hortyța (regiunea Zaporijjea).

Fragment din scrisoarea Hanului Crimeii, Sahib Geray, către regele polonez, Sigismund I (începutul anilor '40 ai sec. XVI)

... Vin încoace cazacii de la Cerkasî și Kaniv, se opresc la Nipru lângă ulusurile noastre și aduc daune oamenilor. V-am informat de mai multe ori despre acești cazaci, rugându-vă să-i liniștiți, însă Măria Voastră nu mi-a dat ascultare. Dacă doriți să păstrați pace cu noi, trimiteți-i la noi pe cei ce au făcut pagube, în caz contrar, să nu vă fie cu supărare. Nu dorim să încălcăm jurământul și să rupem relațiile noastre frățești, însă vom trimite armatele noastre asupra acelor cetăți din Cerkasî și Kaniv.

? Activitate în perechi. Discutați și clarificați în ce mod campaniile cazacilor complicau relațiile dintre regele polonez și hanul Crimeii.

Luptă căzăcească. Reconstrucție modernă.

Lucrăm cu cronologia

Anul 1489 — prima atestare despre cazacii ucraineni în izvoarele scrise.

Cetatea-„gorodoc” a lui D. Vyșnevețki de pe insula Mala Hortyțea. Reconstrucție modernă.

Vestimentație căzăcească. Eschiză. Pic-tor I. Repin. Anul 1887.

sudice de stepă ale voievodatelor Kiev și Brațlav aveau angajamentul să-i rețină pe cazaci, pentru a nu permite campanii de sine stătătoare din partea lor.

Sunteți de acord că... De ce?

- La sfârșitul sec. XV, în izvoarele scrise au apărut primele mărturii despre căzăcimea ucraineană. Apariția ei a fost un fenomen pe deplin firesc. În acea perioadă căzăcimea a devenit parte componentă a așa-numitului hotar ce despărțea lumea populației agricole sedentare de cea a nomazilor de stepă.
- D. Vyșnevețki a devenit unul dintre organizatorii căzăcimii ucrainene, deoarece primul dintre starostii orașelor din sudul Ucrainei și-a început activitatea în Zaporijjea.
- Căzăcimea ucraineană avea condiții aparte de viață și trai, în care obiceiurile populare ucrainene se îmbinau cu elementele culturii turce.

Întrebări și însărcinări

- ♦ **1. Verificați-vă cunoștințele** cu ajutorul jocului didactic „Traducătorii”. **Regulile jocului.** Profesorul/profesoara prezintă un termen sau o noțiune din materialul studiat, care a fost predat într-un limbaj „științific”, iar elevii/elevele trebuie să-l traducă, folosind cuvinte mai clare, pe înțelesul tuturor. Toți elevii își pot prezenta variantele proprii.
- ▲ **2. Ce versiuni există** în privința apariției căzăcimii ucrainene? **3. Numiți și explicați** premisele apariției căzăcimii ucrainene. **4. Cum au apărut** primele Siciuri căzăcești? **5. Prin ce s-a glorificat** D. Vyșnevețki? **6. Ce era caracteristic** pentru sistemul de valori, viața și modul de trai al cazacilor?
- ✦ **7. Arătați** pe harta-atlas locurile legate de apariția căzăcimii ucrainene și a primelor Siciuri.
- ★ **8. Discuție colectivă.** Istoricul I. Kripiakevyci scria despre apariția căzăcimii ucrainene: „În stepe s-a conturat un tip original de gospodărire, iar în apărarea ei s-a situat o nouă organizație; sub influența aceluia mod de gospodărire, la războiul cu hoardele de stepă s-a ridicat o nouă societate căzăcească cu modul său de trai și concepția proprie despre lume”. Cum și-a imaginat autorul procesul formării căzăcimii ucrainene? Care este atitudinea voastră față de punctul de vedere prezentat? Argumentați-vă opinia. **9. Activitate în perechi.** Discutați și pregătiți o scrisoare din partea unui reprezentant al organelor locale ale puterii de pe pământurile din partea de sud a Ucrainei către autoritățile centrale, în care trebuie să descrieți cum a apărut căzăcimea ucraineană. Dacă ste nevoie, apelați la surse suplimentare de informații. **10. Care este opinia voastră** în privința valorilor căzăcimii ucrainene? Își păstrează ele, oare, însemnătatea în zilele noastre? Argumentați-vă părerea. **11. Pentru lecția de generalizare la capitol** pregătiți un proiect cu tema: „Ce rol a jucat căzăcimea ucraineană în procesul de dezvoltare a pământurilor ucrainene în sec. XVI — prima jumătate a sec. XVII?”. Folosiți planul-schemă corespunzător din anexa electronică.

§ 10. Apariția Siciului Zaporojean și a Oștii Zaporojene

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: cum a apărut Siciul Zaporojean; unde se afla Siciul Zaporojean până la mijlocul sec. XVII; cum a apărut căzăcimea înregistrată și Oastea Zaporojenă; care erau trăsăturile caracteristice ale artei militare a căzăcimii ucrainene; ce înseamnă „Sici Zaporojean”, „Siciul de pe Tomakivka”, „Siciul de pe Bazavluk”, „ceaika” („pescăruș”), „căzăcime înregistrată”, „cleinoade căzăcești”, „Oastea Zaporojenă”.

AMINTIȚI-VĂ: 1. Explicați noțiunea de „căzăcime ucraineană”. 2. Care au fost premisele și cauzele principale ale apariției ei? 3. Care era atitudinea puterii față de activitatea căzăcimii ucrainene? 4. Ce înseamnă căzăcime? 5. Arătați pe harta-atlas teritoriul situat în zona de șes a Niprului.

1. Apariția Siciului Zaporojean. La cumpăna dintre anii ‘70-‘80 ai sec. XVI, în Ucraina s-a creat o situație care a favorizat apariția unei organizații militar-politice unitare a cazacilor ucraineni. Către mijlocul sec. XVI, în zona de șes a Niprului se formase deja o întreagă rețea de „orășele” și Siciuri ale cazacilor. Cazacii locuiau în ele atât temporar, cât și permanent. Dacă era nevoie să se opună invadatorilor sau să plece în căutarea hranei, ei se uneau de cele mai multe ori sub conducerea atamanilor aleși. Acest lucru i-a făcut pe cazaci să conștientizeze necesitatea autoorganizării.

„Orășelele” căzăcești separate și Siciurile nu prea mari se uneau și din cauza creșterii numerice a cazacilor în anii ‘70 ai sec. XVI. Dacă mai înainte, potrivit datelor prezentate de contemporani, pe teritoriile din șesul Niprului se aflau anual doar câteva sute de cazaci ucraineni, mai târziu numărul lor era de câteva mii. La creșterea numărului cazacilor a contribuit așa-numita procedură a căzăcirii, devenită una dintre formele de protest social din partea persoanelor nemulțumite de situația lor în rândul reprezentanților altor stări sociale.

Procesul unirii Siciurilor căzăcești în Zaporijjea a fost accelerat de politica promovată de regele polonez, Stefan Bathory, care intenționa să-i supună pe cazaci din cauza rezistenței lor permanente în fața invadatorilor turci și tătari.

La finele anilor ‘70 — începutul anilor ‘80 ai sec. XVI, mai jos de pragurile Niprului, pe mica insulă Tomakivka, a apărut primul Sici din Lunca Mare — **Siciul de pe Tomakivka**. El a fost numit **Siciul Zaporojean**, iar cazacii — sicioviști sau zaporojeni. Aceasta era o organizație militară autocratică, înființată de către cazacii-soldați. Potrivit calculului efectuate de către cercetători, Siciul de pe Tomakivka includea circa cinci mii de cazaci. În total, în perioada primului Sici, căzăcimea ucraineană număra cel puțin zece mii de persoane.

În anul 1593 Siciul de pe Tomakivka a fost ruinat de către oastea tătară. După aceasta, cazacii s-au stabilit pe insula Bazavluk, întemeind acolo **Siciul de pe Bazavluk** — cel de-al doilea Sici.

Siciul Zaporojean. Machetă-reconstrucție. Autor A. Levkin. Anul 1977.

? Descrieți aspectul Siciului Zaporojean.

Siciul Zaporojean — organizație militar-administrativă a cazacilor ucraineni, care a existat lângă pragurile Niprului în cea de-a doua jumătate a sec. XVI până în anul 1775.

Siciul de pe Tomakivka — cel mai timpuriu dintre Siciurile căzăcești cunoscute ale cazacilor zaporojeni, situat pe insula Tomakivka de pe Nipru.

Siciul de pe Bazavluk — nucleu militar-administrativ al căzăcimii zaporojene între anii 1593—1638, ce și-a desfășurat activitatea pe insula Bazavluk de pe Nipru.

În Europa Occidentală, până la Războiul de Treizeci de Ani, infanteriștii-puşcași erau considerați unități militare auxiliare. Infanteriștii europeni erau împărțiți în soldați, care foloseau arma de foc și, respectiv, arma rece. Cazacii ucraineni nu aveau o astfel de divizare. Arma de foc era aplicată ca armament de bază. În timpul reîncărcării armei de foc, pușcași erau acoperiți de către cazacii-arcași.

Tabără mobilă alcătuită din căruțe.
Fragment de desen din sec. XVI-XVII.

Ceaika („pescăruș”) — barcă fără punte a cazacilor zaporojeni din sec. XVI-XVIII cu o lungime de circa 18 metri, acoperită cu scânduri.

Mic pescăruș căzăcesc.
Reconstrucție modernă.

? Descrieți particularitățile construcției pescărușului căzăcesc cu ajutorul ilustrației prezentate și a textului din manual.

2. Arta militară a cazacilor ucraineni. Cazacii și-au elaborat o artă militară eficientă, care îi ajuta să obțină victorii pe mare și pe uscat. Baza armatei căzăcești era infanteria, înarmată cu arme de foc manuale. Pentru a accelera viteza împușcăturilor, cazaci se aranjau în câteva rânduri. Cazacii din prima linie deschideau focul, iar cei din liniile din spatele lor reîncărcau armele și îi acopereau în caz de necesitate. O mare atenție era acordată artileriei, al cărei foc sprijinea în luptă acțiunile pedestrașilor. Predominau tunurile ușoare, datorită ușurinței cu care erau manevrate în luptă.

Cavaleria ușoară era folosită de către cazaci ca sprijin pentru cercetași, pentru a urmări, pentru a atrage în capcană și pentru a efectua atacuri rapide în spatele inamicului.

Cazacii aveau câteva tactici de luptă:

- lavă — atacul asupra inamicului în semicerc;
- zgomot — cazacii se avântau în luptă în ordine liberă, iar apoi se amestecau cu inamicii și fiecare zaporojean demonstra în timpul luptei propria măiestrie;
- tabără — armata se deplasa ca o cetate mobilă compusă din câteva rânduri de soldați, legați între ei cu lanțuri. Cazacii din căruțe trăgeau asupra dușmanului din tunuri și arme. Pedestrașii se avântau la luptă din exterior, iar apoi se întorceau fiind protejați de fortificațiile mobile;
- acoperirea cu pământ — un mijloc de auto-apărare al cazacilor în timpul luptei.

Cazacii efectuau atacuri în adâncul teritoriilor inamicului, apărau rapid cetățile, organizau abateze, atacau pe timp de noapte. Existau servicii de cercetași și de gardă. Subdiviziuni speciale rămăneau de pază în Stepă, pe unde treceau căile tătarilor și, în caz de necesitate, dădeau semnale cu ajutorul unui sistem de fum. Cazacii adunau informații despre inamic și despre posesiunile acestuia cu ajutorul cercetașilor. Cu ajutorul datelor adunate, cazacii întocmeau planurile viitoarelor campanii militare.

Un înalt nivel a atins arta militară a cazacilor în domeniul luptei maritime. Flota căzăcească era compusă din **pescăruși** — bărci ușor manevrabile, care aveau două cârme (din față și din spate), se deplasau atât cu ajutorul vâslelor, cât și al pânzelor. Pescărușii mai mari puteau lua la bord până la 50—70 de cazaci înarmați cu puști și săbii. Aceste ambarcațiuni erau dotate cu patru-șase tunuri nu prea mari.

3. Crearea căzăcimii înregistrate. Transformarea căzăcimii ucrainene într-un factor vizibil al vieții sociale, necesitatea apărării hotarelor de sud și a înfăptuirii campaniilor militare împotriva statelor vecine au dus la apariția **căzăcimii înregistrate**. În anul 1524 autoritățile au încercat pentru prima dată să-i angajeze pe cazaci în serviciul statului. Regele polonez și Marele Principe al Lituaniei, Sigismund I, a dat dispoziție să fie aleși 1—2 mii de cazaci pentru apărarea hotarelor sudice. Însă, din lipsă de mijloace financiare, acest proiect nu a fost realizat.

PĂMÂNTURILE UCRAINENE ÎN a DOUA JUMĂTATE a SEC. XVI

În anul 1572, din ordinul regelui Sigismund al II-lea August, în serviciul de stat au fost angajați 300 de cazaci, aceștia fiind înscrși într-o listă specială — registru. Cazacii înregistrați, după cum au început să fie numiți, au obținut importante drepturi și privilegii de grup: ei erau scoși din subordonarea puterii locale, scutiți de achitarea taxelor, beneficiind, de asemenea, de dreptul la justiție proprie. De asemenea, lor li se oferea dreptul la proprietate privată asupra pământului, iar la mănăstirea din Trahtemiriv a fost organizat un spital căzăcesc. Treptat, căzăcimea a început să se evidențieze dintre celelalte pături ale populației și să se transforme într-o clasă socială aparte.

Acțiuni ulterioare referitoare la recunoașterea căzăcimii ucrainene ca pătură socială separată au fost întreprinse în anul 1578 de către regele Stefan Bathory. El a acceptat să angajeze în serviciul de stat 600 de cazaci, consfințind în mod oficial drepturile și obligațiile acestora într-o hotărâre specială („Hotărârea despre cazaci zaporojeni”).

■ Exprimați opinii argumentate referitoare la modul în care apariția căzăcimii înregistrate a influențat societatea ucraineană de la acea vreme.

Căzăcime înregistrată — o parte a căzăcimii ucrainene, înrolată de către puterea Reci Pospolitei în serviciul militar și inclusă pe o listă specială (registru).

Cleinoade căzăcești — însemne ale căzăcimii ucrainene și simboluri ale puterii starșinei.

Oastea Zaporojeană —

- 1) organizație militar-politică a căzăcimii ucrainene cu centrul în Siciul Zaporojean;
- 2) stat ucrainean căzăcesc ce a apărut în anii Războiului de eliberare națională a poporului ucrainean din sec. XVI;
- 3) denumirea căzăcimii înregistrate în Reci Pospolita și în Statul Ucrainean Căzăcesc.

Lucrăm cu cronologia

Anul 1572 — crearea căzăcimii înregistrate.

Anul 1593 — înființarea Siciului de pe insula Balavluk.

Cazac cu tui. Pictor Iu. Brandt.

? Ce informații despre cazacul cu tui putem obține din ilustrația prezentată? Folosiți planul-schemă pentru munca cu izvoarele vizuale din anexa electronică.

Armata de cazaci înregistrați a primit denumirea de „Oastea Zaporojeană a Măriei Sale, regelui”. În calitate de simbol al independenței de armata de stat cazacii au obținut, în anul 1585, de la regele Stefan Bathory, propriile **cleinoade (însemne)** — drapelul, tuiul, buzduganul, pecetea și timpanele.

Prin acordarea de drepturi și privilegii cazacilor înregistrați, guvernul a încercat să facă o scindare în rândurile căzăcimii, să împiedice creșterea ei numerică și s-o supună în fața puterii. De atunci era recunoscută numai căzăcimea înregistrată, iar împotriva celor ce nu erau incluși în listă se ducea o luptă aprigă. Însă acea politică s-a dovedit a fi nereușită. În mod practic, cazacii înregistrați și cei neînregistrați au format o singură organizație — **Oastea Zaporojeană**. Cazacii plecau împreună în campanii pe mare, luptau pentru extinderea drepturilor căzăcești și apărau ortodoxia.

Sunteți de acord că... De ce?

- Odată cu crearea Siciului de pe Insula Tomakivka s-a conturat o formă organizațională durabilă a asociației militar-politice a cazacilor ucraineni, care a obținut denumirea de „Siciul Zaporojean”.
- Arta militară a cazacilor zaporojeni a constituit o varietate de mijloace de luptă specifice și caracteristice pentru Oastea Zaporojeană.
- Ca urmare a înființării căzăcimii înregistrate de către Reci Pospolita, cazacii ucraineni au fost, practic, recunoscuți ca stare socială aparte a societății ucrainene de la acea vreme.

Întrebări și însărcinări

1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Licitație”. **Regulile jocului.** La licitație se pot „cumpăra” puncte pentru cunoștințele acumulate ca unitate de schimb. Pentru aceasta este necesar să caracterizați, prin două-trei propoziții, diferite evenimente și fenomene. Pentru fiecare răspuns corect se oferă un punct. Caracteristicile nu pot fi repetate.
2. Cum a apărut Siciul Zaporojean? 3. Numiți particularitățile artei militare ale cazacilor ucraineni. 4. Numiți particularitățile procesului creării căzăcimii înregistrate.
5. Arătați pe hartă (pag. 53) locul dislocării Siciului Zaporojean în sec. XVI-XVII, respectând în același timp ordinea cronologică. 6. Scrieți un articol pentru „Wikipedia” pe tema: „Cazacii ucraineni: istorie și contemporaneitate”.
7. **Activitate în perechi.** Cu ajutorul surselor suplimentare, aflați care erau particularitățile strategiei militare, ale tacticii și modului de organizare a luptei la cazaci. Discutați informația acumulată și alcătuiți o scrisoare în numele emisarului unuia dintre conducătorii europeni, în care să fie descrise avantajele cazacilor ucraineni în arta militară și argumentarea necesității angajării lor în serviciul militar. 8. **Discuție colectivă.** În ce constă, după părerea voastră, însemnătatea istorică a apariției Siciului Zaporojean și a căzăcimii înregistrate?

§ 11. Siciul Zaporojean — republică căzăcească. Revoltele căzăcești de la sfârșitul sec. XVI

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: care sunt particularitățile orânduirii Siciului Zaporojean datorită cărora cercetătorii îi atribuie denumirea de „republică căzăcească”; care au fost cauzele și consecințele războaielor (revoltelor) căzăcești de la sfârșitul sec. XV și cine s-a aflat în fruntea lor; ce înseamnă „Libertățile Oastei Zaporojene de la gurile Niprului”, „Radă căzăcească”, „kurenie”, „kiș”, cine erau „hatmanul”, „atamanul de campanie”.

AMINTIȚI-VĂ: 1. Când și cum a apărut Siciul Zaporojean? 2. Arătați pe hartă (pag. 53) locul dislocării Siciului de pe Tomakivka. 3. Activitate în grupuri mici. Discutați și clarificați cum s-a transformat căzăcimea într-o clasă aparte a societății ucrainene. 4. Ce înseamnă republică?

1. Siciul Zaporojean — republică căzăcească. Înființând căzăcimea înregistrată, autoritățile Reci Pospolitei au emis un universal — privilegiu cu privire la drepturile ei asupra unei părți a teritoriilor stepei ucrainene (documentul nu s-a păstrat până în zilele noastre). Aceste teritorii au primit denumirea de „**Libertățile Oastei Zaporojene de la gurile Niprului**”. Centrul lor a devenit Siciul Zaporojean. Datorită nivelului de autoadministrare, care era caracteristic Siciului Zaporojean, cercetătorii l-au numit republică căzăcească.

Organul suprem al puterii Siciului Zaporojean era considerată **rada (consiliul) cazacilor**, la care aveau drept de participare toți cazacii, fără excepție. Rada examina cele mai importante probleme ce țineau de viața și activitatea comunității căzăcești — alegerea **hatmanului**, starșinei, purtarea negocierilor cu reprezentanții diferitor țări, soluționarea problemelor războiului și păcii, înfăptuirea campaniei militare și altele. Locul principal pentru desfășurarea reuniunilor radei era considerat Siciul. Pentru soluționarea problemelor stringente rada putea fi convocată în orice alt loc.

Anual, în luna ianuarie, rada căzăcească, împreună cu starșina militară, alegeau un **ataman de campanie**. Acesta avea grijă de visteria militară, îi reprezenta pe zaporojeni în relațiile cu statele străine, organiza viața cotidiană a Siciului, aproba sentințele judiciare. Ajutori ai lui erau *yasaulul* (reprezentantul atamanului), *pisarul* (secretar, avea grijă de evidența lucrurilor la Sici) și *judcătorul* (prezida procesele judiciare), care, de asemenea, erau aleși de către rada căzăcească. În afară de aceștia, din cadrul starșinei militare alegeau făceau parte *timpanistul* și *armașul* (responsabilul de artilerie), *tălmaciul* (traducătorul) și *șafarul* (responsabilul pentru colectarea taxelor în favoarea visteriei militare din toate mărfurile și produsele aduse în Sici).

Judecata siciului se conducea după dreptul militar. În acest sens nu existau norme juridice clar scrise. Cele mai grave crime erau considerate trădarea, încălcarea disciplinei militare, uciderea camaradului și atentarea la averea Siciului. Vinovații de asemenea crime erau uciși.

- Este, oare, justă, după părerea voastră, denumirea de republică căzăcească dată Siciului Zaporojean de către cercetători?

„**Libertățile Oștii Zaporojene**” — denumirea teritoriilor aflate în posesia Oștii Zaporojene.

Rada cazacilor — adunare a cazacilor, organ al autoadministrării căzăcești în Ucraina din sec. XVI-XVIII.

Hatman (din germana veche — comandant) — în sec. XVI-XVII comandant al Oștii Zaporojene; din anul 1648 — conducător al Republicii ucrainene căzăcești.

Ataman de campanie — cea mai înaltă funcție în Sici; era ales de către rada căzăcească pentru o perioadă de un an, fiind delegat cu cea mai mare putere militară, judiciară și administrativă.

Kurenie — unitate militar-administrativă principală în Siciul Zaporojean, în același timp, locuință a cazacilor.

Kiș — 1) tabără în timpul campaniilor militare și în Sici; 2) organ central de conducere în Sici, care îndeplinea funcții militare, administrative, judiciare și altele. a apărut odată cu Siciul și s-a dezvoltat în același timp.

Rada militară la Sici (fragment). Muzeul de istorie a căzăcimii zaporojene de pe insula Hortyțea (regiunea Zaporijjea). Pictor M. Ovecikin.

Pentru prima dată descrierea Siciului de pe insula Tomakivka a fost făcută prin anii '80 ai sec. XVI de către cronicarul polonez, Bartosz Paprocki. Radele căzăcești, care îndeplineau cele mai importante funcții pentru Sici, au fost numite de cronicar „cerc cavaleresc”. O mare importanță pentru formarea unei imagini despre cazacii ucraineni în Europa de atunci au avut „Oda despre vitejia cazacilor”, scrisă de el în anul 1575. În ea se menționa că asupra ucrainenilor a căzut toată greutatea luptei sângeroase fără de sens de câteva sute de ani cu lumea musulmană. În aceste războaie cazacii au devenit învățători pentru polonezi și prin aceasta au meritat amintire și veșnică glorie din partea urmașilor.

Unitatea militar-administrativă principală a siciului Zaporojean era **kurenia**, care-i unea pe cazacii originari din diferite locuri. Dintr-o kurenie făceau parte câteva sute de persoane. Numărul kureniiilor până la sfârșitul sec. XVIII nu a fost stabil. De viața kureniei era responsabil un ataman ales, care era, în același timp, judecător pentru cazacii săi.

Kureniiile se uneau în **kiș**, care era subordonat atamanului de campanie.

2. Cauzele și începutul războaielor (revoltelor) căzăcești de la sfârșitul sec. XVI. Prima încercare serioasă pentru căzăcime ca nouă forță politică influentă a Reci Pospolitei au devenit războaiele (revoltele) căzăcești din anii 1591—1596. Cauza lor a fost creșterea nemulțumirii căzăcimii ucrainene din cauza pregătirii Reci Pospolitei de război cu Imperiul Otoman. La început, autoritățile au adunat, pentru preconișatul război, o mie de cavaleri și două mii de pedestrași cazaci. Însă, peste un timp oarecare conflictul dintre cele două state a fost soluționat. Reci Pospolita s-a angajat să-i scoată pe cazaci din șesul Niprului și să le interzică campaniile în Marea Neagră asupra posesiunilor turcești. Puterea le trimitea cazacilor aceste cerințe sub formă de amenințări.

O cauză profundă a războaielor (revoltelor) căzăcești, după părerea cercetătorilor, a constat în creșterea numerică a cazacilor și refuzul puterii de a recunoaște privilegiile oferite numai cazacilor înregistrați pentru toată căzăcimea în general.

Drept pretext pentru începerea revoltei căzăcești a servit insulta adusă personal hatmanului Krishtof Kosinski de către cneazul V.-K. Ostrozski și fiul acestuia, Ianuș. Acesta din urmă, folosindu-se de influența pe care o avea tatăl său, și-a atribuit conacul Rokitno (actualmente orașelul Rokitne din regiunea Kiev), pe care regele l-a oferit lui Kosinski în semn de mulțumire pentru apărarea Podoliei de turci și tătarii crimeeni.

Revolta lui K. Kosinski a fost sprijinită de mulți cazaci și, în decursul anului 1592, revolta a cuprins voievodatele Kiev, Brațlav și, parțial, Podolia. Locuitorii orașelor Bilgorodka, Bila Ţerkva, Pereiaslav și ale altora i-au jurat credință lui K. Kosinski. Pe teritoriile eliberate de puterea poloneză au fost introduse regulile căzăcești. Aceasta a făcut guvernul polonez să adune o armată numeroasă pentru lupta cu răsculații, care era condusă de voievodul de Kiev, V.-K. Ostrozski.

În bătălia decisivă ce s-a dat în zilele de **23—31 ianuarie 1593** lângă orașelul Piatka în apropiere de Jytomir, rebelii au fost înfrânți și s-au retras către Zaporijjea. În luna februarie a aceluiași an, puterea a încheiat cu răsculații un acord nu tocmai nefavorabil pentru cazaci, care prevedea supunerea lor față de rege. În conformitate cu acel acord, răsculații își cereau scuze în fața regelui și a Reci Pospolitei pentru daunele și pagubele cauzate. Ei au promis să dea și în continuare ascultare regelui și reprezentanților săi, să nu întreprindă cam-

panii de sine stătătoare pe pământurile învecinate, să le restituie foștilor proprietari pământurile și armele acaparate. Cu toate acestea, însă, conflictul nu s-a epuizat.

În primăvara anului 1593 K. Kosinski a plecat din Siciul de pe Tomakivka pentru a continua lupta, însă lângă Cerkasî a fost ucis din ordinul starostelui local al cneazului Oleksandr Vyșnevețki. Soldații săi i-au distrus cu ușurință pe răsculații rămași fără lider. La un timp oarecare după înfrângere, cazacii au reluat lupta. Aceasta l-a forțat pe O. Vyșnevețki să le impună rebelilor un nou acord, ce a devenit o adevărată cedare pentru ei. Lor li se garanta dreptul să se deplaseze fără obstacole până la gurile Niprului și să se întoarcă acasă. Tuturor participanților la revolta din anii 1591—1593 li se acorda o amnistiere totală (ei erau eliberați de pedeapsă). Puterea locală se angaja să le restituie cazacilor averea și caii, care le-au fost luați. Pentru un anumit timp părțile conflictului au ajuns la un consens.

3. Încheierea războaielor (revoltelor) de la sfârșitul sec. XVI și însemnătatea lor.

Lupta de mai departe a cazacilor a fost influențată esențial de situația politică externă de la acea vreme din Europa. În anul 1593 a izbucnit războiul dintre Imperiul Otoman și Sfântul Imperiu Roman. Acesta din urmă, inițiind constituirea Ligii Sfinte a creștinilor pentru lupta împotriva răspândirii musulmanilor în Europa, a atras atenția la căzăcimea ucraineană.

În toamna anului 1593 trimisul Papei de la Roma a sosit la Sici cu o scrisoare-apel către cazaci, prin care li se propunea să adere la alianța antiturcă și cu o sumă însemnată de bani. În opinia cercetătorilor, acesta a fost primul caz când căzăcimea ucraineană a fost recunoscută ca actor în relațiile internaționale. În primăvara anului următor, cazacii au primit din partea împăratului Sfântului Imperiu Roman steagul heraldic și o sumă de bani drept cadou.

În vara anului 1594, detașamentele cazacilor sub conducerea lui Severin (Semerii) Nalyvaiko, au întreprins o campanie în Transnistria aflată sub stăpânirea turcilor. Trimisul Papei de la Roma a comunicat că bravii cazaci „și-au îndeplinit misiunea”.

Cucerirea cetății Ismailului de către cazacii ucraineni în frunte cu hatmanul S. Nalyvaiko în anul 1595. Pictor P. Petrovicev. Anul 1953

? Ce informații despre evenimentul redat putem obține din ilustrație?

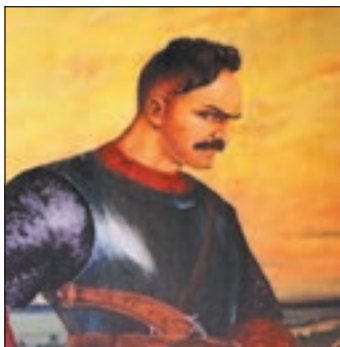

Krishtof Kosinski. Desen modern.

? Examinați portretele comandanților din războaiele (revoltelor) căzăcești de la pag. 57, 58. Ce trăsături ale lor a dori să dezvăluie pictorul?

■ Care este opinia voastră despre lecțiile și însemnătatea războaielor (revoltelor) căzăcești de la sfârșitul sec. XVI pentru puterea și societatea ucraineană?

Severin (Semerii) Nalyvaiko.
Desen modern.

Grigorii Loboda. Desen modern.

Tabăra rebelilor din poiana
Solonyțea. Desen modern.

Fragment din Universalul regelui polonez Sigismund al III-lea către șleahța voievodatului Brațlav despre necesitatea înăbușirii revoltei lui S. Nalyvaiko (anul 1594)

...Iar acum când samavolnicia lor ia amploare acolo, despre care am primit o plângere de la locuitorii aceluia voievodat și ai tuturor pământurilor rutene, despre aceea că ademenindu-i și pe alți oameni samavolnici, atacă și distrug casele șleahțicilor, pustiesc moșiile lor, le iau drepturile, îi prind și îi omoară pe ei înșiși. Chiar și cetățile și orașele noastre le asediază fără să ne dea ascultare.

De aceea, dorind să prevenim extinderea acelei revolte aidoma unui incendiu, având în vedere doleanțele locuitorilor de acolo despre compensarea drepturilor, daunelor și întoarcerea averilor, să ne răzbunăm pentru sângele vărsat de ei, vă sfătuim ca acel Nalyvaiko și alți samavolnici să fie prinși și pedepsiți cum se cuvine. Acei rebeli samavolnici trebuie să fie prinși, pedepsiți și iar pedepsiți...

? **Activitate în perechi.** Discutați și dați răspunsuri la următoarele întrebări: **1.** Care din faptele prezentate în izvorul istoric vorbesc despre extinderea revoltei? **2.** La ce fel de măsuri a îndemnat puterea pentru încetarea revoltei?

Însă cazacii nu s-au oprit aici. Forțele lor au crescut pe contul aderării la ele a cazacilor înregistrați. Șleahța cuprinsă de panică își părăsea moșiile și fugea la Lviv și Cracovia.

În toamna anului 1595 trupele lui S. Nalyvaiko au pus stăpânire pe sudul Podoliei, voievodatele Kiev și Volânia. În luna februarie a anului următor, pentru prima dată în istoria Reci Pospolitei, pentru înăbușirea cazacilor răsculați asupra pământurilor ucrainene a fost trimisă armata regulată poloneză condusă de hatmanul încoronat, S. Jolkevski.

Forțele răsculaților s-au consolidat ca urmare a faptului că li s-a alăturat cazacii zaporojeni în frunte cu Grigorii Loboda. Hatman al armatelor unite a fost ales Matvii Șaul. Însă trupele Reci Pospolitei au înconjurat tabăra răsculaților din poiana Solonyțea din apropiere de Lubnî. Cazacii nu au mai avut șanse de victorie.

În luna iunie a anului 1596 rebelii au fost nevoiți să accepte cerințele impuse, să se predea și să depună armele. S. Nalyvaiko, împreună cu adepții săi, care au vrut să fugă în stepă, au fost prinși. Mai târziu, S. Nalyvaiko și M. Șaul au fost uciși la Varșovia. Seimul național al Reci Pospolitei, pentru participarea la războaiele (revoltele) căzăcești, a privat căzăcimea înregistrată de drepturile și privilegiile acordate. Războaiele (revoltele) căzăcești de la sfârșitul sec. XVI au fost prima mișcare de revoltă de pe pământurile ucrainene condusă de căzăcime. Ele au contribuit la căzăcirea reprezentanților diferitor stări sociale, la mutarea lor în partea de

sud a pământurilor ucrainene și la continuarea procesului de creare a clasei căzăcești. Căzăcimea a demonstrat societății ucrainene modul cum ar trebui să-și apere propriile interese. Deși asemenea acțiuni încălcău normele de drept în vigoare, trebuie menționat că ele au devenit un răspuns la ignorarea drepturilor cazacilor și la imposibilitatea de a obține ceva pe cale legitimă.

Lucrăm cu cronologia

Anii 1591—1596 — războaiele (revoltele) căzăcești de la sfârșitul sec. XVI.

Sunteți de acord că... De ce?

- Orânduirea Siciului Zaporojean a dat temei ca acesta să fie considerat republică căzăcească.
- Războaiele (revoltele) căzăcești de la sfârșitul sec. XVI au demonstrat trecerea căzăcimii la un nou nivel de dezvoltare, precum și faptul că puterea trebuie să țină cont de interesele ei.

Întrebări și însărcinări

1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Ghiciți numele eroului sau al eroinei”. **Regulile jocului.** Profesorul/profesoara notează pe o fișă numele personalității istorice și o pune în plic. Elevii și elevele urmează, cu ajutorul întrebărilor stabilite din timp, să ghicească despre cine este vorba. Profesorul/profesoara poate să răspundă numai „da”, „nu” sau „parțial”. Jocul se desfășoară în perechi, în grupuri mici sau cu toată clasa.
2. Ce particularități ale Siciului Zaporojean ne permit să-l numim republică căzăcească? 3. Ce știți despre cauzele și începutul războaielor (revoltelor) căzăcești de la sfârșitul sec. XVI? 4. Cum s-au încheiat războaiele (revoltele) căzăcești de la sfârșitul sec. XVI? În ce a constat însemnătatea lor?
5. Alcătuiți schema organizării Siciului Zaporojean? 6. Arătați pe harta-atlas (pag. 53) evenimentele legate de desfășurarea războaielor (revoltelor) căzăcești de la sfârșitul sec. XVI. 7. Alcătuiți tabelul cronologic al evenimentelor războaielor (revoltelor) căzăcești de la sfârșitul sec. XVI.
8. **Activitate în grupuri mici.** Discutați și propuneți rezolvarea problemelor istorice. 1) În luna ianuarie a anului 1596 S. Nalyvaiko i-a adresat o scrisoare regelui Sigismund al III-lea, în care a încercat să-i demonstreze că-i este un supus fidel, care nu a adus daune Reci Polopolitei, ci dimpotrivă — a contribuit la apărarea pământurilor acestui stat. Sunteți de acord cu cele menționate? De ce? Ce a dorit să obțină, după părerea voastră, S. Nalyvaiko prin această scrisoare? 2) Poetul de la curtea cneazului V.-K. Ostrozski, Simon Pekalid, i-a consacrat revoltei conduse de K. Kosinski poemul „Despre războiul din Ostrog”. În această creație el a oglindit acțiunile rebelilor ca o manifestare a lumii necivilizate, care prin războiul pe care-l duce, ruinează lumea civilizației și „lumea înfloritoare” închipuite de V.-K. Ostrozski. Căzăcimea, în viziunea poetului, trebuie să fie doar un apărător al lumii cneazului de cei străini și nu să pretindă la un alt loc în societate. Care este atitudinea voastră față de acest punct de vedere? Ce au demonstrat războaiele (revoltele) căzăcești de la sfârșitul sec. XVI referitor la locul cazacilor în societatea de la acea vreme?

Monumentul consacrat revoltei conduse de K. Kosinski în Bila Ţerkva (regiunea Kiev). Aspect modern.

Monumentul ridicat în cinstea conducătorului răscoalei căzăcești, S. Nalyvaiko, în orașul Gusiutyn (regiunea Ternopil). Aspect modern.

§12. Campaniile cazacilor din primul sfert al sec. XVII. P. Konașevyci-Sagaidacyni

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: care au fost cauzele intensificării acțiunilor cazacilor în timpul campaniilor de pe mare și pe uscat, întreprinse în Hanatul Crimeii, Imperiul Otoman, Țaratul Moscovei; care au fost principalele campanii ale cazacilor din primul sfert al sec. XVII; prin ce s-a glorificat P. Konașevyci-Sagaidacyni; care a fost rolul Oștii Zaporojene în Războiul de la Hotin.

AMINTIȚI-VĂ: 1. Care erau particularitățile artei militare a căzăcimii ucrainene? 2. Activitate în grupuri mici. Discutați și aduceți argumente ce demonstrează creșterea rolului căzăcimii în evenimentele care au avut loc pe pământurile ucrainene în sec. XVI.

- Cum credeți, ar fi putut exista Siciul Zaporojean fără campanii militare? De ce?

Gardă căzăcească. Pictor I. Ijakevyci. Anii '90 ai sec. XIX.

Oastea Zaporojeană în timpul unei campanii. Pictor I. Brandt.

1. Cauzele intensificării acțiunilor cazacilor în timpul campaniilor de pe mare și pe uscat. Către sfârșitul sec. XVI, căzăcimea ucraineană juca un rol considerabil în viața Reci Pospolitei. În afară de aceasta, ea a atras atenția altor state — înrolarea în serviciul militar la conducătorii străini devenise pentru cazaci o afacere tradițională sau „pâine căzăcească”, după cum i se mai spunea pe atunci.

În pofida interdicției impuse anterior, căzăcimii înregistrate, guvernul Reci Pospolitei antrena căzăcimea în războaiele duse de acest stat în perioada respectivă. În special, cazacii au participat la campania moldo-valahă din 1600, la războiul polono-suedez din anii 1601—1602, la războiul polono-moscovit din anii 1617—1618. Din cauza acestor războaie puterea a restabilit drepturile și privilegiile de care a fost privată anterior căzăcimea ucraineană înregistrată.

Contrar interdicțiilor impuse de autorități, căzăcimea întreprindea campanii reușite pe mare și pe uscat în Hanatul Crimeii și în Imperiul Otoman.

Intensificarea acțiunilor militare ale cazacilor zaporojeni era condiționată de conștientizarea de către ea a menirii sale și a modului de existență ca o comunitate a „oamenilor războiului”. Prin campaniile sale, ea apăra pământurile ucrainene de invaziile tătarilor crimeeni, îi elibera din prizonieratul musulman pe ostaticii creștini.

Cazacii zaporojeni se înrolau în serviciul militar la monarhii statelor străine. Toate acestea îndreptățeau însăși forma existenței Siciului, care devenea un sprijin și un apărător al lumii creștine în fața musulmanilor. În afară de aceasta, în timpul campaniilor, cazacii preferau să adune pradă și să ia ostatici, care, după tradițiile vremii, erau vânduți ca sclavi sau erau schimbați pentru recompensă.

2. Campaniile militare ale cazacilor. Primele două decenii ale sec. XVII au devenit perioadă a campaniilor militare ale cazacilor ucraineni. În această perioadă au avut loc campaniile reușite pe mare și pe uscat ale cazacilor în Hanatul Crimeii, Imperiul Otoman și Țaratul Moscovei, campanii care au dus gloria cazacilor zaporojeni de neînfrânt prin toată Europa.

Construirea ambarcațiunilor. Pictor M. Dobreanski. 2009.

Cazacii conduși de hatmanul P. Konașevyci-Sagaidacinyi cuceresc orașul Kaffa. Pictor A. Orlov. Anul 2009

În 1602, cu 30 de pescăruși și câteva galere acaparate de la turci, cazacii au ieșit în Marea Neagră și au distrus flota turcilor nu departe de Chilia. În anul 1606 cazacii au cucerit deja Varna — cea mai mare fortăreață a turcilor de pe litoralul de vest al Mării Negre, care era considerată de nepătruns. În anul următor, cazacii zaporojeni conduși de P. Konașevyci-Sagaidacinyi au distrus flotila turcească lângă Oceakiv.

În anul 1608 cazacii au plecat într-o campanie terestră asupra Hanatului Crimeii, au ruinat și incendiat orașul Perekop, iar peste un an, îmbarcați în 16 pescăruși, au năvălit asupra cetăților dunărene ale turcilor, Ismail, Chilia și Akerman (în prezent orașul Bilgorod-Dnistrovski).

În anul 1613 zaporojenii au întreprins două campanii pe litoralul turcesc, iar la gurile Niprului au distrus flotila turcească și au acaparat șase galere inamice. În anul următor, flotila căzăcească, formată din 16 pescăruși și condusă de P. Konașevyci-Sagaidacinyi, a trecut Marea Neagră, a năvălit asupra Trapezuntului, și, înaintând spre apus, a pustiit așezările de pe litoral. Ei au luat cu asalt Sinopul și au incendiat întreaga flotă turcească ce staționa în acel timp în port.

În anul 1615 flotila din 80 de pescăruși a cazacilor a plecat spre Istanbul. Debarcând pe mal între două porturi din apropierea capitalei, cazacii au pustiit și incendiat totul în jur. Din urmă i-a ajuns o escadrilă turcească, însă a fost distrusă definitiv lângă gurile Dunării. Cazacii au dus galerele capturate la Oceakiv, le-au dat foc în văzul tuturor, iar apoi au început asaltul cetății.

În cele din urmă, în anul 1616, cu o impunătoare flotilă de 150 de pescăruși și șapte mii de cazaci, P. Konașevyci-Sagaidacinyi a distrus flota turcească lângă Oceakiv, a plecat înspre cetatea Kaffa și a asediat-o. După un asediu de câteva zile, cazacii au cucerit Kaffa, care era cea mai mare piață de sclavi din zonă, i-au dat foc și i-au eliberat pe ostatici.

FuriOS foc pe îndrăzneala cazacilor, Imperiul Otoman a pornit război împotriva Reci Pospolitei. Nefiind sigur de victorie, Hatmanul Coroanei, S. Jolkevski, a încheiat pace cu sultanul turc și a promis să-i pună la punct pe cazaci. Însă nu a reușit acest lucru.

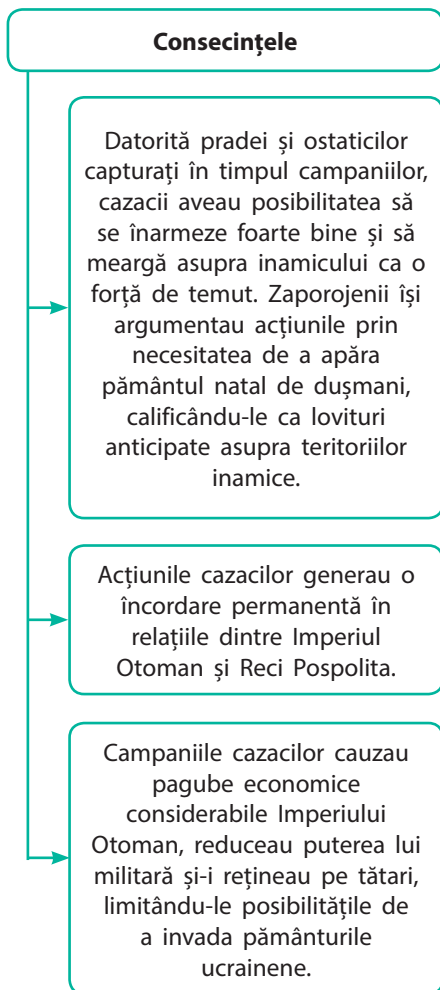

Cazacii în Marea Neagră. Pictor I. Repin. Anul 1908

Zaporojenii în pescăruși atacă galerele otomane. Pictor necunoscut. Aproximativ anul 1636

CAMPANIILE PE MARE ȘI PE USCAT ALE CAZACILOR ÎMPOTRIVA TĂTARILOR ȘI TURCILOR

- Îl putem include, oare, pe P. Konașevyci-Sagaidacinyi în lista personalităților remarcabile din istoria Ucrainei? Argumentați-vă punctul de vedere.

Toată vara anului 1619 flotilele căzăcești au acționat cu succes în Marea Neagră. În anul următor, la campaniile maritime ale cazacilor au luat parte circa 1,5 mii de pescăruși. În vara anului 1621 flota căzăcească, scufundând 20 de galere, a distrus escadra turcească. În același an, cazacii au întreprins un atac asupra Istanbulului.

Datorită campaniilor maritime reușite cazacii zaporojeni și-au câștigat faima unor soldați de neînfrânt.

În timpul războiului polono-moscovit din **anii 1617—1618** o armată de 20 mii de oameni, condusă de hatmanul P. Konașevyci-Sagaidacinyi a plecat, la rugămintea regelui Sigismund al III-lea, înspre Moscova. Ea urma să-l ajute pe prințul Vladislav, care plecase încolo cu o campanie, să obțină coroana țarului moscovit, însă s-a pomenit într-o situație complicată. Drept condiție pentru participarea la campanie din partea lui P. Konașevyci-Sagaidacinyi erau încetarea exercitării presiunilor asupra credincioșilor ortodocși, majorarea numerică a armatei cazacilor înregistrați, mărirea teritoriului aflat sub jurisdicția cazacilor, care avea o autonomie administrativă și judiciară. Regele Sigismund al III-lea a promis să îndeplinească aceste cerințe.

Campania cazacilor asupra Țaratului Moscovit a fost reușită. Prințul Vladislav a fost salvat. După o încercare nereușită de a lua cu asalt Moscova, armata Reci Pospolitei s-a retras.

Cel mai însemnat succes al Reci Pospolitei în războiul cu Țaratul Moscovit, care, de fapt, se datora cazacilor, a fost încheierea armistițiului de la Deulino. Potrivit condițiilor acestuia, Reci Pospolita și-a întors pământurile de la Smolensk, Cernighiv și Novgorod-Siverski. Pentru participarea la campanie, cazacii au primit de la regele Sigismund al III-lea doar o însemnată recompensă bănească — 20 mii de zloți și șapte mii bucați de postav. Condițiile pe care cazacii le-au înaintat în ajunul campaniei nu au fost îndeplinite.

3. Activitatea lui P. Konașevyci-Sagaidacinyi. Pe fundalul evenimentelor ce au avut loc pe pământurile ucrainene la sfârșitul sec. XVI — începutul sec. XVII, s-a format personalitatea unuia dintre cei mai de seamă comandanți ai căzăcimii, P. Konașevyci-Sagaidacinyi. El a studiat la școala (academia) din Ostrog, ceea ce, probabil, i-a alțoit calitățile de apărător al ortodoxiei pentru toată viața. În timpul studiilor el a scris lucrarea „Explicație cu privire la uniune” în care s-a pronunțat în apărarea credinței ortodoxe. La sfârșitul sec. XVI, P. Konașevyci-Sagaidacinyi s-a alăturat Oștii Zaporojene. În componența Oștii el a participat la campania moldo-valahă din 1600 și la războiul polono-suedez din anii 1601—1602. Probabil, P. Konașevyci-Sagaidacinyi a luat parte activă la multe campanii maritime și terestre ale cazacilor împotriva tătarilor crimeeni și a turcilor. În urma campaniilor reușite din anii 1614, 1615 și 1616, el a devenit comandat recunoscut al întregii căzăcimi ucrainene.

În decursul anilor 1616—1622 P. Konașevyci-Sagaidacinyi a fost ales de patru ori hatman al Oștii Zaporojene. El a știut să îmbine insistența spre a atinge scopul propus și capacitatea de a ajunge la compromisuri. Datorită eforturilor lui, a fost respinsă varianta acordului propusă de Hatmanul Coroanei, S. Velșanski, deosebit de nefavorabilă pentru cazaci, și a semnat cunoscutul acord de la Vilșanka din anul 1617. Acest acord interzicea campaniile cazacilor asupra Hanatului Crimeii și Imperiului Otoman. Numărul cazacilor înregistrați era limitat la o mie de persoane. Însă, din cauza războiului polono-moscovit din anii 1617—1618, acest acord nu a fost realizat. După război, starșina căzăcească condusă de P. Konașevyci-Sagaidacinyi a obținut încheierea unui nou acord de la Rostavyți din anul 1619, conform căruia numărul cazacilor înregistrați a fost mărit până la trei mii de persoane.

P. Konașevyci-Sagaidacinyi a contribuit la creșterea importanței militar-politice a Reci Pospolitei în politica europeană de la acea vreme. Din inițiativa lui, în anul 1618 solii căzăcești au purtat tratative în privința înființării „Ligii antiturcești a miliției creștine” și implicarea zaporojenilor în participare la cruciada împotriva Imperiului Otoman, pe care ea intenționa s-o organizeze.

Pentru susținerea bisericii ortodoxe, P. Konașevyci-Sagaidacinyi, împreună cu întreaga Oaste Zaporojeană, a aderat la Frăția kieveană, având, de asemenea, grijă de întreținerea școlii înființate pe lângă ea. P. Konașevyci-Sagaidacinyi s-a numărat printre activiștii care au depus eforturi în vederea restabilirii ierarhiei supreme a bisericii ortodoxe în Reci Pospolita.

Un loc însemnat în activitatea hatmanului P. Konașevyci-Sagaidacinyi le-a revenit acțiunilor orientate către reformarea Oștii Zaporojene și a Siciului în general. El a împărțit armata în polcuri (regimente) și sotnii, a introdus aplicațiile (pregătirile militare) și o disciplină severă. În componența armatei, hatmanul a creat subdiviziuni ale artileriei ușoare de manevrat și ale infanteriei bine dotate și instruite. Toate acestea îi asigurau armatei un înalt nivel de pregătire pentru acțiunile militare, fapt demonstrat de numeroasele victorii ale cazacilor în luptele ce s-au dat în perioada respectivă.

S-a îmbunătățit esențial spiritul moral al Oștii Zaporojene. Ea se califica drept apărătoare a credinței ortodoxe, a păământului natal și a populației lui.

4. Participarea căzăcimii ucrainene la Războiul de la Hotin. Campaniile terestre și maritime ale cazacilor zaporojeni asupra porturilor turcești din zona de vest și de sud a Mării Negre, precum și sprijinirea de către Reci Pospolita a revolțelor antiturcești în Moldova și Valahia, au agravat brusc relațiile dintre Reci Pospolita și Imperiul Otoman. Astfel a început războiul polono-turc dintre anii 1614—1621.

Hatmanul P. Konașevyci-Sagaidacinyi.
Pictor necunoscut. Sec. XVIII-XIX.

Patriarhul Teofan al III-lea despre rolul hatmanului P. Konașevyci-Sagaidacinyi la restabilirea ierarhiei ortodoxe în Reci Pospolita (anul 1627)

... Această afacere ar fi fost imposibilă fără efortul panului și hatmanului Petro Sagaidacinyi, ale cărui acțiuni în cazul dat pot fi numite, pe bună dreptate, faptă de eroism egală cu cea a Apostolilor. Acest om este un propovăduitor sincer al credinței ortodoxe pentru care și-a dat viața, iar după trecerea la cele veșnice este cinstit în Rutenia ca un sfânt.

? Cum a apreciat patriarhul rolul lui P. Konașevyci-Sagaidacinyi la reînnoirea bisericii ortodoxe?

Fragment din scrisoarea episcopului catolic, Francesco Cirioli (anul 1621)

...Printre catolici, în special, printre cei de la biserică, nu lipsesc oameni influenți loiali soliei căzăcești (avându-se în vedere pericolul unui război cu otomanii). Sagaidacinyi, despre care s-a amintit, declară deschis că regatul nu va primi niciun ajutor cât de mic din partea niciunui cazac și nici din partea majorității schismaticilor dacă cerințele lor nu vor fi auzite. Pe de altă parte, mulți dintre acești seniori nu numai consideră o greșeală pierderea ajutorului din partea cazacilor, a căror armată este lăudată pentru buna organizare și pregătire de luptă, spre deosebire de cea condusă de hatmanul Coroanei, ci și declară despre pericolul că acești cazaci nu vor lupta împotriva otomanilor. De aceea trebuie să se accepte unele cedări pentru ca ei să fie satisfăcuți.

? Activitate în perechi. Studiați sursa, discutați și precizați cum argumentează autorul necesitatea folosirii ajutorului din partea cazacilor în război.

Comisarul Seimului în armata Reci Pospolitei din Războiul de la Hotin a declarat deschis că „adevărați învingători lângă Hotin și salvatori ai Reci Pospolitei au fost cazacii”.

În luna septembrie a anului 1620, armata poloneză condusă de hatmanul încoronat S. Jolkevski a fost înfrântă de oastea turcă lângă comuna Țuțora de pe malul Prutului. Obținând victorie în Moldova, sultanul Osman al II-lea a început să se pregătească de cucerirea Reci Pospolitei. Regele polonez, Sigismund al III-lea, a apelat la ajutorul împăratului Sfântului Imperiu Roman și al Papei de la Roma, însă ei nu l-au susținut. De aceea, el s-a văzut nevoit să ajungă la o înțelegere cu căzăcimea zaporojeană.

Drept răspuns la rugămintea regelui, hatmanul zaporojean, Iakiv Neroda, poreclit Borodavka, a declarat că va oferi ajutor numai atunci când puterea poloneză va recunoaște restabilirea ierarhiei bisericii ortodoxe.

În luna iunie a anului 1621, în cătunul Suha Dibrova, situat între Rjyșciv și Bila Țerkva, s-a întrunit consiliul căzăcimii înregistrate și al celei neînregistrate. La ședința lui a fost luată hotărârea de a participa la războiul cu turcii alături de polonezi, iar pentru definitivarea condițiilor — de a trimite la rege o solie în frunte cu P. Konașevyci-Sagaidacinyi.

De la Varșovia P. Konașevyci-Sagaidacinyi s-a întors în tabăra poloneză, ce era dislocată sub zidurile cetății Hotinului. Armata căzăcească încă nu sosise acolo și hatmanul, cu o mică pază, a plecat în întâmpinarea cazacilor, care se apropiau cu lupte grele de Hotin. P. Konașevyci-Sagaidacinyi a dat peste turci și, fiind rănit, abia s-a întors la ai săi. La întrunirea radei căzăcești el a povestit despre promisiunile guvernului polonez. Cazacii, care erau nemulțumiți de comandantul Borodavka, l-au înlăturat de la putere și l-au ales nou hatman pe P. Konașevyci-Sagaidacinyi.

Ocolind în modul cel mai reușit încercuirea, P. Konașevyci-Sagaidacinyi i-a adus pe cazaci lângă Hotin. Aproape comitent sub pereții cetății a sosit și numeroasa armată tătar-otomană condusă de Osman al II-lea (numărul ei, conform diferitor surse, varia între 150 și 300 mii de persoane). Ei i se opunea armata polono-căzăcească de 80 mii de oameni, dintre care aproape 40 de mii erau zaporojeni. În **Războiul de la Hotin din 2—28 septembrie 1621**, după cum a fost numită această bătălie, s-a hotărât soarta Reci Pospolitei și a pământurilor ucrainene. Datorită talentului lui P. Konașevyci-Sagaidacinyi și eroismului zaporojenilor armata polono-căzăcească a învins.

Ca urmare a luptei eroice a cazacilor sub zidurile cetății Hotinului s-a spulberat mitul despre caracterul de neînfrânt al oștirilor otomane. Planurile Imperiului Otoman cu privire la supunerea țărilor europene au eșuat. Pământurile poloneze și ucrainene de asemenea au scăpat de cucerirea otomană. Autoritatea Reci Pospolitei a crescut. Știrea despre acea strălucită victorie a activizat lupta popoarelor slave împotriva dominației otomane.

Conform condițiilor păcii încheiate, Hanatul Crimeii și Imperiul Otoman s-au angajat să nu invadeze pământurile ucrainene

și poloneze. La rândul său, Reci Pospolita a promis să le interzică cazacilor navigația pe Nipru și să nu admită campanii ale zaporojenilor asupra Hanatului Crimeii și Imperiului Otoman.

Pentru hatmanul P. Konașevyci-Sagaidacyni Bătălia de la Hotin a fost ultima. Ca urmare a rănilor primite în timpul luptelor, el a murit în scurt timp.

Sunteți de acord că... De ce?

- Campaniile cazacilor din primele două decenii ale sec. XVII au demonstrat înaltul nivel al măiestriei lor militare.
- P. Konașevyci-Sagaidacyni este considerat unul dintre cei mai talentați comandanți ai căzăcimii ucrainene.
- Victoria obținută de către Reci Pospolita în Războiul de la Hotin datorită căzăcimii zaporojene a facilitat răspândirea imaginii lor de soldați de seamă cu o bună pregătire de luptă.

Întrebări și însărcinări

1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Găsiți ceea ce e de prisos”. **Regulile jocului.** Profesorul/profesoara le dă însărcinare elevilor și elevelor să alcătuiască și să noteze pe hârtie trei-patru liste din patru termeni sau noțiuni legate de materialul studiat. În fiecare listă un termen sau o îmbinare de cuvinte nu trebuie să corespundă cu materialul, adică trebuie să fie de prisos. Apoi profesorul/profesoara adună foile, le amestecă și le împarte în ordine liberă pentru răspunsuri. Elevii și elevele trebuie să sublinieze termenul sau noțiunea de prisos în fiecare listă.
2. Numiți cauzele activismului cazacilor în timpul campaniilor întreprinse pe uscat și pe mare 3. Prezentați fapte ce atestă că, atât campaniile maritime, cât și cele terestre ale cazacilor au cauzat daune Hanatului Crimeii și Imperiului Otoman. 4. Ce rol a jucat căzăcimea ucraineană în războiul polono-moscovit din anii 1617—1618? 5. Ce rol a jucat căzăcimea în Războiul de la Hotin?
6. **Discuție colectivă.** Ce schimbări s-au produs în dezvoltarea căzăcimii în primul sfert al sec. XVII? 7. Arătați pe harta-atlas evenimentele legate de campaniile cazacilor din primul sfert al sec. XVII. 8. Alcătuiți o listă cu acțiunile principale întreprinse de hatmanul P. Konașevyci-Sagaidacyni.
9. Șleahiticul polonez, lakiv Sobeski, amintindu-și de activitatea lui P. Konașevyci-Sagaidacyni, scria: „A fost acesta un om cu spirit înalt...”. Prezentați momente din biografia ilustrului comandant, ce pot argumenta această caracteristică. 10. **Activitate în perechi.** Discutați și îndepliniți însărcinarea. Cronicarul armean, Avksentii, scria despre participarea cazacilor la Războiul de la Hotin: „Dacă nu ar fi fost cazacii, armata Reci Pospolitei ar fi fost distrusă în trei-patru zile. Victoria a fost obținută numai datorită lui Dumnezeu și cazacilor zaporojeni”. Cu ajutorul resurselor suplimentare, aflați cum s-a desfășurat bătălia și alcătuiți o descriere a faptelor, pe baza cărora se poate alcătui o asemenea caracteristică. 11. Amintiți-vă conținutul poveștii populare ucrainene „Marusea Boguslavka”. Prezentați exemple din această operă, care să reflecte iubirea față de Patrie ca una dintre cele mai înalte calități ale omului.

Lucrăm cu cronologia

Primele două decenii ale sec.

XVII — campaniile întreprinse de cazacii ucraineni asupra Hanatului Crimeii și Imperiului Otoman.

Anul 1618 — campania cazacilor asupra Moscovei din timpul războiului polono-moscovit.

Anul 1621 — Bătălia de la Hotin.

Moartea hatmanului P. Konașevyci-Sagaidacyni. Pictor necunoscut. Începutul sec. XIX.

Monumentul ridicat în cinstea lui P. Konașevyci-Sagaidacyni lângă cetatea Hotinului (regiunea Cernăuți). Sculptor V. Gamali. Anul 1991.

§ 13. Revoltele căzăcești-țărănești din anii '20-'30 ai sec. XVII

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: care au fost cauzele conflictelor armate și ale revoltelor căzăcești-țărănești împotriva puterii Reci Pospolitei și desfășurarea lor; prin ce s-a manifestat caracterul de eliberare națională al mișcărilor respective; care au fost rezultatele, consecințele și însemnătatea conflictelor armate și ale revoltelor căzăcești-țărănești.

AMINTIȚI-VĂ: **1.** Care au fost cauzele, rezultatele și consecințele războaielor căzăcești de la sfârșitul anilor '90 ai sec. XVI? **2.** Numiți particularitățile dezvoltării social-economice a pământurilor ucrainene din componența Reci Pospolitei în prima jumătate a sec. XVII. **3.** Discuție colectivă. Ce fapte demonstrează că, în viața socială de pe pământurile ucrainene, căzăcimea zaporojeană a fost un factor însemnat?

- Formulați cauzele revoltelor căzăcești-țărănești din anii '20-'30 ai sec. XVII. Putem afirma, oare, că acestea au fost condiționate de situația ce s-a creat în Ucraina la acea vreme? De ce?

1. Pământurile ucrainene în anii '20 ai sec. XVII. După războiul de la Hotin armata căzăcească s-a întors pe pământurile ucrainene. Însă devenind un factor important în obținerea victoriei de către Reci Pospolita, căzăcimea, în același timp, a pierdut. Promisiunile făcute zaporojenilor în ajunul războiului nu au fost îndeplinite. Deja în luna octombrie a anului 1621 a ordonat ca în registru să fie lăsați doar trei mii de cazaci, restul urmau să se întoarcă sub puterea panilor.

O parte însemnată a cazacilor excluși din registru au revenit pe moșiile din ținutul Kiev, însă au păstrat orânduirea militară și refuzau să îndeplinească dispozițiile „starostilor” panilor și trimișilor regelui. a început un amplu proces de „căzăcire” a țăranilor și orașenilor, care, din cauza înrăutățirii condițiilor de viață, nu recunoșteau puterea locală și se proclamau pe sine cazaci. La căzăcimea „liberă” au aderat și cazacii incluși în registru, care erau nemulțumiți din cauză că atunci când ei luptau panii le distrugneau gospodăriile.

În anii 1621 și 1622 cazacii i-au înaintat lui Sigismund al III-lea petiții prin care s-au angajat să nu năvălească asupra imperiului Otoman și Hanatului Crimeii dacă regele le va satisface cerințele. Ei cereau să li se păstreze libertățile de odinioară și să fie mărit registrul. Cazacii doreau să obțină permisul de a se așeza cu traiul și de a se folosi de drepturile lor atât pe pământurile statului, cât și pe moșiile panilor, să aibă posibilitatea, cu permisiunea regelui, de a se înrola în armatele monarhilor străini, cerând, de asemenea, interzicerea dislocării permanente a trupelor regale în voievodatul Kiev. De asemenea, cazacii insistau asupra anulării Uniunii de la Brest și a legalizării bisericii ortodoxe. Însă, autoritățile Reci Pospolitei nu doreau să examineze cerințele cazacilor și au decis să-i înăbușe prin forță. Situația s-a agravat.

În primăvara-vara anului 1625, zaporojenii, în pofida interdicțiilor impuse de putere, au întreprins trei campanii asupra posesiunilor turcești. Concomitent, cazacii și-au activizat lupta cu uniții la Kiev. Puterea a început să-i privească pe cazaci ca pe o forță periculoasă.

Relațiile dintre puterea Reci Pospolitei și cazaci în anii '20-'30 ai sec. XVII erau complicate. Situația era agravată și de încercările autorităților de a-i împiedica pe cazaci să întreprindă campanii militare împotriva tătarilor și turcilor. Însă cazacii nu aveau de gând să respecte prevederile acordului de pace, încheiat după Războiul de la Hotin. Atunci când solul regelui, care a sosit la Siciul Zaporojean, le-a reproșat cazacilor încălcarea înțelegerilor, aceștia i-au spus într-un glas: „Pacea nu am încheiat-o noi, ci regele!”

2. Conflictul armat polono-căzăcesc de la 1525. În luna septembrie a **anului 1625**, din orașul Bar, situat în Podolia, înspre zona Niprului a plecat o armată poloneză în număr de 30 mii de oameni, condusă de Hatmanul Coroanei, Stanislaw Koniecpolski. Sub presiunea lui, unele detașamente rebele ale cazacilor, țărănilor și orașenilor căzăciți din Fastiv, Kaniv, Cerkasî și din alte orașe au plecat spre Zaporijjea. De la Sici le-a venit în ajutor hatmanul Marko Jmailo. În scurt timp, împreună, au creat o armată de 20 mii de oameni și au construit o tabără fortificată la sud de Kryliv. Pe 25 octombrie trupele poloneze i-au atacat pe cazaci. După o luptă sângeroasă ce a durat toată ziua M. Jmailo a ordonat retragerea cazacilor înspre lacul Kurukove. În acel loc mlăștinos cazacii au improvisat o nouă tabără, înconjurând-o cu câteva rânduri de căruțe.

S. Koniecpolski i-a atacat din nou pe răsculați, însă, nimerind în mlaștină, s-a retras suportând pierderi însemnate. Între timp, vremea s-a răcit, a căzut și prima zăpadă. Ambele părți nu erau gata de un asediu îndelungat și s-au văzut nevoite să înceapă tratativele. Cazacii au respins cerința părții poloneze de a-i preda pe comandanții lor. În locul lui M. Jmailo, hatman a fost ales M. Dorosenko, care, pe data de 6 noiembrie 1625, a semnat împreună cu S. Koniecpolski acordul de la Kurukove.

Potrivit prevederilor acordului, toți participanții la revoltă erau scutiți de pedeapsă. Numărul cazacilor înregistrați era mărit de la 3 până la 6 mii de persoane. O mie de cazaci urmau să rămână la Siciul Zaporojean pentru a nu admite intrarea fugariilor de pe moșiile panilor. Cazacii înregistrați se uneau în polcuri (regimente), care erau concomitent subdiviziuni militare și unități teritoriale unde trăiau. Sunt cunoscute polcurile (regimentele) Korsuni, Cerkasî, Bila Țerkva, Cighirin, Kaniv, Pereiaslav. Era introdusă o plată anuală pentru cazacii înregistrați în sumă de 60 mii de zloți plus unele plăți suplimentare pe care ei trebuiau să le achite starșinei. Cazacii rămași în afara registrului se întorceau sub puterea panilor. Starșina se obliga să nu-i înscrie în registru pe cazacii excluși și să înăbușe orice „samavolnicie”.

Guvernul spera că acordul de la Kurukove îi va izola pe cazacii înregistrați, aflați în serviciul statului, de celelalte stări și va opri procesul căzăcirii. Crearea celor șase regimente teritoriale avea ca scop să-i oblige pe cazacii înregistrați să mențină ordinea și să înăbușe orice revolte pe aceste pământuri. Acordul nu i-a satisfăcut pe majoritatea cazacilor și autoritățile nu au putut aplica definitiv în practică prevederile lui. Din anul 1628, la Sici era concentrat un număr mare de cazaci neînregistrați, care nu se aflau sub controlul guvernului. Aceștia și-au ales propriul lor hatman.

3. Revolta lui T. Fedorovyci (Treasylo) de la 1630. Către sfârșitul anilor ‘20 ai sec. XVII, după încheierea războiului dintre Reci Pospolita și Suedia, pe pământurile ucrainene s-au întors cazacii excluși din registru pe care autoritățile i-au înrolat în război alături de cei înregistrați. În voievodatul Kiev, în acel timp,

Stemele regimentelor căzăcești

Regimentul Korsuni

Regimentul Bila Țerkva

Regimentul Cighirin

Regimentul Kaniv

Regimentul Pereiaslav

Conform prevederilor acordului de la Kurukove, cazacilor înregistrați li se permitea să se așeze cu traiul și să folosească doar pământurile statului („regale”). Cei ce trăiau pe moșiile panilor urmau să le părăsească în decurs de trei luni. Cazacii și-au păstrat dreptul de a alege hatmanul, însă hotărârea urma să fie aprobată de rege. Cazacii înregistrați se obligau să nu se amestece în afacerile religioase pe pământurile ucrainene, să renunțe la legăturile cu alte state și la campaniile împotriva Hanatului Crimeii și Imperiului Otoman.

Taras Fedorovyci (Treasylo).
Pictor necunoscut

Taras Fedorovyci era de origine tătar crimeean. Numele și botezul le-a primit în anul 1618, în timpul campaniei asupra Moscovei. În timpul Războiului de Treizeci de Ani (1618—1630), T. Fedorovyci a fost conducător al cazacilor năimiți de partea Habsburgilor.

Monumentul lui T. Fedorovyci (Treasylo) în Pereiaslav (regiunea Kiev).
Sculptor I. Zaricyni. Anul 1995

era dislocată pe baze permanente armata Coroanei. Jafurile și violențele față de populația din partea locului, lucruri obișnuite pentru soldații polonezi, au agravat și mai mult situația. S-au complicat și relațiile dintre ortodocși și uniți (greco-catolici).

În asemenea condiții, cazacii zaporojeni neînregistrați au refuzat să se supună hatmanului cazacilor înregistrați, Grigorii Ciorny. Ei și-au ales hatmanul lor — pe Taras Fedorovyci, cunoscut printre cazaci sub numele de Treasylo.

La mijlocul lunii martie a **anului 1630** cu o armată de 10 mii de oameni el a plecat de la Sici spre Cerkasî. Ocupând orașul, care era reședința lui G. Ciorny, zaporojenii l-au ucis pentru trădarea intereselor cazacilor.

Revolta se extindea destul de rapid. Cazacii lui T. Fedorovyci au cucerit orașele Korsuni, Kaniv și Pereiaslav. Mitropolitul Iov Borečki a făcut un apel către răsculați cu rugămintea să apere biserica ortodoxă. T. Fedorovyci i-a chemat pe ucraineni să se alăture zaporojenilor pentru a apăra credința ortodoxă și a se elibera de dominația poloneză.

În apropiere de Pereiaslav s-a dat bătălia decisivă între cazacii răsculați și armata Hatmanului Coroanei S. Koniecpolski. Luptele îndârjite au durat aproape trei săptămâni.

Un eveniment important a devenit „Noaptea lui Taras” după cum a numit-o Marele Cobzar în poemul cu același nume consacrat răsculaților. Într-o noapte de mai, un detașament de cazaci nu prea mare a pătruns pe neobservate în acea parte a taberei poloneze, unde era dislocat statul major al lui S. Koniecpolski, și a nimicit definitiv paza lui — „Plutonul de aur”, compusă din 150 de șleahlici tineri, reprezentanți ai celor mai renumite familii.

Tergiversarea luptei în condițiile unui nou război cu Țaratul Moscovit l-a forțat pe S. Koniecpolski să încheie cu răsculații acordul de la Pereiaslav din anul 1630. Conform aceluși acord, cazacii răsculați înregistrați erau scutiți de pedeapsă, prevederile acordului de la Kurukove rămăneau în vigoare, iar registrul se mărea de la 6 la 8 mii de persoane. Cazacii înregistrați se angajau să-i pedepsească pe participanții campaniilor maritime asupra posesiunilor turcești și să dea foc pescărușilor (navelor) de campanie. T. Fedorovyci era privat de titlul de hatman. Însă unele probleme acute cum ar fi presiunile asupra bisericii ortodoxe nici nu au fost amintite în acel acord și au rămas nesoluționate.

4. Revolta lui I. Sulima de la 1635. Dorind să controleze Siciul Zaporojean, în luna februarie a anului 1635 Seimul Reci Pospolitei a adoptat hotărârea „Despre încetarea samavolniciei căzăcești”. Prin această hotărâre pe pământurile ucrainene erau introduse subdiviziunile militare ale Reci Pospolitei, era aplicată pedeapsa cu moartea pentru cazacii înregistrați participanți la revolte sau care aveau legături cu cei nesupuși comandamentului polonez sau propriei starșine. De asemenea, erau repartizate mijloace bănești pentru construcția unei cetăți pe malul drept al Niprului, în apropiere de pragul Kodak.

În luna iulie a anului 1635 construcția cetății Kodak, ale cărei lucrări au fost gestionate de inginerul francez, G. L. de Beauplan, a fost încheiată. În cetate a fost dislocată o garnizoană din 200 de mercenari germani.

Zaporojenii înțelegeau ce pericol prezintă pentru ei cetatea Kodak. Această cetate bloca deplasarea cazacilor fugari către Sici și raidurile lor înspre cursul superior al Niprului. Hatmanul cazacilor neînregistrați, Ivan Sulima, împreună cu starșina Siciului, au decis să distrugă cetatea. Pe la mijlocul lunii august a **anului 1635**, pe timp de noapte, un detașament de cazaci, condus de I. Sulima, a cucerit cetatea și au nimicit toată paza. După aceasta hatmanul a întreprins o încercare de a-i ridica pe țărani și pe orășeni la răscoală. Însă autoritățile au reușit să reprime acea revoltă. Trupele poloneze au înconjurat cetatea Kodak, iar un detașament de cazaci înregistrați ce au pătruns în interior l-au prins pe I. Sulima și l-au predat autorităților. Comandantul răsculaților a fost transferat la Varșovia, unde a fost ucis.

Cetatea Kodak a fost cucerită și distrusă de cazaci de câteva ori și de fiecare dată autoritățile poloneze au renovat-o. O nouă reconstrucție a avut loc din ordinul lui S. Koniecpolski în anul 1638 după reprimarea revoltelor conduse de P. But, D. Gunia și I. Ostreanin.

Cetatea Kodak. Reconstrucție modernă.

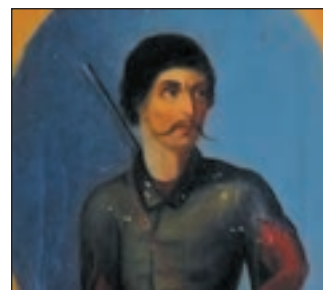
Ruinele cetății Kodak.

5. Răscoala cazacilor din anii 1637—1638. O nouă revoltă de mari proporții a cazacilor a avut loc în **anii 1637—1638**. Drept pretext pentru ea a servit așa-numita „purificare” a căzăcimii, efectuată la finele lunii aprilie a anului 1637 de către Hatmanul Coroanei, Mykolai Potoțki. Ca urmare a acesteia, în registru figurau numai cazacii pentru care ofereau asigurări starostii locali.

Revolta a fost condusă de Pavlo But (Pavliuk), ales în Sici hatman al căzăcimii neînregistrate. Lozincile principale ale răsculaților erau nimicirea starșinelor-trădători, lupta împotriva „leșilor”, apărarea credinței ortodoxe și a „libertăților noastre de aur”. Rebelii au chemat restul populației să li se alăture. Destul de repede, P. But a adunat circa 10 mii de persoane. Însă detașamentele răsculaților acționau separat și erau prost înarmați.

În luna decembrie a anului 1637 armata poloneză condusă de M. Potoțki a plecat asupra rebelilor. În timpul bătăliei decisive dintre trupele poloneze în număr de 15 mii de oameni și armata de 10 mii de cazaci, care a avut loc lângă satul Kumeiki, în apropiere de Kaniv, răsculații au fost înfrânți. Ei s-au retras, însă s-au pomenit în încercuire și s-au predat. P. But și alți conducători ai rebelilor, pe care starșina i-a predat polonezilor, au fost uciși mai târziu la Varșovia.

Însă revolta nu s-a oprit. În primăvara anului 1638, lupta a fost continuată de către nou alesul hatman al cazacilor neînregistrați, Iakiv Ostreanin (Ostreanyța). În luna martie el a încercat să nimicească o parte din trupele Coroanei, situate pe malul stâng al Niprului. În aprilie Ia. Ostreanin a învins o armată poloneză numeroasă lângă localitatea Govtva. Însă forțele

Pavlo But (Pavliuk).
Pictor necunoscut. Sec. XIX.

Iakiv Ostreanin (Ostreanyța).
Pictor necunoscut. Sec. XIX.

- Au putut, oare, tezele „Ordinației Oștii Zaporojene” să asigure o pace și o liniște durabilă în Ucraina din acea perioadă? Argumentați-vă părerea.

Fragment din „Ordinația Oștii Zaporojene” (anul 1638)

... Din cauză că singura noastră dorință în ceea ce privește conducerea statului este de a găsi asemenea modalități ca supușii noștri fideli să se convingă întotdeauna de bunătațea noastră regală. Însă, deoarece samavolnicia căzăcească s-a extins într-atât de mult, pentru a o calma am fost nevoiți să plecăm cu armata și să ne batem cu cazacii și, cu Binecuvântarea lui Dumnezeu, am reușit să-i nimicim și să-i liniștim, îndepărtând astfel din Reci Pospolita un pericol înspăimântător. De aceea îi privim pentru totdeauna pe cazaci de starșine, de orice instituții judiciare vechi, de venituri, distincții câștigate de ei de la strămoșii noștri pentru serviciu devotat și acum pierdute ca urmare a comploturilor. Le dorim celor pe care războiul i-a lăsat în viață, să fie feriți de griji, trăind în sânul poporului simplu.

? Activitate în perechi.

Discutați și dați răspunsuri la întrebări:

1. Prin ce a argumentat seimul necesitatea pedepsirii cazacilor înregistrați?
2. Au putut, oare, măsurile sus menționate să îmbunătățească situația pe pământurile ucrainene? Argumentați-vă punctul de vedere.

au fost inegale, mai ales atunci când în ajutorul trupelor Coroanei au sosit soldații hatmanului M. Potočki și detașamentele conduse de magnatul Ia. Vyșnevečki.

În luna mai rebelii au suferit eșecuri lângă Lubnî. Lupte crâncene între I. Ostreanin și trupele poloneze s-au încins lângă Jovnine. După ce a pierdut speranța în victorie, hatmanul a trecut râul Sulu și a pătruns pe teritoriul Țaratului Moscovit.

Detașamentele care au mai rămas, au continua lupta în frunte cu hatmanul Dmytro Gunia. El s-a retras înspre sud și a construit o tabără fortificată la Stareți, localitate situată lângă vechea albie a Niprului. Aproape o lună și jumătate răsculații au rezistat asediului. Însă, după ce au aflat că detașamentele ce le veneau în ajutor au fost distruse, au depus armele. Revolta a fost înfrântă.

6. Adoptarea „Ordinației Oștii Zaporojene”. La începutul lunii septembrie a anului 1638 Hatmanul Coroanei, M. Potočki, a convocat la Kiev Rada (consiliul) generală al cazacilor înregistrați, în cadrul căreia le-a adus la cunoștință „Ordinația Oștii Zaporojene aflată în serviciul Reci Pospolitei”, adoptată anterior de către Seim.

Acest document anula „pentru vecii vecilor toate drepturile și privilegiile cazacilor înregistrați, de care aceștia se bucurau pentru serviciile prestate strămoșilor noștri și de care ei sunt privați acum ca urmare a revoltei”. Prin „Ordinație” se interzicea pentru totdeauna alegerea hatmanului Siciului Zaporojean a unei persoane din mediul căzăcesc. În locul lui, la recomandarea Hatmanului Coroanei, Seimul numea un comisar regal al registrului. Acestuia îi aparținea întreaga putere judiciară și militară în cadrul registrului. Alegerea starșinei și justiția căzăcească erau anulate.

Registrul includea 6 mii de persoane. În el puteau fi incluși numai cazacii care nu au luat parte la revolte. Toți cei excluși din registru reveneau în starea lor anterioară. Orașenilor și țăranilor li se interzicea să se înscrie în rândurile cazacilor sub amenințarea de a le fi confiscată averea, precum și să-și căsătorească fiicele cu cazacii. Regimentele de cazaci înregistrați făceau pe rând serviciul la Siciul Zaporojean. Ei erau obligați să „prevină cazurile în care samavolnicia s-ar fi ascuns pe insule și râuri, iar de acolo să nu plece în campanii militare”.

La începutul lunii decembrie a anului 1638, în localitatea Masliv Stav (în apropiere de actualul sat Myronivka din regiunea Kiev) a avut loc „comisia definitivă cu cazacii”, unde cazacii înregistrați au fost forțați să accepte condițiile „Ordinației Siciului Zaporojean”.

Perioada fără oarecare proteste sociale, instaurată după această dată în istoria Reci Pospolitei, este numită „deceniul liniștii de aur”. Însă, ruinând tradiționala autoadministrare căzăcească, puterea a generat o creștere treptată a încordării în mediul căzăcesc, care a dus, în anul 1648, la începutul Războiului de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII (despre el veți afla din paragrafele următoare).

Sunteți de acord că... De ce?

- La baza revoltelor căzăcești-țărănești din anii '20—'30 ai sec. XVII a stat nemulțumirea reprezentanților diferitor pături ale societății ucrainene față de puterea Reci Pospolitei.
- În pofida înfrângerilor suferite, revoltele din anii '20—'30 ai sec. XVII au jucat un rol însemnat. Lozincile înaintate de căzăcime cu privire la apărarea ortodoxiei, eliberarea țăranilor de pani și a pământurilor ucrainene de puterea poloneză, au asigurat susținerea răsculaților de către majoritatea populației.
- Căzăcimea și-a demonstrat capacitatea de a fi o forță motrice a mișcării de eliberare națională.

Întrebări și Însărcinări

- ◆ **1.** Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Cine este acesta?”. Regulile jocului. Elevii și elevele se unesc în două echipe. Prima echipă își amintește de un personaj istoric conform materialul paragrafului și-i face o scurtă caracteristică. Cea de-a doua echipă urmează să ghicească despre cine este vorba. Fiecare răspuns corect îi aduce echipei un punct. După aceea echipele își schimbă rolurile: cea de-a doua echipă pune întrebări, iar prima — răspunde. Numărul de întrebări este convenit din timp.
- ▲ **2.** Care evenimente de pe pământurile ucrainene din anii '20—'30 ai sec. XVII au dus la izbucnirea revoltelor căzăcești-țărănești?
- 3.** Care a fost desfășurarea și rezultatele conflictului armat polono-căzăcesc din anul 1625? **4.** În ce au constat particularitățile revoltei conduse de T. Fedorovyci (Treasylo) din anul 1630? **5.** Determinați trăsăturile caracteristice ale răscoalei conduse de I. Sulima în anul 1635. **6.** Prin ce s-a deosebit revolta căzăcească din anii 1637—1638 de răscoalele anterioare? **7.** Ce fel de restricții le erau impuse cazacilor prin „Ordița Siciului Zaporojean”?
- ✦ **8.** Arătați pe harta-atlas locurile legate de desfășurarea revoltelor căzăcești-țărănești din anii '20—'30 ai sec. XVII. **9.** Completați tabelul „Revoltele căzăcești-țărănești din anii '20—30 ai sec. XVII”.

Cauzele revoltelor	Revoltele căzăcești-țărănești			Rezultatele și consecințele
	Data	Liderii	Evenimentele principale	

- ★ **10. Discuție colectivă.** Care a fost, în opinia voastră, locul revoltelor căzăcești-țărănești din anii '20—30 ai sec. XVII în cadrul evenimentelor din perioada respectivă și din istoria Ucrainei în general?
- 11.** După care valori, în opinia voastră, se conduceau participanții revoltelor și reprezentanții puterii din perioada revoltelor căzăcești-țărănești din anii '20—'30 ai sec. XVII pe pământurile ucrainene? Argumentați-vă opinia. **12. Activitate în grupuri mici.** Distribuți rolurile și pregătiți mici înscenări care să reflecte episoadele revoltelor căzăcești-țărănești din anii '20—30 ai sec. XVII, studiate de voi (tematica este distribuită de profesor/profesoară).

Lucrăm cu cronologia

Anul 1625 — revolta condusă de M. Jmailo.

Anul 1630 — revolta condusă de T. Fedorovyci (Treasylo).

Anul 1635 — revolta condusă de I. Sulima.

Anii 1637—1638 — răscoala căzăcească condusă de P. But (Pavliuk), I. Ostreanin, D. Gunia.

Anul 1638 — adoptarea „Ordiței Siciului Zaporojean”.

Lecție practică la capitolul II

Generalizare la capitolul II

Însărcinări-teste pentru pregătirea în vederea controlului tematic la capitolul II

Capitolul III. Războiul de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII

§14. Premisele, cauzele și începutul Războiului de eliberare națională

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: care au fost premisele și cauzele Războiului de eliberare națională; cine a fost B. Hmelnițki și care au fost adepții ideilor sale; care au fost evenimentele de la începutul războiului; ce înseamnă „Războiul de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII”, „Revoluția ucraineană din sec. XVII”, „Siciul Nikitinski”.

AMINTIȚI-VĂ: **1.** Prezentați exemple de agravare a situației social-economice și de presiune național-religioasă asupra populației ucrainene de către puterea poloneză. **2.** Care au fost cauzele revolțelor căzăcești-țărănești din anii '20-'30 ai sec. XVII?

1. Premisele și cauzele Războiului de eliberare națională. Cel mai remarcabil eveniment din istoria Ucrainei de la mijlocul sec. XVII a devenit **Războiul de eliberare națională a poporului ucrainean**. Izbucnirea lui a fost condiționată de agravarea contradicțiilor în diferite sfere ale dezvoltării societății, care au și cauzat formarea premiselor războiului.

În acea perioadă s-a complicat situația în sfera social-economică. Ca urmare a creșterii numărului posesiunilor șleahței poloneze pe pământurile ucrainene, țăranii își pierdeau pământurile și deveneau iobagi. S-a agravat esențial viața orașenilor și a cazacilor înregistrați. În rândurile cazacilor creștea nemulțumirea în legătură cu ignorarea intereselor lor sociale.

Critică a devenit situația în sfera național-religioasă. În pofida libertății profesionale, proclamate de autorități, presiunile asupra credincioșilor ortodocși nu încetau. Pe pământurile ucrainene de la acea vreme presiunile pe motive religioase au devenit factorul unificator al reprezentanților diferitor părți ale populației în lupta împotriva puterii.

Și situația politică era deosebit de grea. Având conștiința unei comunități cu tradiții culturale proprii, populația ucraineană nu vedea posibilități pentru dezvoltarea ei multilaterală în condițiile aflării viitoare în componența Reci Pospolitei.

Se conturau, de asemenea, premisele psihologice pentru izbucnirea Războiului de eliberare națională. Gradul și caracterul violenței în acțiunile proprietarilor funciari, administratorilor și guvernanților trezeau furie în mediul societății ucrainene și dorința de răzbunare pentru toate acestea.

Războiul de eliberare națională este considerat parte componentă a **Revoluției ucrainene din sec. XVII (anii 1648—1676)**. După încheierea războiului de eliberare națională, pământurile ucrainene au fost cuprinse de conflicte fratricide între stărușine și de ruinarea vieții economice (septembrie 1657 — iunie 1663),

Războiul de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII — lupta armată a reprezentanților diferitor părți ale populației ucrainene sub conducerea lui B. Hmelnițki.

Revoluția ucraineană din sec. XVII — proces politic ce s-a desfășurat în societatea ucraineană între anii 1648—1676. El a devenit o îmbinare dintre lupta de eliberare națională, protestele sociale, lupta armată și a generat transformări profunde în multe domenii ale vieții.

Premisele Războiului de eliberare națională:

- nemulțumirea populației în legătură cu creșterea rapidă a posesiunilor șleahței poloneze pe pământurile ucrainene;
- intensificarea presiunilor pe motive național-religioase față de ucrainenii ortodocși;
- lipsa de corespondență între rolul de lideri politici ai cazacilor în societatea ucraineană și restricțiile impuse lor de către puterea poloneză prin „Ordinația Oștii Zaporojene” de la 1638;
- slăbirea puterii supreme de stat a Reci Pospolitei (regelui și seimului), care nu avea autoritate și atribuții suficiente pentru a ține sub control acțiunile șleahței poloneze pe pământurile ucrainene.

cea ce a cauzat împărțirea Ucrainei în două hatmanate și lupta pentru unificarea Statului Ucrainean Căzăcesc (iunie 1663 — septembrie 1676).

2. B. Hmelnițki și adepții săi. Războiul de eliberare națională a poporului ucrainean a avut loc din **anul 1648** până în **1657**. El a avut un caracter de eliberare națională, religios și social. Forța lui motrice au devenit cazacii, orașenii, țărani, clerul ortodox și o parte a șleahței rutene. Ei au fost conduși de **Bogdan Hmelnițki**.

B. Hmelnițki a reușit să creeze din țărani și cazacii răsculați o armată aptă de luptă bazându-se pe adepții săi. Între aceștia erau reprezentanți ai diferitor stări sociale — căzăcimea, șleahța ruteană, orașenii. În anii de război ei au devenit eminenți comandanți militari, făuritori ai statalității, diplomați. Din anturajul cel mai apropiat al lui B. Hmelnițki au făcut parte Ivan Bogun, Kindrat Burleai, Ivan Ghirea, Matvii Gladkii, Filon Djedjalii, Maksym Krivonis, Ivan Vygovski, Anton Jdanovyci și alții. Adepții lui B. Hmelnițki aveau viziuni diferite asupra multor probleme. Unii tovarăși de idei erau destul de cumpătați, alții — cu dispoziții foarte radicale. B. Hmelnițki a reușit să-i adune în jurul ideii luptei pentru eliberarea pământurilor ucrainene.

PERIODIZAREA RĂZBOIULUI DE ELIBERARE NAȚIONALĂ A POPORULUI UCRAINEAN de la mijlocul sec. XVII

Perioada	Conținutul principal
1648—1649	Intensificarea luptei. Recunoașterea de către Reci Pospolita a autonomiei limitate a Ucrainei căzăcești
1650—1653	Lupta îndelungată și istovitoare a răsculaților cu forțele guvernamentale.
1654—1655	Schimbările în desfășurarea războiului în legătură cu ajutorul primit de Ucraina căzăcească de la Țaratul Moscovit
1656—1657	Acțiunile comune ale forțelor ucraineano-suedezo-transilvane împotriva Reci Pospolitei

B. Hmelnițki despre cauza principală a Războiului de eliberare națională (fragment din letopisețul colonelului Grigorii Grabeanka din Gadiaci de la începutul sec. XVIII)

Cauza care i-a făcut pe cazaci să se ridice cu război împotriva leșilor a fost nu aceea că le luau pe nedrept satele și casele, nu aceea că îi privau de Patria lor pământescă, nu aceea că îi puneau la munci grele (toate acestea cazacii puteau încă să le rabde), ci faptul că leșii i-au impus să se îndepărteze de credința lor și să se alăture unei învățături neadevărate, iar pe lângă aceasta le mai distrugeau casele.

? Activitate în perechi.

Discutați și clarificați:

1. În ce vedea B. Hmelnițki cauza principală a războiului poporului ucrainean împotriva puterii poloneze?
2. Dați exemple de luptă a ucrainenilor pentru credința ortodoxă în prima jumătate a sec. XVII.

Drapelul armatei lui B. Hmelnițki din fondurile Muzeului militar din Stockholm (Suedia)

Hatmanul Bogdan Hmelnițki.
Pictor necunoscut. Sec. XVIII

Bogdan (Zinovii) Hmelnițki — liderul luptei de eliberare națională din anii 1648—1657, creatorul Statului Ucrainean Căzăcesc și primul lui hatman. Locul nașterii lui este considerat cătunul Subotiv (din apropierea orașului Cighirin). El își trăgea originea dintr-o familie de șleahțici mărunți. Și-a făcut studiile într-una din școlile kievene și la Colegiul iezuit din Lviv. Încă din anii tinereții, B. Hmelnițki s-a aflat în serviciul militar. În anul 1620 a participat, alături de tatăl său, la campania armatei poloneze din Moldova împotriva Imperiului Otoman. În timpul bătăliei de la Tuțora tatăl său a fost ucis, iar B. Hmelnițki a nimerit în prizonieratul turcesc din care a fost răscumpărat de zaporojeni. Revenind acasă, el s-a înscris în rândul cazacilor înregistrați, iar cu timpul a devenit pisar (secretar domnesc) al acestei armate. B. Hmelnițki a luat parte la campaniile împotriva Hanatului Crimeii, iar în timpul revoltelor din anii '20-'30 ai sec. XVII a luptat de partea căzăcimii. În luna ianuarie a anului 1648 el s-a situat în fruntea Războiului de eliberare națională, în care s-a manifestat ca un eminent comandant de oști, diplomat talentat și activist de stat remarcabil. Reevaluând experiența luptei de eliberare națională el a formulat ideea creării unui Stat Ucrainean Căzăcesc separat în cadrul hotarelor lui etnice și a început să lupte pentru realizarea scopului său. B. Hmelnițki a obținut recunoașterea Statului Ucrainean Căzăcesc în lume

- Ar fi început, oare, războiul dacă nu ar fi avut loc evenimentele devenite pretext pentru izbucnirea lui? Argumentați-vă părerea.

Ruinele lui Bogdan din Subotiv.
Pictor T. Șevcenko. Anul 1845

Siciul Mykytyn — Sici Zaporojean întemeiat de către cazaci în vara anului 1639 după lichidarea Siciului de pe insula Bazavluk. A existat până în anul 1652.

3. Începutul războiului. Pretext pentru dezlănțuirea revoltei, care s-a transformat într-un adevărat război de eliberare națională, a devenit insulta personală adusă lui B. Hmelnițki de către Daniel Ciaplinski, ajutorul starostelui de la Cighirin. În primăvara anului 1647, împreună cu slugile sale, acesta a jefuit cătunul familial al lui Hmelnițki — Subotiv. Adresările lui B. Hmelnițki în judecată și chiar către rege cu rugămintea ca atacatorii să fie pedepsiți nu s-au încununat de succes. Dacă a văzut că nu găsește dreptatea, Hmelnițki s-a alăturat starșinei căzăcești care examina în taină planul revoltei. S-a decis ca ea să înceapă cu cucerirea orașului Trahtemirov, unde-și avea sediul comisarul căzăcimii înregistrate, Iațek Șemberk. De asemenea, s-a convenit trimiterea solilor la Hanul Crimeii și la sultanul turc pentru a se asigura de susținerea lor. Însă cineva a transmis autorităților informații despre intențiile răsculaților. B. Hmelnițki a fost arestat și aruncat în închisoare la Cighirin. El a fugit de acolo datorită ajutorului din partea colonelului Myhailo-Stanislav Kricevski și a prietenilor săi, apoi a plecat la Zaporijjea.

La începutul lunii ianuarie a anului 1648, B. Hmelnițki alături de un detașament de adepți a ajuns la Zaporijjea și s-a oprit nu departe de Siciul Mykytyn. Ajungând la un numitor comun cu cazacii, care asigurau paza Siciului, pe data de 25 ianuarie 1648 el l-a cucerit fără lupte. Cea mai mare parte a cazacilor înregistrați a decis să-i susțină pe răsculați. Aceste evenimente sunt considerate începutul Războiului de eliberare națională.

La scurt timp a avut loc rada cazacilor, la care B. Hmelnițki a fost ales hatman al Oștii Zaporojene. El s-a adresat

RĂZBOIUL DE ELIBERARE NAȚIONALĂ a POPORULUI UCRAINEAN (evenimentele din anii 1648—1650)

poporului ucrainean și i-a chemat pe toți cei care nu erau indiferenți față de soarta Patriei lor să se înroleze în armata căzăcească pentru a lupta împotriva dominației poloneze. În același timp, în martie 1648, solia hatmanului a încheiat o alianță militar-politică cu hanul Crimeii, Islâm al III-lea Ghirai. Conform aceluia acord, hanul se obliga să trimită în ajutorul cazacilor ucraineni 6 mii de călăreți tătari crimeeni (există date care vorbesc că aceștia ar fi fost în număr mult mai mare).

La sfârșitul lunii aprilie a anului 1648 hatmanul a reușit să adune 5 mii de cazaci și 6 mii de tătari crimeeni. Împotriva lor venea armata poloneză, condusă de Hatmanul Coroanei, M. Potoțki, în număr de circa 18 mii de luptători, dintre care 6 mii erau cazaci înregistrați. Spre deosebire de revoltele căzăcești din anii precedenți, în anul 1648, lupta împotriva dominației șlehtice poloneze pe pământurile ucrainene a luat un avânt nemaipomenit și s-a extins asupra majorității covârșitoare a membrilor societății.

Semn comemorativ instalat pe locul Siciului Mykytyn, unde B. Hmelnițki a fost ales hatman al Oștii Zaporojene. Orașul Nikopol (regiunea Dnipropetrovsk). Aspect modern.

Lucrăm cu cronologia

25 ianuarie 1648 — cucerirea Siciului Mykytyn de către B. Hmelnițki, cea ce constituit începutul Războiului de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII.

Anii 1648—1657 — Războiul de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII.

Anii 1648—1676 — Revoluția Ucraineană din sec. XVII.

Anii de război au reprezentat o tragedie pentru reprezentanții comunității evreiești de pe pământurile ucrainene. Despre aceasta se menționează în cronica evreiască a rabinului Natan Gannover, originar din Ostrog, editată în anul 1653, la Veneția (Italia). Cronica conține date despre faptul că, la începutul războiului din anii 1648—1657, populația evreiască de pe teritoriile ucrainene de atunci a avut mult de suferit prin pogromuri, strămutări sau întoarcere forțată la ortodoxie. În total, în perioada Revoluției Ucrainene, circa 300 de comunități evreiești au încetat să mai existe, iar cel mai înfiorător — fiecare al doilea membru al lor a fost ucis. Numărul total al jertfelor în rândul populației evreiești variază între câteva zeci de mii până la 100 mii de persoane.

Sunteți de acord că... De ce?

- La sfârșitul anilor '40 ai sec. XVII politica promovată de Reci Pospolita pe pământurile ucrainene a dus la creșterea numărului celor nemulțumiți din rândul diferitelor pături ale societății ucrainene. Aceasta a creat premise pentru începutul luptei de eliberare națională.
- Lupta de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII a început după cucerirea Siciului Mykytyn de către B. Hmelnițki și adepții săi.
- B. Hmelnițki a consolidat majoritatea societății ucrainene în lupta pentru drepturile și libertățile acesteia.

Întrebări și Însărcinări

1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Adăugați începutul”. **Regulile jocului.** Profesorul/profesoara prezintă sfârșitul propozițiilor la care trebuie adăugat începutul, care să corespundă după sens. **Exemplu de propoziții:** 1) ... a devenit o premisă social-economică pentru începerea războiului; 2) ... a devenit o premisă național-religioasă pentru dezlănțuirea războiului; 3) ... este considerată premisă politică pentru începutul războiului; 4) ... s-a transformat într-o premisă psihologică pentru începutul războiului; 5) ... a servit drept pretext pentru război.
2. Numiți premisele Războiului de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII. 3. Ce știți despre conducătorul luptei de eliberare națională din anii 1648—1657 și adepții săi? 4. Cum a început războiul?
5. Arătați pe hartă (pag. 75) evenimentele legate de începutul Războiului de eliberare națională. 6. **Discuție colectivă.** B. Hmelnițki era de părerea că una dintre cauzele principale ale începutului Războiului au devenit presiunile puterii asupra populației ucrainene în sfera religioasă. Care este punctul vostru de vedere despre rolul factorului religios în dezvoltarea societății. 7. Începeți să alcătuiți în caiete tabelul cronologic: „Războiul de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII”.

Perioada	Evenimentele principale ale perioadei		Rezultatele perioadei
	militare	social-politice	

8. Istoricul ucrainean din sec. XX, I. Kripiakevyci, scria: „Hmelnițki a devenit conducător al Războiului de eliberare pentru că a câștigat încrederea maselor. El a crescut și a trăit printre cazaci, înțelegea intențiile și interesele lor. Masele populare l-au întâmpinat pe B. Hmelnițki cu o încredere totală, înțelegând că el este adevăratul apărător al intereselor lor”. Pregătiți o comunicare cu prezentare despre viața lui B. Hmelnițki în ajunul Războiului și la începutul lui. 9. Pentru lecția de generalizare la capitol pregătiți proiectul didactic: „Activitatea de făurire a statalității a reprezentanților remarcabili ai căzăcimii ucrainene în anii Războiului de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII”. Pentru îndeplinirea însărcinărilor de la punctele 8 și 9 folosiți planul-schemă din anexa electronică.

§15. Desfășurarea luptei de eliberare națională în anii 1648—1649

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: care sunt caracteristicile luptelor de lângă Jovti Vodî, Korsuni, Pileavți și ale campaniei de eliberare a poporului ucrainean în Galiția; cum s-a desfășurat campania Zbaraj-Zboriv, care au fost rezultatele și consecințele ei; care au fost direcțiile campaniilor întreprinse de armata ucraineană în 1648—1649 și teritoriul Statului Ucrainean Căzăcesc după Tratatul de la Zboriv.

AMINTIȚI-VĂ: **1. Activitate în grupuri mici.** Discutați și clarificați ce mijloace de luptă foloseau cazacii în timpul revoltelor căzăcești-țărănești din anii '20-'30 ai sec. XVII. **2.** Ce eveniment a dus la izbucnirea Războiului de eliberare a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII?

1. Bătăliile de la Jovti Vodî și de lângă Korsuni. Armata Reci Pospolitei adunată pentru lupta împotriva răsculaților, condusă de marele Hatman al Coroanei, M. Potoțki și de adjunctul acestuia, Marțin Kalinovski, și-au așezat tabăra între Korsuni și Cighirin. Marele Hatman al Coroanei intenționa să întreprindă o campanie de pedepsire în Zaporijiea cu forțele a două grupări. Prima grupare, condusă de fiul său, Stefan Potoțki, urma să se deplaseze pe uscat, iar cea de-a doua, compusă preponderent din cazaci înregistrați și condusă de yasaulii I. Barabaș și I. Karaimovyci — cu ajutorul bărcilor, pe Nipru. Însă B. Hmelnițki a aflat din timp de acest plan și a plecat la Sici înaintea lui M. Potoțki. Detașamentele de călăreți tătari, conduse de beiful Tugai din Perekop, primii s-au încins în lupta cu polonezii lângă râulețul Jovti Vodî, afluentul stâng al râului Inguleți. În curând a ajuns și hatmanul cu forțele principale și a început asediarea taberei poloneze.

Din cauza asediului, S. Potoțki nu avea cum să-l înștiințeze pe tatăl său despre atac. În același timp, în flotila cazacilor înregistrați, care se apropia de Sici, a izbucnit o răscoală a adepților hatmanului. Ei i-au ucis pe I. Barabaș și I. Karaimovyci și i s-au alăturat lui B. Hmelnițki. De partea hatmanului au trecut și cazacii înregistrați din tabăra lui S. Potoțki.

Văzându-se într-o situație atât de complicată, armata poloneză a încercat să spargă încercuirea. Însă trupele cazacilor și ale tătarilor au distrus-o în întregime în data de **6 mai anul 1648**. Grav rănit, S. Potoțki a fost luat ostatic de către tătari. În drum spre Crimeea el a murit.

După victoria de la Jovti Vodî, B. Hmelnițki a decis să înainteze imediat spre Korsuni (actualmente orașul Korsuni-Șevcenkivski, regiunea Cerkasî) pentru a aplica o lovitură forțelor poloneze principale. Aflând despre apropierea lui B. Hmelnițki, polonezii au decis să se deplaseze spre Boguslav. Cazacii conduși de colonelul M. Kryvonis din Cerkasî au creat o ambuscadă în drumul polonezilor.

În zorii zilei de **16 mai 1648** tabăra poloneză a nimerit sub copacii dărâmați și șanțurile adânci săpate de cazaci. Trupele

- Este, oare, justă, opinia că bătăliile de la Jovti Vodî și Korsuni au avut o mare însemnătate pentru desfășurarea luptei de eliberare națională? De ce?

Întâlnirea lui Tuhai-bei cu B. Hmelnițki lângă Korsuni. Pictor I. Kossak. Anul 1885

Maksym Kryvonis.
Gravură în lemn. Sec. XVII

Fragment din scrisoarea voievodului de Brațlav, A. Kisiel, către arhiepiscopul Matvii Liubenski (conducătorul provizoriu al Reci Pospolitei) despre situația de pe pământurile ucrainene după Bătălia de la Korsuni (1648)

Armata noastră este distrusă în întregime... Slavii domnesc acum asupra noastră; trădătorul întemeiază un nou principat... Poporul fără minte este bucuros că Hmelnițki îl apără, împingând sub foc și sabie numai starea șleahțicilor, îi deschide orașele și cetățile și primindu-l acolo ca pe un învingător triumfător, devine supusul lui. El a proclamat Kievul drept capitală a sa... Hoarda este împotriva noastră; kiș-ul tăărăsc și tabăra aceluia Tamerlan necurat se află încă lângă Bila Țerkva. La noi au ajuns vești și zvonuri că el dorește și mai departe să înmulțească necazurile noastre și succesele sale. Voievodatele Kiev, Brațlav, Cernighiv le consideră ale sale. Amenințată să ia Volânia și Podolia, precum și pământurile rutene.

- ?** **Activitate în perechi.** Discuțați și dați răspunsuri la întrebări:
1. Dispozițiile cărei părți a societății sunt oglindite de autorul documentului? Ce fel sunt ele?
  2. Aduceți exemple ce vorbesc despre atitudinea populației ucrainene față de B. Hmelnițki.
  3. Care erau, potrivit autorului acestui document, planurile de mai departe ale lui Bogdan Hmelnițki?

cazacilor și ale tătarilor a atacat tabăra și a spart apărarea ei în trei locuri. Lupta crâncenă, care a durat câteva ore, s-a încheiat cu înfrângerea armatei poloneze.

2. Intensificarea luptei. Bătălia de lângă Pileavți. Victoriile obținute de B. Hmelnițki în primele bătălii, au avut o importanță excepțională pentru lupta de eliberare. Armata răsculaților creștea foarte rapid. Erau create sute de detașamente noi, care au pornit la luptă împotriva dominației șleahței poloneze, samavolniciei catolicismului și presiunilor sociale. Răsculații au anunțat despre intenția „de a ajunge la Vistula”. În decursul verii anului 1648 au fost eliberate de sub puterea poloneză toate pământurile de pe malul stâng al Niprului. Războiul s-a extins și asupra teritoriilor de pe malul drept. În scurt timp, M. Kryvonis a organizat în Podolia și în sudul Volâniei o armată de răsculați de 20 mii de oameni, compusă din țărani și orașeni, care a eliberat de sub dominația poloneză zeci de orașe. Însă B. Hmelnițki intenționa să-l judece pe M. Kryvonis pentru cruzimea excesivă a soldaților săi față de membrii comunităților evreiască și poloneză. La fel se comportau cu populația ucraineană trupele poloneze.

În același timp, pământurile ucrainene au fost cuprinse de un val al războaielor țărănești. Plini de furie față de asupritorii lor, țărani îi nimiceau pe pani și pe familiile acestora, îi ucideau pe arendatori.

După negocierile pașnice care nu au avut rezultate, în septembrie 1648 acțiunile militare au fost reluate. În Volânia, lângă localitatea Ciolganskii Kamini și-a concentrat forțele o armată poloneză de 40 mii de oameni (iar împreună cu servitorii ea număra 80—90 mii de persoane). Aceste forțe erau conduse de trei comandanți de oști: Wladislaw-Dominil Zaslawski, Mykolai Ostrorog și Aleksandr Koniecpolski.

B. Hmelnițki a plecat în întâmpinarea lor cu o armată de 100—110 mii de persoane, 50—60 mii dintre care erau militari profesioniști, iar restul „țărani de la coarnele plugului”. Bătălia s-a dat în apropiere de orașelul Pileavți de lângă Starokostiantyniv în zilele de 11—13 septembrie 1648 și s-a încheiat cu victoria forțelor unite ale cazacilor și tătarilor (5—6 mii de tătari bugeaceni au venit atunci în ajutorul cazacilor).

B. Hmelnițki a decis să plece spre apus, în Galiția, sperând că va forța puterea să recunoască Ucraina ca subiect egal în drepturi cu Lituania și Reci Pospolita.

3. Campania de eliberare a armatei ucrainene în Galiția. Eliberând orașul Starokostiantyniv de dominația poloneză, B. Hmelnițki a convocat Consiliul starșinei, care a adoptat hotărârea cu privire la înaintarea armatei spre Lviv. La finele lunii septembrie a anului 1648 B. Hmelnițki a început asediul orașului, iar deja la începutul lui octombrie regimentul condus de M. Kryvonis a cucerit cetatea Vysokii Zamok. La tratativele, pe care le-au început

orașenii cu hatmanul, B. Hmelnițki a acceptat să ridice asediul în schimbul unei recompense relativ nu prea mari.

După aceasta B. Hmelnițki a plecat spre Zamsostie — important oraș în calea ce ducea spre capitala Poloniei — Varșovia. Apropiindu-se de zidurile orașului, hatmanul le-a propus orașenilor să predea orașul în schimbul unei recompense, însă a fost refuzat și de aceea le-a ordonat oștenilor să înceapă asaltul. Însă primele trei încercări de a cuceri orașul s-au dovedit a fi nereușite.

În acest timp, la Varșovia avea loc schimbarea puterii. După moartea regelui Vladislav al IV-lea pe tron a urcat fratele său, Ioan al II-lea Cazimir. În curând, un sol al regelui a sosit la B. Hmelnițki cu propunerea de a încheia un armistițiu, care să prevadă retragerea armatei în regiunea căzăcească. Hatmanul a acceptat această propunere. În afară de aceasta, B. Hmelnițki se aștepta că noul rege va fi mult mai loial față de populația de pe pământurile ucrainene. Mai întâi Consiliul starșinei, iar apoi Consiliul general de război, au adoptat hotărârea să suspende campania militară. Armata cazacilor și a tătarilor erau într-o stare nu prea bună. Capacitatea ei de luptă era redusă, oștenii fiind istoviți de friguri, lipsiți de provizii și muniții, epidemia de ciumă din cauza căreia a murit M. Kryvonis făcea numeroase victime. Pe data de 14 noiembrie 1648 oștirile hatmanului au părăsit periferiile Zamostiei.

4. Programul de făurire a Statului Ucrainean Căzăcesc. Prima sa viziune asupra modelului Statului Ucrainean Căzăcesc a fost formulată de B. Hmelnițki după bătălia de lângă Korsuni, de la sfârșitul lunii mai a anului 1648. Prin intermediul comandantului militar al tătarilor crimeeni, Tugai-bei, hatmanul i-a transmis marelui Hatman al Coroanei, M. Potoțki, un program de cerințe față de puterea poloneză. El prevedea crearea statului Oastea Zaporojeană, care să fie subordonat nemijlocit numai regelui polonez, cu frontierele până la Bila Ţerkva și Umani, inclusiv teritoriile de pe malul stâng al Niprului. Puterea voievozilor și starostelor orașelor și orășelelor urma să fie anulată pe teritoriul noului stat. Însă M. Potoțki a refuzat să transmită aceste cerințe la Varșovia.

Către sfârșitul lunii decembrie a anului 1648, după campania întreprinsă în Galiția, B. Hmelnițki a sosit la Kiev. El a fost întâmpinat de către Mitropolitul Kievului, Silvestr Kosiv, Patriarhul Ierusalimului, Paisie, care se află în acel timp la Kiev, mii de kievieni și cazaci. Peste câteva zile, în Catedrala Sfânta Sofia, Patriarhul Ierusalimului l-a binecuvântat pe B. Hmelnițki să continue lupta.

La tratativele de la Pereiaslav din februarie 1649 cu delegația poloneză în frunte cu voievodul de Kiev, **Adam Kisiel**, și la cele din aprilie același an de la Cighirin cu solia moscovită condusă de Grigorii Unkovski, B. Hmelnițki a făcut public programul făuririi Statului Ucrainean Căzăcesc. Hatmanul declara atunci:

Adam Kisiel.
Pictor necunoscut. Anul 1653.

Adam Kisiel s-a proslăvit prin vitejia de care a dovedă în războaie, dar și datorită calităților oratorice și talentului său militar. A. Kisiel a încercat să aducă bisericile catolică și ortodoxă la conciliere. În timpul revoltelor căzăcești din anii 1637—1638 el a purtat tratative cu comandanții cazacilor și a jucat un rol însemnat în instaurarea așa-numitei „liniști de aur”. În ani Războiului de eliberare națională a poporului ucrainean A. Kisiel a devenit reprezentant al Reci Pospolitei la tratativele cu răsculații. El tindea să restabilească ordinea ce a domnit pe pământurile ucrainene până la Războiul de eliberare națională. În același timp, A. Kisiel dorea să sporească influența nobilimii ortodoxe rutene din care el însuși făcea parte. Această incertitudine a lui a avut un final logic — „și de la polonezi am necaz, și de la ruțenii mei — de asemenea”.

Foia de titlu din registrul Oștii Zaporojene de la 1649, în care au fost incluși 40 mii de cazaci. Pe prima pagină este redată stema hatmanului B. Hmelnițki și titlul întreg al regelui Reci Pospolitei, Ioan al II-lea Cazimir.

- Exprimați-vă o părere argumentată: campania Zbaraj-Zboriv a fost pentru răsculați reușită sau nu?

Bătălia de la Zboriv.
Dioramă. Pictor S. Neceai.

„voi scoate din jugul leșesc întregul popor rutean. La început am luptat pentru pagubele și supărările ce mi-au fost aduse, iar de acum mă voi bate pentru credința noastră ortodoxă”.

Statul Ucrainean Căzăcesc, în opinia lui B. Hmelnițki, urma să apară în cadrul hotarelor așezării etnice a poporului ucrainean. La tratativele cu reprezentanții polonezi el a spus: „Peste hotare la război nu voi merge, asupra turcilor și tătarilor crimeeni nu vom ridica săbiile. Avem destul în Ucraina — și Podolia, și Volânia, avem destule bogății în cnezatul nostru până la Lviv, Holm și Halyci; ajungând până la Vistula le voi spune leșilor aflați dincolo: tăceți, leșilor”. Bază a orânduirii Statului Ucrainean Căzăcesc urmau să devină regulile Oștii Zaporojene, care se răspândeau asupra întregii populații. B. Hmelnițki era convins că Statul Ucrainean Căzăcesc este succesor de drept al Rusi-Ucrainei. Hatmanul era de părerea că puterea poloneză trebuie să recunoască Statul Ucrainean Căzăcesc „în limitele hotarelor pe care le-au deținut marii cneji, iar noi nu dorim să fim supușii polonezilor”.

Statul Ucrainean Căzăcesc urma să fie condus, după părerea lui B. Hmelnițki, de un monarh. „Este adevărat, spunea hatmanul că sunt un om mic și rău, însă Dumnezeu mi-a lăsat să fiu singurul autocrat rutean care se întreține singur”.

5. Campania Zbaraj-Zboriv. În februarie 1649, la tratativele dintre reprezentanții polonezi și B. Hmelnițki, cele două părți au convenit asupra încheierii unui armistițiu. Însă guvernul Reci Pospolitei a elaborat un nou plan — să-i aplice Ucrainei Căzăcești o lovitură din partea forțelor unite ale armatelor poloneze și lituaniană. În luna mai a **anului 1649** detașamentele poloneze, încălcând armistițiul, au trecut râulețul Goryni, au invadat teritoriile de sud-vest ale Volâniei și au ajuns până la Starokostiantyniv. Aflând despre aceasta, B. Hmelnițki a plecat cu regimentele sale spre Volânia. Apariția neașteptată a armatei hatmanului a făcut armata poloneză să se retragă sub protecția pereților cetății din Zbaraj.

Între timp, din direcția Belarusiei, asupra pământurilor ucrainene înaintau trupele hatmanului lituanian, Ianuș Radzivill. Din ordinul lui B. Hmelnițki, hatmanul interimar, M.-S. Kricevski, a încercat să oprească armata lituaniană lângă orașul Loev, în iulie 1649, însă a fost înfrânt. Fiind grav rănit, M.-S. Kricevski a murit, iar cazacii s-au retras. Cu toate acestea ei au îndeplinit sarcina pusă în fața lor de B. Hmelnițki. În urma unor pierderi însemnate, Ia. Radzivill a renunțat la invazia asupra Ucrainei.

Lângă orașul Zbaraj, lui B. Hmelnițki i s-a alăturat hoarda tătar-crimeeană de 30—40 mii de oameni, condusă de hanul Islâm al III-lea Ghirai. La începutul lunii iulie, având la dispoziția sa 80—90 mii de oșteni, hatmanul a început ofensiva. Efectivul armatei poloneze era de 15 mii de persoane, iar cu tot cu slugi ajungea la 28 mii de oameni. Asediul Zbarajului și luptele crâncene de sub zidurile cetății au durat aproape o lună și jumătate.

În timp ce se desfășurau evenimentele decisive din cadrul Războiului de eliberare națională, către finele lunii iulie 1649 au izbucnit lupte lângă orașul Loev, unde era o trecere peste râul Nipru. Cucerirea acestui punct strategic le deschidea trupelor polono-lituaniene calea spre Kiev. Conștientizând acest lucru, B. Hmelnițki l-a trimis pe colonelul kievean, M.-S. Kricevski, în calitate de hatman interimar, la hotarele de nord. Aici înaintau trupele lituaniene sub conducerea principelui I. Radzivil. Cei doi comandanți experimentați intenționau, cu ajutorul unor manevre, să ocupe poziții avantajoase. În cele din urmă, trupele s-au întâlnit. Cu prețul unor mari pierderi, ofensiva lituanienilor a fost oprită. Însă în toiul luptelor a fost grav rănit M.-S. Kricevski. Simțindu-se vinovat de moartea unui număr atât de mare de cazaci, hatmanul interimar i-a rugat pe oșteni să-l lase să moară pe câmpul de luptă. Impresionat de bărbăția lui M.-S. Kricevski, principele lituanian a dat ordin să fie pictat portretul post-mortem al hatmanului, să fie înmormântat cu toate onorurile, iar pe mormântul comandantului „cazacilor nesupuși” să fie ridicat un kurgan mare și instalată o cruce. Cu onoruri au fost înmormântați, de asemenea, cei șapte mii de cazaci uciși în luptă, în 19 morminte cu kurgane. Pierderi mari a suferit nu numai partea ucraineană. Lituanienii au pierdut și ei circa 6 mii de oșteni. În afară de aceasta, în timpul luptei, aceștia au folosit aproape toate munițiile. Principele Ia. Radzivil avea la dispoziție numai un singur butoi cu praf. Bineînțeles că, având asemenea rezerve, campania lituanienilor în Ucraina ar fi fost sortită eșecului.

În conformitate cu Tratatul de la Zboriv, toți participanții la Războiul de eliberare națională beneficiau de amnistiere. Șleahța, ale cărei moșii erau situate pe teritoriile aflate sub puterea hatmanului, putea să se întoarcă la ele, iar supușii lor urmau să facă aceleași munci ca și mai înainte. Mitropolitului ortodox al Kievului și la doi episcopi li s-au promis locuri în senat. Problemele referitoare la lichidarea Uniunii bisericești și întoarcerea averii bisericii ortodoxe urmau să fie soluționate la cea mai apropiată ședință a seimului. În posesiunea Hatmanului trecea Cighirînul, care a devenit reședința lui. Pe teritoriile controlate de cazaci era interzisă aflarea populației evreiești. Iezuiții au fost privați de dreptul de a avea aici instituții de învățământ.

B. Hmelnițki și Islâm al III-lea Ghirai au aflat de la cercețași că în ajutorul celor asediați urmează să sosească o armată de 35 mii de oameni a regelui polonez Ioan al II-lea Cazimir. Ucrainenii au decis să nu le permită polonezilor să se unească și să le distrugă armata lângă Zboriv. În acea direcție au plecat circa 40 mii de cazaci și 20 mii de tătari crimeeni, conduși de hatman și de hanul crimeean.

Bătălia de la Zboriv s-a dat pe data de 5 august 1649. Situația armatei poloneze era critică și trupele hatmanului puteau să biruie fără probleme, însă hanul Islâm al III-lea Ghirai nu era interesat în așa ceva. El a insistat ca B. Hmelnițki să înceteze lupta, a încheiat cu regele polonez un acord avantajos pentru Hanatul Crimeii și l-a impus pe hatman să accepte condițiile înaintate de rege. Potrivit **Tratatului de la Zboriv**, regele recunoștea autoadministrarea Oștii Zaporojene în limitele voievodatelor Brațlav, Kiev și Cernighiv. În mod practic, Statul Ucrainean Căzăcesc era recunoscută ca o entitate autonomă în cadrul Reci Pospolitei. De pe acest teritoriu urmau să fie retrase trupele poloneze. Numărul registrului cazacilor se limita la 40 mii de persoane, iar cazacii care nu erau incluși în el se întorceau sub stăpânirea panilor. Erau confirmate vechile drepturi și privilegiile ale Oștii Zaporojene. Pe pământurile, care treceau sub puterea hatmanului, guvernul polonez se obliga să numească în funcții administrative numai nobili ortodocși.

Conform acordului încheiat cu hanul crimeean, regele polonez se obliga să plătească o recompensă de 200 de taleri și anual să

Tătarii atacă infanteria poloneză.
Reconstituire a Bătăliei de la Zboriv.
Anul 2009.

Lucrăm cu cronologia

Anul 1648 — Bătăliile de la Jovti Vodî, Korsuni și Pileavți.

Anul 1649 — campania de la Zbaraj-Zboriv. Încheierea Tratatului de la Zboriv.

Monumentul înălțat în cinstea Eroilor Războiului de eliberare națională a poporului ucrainean din anii 1648—1654 la Jovti Vodî (regiunea Dnipropetrovsk). Sculptori A. Bilostoțki și O. Suprun, arhitect V. Gnezdilov. Anul 1992.

Mormântul căzăcesc și piatra memorială din locul Bătăliei de la Zboriv din anul 1649 (regiunea Ternopil). Aspect modern

achite unele taxe. Aparte, pentru 200 de taleri era ridicat asediul Zbarajului, iar tătarilor crimeeni li se permitea să ia prizonieri pe pământurile ucrainene în timp ce se întorceau acasă.

Condițiile neunivoce ale Tratatului de la Zboriv au generat mai multe proteste ale populației din Ucraina Căzăcescă, ceea ce l-a făcut pe hatman să depună eforturi pentru a nu admite agravarea situației. Nici guvernul Reci Pospolitei nu era satisfăcut de condițiile Tratatului. Ambele părți se pregăteau să continue războiul.

Sunteți de acord că... De ce?

- Victoriile repurtate de B. Hmelnițki în timpul campaniei militare din anul 1648 au demonstrat talentul de comandant de oști al hatmanului.
- Programul făuririi Statului Ucrainean Căzăcesc, anunțat de B. Hmelnițki, a constituit calea spre crearea unui stat aparte în limitele hotarelor populate de ucraineni.
- Un bilanț al campaniei Zbaraj-Zboriv de la 1649 a fost recunoașterea unei autonomii deosebit de limitate pentru Ucraina Căzăcescă. Acest lucru nu corespundea programului de făurire a Statului Ucrainean Căzăcesc, anunțat de B. Hmelnițki, și a fost doar un compromis impus sub presiunea circumstanțelor.

Întrebări și însărcinări

1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Lănțișorul”.
Regulile jocului. Profesorul/profesoara le împarte elevilor fișe pe care sunt incluse evenimentele ce s-au desfășurat într-o anumită perioadă istorică (aici: în anii 1648—1649). Ele urmează să fie plasate în ordine cronologică. Învingător devine elevul/eleva, care va îndeplini cel mai repede însărcinarea.
2. Cum i-a ajutat pe cazaci arta militară pe care o aveau să învingă în Bătăliile de la Jovti Vodî, Korsuni și Pileavți? 3. Numiți rezultatele campaniei de eliberare a armatei căzăcești în Galiția. 4. Numiți tezele principale ale programului de făurire a Statului Ucrainean Căzăcesc, înaintat de B. Hmelnițki. 5. Care au fost evenimentele principale din cadrul campaniei Zbaraj-Zboriv? 6. În ce au constat realizările și pierderile răsculaților ca urmare a încheierii Tratatului de la Zboriv?
7. **Discuție colectivă.** Prin ce s-a deosebit perioada anilor 1648—1649 din cadrul Războiului de eliberare națională de revoltele căzăcești-țărănești din anii '20-'30 ai sec. XVII? 8. Arătați pe hartă (pag. 75) evenimentele legate de desfășurarea luptei de eliberare națională din anii 1648—1649. 9. Continuați alcătuirea tabelului „Războiul de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII” (pag. 76).
10. **Activitate în perechi.** Discutați și propuneți rezolvarea problemei istorice. Istoricul ucrainean, V. Lipynski, considera că, prin actul de jertfire manifestat, ajutorul hatmanului, M.-S. Krivevski, a salvat armata răsculaților de catastrofa de a se pomeni între două focuri. Cum înțelegeți acest punct de vedere?

§16. Statul Ucrainean Căzăcesc — Oastea Zaporojeană

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: care au fost orânduirea politică și administrativ-teritorială, armata, teritoriul, finanțele și justiția Ucrainei Căzăcești; care au fost schimbările principale în viața social-economică a poporului ucrainean ca urmare a înființării Hatmanatului; ce înseamnă „Hatmanat”, „Consiliu militar general”, „starșină generală”, „universal”, „universalele hatmanului”, „polc” (regiment), „sotnie”.

AMINTIȚI-VĂ: **1.** Când și cum a apărut sistemul teritorial de regimente al căzăcimii înregistrate? **2.** Activitate în perechi. Discutați și numiți regimentele (polcurile) căzăcimii înregistrate create în conformitate cu acordul de la Kurukove. **3.** Care au fost particularitățile orânduirii politice și militare a Oștii Zaporojene?

1. Orânduirea politică. Pe teritoriile Ucrainei, eliberate de dominația poloneză, s-a format Statul Ucrainean Căzăcesc. Denumirea lui oficială în acea perioadă era Oastea Zaporojeană. Deoarece pământurile pe care era situat se supuneau puterii hatmanului, acest stat a mai fost numit **Hatmanat**. Cercetătorii contemporani îl numesc **Statul Ucrainean hătmănesc (căzăcesc)**.

La baza orânduirii politice a Statului Ucrainean Căzăcesc a fost pus sistemul organelor puterii Oștii Zaporojene, care a existat până în 1648, și tradițiile Siciului Zaporojean. Conform tradiției căzăcești (sicioviste), organul suprem în Hatmanat era **Consiliul militar general (rada)**. La el participa întreaga căzăcime, iar uneori și reprezentanții altor pături sociale. Hatmanului îi aparținea puterea militară, administrativă și judiciară supremă, ce se extindea asupra tuturor stărilor sociale. El era șef al statului și era ales de Consiliul militar general pentru un termen nelimitat. Hatmanul conducea guvernul, convoca Consiliul militar general și Consiliul starșinei, punea în practică hotărârile adoptate de ele. Cu semnătura pusă de mâna lui erau emise **universale**, ordine și dispoziții. Hatmanul examina reclamațiile conform hotărârilor judecătorilor de regimente și sotnii, gestiona finanțele, prin hotărârea Consiliului începea războiul și încheia pacea, comanda armata, menținea relațiile diplomatice cu statele străine.

Treptat creștea rolul Consiliului starșinei. Ea se ocupa de problemele militare, administrative, economice, judiciare și de politica externă. Deciziile adoptate de Consiliul starșinei erau obligatorii pentru hatman. Consiliul era un organ consultativ pe lângă hatman și era compus din persoanele sale de încredere. Membrii Consiliului discutau cu hatmanul căile de soluționare a celor mai importante probleme ale vieții statului și pregăteau proiecte de hotărâre pentru consiliul starșinei.

Organ central al puterii executive a devenit guvernul Hatmanatului. El rezolva toate problemele curente ale administrării interne și ale relațiilor Oastei Zaporojene cu alte state. Guvernul era compus din starșina generală, care la început

- Putem afirma, oare, că orânduirea politică a Statului Ucrainean Căzăcesc — a Oștii Zaporojene a fost una democratică? Argumentați-vă punctul de vedere.

Hatmanat — denumire atribuită Statului Ucrainean Hătmănesc (căzăcesc) în perioada anilor 1648—1764.

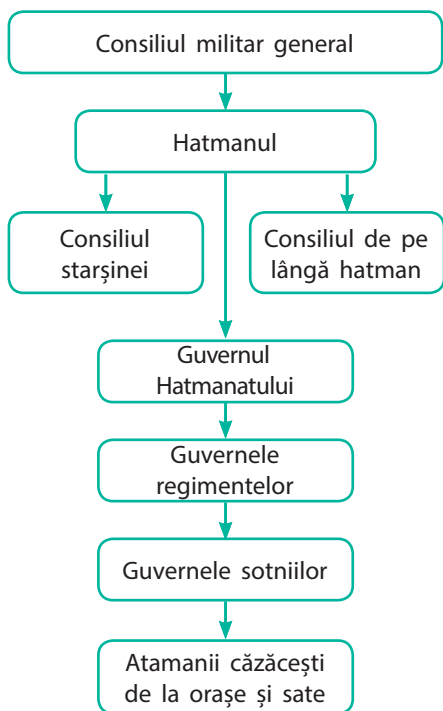
Consiliul militar general — organul suprem de stat din perioada Hatmanatului.

Starșina generală — denumirea membrilor guvernului Hatmanatului.

Universal — act administrativ-politic al organului suprem al puterii de stat. „Universale” erau numite și adresările liderilor revoltelor populare.

Universalele hatmanului — manifeste sau acte legislative în Reci Pospolita și Hatmanat în sec. XVI-XVII. Ele au căpătat o formă mai expresivă odată cu proclamarea lui B. Hmelnițki în calitate de hatman.

ORÂNDUIREA POLITICĂ
A STATULUI UCRAINEAN CĂZĂCESC —
OASTEZA ZAPOROJEANĂ
de la mijlocul sec. XVII

Polc (regiment) — în Hatmanat:
1) unitate administrativ-teritorială;
2) subdiviziune a armatei căzăcești.

Sotnie — în Hatmanat:
1) unitate administrativă în cadrul unui regiment;
2) subdiviziune a armatei căzăcești.

La orașe și sate comunitățile de cazaci își alegeau atamanii, pe care îi aproba hatmanul. La sate, puterea asupra țăranilor era deținută de staroste, iar a cazacilor — de atamanul sătesc.

era aleasă, iar mai apoi numită de hatman. Din componența **starșinei generale** făceau parte pisarul (care conducea Cancelaria militară generală, se ocupa de politica externă și avea grijă de munca Guvernului general), judecătorul (unul sau doi; asigura conducerea Judecătoriei supreme de pe lângă guvernul general), o persoană care avea grijă de asigurarea materială a armatei și artileriei („oboznyi”), și un funcționar care gestiona visteria și finanțele statului („subtrezorier”); până în anul 1654 aceste funcții le îndeplinea hatmanul. Din componența starșinei generale făceau parte, de asemenea, doi yasauli militari, un „horunjâi” (stegar, paznicul drapelului militar), un „bunciujnâi” (paznicul tuiului hatmanului), și un hatman numit (comandant provizoriu al forțelor armate pentru desfășurarea operațiunilor militare).

Polcurile (regimentele) aveau propriile lor guverne, compuse din colonei și starșina regimentului (pisar, judecător, oboznyi, yasaul, stegar). Colonelul (comandantul polcului) era reprezentant principal al puterii centrale pe teritoriul regimentului. Acesta era ales de către participanții la ședința radei regimentului, deseori el era numit de către guvern.

2. Orânduirea administrativ-teritorială. Conform condițiilor Tratatului de la Zboriv, Statul Ucrainean Căzăcesc cuprindea teritoriile fostelor voievodate Kiev, Cernighiv și Brațlav cu o suprafață totală de peste 200 mii kilometri pătrați. Statul era împărțit în regimente, care erau concomitent unități administrativ-teritoriale și subdiviziuni ale armatei căzăcești. În anul 1649, pe malul drept al Niprului existau șapte regimente (Poltava, Nijyn, Cernighiv, Mirgorod, Priluki, Pereiaslav, Kropivna), iar pe malul drept — nouă (Kiev, Kaniv, Bila Ţerkva, Umani, Cighirin, Cerkasî, Kalnik, Korsuni și Brațlav). Numărul regimentelor nu era stabil, el se schimba în dependență de situația politico-militară în Hatmanat. Astfel, în anul 1649 erau 16 regimente, iar în 1654 — 18 regimente. În fiecare regiment, în dependență de teritoriu și numărul populației, erau 10—20 sau mai multe **sotnii**. Fiecare dintre ele aveau guvernul sotniei, compus din sotnik, pisar, ataman, yasaul și stegar. O sotnie putea să includă de la câteva zeci până la 200—300 de cazaci.

Teritoriul Siciului Zaporojean, împreună cu posesiunile ei, constituia o unitate administrativă aparte. Ea era condusă de rada Siciului în frunte cu un ataman de campanie. Funcțiile de capitală a statului erau îndeplinite de Cighirin, care era și reședință a hatmanului.

3. Armata ucraineană. Finanțele și justiția. După Bătălia de la Korsuni, B. Hmelnițki a derulat procesul de creare a armatei căzăcești ucrainene. Nucleul ei au devenit cazacii înregistrați și zaporojeni la care au aderat țăranii și orașenii răsculați „căzăciți”. Pentru formarea și organizarea de mai departe a forțelor armate ucrainene B. Hmelnițki a folosit sistemul

teritorial de regimente-sotnii: un anumit teritoriu pune la dispoziție câteva sute de oșteni, care erau uniți într-un regiment. Baza armatei o constituia infanteria dotată cu armament de foc. Insuficiența cavaleriei proprii era compensată de cavaleria tătar-crimeeană aliată. Armata lui B. Hmelnițki avea o artilerie bine dotată. Aceasta era compusă din artileria regimentelor și artileria separată a comandamentului principal (hatmanului). În ea erau folosite tunurile capturate de răsculați în orașele și cetățile cucerite, dar și tunuri proprii, fabricate la Nijyn. Funcțiile de conducere în armata ucraineană erau deținute de reprezentanții starșinei cazacilor înregistrați, ai șleahței rutene și de cazacii cei mai respectați.

Până în anul 1654 sistemul financiar al Hatmanatului era controlat personal de B. Hmelnițki. Pe teritoriile eliberate erau lichidate toate taxele de stat vechi și introduse altele noi. Principalele surse de completare a visteriei statului au devenit impozitele, taxele comerciale colectate în zonele de graniță, veniturile obținute de pe urma meșteșugurilor și cele din fondul funciar. Țăranii care locuiau pe fostele pământuri de stat și private plăteau și ei așa-numitul „cinș (procent) pentru Hmelnițki”. Numai aceștia din urmă asigurau intrarea în visteria statului a 100 mii de zloți anual.

În Statul Ucrainean Căzăcesc funcționa propriul sistem de justiție. În locul vechilor judecătoriai a fost creată Judecătoria militară generală, judecătoriile regimentelor și sotniilor. Judecătoriile căzăcești aveau putere nu numai asupra cazacilor, ci și asupra șleahțicilor, orașenilor și țăranilor, mai ales pentru încălcările grave (omor, tâlhărie). În orașele ce dețineau Drepturile Magdeburg, existau, ca și mai înainte, curțile de magistrați. Cazurile clerului erau examinate în judecătoriile bisericăști.

4. Schimbările în viața social-economică. O parte componentă a Războiului de eliberare națională a devenit lupta țăranilor pentru dreptul de a fi gospodari liberi pe pământul lor. După încheierea Tratatului de la Zboriv, țăranii care trăiau pe fostele pământuri de stat de pe teritoriile Hatmanatului au obținut dreptul și libertatea personală de a folosi pământul pe care l-au cucerit prin lupte. Moșiile lor erau considerate sate militare libere, subordonate Visteriei militare. Pentru folosirea pământului, ei plăteau taxe la stat.

Mult mai complicată era situația în privința țăranilor care trăiau pe pământuri aflate în proprietate privată. Conform Tratatului de la Zboriv, șleahța a obținut dreptul să se întoarcă pe moșiile sale, iar țăranimea a fost obligată să îndeplinească aceleași munci ca până la război. Țăranii au primit cu indignare încercările șleahței de a-și restabili dominația și au refuzat să îndeplinească ordinele ei.

La reclamațiile unor șleahțici, B. Hmelnițki emitea universale, în care le cerea țăranilor „supușenie și fidelitate în fața panului ca și mai înainte”.

Noua împărțire administrativ-teritorială, care a fost introdusă în Statul Ucrainean Căzăcesc, se deosebea de vechea împărțire în voievodate și poviats (județe) prin aceea că regimentele și sotniile erau unități militar-administrative relativ mici. Drept urmare, puterea era mai aproape de necesitățile oamenilor, iar conducerea în teritorii era efectuată mai simplu și mai eficient.

Judecătoria militară Generală a devenit instituția judiciară supremă în Hatmanat. Aceasta examina plângerile asupra hotărârilor judecătoriilor inferioare, precum și cazurile excepționale, în care oamenii se adresau nemijlocit hatmanului.

- Putem afirma, oare, că Războiul de eliberare națională a dus la schimbări importante în viața social-economică a Ucrainei de la acea vreme? Argumentați-vă părerea.

În activitatea sa politică internă guvernul Hatmanatului sprijinea pe toate căile interesele căzăcimii. Persoanele incluse în registru, împreună cu familiile, erau eliberate de orice dependență, aveau dreptul să trăiască liber în orașe sau la sate, să aibă în proprietate pământ, să aibă autoadministrare și justiție proprie. Un loc de frunte printre cazaci îl ocupa starșina, care și-a concentrat treptat în mâini puterea și bogățiile.

Colonel al cazacilor înregistrați. Gravură din anul 1841.

Stegar. Pictor S. Vasilkivski.

? Descrieți aspectul exterior al reprezentanților căzăcimii cu ajutorul acestor ilustrații.

Cu toate acestea, detașamentele de represiune, pe care B. Hmelnițki le-a trimis împotriva țăranilor, nu au putut să înăbușe protestele răsculaților. În același timp, el înțelegea că lupta nu s-a încheiat, iar fără participarea țăranilor era greu să obțină victoria.

Drepturile și privilegiile căzăcimii, care au fost anulate din cauza participării la revoltele de la sfârșitul sec. XVI — anii '30 ai sec. XVII, au fost restabilite în timpul Războiului de eliberare națională. Obținând dreptul la activitate politică datorită propriei puteri administrative, justiției, serviciului militar, cazacii s-au afirmat definitiv ca stare socială cu drepturi depline a Statului Ucrainean Căzăcesc.

Sunteți de acord că... De ce?

- După Războiul de eliberare națională s-a format Statul Ucrainean Căzăcesc — Oastea Zaporojeană. Împrejurările istorice ale apariției lui au condiționat caracterul semi-militar al statalității ucrainene de atunci.
- O cheazășie a făuririi cu succes a Statului Ucrainean Căzăcesc a devenit armata lui, creată după principiile organizatorice ale Siciului Zaporojean.
- Existența finanțelor și a justiției proprii vorbea despre aceea că Oastea Zaporojeană are toate semnele unui stat.
- Schimbări însemnate s-au produs în viața social-economică a populației Hatmanatului.

Întrebări și Însărcinări

- ◆ **1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Asocieri”.**
Regulile jocului. Profesorul/profesoara numește un termen, numele unui personalități istorice, al un fenomen istoric, selectate din materialul studiat. Elevii și elevele trebuie să aducă drept exemplu unele asocieri și să le explice.
- ▲ **2.** Numiți particularitățile orânduirii politice a Statului Ucrainean Căzăcesc. **3.** Cum erau aplicate în orânduirea administrativ-teritorială a Hatmanatului tradițiile autoadministrării căzăcești? **4.** Ce era caracteristic organizării armatei ucrainene în epoca lui B. Hmelnițki? **5.** Numiți noile fenomene din viața societății ucrainene, generate de Războiul de eliberare națională.
- ◆ **6.** Identificați cu ajutorul hărții (pag. 75) centrele regimentelor Hatmanatului din anul 1649. Arătați frontierele Statului Ucrainean Căzăcesc din această perioadă. **7. Discuție colectivă.** Determinați trăsăturile caracteristice Hatmanatului ca formă a statalității.
- ★ **8. Activitate în grupuri mici.** Discutați și faceți o comparație între Statul Ucrainean Căzăcesc — Oastea Zaporojeană și statele europene de la acea vreme pe care le cunoașteți. Dacă este necesar, apelați la resursele suplimentare. **9.** Amintiți-vă conținutul cânteceilor istorice învățate de voi la lecțiile de literatură ucraineană („Nu-i hamei acesta...”, „Gerule, gerisorule” despre rolul cazacilor ca apărători ai pământului natal. Cum este reflectat rolul cazacilor de apărători ai pământului natal?

§17. Evenimentele politico-militare din anii 1650—1653

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: ce evenimente militare au avut loc în anii 1650—1653; care au fost condițiile Tratatului de la Bila Ţerkva și ale acordului de la Kamianet; de ce și cum au fost înfăptuite campaniile moldave ale oștirilor căzăcești; care era situația politică internă și externă a Hatmanatului către sfârșitul anului 1653.

AMINTIȚI-VĂ: 1. Numiți cele mai importante bătălii din prima perioadă a Războiului de eliberare națională din anii 1648—1649. 2. Care au fost condițiile Tratatului de la Zboriv? 3. **Discuție colectivă.** După ce fel de principii a fost creat și făurit Statul Ucrainean Căzăcesc?

1. Reluarea acțiunilor militare. Bătălia de la Beresteciko. Din luna noiembrie a anului 1650 guvernul polonez se pregătea în mod activ de război împotriva Ucrainei. La 8 februarie 1651 atamanul de campanie, M. Kalinovski, și voievodul de Brațlav, Stanislav Lianțkoronski, au început, din ordinul regelui, atacul asupra sudului Podoliei. La 10—12 februarie o armată de 40 mii de oameni condusă de M. Kalinovski, după o luptă crâncenă, a cucerit printr-un atac-fulger orașelul Krasne din partea de sud a Podoliei. În acea luptă a căzut unul dintre adepții devotați ai lui B. Hmelnițki, colonelul de Brațlav, Danylo Neceai.

În perioada 1—10 martie s-a dat lupta pentru Vinnyțea. În pofida superiorității numerice însemnate a armatei poloneze, cazacii conduși de colonelul Ivan Bogun au luptat vitejește până la sosirea ajutorului. Regimentul de Umani al lui Iosip Gluh le-a aplicat o lovitură decisivă unităților poloneze, care, fiind cuprinse de panică, s-au retras. Intensificând ofensiva, cazacii au cucerit orașele Bar, Hmelnik, Șargorod, Medjibij și altele. Tentativa trupelor poloneze de a pune stăpânire pe sudul Podoliei a eșuat. Ei au înregistrat 8 mii de morți și au pierdut întreaga artilerie.

Bătălia decisivă din cadrul campaniei militare din **anul 1651** s-a dat în Volânia, nu departe de orașul Beresteciko. Armata poloneză, condusă de regele Ioan al II-lea Cazimir, număra 100—120 mii de oameni, iar împreună cu slugile — circa 220—240 mii de persoane. La 15 iunie 1651, din Ternopil a plecat spre Beresteciko armata lui B. Hmelnițki în număr de 100 mii de oameni. Ei i s-a alăturat armata tătarilor din 30—40 mii de persoane, condusă de hanul Islâm al III-lea Ghirai.

Bătălia de la Beresteciko a început pe data de 18 iunie 1651 și se desfășura în mod incert pentru ambele tabere. Părțile au suferit pierderi imense, mai ales tătarii. Ziua crucială a fost data de 20 iunie. Armata poloneză a ieșit din tabăra sa și se pregătea de bătălia decisivă.

Însă B. Hmelnițki dorea să evite această confruntare. În ajun, hanul tătarilor îl înștiințase pe hatman că în ziua următoare va fi o sărbătoare musulmană, în timpul căreia tătarii nu pot să lupte, avertizându-l totodată că, din cauza înfrângerilor, oștenii săi nu sunt motivați să lupte.

Din notițele jalonului armatei poloneze, S. Osventim, despre moartea lui D. Neceai (anul 1651)

Colonelul de Brațlav, Neceai, unul dintre liderii răsculaților, căruia înșiși cazacii îi ofereau primul loc după Hmelnițki, a sărit pe cal și făcea ceea ce trebuia să facă un tânăr bun și îi îndemna cu arma pe cazaci să se apere. Însă, neavând posibilitatea să organizeze rezistența cuvenită, apărându-se vitejește, a căzut.

? Ce fel de apreciere dă autorul ultimelor acțiuni ale lui D. Neceai?

Bustul lui D. Neceai.
Pictor D. Cepeliuk. Anul 1995.
Muzeul lui Bogdan Hmelnițki din Cighirin (regiunea Cerkasi).

- A schimbat, oare, Bătălia de la Beresteciko caracterul Războiului?

Situația grea ce s-a creat pentru Statul Ucrainean Căzăcesc după Bătălia de la Beresteciko, s-a agravat și mai mult din cauza stării de la hotarele de nord. Înțelegând pericolul ce venea din această direcție, B. Hmelnițki a încercat, din primăvara anului 1651, prin diferite modalități diplomatice, să evite o posibilă lovitură în spatele oștirilor căzăcești din partea ducelui lituanian. I. Radzivil. Însă hatmanul nu a reușit să facă acest lucru. Deja la câteva zile după Bătălia de la Beresteciko armata poloneză a trecut în ofensivă. Bătălia decisivă s-a dat în data de 26 iunie 1651 lângă orașelul Ripki. Desfășurarea luptei s-a dovedit a fi nefavorabilă pentru cazaci. Trupele lituaniene au înconjurat Cernighivul și au cucerit Kievul. Însă acțiunile forțelor căzăcești în spatele armatei lituaniene nu i-au dat posibilitatea lui I. Radzivil să se unească cu trupele principale ale Coroanei Poloneze. În acea luptă a căzut colonelul Martin Nebaba, care i-a uimit pe toți cu bărbăția sa nemaivăzută: Pierzând mâna dreaptă în bătălie, el a luat sabia în mâna stângă și a luptat până a murit. Din respectul pentru acest brav luptător, la Radzivil a dispus să fie înălțat un mormânt mare pe locul înmormântării colonelului. Diplomații suedezi l-au numit pe M. Nebaba „unul dintre cei mai buni colonei ai lui Hmelnițki”, iar soldații polonezi l-au caracterizat ca pe un om cu o bărbăție nemaîntâlnită.

În timpul bătăliei, unitățile poloneze au simțit neînțelegerile din interiorul armatei cazacilor și tătarilor și au trecut la atac în direcția forțelor tătarești. Între tătari a început panica și aceștia au luat-o la fugă. Islâm al III-lea Ghirai nu a putut să-i oprească și s-a alăturat armatei sale.

Înțelegând că bătălia este pierdută, B. Hmelnițki i-a condus pe cazaci în tabăra fortificată, instalată în valea râulețului Pleașivka. Lăsându-l în calitate de hatman numit pe F. Djedjalii, el a plecat în urma hanului. Ajungându-l din urmă pe Islâm al III-lea Ghirai, B. Hmelnițki a fost nevoit să recunoască că este imposibil să întorci pe câmpul de luptă armata tătarească istovită de fugă și dezamăgită.

Pentru a evita o înfrângere definitivă a început să adune armatele lângă Bila Ţerkva pentru o nouă bătălie decisivă.

În același timp, tabăra fortificată a cazacilor de lângă Beresteciko se afla în încercuire și respingea curajos atacurile unităților poloneze. Lui I. Bogun i s-a încredințat să scoată trupele din încercuire. Din ordinul lui, peste mlaștinile din apropiere și peste râul Pleașivka a fost construită o trecere peste care a și fost scoasă din încercuire întreaga artilerie și forțele principale ale armatei ucrainene. Însă cea mai mare parte a detașamentelor de țărani a fost nimicită.

2. Încheierea Tratatului de la Bila Ţerkva. Către sfârșitul lunii august a anului 1651 B. Hmelnițki a reușit să adune o armată din 60 mii de oșteni, căreia i s-a alăturat o oștire de 40 mii de tătari nogai. Armata căzăcească-tătarească s-a dislocat pe pozițiile bine fortificate de lângă Bila Ţerkva. În această direcție a sosit de lângă Beresteciko armata poloneză în număr de 35 mii de persoane, condusă de M. Potoțki. Însă atacurile permanente ale detașamentelor de țărani, insuficiența proviziilor, epidemiile (astfel a murit dușmanul înrăit al lui B. Hmelnițki, principele Ia. Vyșnevețki) limitau posibilitățile părții poloneze.

Luptele din 13—15 septembrie s-au dovedit a fi nereușite pentru armata poloneză, ceea ce l-a făcut pe M. Potoțki să renunțe la bătălia decisivă și să staționeze în tabără. Nu i-au ajutat pe polonezi nici succesele ducelui lituanian I. Radzivil, care a cucerit Kievul (în curând el a fost nevoit să părăsească orașul pentru a nu nimeri în ambuscadă). Tot atunci s-au făcut auzite zvonuri cum că din Crimeea, în ajutorul lui B. Hmelnițki, va sosi în zilele următoare hanul Islâm al III-lea Ghirai cu o armată mare. Auzind acestea, partea poloneză a acceptat propunerea lui B. Hmelnițki de a începe tratative, însă a înaintat condiții ce minimizează principalele realizări ale Războiului de eliberare națională de la mijlocul sec. XVII. Acest lucru a generat o rebeliune în cadrul oștirii căzăcești, care a fost susținută de o parte din tătari. Reprimând cu cruzime rebeliunea, hatmanul a convenit să semneze Tratatul cu unele condiții destul de neavantajoase pentru Hatmanat. El înțelegea, probabil, caracterul slab al armatei sale,

cea mai bună parte a căreia a căzut în Bătălia de la Beresteciko, dar și pierderile imense suferite de tătari.

Conform Tratatului de la Bila Ţerkva, teritoriul Hatmanului se limita la voievodatul Kiev, iar registrul cazacilor era redus până la 20 mii de persoane. Cazacii aveau dreptul să se aşeze cu traiul numai pe pământurile de stat din voievodatul Kiev, iar cei rămaşi în afara registrului trebuiau să se întoarcă la panii lor. Şleahta îşi recăpăta moşiile, iar pe teritoriile voievodatelor Cernighiv și Braţlav se întorcea puterea poloneză. Hatmanul urma să se subordoneze regelui și Hatmanului Coroanei, era privat de dreptul de a întreține legături diplomatice cu alte state și impus să rupă alianţa cu Hanatul Crimeii. Panii nu aveau dreptul să-i dea în judecată pe supuşii lor pentru participarea la război. Drepturile și privilegiile bisericii ortodoxe erau păstrate. Era interzisă dislocarea armatei poloneze pe teritoriul voievodatului Kiev. Hatmanul trebuia să numească starşina generală și coloneii cu consimţământul regelui. B. Hmelniţki îşi păstra titlul de hatman, însă după moartea lui dreptul de a numi și elibera hatmanul trecea către rege.

Partea poloneză considera că prin Tratatul de la Bila Ţerkva a supus definitiv Ucraina. Însă, în timpul aprobării condiţiilor acestui document de către Seimul Reci Pospolitei, unul dintre şleahicii lituanieni a aplicat, prin vetoul său, interdicţia la adoptarea hotărârii. Deoarece acest lucru era egal cu abolirea Tratatului, B. Hmelniţki nu-l mai considera valabil. Realizarea principală a Tratatului de la Bila Ţerkva este considerată păstrarea Statului Ucrainean Căzăcesc.

3. Campaniile moldave ale armatei căzăceşti. Bătălia de lângă Batog (1652). În anii Războiului de eliberare naţională, B. Hmelniţki și fiul acestuia, **Timiș Hmelniţki**, au întreprins în anii **1650, 1652 și 1653**, patru campanii în Principatul Moldovei.

Scopul campaniilor a fost de a reduce la minimum intenţiile comandamentului polonez de a folosi teritoriile Moldovei în calitate de cap de pod pentru invazia asupra pământurilor ucrainene și de a obține o izolare politică cât mai mare a Reci Pospolitei. În afară de aceasta, B. Hmelniţki intenţiona să-i propună Moldovei încheierea unei alianţe dinastice pe calea căsătoriei lui T. Hmelniţki cu fiica domnitorului moldav, Vasile Lupu — Ruxandra. Pe de altă parte, cea de-a doua fiică a lui Vasile Lupu era căsătorită cu ducele lituanian, I. Radzivill. Datorită căsătoriei fiului său, hatmanul conta, de asemenea, pe neutralitatea Lituaniei în lupta sa de mai departe cu Polonia.

În lunile august-septembrie 1650 a avut loc prima campanie moldavă condusă de B. Hmelniţki și calga-sultanul crimeean, Qirim Ghirai. Oastea căzăcească-tătărească (60 mii de cazaci și 30 mii de tătari) a cucerit capitala Moldovei — oraşul Iași. V. Lupu a semnat un tratat, conform căreia încheia o alianţă cu B. Hmelniţki și refuza să ajute Reci Pospolita.

- A putut, oare, Tratatul de la Bila Ţerkva să asigure o pace durabilă?

Memorialul înălţat pe locul Bătăliei de lângă Batog (regiunea Vinnyţea). Aspect modern.

- Care a fost scopul principal al campaniilor moldave?

Fragment din scrisoarea lui B. Hmelniţki, adresată hatmanului de campanie, M. Kalinovski (1652)

...Nu aş vrea să ascund de Mila Voastră că fiul meu, Timiș, a adunat o armată de câteva mii de oameni pentru a forţa fiica domnitorului moldav să se căsătorească cu el. Vă previn să vă retrageţi cu armata spre frontiera poloneză și să eliberaţi teritoriile valahe; fiul meu are un caracter aprins și asupra persoanei voastre poate să încerce primul său succes militar.

1. Despre ce l-a informat B. Hmelniţki pe hatmanul de campanie?
2. De ce, după părerea voastră, M. Kalinovski considera conţinutul scrisorii o insultă la adresa demnităţii sale?

Timiș Hmelnițki. Pictor necunoscut. Sec. XVII.

Ruxandra Lupu. Pictor N. Atamasi.

Ruxandra Lupu a avut o soartă nefericită. Căsătoria ei cu T. Hmelnițki nu a fost de lungă durată. La un an după nuntă, fiul hatmanului a fost ucis. R. Lupu a întâmpinat corpul neînsuflit al soțului său cu doi fii-gemeni în brațe. După mai mulți ani de decepții ea a revenit în Moldova, unde a petrecut ultimii 20 de ani ai vieții sale. R. Lupu a murit, fiind capturată de polonezi și ucisă ca noră a hatmanului ucrainean pe care ei îl urau. Care a fost soarta copiilor ei nu se știe.

Însă, după înfrângerea armatei ucrainene în Bătălia de la Beresteciko, V. Lupu a abolit Tratatul. În lunile iulie-august 1652, B. Hmelnițki și T. Hmelnițki, în fruntea unei armate de 35 mii de oameni formate din cazaci și tătari, au plecat spre Iași pentru a-l obliga pe domnitorul moldav să respecte condițiile Tratatului. Deoarece acest lucru nu corespundea intereselor Reci Pospolitei, hatmanul de campanie, M. Kalinovski, a decis să împiedice desfășurarea acestei campanii. Lângă muntele Batog din apropierea orașului Ladyjyn el a desfășurat în calea armatei ucrainene o tabără fortificată cu soldați (35 mii de persoane împreună cu slugile).

În dimineața zilei de **22 mai 1652**, sosind lângă Batog și analizând situația, B. Hmelnițki a observat că efectivul armatei lui M. Kalinovski este cu mult mai mic decât mărimea taberei poloneze. El le-a ordonat oștenilor săi s-o atace din toate părțile, deoarece inamicul nu are posibilitatea să apere întreaga tabără concomitent. Atacurile cazacilor și tătarilor asupra taberei au avut loc în zilele de 22 și 23 mai și s-au încheiat cu distrugerea totală a armatei poloneze. În acea bătălie și-au dat viața circa 10 mii de soldați. a murit însăși M. Kalinovski.

Prevederile tratatului ucraineano-moldav au fost restabilite, a avut loc ceremonia cununiei lui T. Hmelnițki cu R. Lupu.

În luna aprilie a anului 1653, în urma unei lovituri de stat, V. Lupu a pierdut tronul și i-a cerut ajutor lui B. Hmelnițki. Hatmanul a trimis în Moldova un detașament de cazaci în frunte cu T. Hmelnițki. După ce și-a recăpătat puterea, V. Lupu l-a convins să meargă într-o campanie în Valahia, care s-a încheiat cu înfrângere și a servit drept motiv pentru crearea coaliției anti-ucrainene dintre Reci Pospolita, Valahia și Transilvania.

În iulie 1653 V. Lupu a fost din nou privat de putere și Principatul Moldovei a aderat la alianța împotriva Statului Ucrainean Căzăcesc. Ultima campanie în Moldova a avut loc în august-septembrie 1653. Din ordinul hatmanului, T. Hmelnițki a condus un detașament de cazaci în număr de 6 mii de oameni în ajutorul lui V. Lupu. Însă acea campanie s-a încheiat cu înfrângere. Cazacii s-au pomenit asediați în cetatea Sucevei. T. Hmelnițki a fost grav rănit și peste câteva zile a murit. Conform condițiilor capitulării, cazacii au încetat să opună rezistență, au părăsit Suceava și s-au întors acasă.

4. Asediul orașului Jvanța. Situația politică internă și externă a Hatmanatului către finele anului 1653. După înfrângerea suferită lângă muntele Batog, în februarie 1653 o armată poloneză condusă de Stefan Cearnățki a invadat voievodatul Brațlav, distrugând sate și orașe întregi. Însă, în apropiere de Umani, ea a fost distrusă de cazacii conduși de colonelul I. Bogun.

În luna mai a anului 1653, B. Hmelnițki, cu 30 mii de cazaci și 12—15 mii de tătari, a plecat de la Umani într-o nouă campanie împotriva Reci Pospolitei. Însă insuficiența acută de provizii alimentare, creșterea nemulțumirii cazacilor

în legătură cu jafurile din partea tătarilor, știrea despre eșecul celei de-a patra campanii moldave au cauzat o rebeliune a cazacilor împotriva hatmanului în iunie 1653. Drept urmare, pentru prima dată în anii de război, campania lui B. Hmelnițki a fost suspendată.

În același timp, armata poloneză în frunte cu regele Ion al II-lea Cazimir, înaintând pe pământurile ucrainene, a ajuns, în **toamna anului 1653**, la cetatea Jvaneț, situată în apropiere de Hotin și s-a oprit acolo într-o tabără fortificată. Efectivul acelei armate, cu tot slugi, era de circa 60 mii de oameni.

La mijlocul lui octombrie 1653 acolo au sosit oștirile lui B. Hmelnițki și ale hanului Islâm al III-lea Ghirai. A început asedierea taberei poloneze de către forțele cazacilor și ale tătarilor. Hatmanul avea în subordine circa 30—40 mii de cazaci. La fel de numeroasă era cavaleria tătarilor. La începutul lui decembrie, din cauza foamei, frigului și a bolilor, în tabăra asediată au murit aproape 10 mii de persoane. Sub presiunea acestor împrejurări, polonezii au început tratative de pace.

Intermediar la tratativele dintre căzăcime și Reci Pospolita a fost din nou Hanul crimeean. La **5 decembrie 1653**, în apropiere de orașul Kamianeț, Hanul Islâm al III-lea Ghirai și regele Ioan al II-lea Cazimir au încheiat în formă orală un tratat crimeeano-polonez. Condițiile **Tratatului de la Kamianeț** prevedeau încetarea acțiunilor militare și acordul părții poloneze de a-i plăti hanului crimeean o recompensă. Nu există informații referitoare la fixarea în Tratat a statutului de drept al Hatmanatului. Unele surse atestă că au fost restabilite prevederile Tratatului de la Zboriv, altele menționează că și cazacii și-au recăpătat vechile (de până la război) drepturi și privilegii.

Aflând despre conținutul Tratatului, B. Hmelnițki, care nu a luat parte la încheierea lui, a convocat Consiliul starșinei, la care a declarat despre necesitatea ruperii tuturor legăturilor cu Reci Pospolita.

Însă statul Ucrainean Căzăcesc se afla într-o situație destul de nefavorabilă. Avântul ce domnea în rândul cazacilor în primii ani de război a cedat locul neîncrederii și dezamăgirii.

Treptat s-a agravat și situația politică externă a Hatmanatului. Ea s-a complicat din cauza erorilor hatmanului în timpul evaluării corelației de forțe în Europa de sud-est. Încercările lui B. Hmelnițki de a stabili legături dinastice cu Principatul Moldovei au dus în cele din urmă la apariția coaliției antiucrainene dintre Reci Pospolita, Valahia, Transilvania și Moldova.

Guvernul Reci Pospolitei nu considera războiul cu Ucraina încheiat și se pregătea de continuarea lui. Problemele politice interne demonstau evident că victoria Statului Ucrainean Căzăcesc în acel război este posibilă doar cu ajutorul unor aliați puternici. Sultanul turc și țarul moscovit și-au manifestat disponibilitatea principală de a oferi apărare și protecție Hatmanatului.

- De ce victoria de lângă cetatea Jvaneț nu a fost decisivă în război?

Cetatea Jvaneț. Pictor N. Orda.
Perioada anilor 1871—1873.

În pofida victoriilor repurtate, către sfârșitul anului 1653 situația Hatmanatului era critică. Raioane întregi de pe malul drept, unde aveau loc acțiuni militare, au fost pustiite. Zeci de mii de oameni au nimerit în prizonieratul tătarilor, au pierit în timpul luptelor, au murit din cauza foamei, epidemiilor de holeră și ciumă. Pe parcursul anilor 1648—1653 numărul populației Ucrainei s-a redus cu 30—40 la sută. Avea loc o strămutare în masă din teritoriile cuprinse de război pe malul stâng, în Ucraina Sloboziilor, în Țaratul moscovit și Moldova. Se aprofunda declinul în agricultură, meșteșuguri și comerț, ceea ce făcea imposibilă participarea în continuare la război.

Lucrăm cu cronologia

Anul 1651 — Bătălia de la Beresteciko, încheierea Tratatului de la Bila Țerkva.

Anii 1650, 1652, 1653 — campaniile întreprinse în Moldova.

Luna mai a anului 1652 — Bătălia de lângă Batog.

Toamna-iarna anului 1653 — asediul cetății Jvaneț. Tratatul de la Kamianet.

Monument înălțat în cintea cazacilor uciși și a țăranilor răsculați. Rezervația istorico-culturală națională „Câmpia Bătăliei de la Beresteciko” (regiunea Rivne). Sculptor A. Kușci. Anul 1991.

Fragment al basoreliefului de pe sarcofagul lui Ioan al II-lea Cazimir cu scene ale Bătăliei de la Beresteciko. Abația Saint-Germain (Paris, Franța).

Sunteți de acord că... De ce?

- Bătălia de la Beresteciko a fost o lecție amară, însă una plină de învățături pentru B. Hmenițki.
- Succesele ulterioare ale hatmanului (în special, victoria strălucită în Bătălia de lângă Batog) au demonstrat voința de fier și unele calități organizatorice aparte ale hatmanului.
- Cu ajutorul campaniilor moldave, B. Hmelnițki intenționa să consolideze situația Statului Ucrainean Căzăcesc în Europa de atunci, să obțină recunoașterea puterii sale.
- Către sfârșitul anului 1653, în Hatmanat s-au agravat fenomenele de criză generate de îndelungatul război. Ele puneau la îndoială posibilitatea unei lupte reușite împotriva Reci Pospolitei, ceea ce l-a obligat pe B. Hmelnițki să caute noi aliați puternici.

Întrebări și însărcinări

1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Istorie și geografie”. **Regulile jocului.** Jucătorul sau întreaga echipă trebuie să selecteze denumiri istorico-geografice care sunt întâlnite în paragraf și să le grupeze pe puncte: 1) Acțiunile militare din 1651 dintre Statul Ucrainean Căzăcesc și Reci Pospolita. 2) Campaniile armatei căzăcești în Moldova. 3) Acțiunile militare din 1652—1653 dintre Statul Ucrainean Căzăcesc și Reci Pospolita. Apoi elevii și elevele trebuie să găsească aceste denumiri pe harta-atlas și să alcătuiască o relatare despre evenimentele din punctul lor de vedere.
2. Ce a condiționat înfrângerea oștirilor căzăcești lângă Beresteciko?
3. Faceți comparație între prevederile Tratatelor de la Zboriv și Bila Țerkva.
4. Activitate în grupuri mici. Discutați și caracterizați cauzele și consecințele Bătăliei de lângă Batog.
5. Cum s-au desfășurat acțiunile militare în anul 1653? De ce Tratatul de la Kamianet a devenit doar un simplu armistițiu?
6. Care au fost cauzele și evenimentele principale din cadrul campaniilor întreprinse în Moldova?
7. De ce situația politică internă și externă a Hatmanatului din anul 1653 era într-o stare de criză?
8. **Discuție colectivă.** Care state i-au propus Hatmanatului ajutor în războiul împotriva Reci Pospolitei? Ce le-a făcut să recurgă la un asemenea pas?
9. Urmăriți, cu ajutorul hărții-atlas, care au fost direcțiile principale ale campaniilor militare și în ce loc s-au desfășurat bătăliile din anii 1651—1653.
10. Continuați alcătuirea tabelului: „Războiul de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII” (pag. 76).
11. Cu ajutorul izvoarelor suplimentare încercați să clarificați de ce în timpul Bătăliei de la Beresteciko s-au înregistrat pierderi imense în rândul detașamentelor țăărănești de răsculați.
12. În vara anului 1652 B. Hmelnițki i-a propus regelui polonez să recunoască dreptul Oștii Zaporojene la existență permanentă, avertizând că „în caz contrar, cazacii se vor vedea nevoiți să-și caute un alt pan, din altă parte, și forțe străine”, care le-ar putea apăra. De ce, după părerea voastră, hatmanul s-a adresat regelui cu o astfel de propunere? Ce posibilități deschidea ea pentru ambele părți participante la conflict?

§18. Statul Ucrainean Căzăcesc în sistemul relațiilor internaționale

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: care era locul Hatmanatului în relațiile internaționale din Europa de la acea vreme; care au fost particularitățile politicii externe a Hatmanatului; cum s-au dezvoltat relațiile dintre Statul Ucrainean Căzăcesc și Țaratul Moscovit în anii de război; care au fost tezele Tratatului ucraineano-moscovit de la 1654.

AMINTIȚI-VĂ: 1. **Activitate în grupuri mici.** Discutați și caracterizați situația religioasă în Europa din acea perioadă. 2. Ce țări europene făceau parte din tabăra catolică și cea protestantă? 3. Care erau particularitățile relațiilor internaționale în Europa Occidentală la mijlocul sec. XVII?

1. Locul Hatmanatului în relațiile internaționale din Europa de la acea vreme. Evenimentele ce aveau loc începând din 1648 pe pământurile ucrainene din componența Reci Pospolitei, trezeau interesul deosebit al monarhilor din țările Europei Centrale și Occidentale. În Europa, unde în anul începutului Războiului de eliberare a poporului ucrainean s-a încheiat primul război general european — Războiul de Treizeci de Ani, decisiv rămânea factorul religios. Din această cauză, atitudinea față de evenimentele din Ucraina căzăcească se deosebea esențial, în funcție de tabăra din care făcea parte statul — catolică sau protestantă.

Majoritatea statelor catolice — Franța, Regatul Spaniei, Habsburgii austrieci, Statul Papal, ducatele din sudul Germaniei, au ocupat din start o poziție negativă față de Războiul de eliberare națională a poporului ucrainean și l-au susținut pe aliatul lor — Reci Pospolita.

Papa de la Roma, Inocențiu al X-lea, a chemat statele catolice să-i acorde ajutor Reci Pospolitei în lupta cu căzăcimea ucraineană și a avertizat guvernul polonez în privința celor mai mici concesii făcute căzăcimii. El a expediat regelui și Seimului Reci Pospolitei un protest deosebit de dur față de încheierea Tratatului de la Zboriv. Papa s-a calmat numai după ce guvernul polonez a explicat că Tratatul de la Zboriv este un pas impus și că Reci Pospolita nu are de gând să respecte condițiile lui.

Habsburgii austrieci, istoviți de Războiul de Treizeci de Ani și de confruntările cu Suedia protestantă, nu aveau posibilități pentru a oferi ajutor armat Reci Pospolitei, însă i-au permis să recruteze luptători-mercenari în posesiunile lor.

Dintre statele catolice, o atitudine pozitivă față de evenimentele din Ucraina Căzăcească a avut numai Republica Venețiană, care vedea în căzăcime o forță importantă și necesară anti-turcească pentru ea. După încheierea Tratatului de la Zboriv, venețienii au încercat să facă o alianță cu căzăcimea împotriva Imperiului Otoman. În vara anului 1650 cu o astfel de propunere a sosit la B. Hmelnițki o misiune diplomatică venețiană în frunte cu A. Vimina. Luând în calcul evenimentele

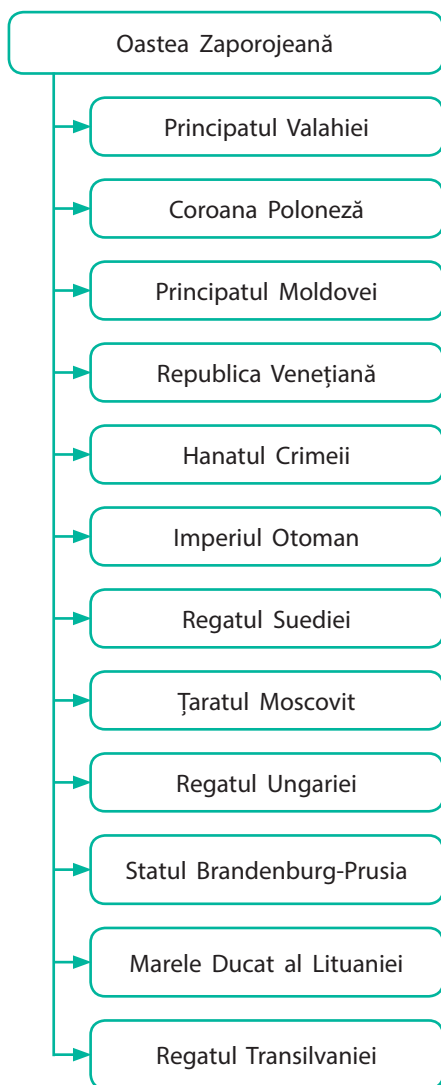
- Care factori internaționali erau favorabili pentru lupta de eliberare națională a poporului ucrainean și care — nu?

Reprezentanții Romei papale și-au exprimat în mod activ dezacordul față de lupta de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII. Astfel, în anii 1648—1652 nunțul Ioan Torres, informând despre evenimentele de pe pământurile ucrainene și caracterizând acțiunile soldaților polonezi, scria că acestea sunt „victoriile noastre” sau „eșecurile noastre”, iar cauza pentru lupta pe aceste pământuri, era considerată de guvernul Reci Pospolitei drept o cauză a bisericii catolice.

Daruri la Cighirin.
Pictor T. Șevcenko. Anul 1844.

LEGĂTURILE POLITICE EXTERNE ALE HATMANATULUI ÎN PERIOADA LUI B. HMELNIŢKI

de atunci, campania cazacilor împotriva sultanului turc ar fi fost sortită eșecului, de aceea hatmanul a refuzat.

Între statele din tabăra protestanților — Suedia, Anglia, Olanda și ducatele din nordul Germaniei, prevala atitudinea pozitivă față de lupta poporului ucrainean împotriva Reci Pospolitei. Ele erau interesate în slăbirea acesteia, ca cel mai mare stat catolic. Ca urmare a victoriei obținute în Războiul de Treizeci de Ani, Suedia a obținut o mare influență asupra politicii europene. Poziția ei i-a împiedicat pe habsburgii austrieci să ofere ajutor armat Reci Pospolitei. Guvernul suedez urmărea cu atenție evenimentele de pe pământurile ucrainene și și concentra trupele la granița poloneză, planificând o invazie în această țară istovită de război. În anul 1655 Suedia a început războiul cu Reci Pospolita, majoritatea armatelor acesteia din urmă luând parte la acțiunile militare de pe pământurile ucrainene.

De situația precară a Reci Pospolitei a știut să se folosească și Electorul de Brandenburg, Frederic Wilhelm, care la acea vreme se afla în fruntea statului unit Brandenburg-Prusia. Prusia era un vasal al Reci Pospolitei. Frederic Wilhelm a refuzat să și onoreze obligațiile de vasal, să lupte de partea regelui polonez în războaie și a obținut eliberarea Prusiei de sub dependența poloneză.

2. Politica externă a Hatmanatului. Succesele înregistrate în anii Războiului de eliberare națională ar fi fost imposibile fără realizările hatmanului în domeniul politicii externe. Încă de la început, revolta era însoțită de o politică externă echilibrată, de căutare a aliaților. Sarcina principală a politicii externe a hatmanului consta în crearea condițiilor pentru încheierea cu succes a războiului cu Reci Pospolita, în consolidarea situației și recunoașterea Hatmanatului ca stat aparte.

Pentru realizarea scopului principal al luptei — crearea și afirmarea Statului Ucrainean Căzăcesc, hatmanul a căutat să se folosească de intențiile geopolitice ale statelor de frunte din zonă: Reci Pospolita, Imperiul Otoman, Țaratul Moscovit, Regatul Suediei și Sfântul Imperiu Roman. Principala problemă era aceea că fiecare dintre aceste state își avea propriile planuri asupra pământurilor ucrainene și crearea Statului Ucrainean Căzăcesc ori era negată sau era privită ca instrument pentru destabilizarea inamicului.

Mai întâi hatmanul a încercat să găsească un compromis cu autoritățile Reci Pospolitei, folosindu-se de alianțele sale cu Hanatul Crimeii și cu Principatul Moldovei, în spatele cărora stătea Imperiul Otoman, ca modalitate de a și spori puterile și factor suplimentar de presiune asupra inamicului. În afară de aceasta, B. Hmelnițki a încercat să și legalizeze puterea prin intermediul alianței dinastice cu Moldova, căsătorindu-și fiul mai mare cu o domniță moldavă. Însă aceste eforturi diplomatice nu au adus rezultatul dorit. Aliații săi — Hanatul Crime-

ii și Principatul Moldovei își aveau intențiile lor, care uneori erau diferite de acțiunile hatmanului, iar dependența de Imperiul Otoman le făcea lipsite de autonomie în viitor.

Cu toate acestea, chiar și în asemenea condiții, B. Hmelnițki a reușit să afirme Statul Ucrainean Căzăcesc ca pe o realitate de părerea căreia trebuiau să țină cont marile state. În afară de aceasta, Războiul de eliberare națională a poporului ucrainean a slăbit cu mult Reci Pospolita. Acest fapt a creat premise pentru antrenarea în conflict a adversarilor Reci Pospolitei în lupta pentru teritoriile din Europa Centrală și de Est și cea Occidentală. Imperiul Otoman, Țaratul Moscovit, Regatul Suediei, habsburgii austrieci nu erau împotriva să-și lărgească posesiunile pe contul Reci Pospolitei. Fiecare dintre aceste state reprezenta și direcția religioasă în evoluția evenimentelor: Imperiul Otoman apăra lumea musulmană, Țaratul Moscovit — ortodoxia, Suedia era lider al țărilor protestante, Habsburgii — sprijin tradițional pentru lumea catolică.

Odată cu începerea războiului B. Hmelnițki a încercat să ademenească aceste puteri de partea sa. Astfel, cu contribuția sa, Țaratul Moscovit a abolit Tratatul de pace din apropierea râului Poleanovka, semnat cu Reci Pospolita în anul 1634. Hatmanul a încheiat cu sultanul turc un acord prin care negustorilor ucraineni li se permitea să navigheze liber în Marea Neagră și să fie scutiți de plătirea taxelor pentru o perioadă de 100 de ani.

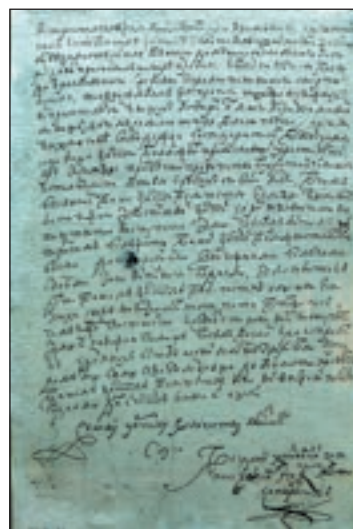
La sfârșitul anului 1653 B. Hmelnițki era în fața unei dileme: care alianță este mai avantajoasă. Luând în calcul situația complicată a Statului Ucrainean Căzăcesc în acea perioadă, condițiile alianței erau dictate de partea cea mai puternică.

3. Încheierea tratatului ucraineano-moscovit de la 1654.

Declanșând război împotriva Reci Pospolitei, B. Hmelnițki înțelegea perfect necesitatea întreținerii unor bune relații cu Țaratul Moscovit. Cazacii s-au declarat apărători ai credinței ortodoxe, iar Țaratul Moscovit era la acea vreme singurul stat ortodox independent. Imediat după Bătălia de la Korsuni hatmanul i-a adresat o scrisoare țarului moscovit, Aleksei Mihailovici. B. Hmelnițki l-a informat despre primele victorii ale cazacilor și a încercat să se asigure de sprijinul lui în războiul împotriva Reci Pospolitei.

La 30 decembrie 1648 B. Hmelnițki a trimis o misiune către Țaratul Moscovit, condusă de colonelul S. Mujilovski, cu rugămintea de a-i acorda ajutor militar și de a primi Oastea Zaporojeană în componența voievodatelor Cernighiv, Brațlav, Podolia și poviatalul Mozyr „sub mâna țarului moscovit”.

Însă puterea de la Moscova nu a dat un răspuns concret. Poziția ei era reținută în legătură cu mai mulți factori: relațiile de aliat ale hatmanului cu Hanatul Crimeii, care era dușmanul Moscoviei; teama țarului de a suferi încă o înfrângere

Crisoarea hatmanului B. Hmelnițki adresată țarului Aleksei Mihailovici cu informații despre victoriile repurtate asupra trupelor poloneze. Cerkasî. Anul 1648. Fotocopie.

- A fost, oare, Tratatul cu Țaratul Moscovit un pas impus pentru Hatmanat?

Protectorat — formă

a dependenței unui stat față de alt stat mai puternic. Statul care se află sub protectorat beneficiază de o anumită autonomie în afacerile interne, în timp ce problemele de apărare, politică externă, precum și cele mai importante probleme ale politicii interne sunt supuse controlului din partea părții puternice.

Zemski sobor (adunarea țării).
Pictor S. Ivanov. Anul 1908.

După Rada de la Pereiaslav, B. Hmelnițki conta că ambele părți vor depune jurământul în conformitate cu tradițiile europene. Însă V. Buturlin a declarat că țarul nu jură credință în fața supușilor săi. B. Hmelnițki a aplanat conflictul declarând că Oastea Zaporojească este de acord să depună jurământul.

din partea Reci Pospolitei; instabilitatea internă din stat. S-a declarat că numai după ce B. Hmelnițki și cazacii se vor elibera de sine stătător de sub dominația poloneză, ei vor putea trece, dacă vor dori, sub protectoratul țarului moscovit.

În anii următori hatmanul și-a reiterat nu o singură dată dorința de a primi **protectoratul** țarului moscovit, însă acesta nu se grăbea cu răspunsul, deși urmărea cu atenție situația de pe pământurile ucrainene. La mijlocul anului 1650 Țaratul Moscovit a învinuit Reci Pospolita istovită de război de încălcarea sistematică a Tratatului de pace de lângă Poleanovka și l-a abolit în ordine unilaterală.

Din luna august a anului 1651 până în mai 1653 la Moscova au lucrat, practic fără întrerupere, misiunile ucrainene. În iunie 1653 B. Hmelnițki a prevenit partea moscovită că, în cazul tergiversării tratatelor, va accepta protectoratul sultanului turc.

În luna octombrie a anului 1653 Zemski Sobor din Moscova a adoptat următoarea hotărâre: „Oastea Zaporojească cu orașele și pământurile ei este primită sub mâna puternică a țarului” și a declarat război Reci Pospolitei. În acest scop, în Hatmanat a sosit o solie de la Moscova, condusă de boierul Vasili Buturlin.

Pentru a soluționa problema primirii protectoratului țarului moscovit pe data de **8 ianuarie anul 1654**, la Pereiaslav a fost convocat Consiliul militar. Ascultând cuvântarea hatmanului, Consiliul a adoptat hotărârea de a trece sub protectoratul țarului moscovit.

După ședința Consiliului, solii moscoviți au plecat prin satele și orașele Hatmanatului, unde, potrivit lor, au depus jurământul 127 338 de persoane. În același timp, dintre membrii starșinei militare au refuzat să depună jurământul Ivan Bogun, Ivan Sirko și alții. Un timp îndelungat nu au dorit să depună jurământul cazacii Siciului Zaporojească. S-a opus acestui lucru și mitropolitul Kievului, Silvestr Kosiv.

În martie **1654** la Moscova au sosit solii ucraineni, care i-au înmănat țarului „Articolele cu rugăminți din partea întregului popor malorus”. Varianta acordului definitivată în timpul tratatelor a primit denumirea „**Articolele din martie**”.

Potrivit înțelegerilor, țarul a promis să păstreze și să nu încalce nicicând drepturile și privilegiile Oștii Zaporojene, acordate de regii polonezi și marii principii lituanieni.

Registrul cazacilor era stabilit la un număr de 60 mii de persoane. Taxele urmau să fie adunate de administratorii ucraineni, pentru ca apoi să fie transmise în visteria țaristă. Hatmanul și starșina erau aleși de către cazaci în cadrul Consiliului. Hatmanul avea dreptul să întrețină legături cu alte state numai cu știrea țarului. Relațiile cu regele polonez și sultanul turc erau interzise. Rămânea în vigoare vechiul model de împărțire pe stări cu drepturile și privilegiile lor. Cât privește populația ucraineană, rămânea

Dezacordul colonelului I. Bogun.
Pictor M. Dobreanski. Anul 2005.

Fragment din cuvântarea lui I. Bogun (anul 1654)

În Moscovia domnește cea mai urâtă sclavie. Acolo nu este și nici nu poate fi ceva propriu, deoarece toate sunt proprietatea țarului. Boierii moscoviți se numesc pe sine „sclavi ai țarului”. Întregul popor moscovit este sclav. În Moscovia oamenii sunt vânduți la piață, precum la noi sunt vândute animalele. A te alătura unui asemenea popor e mai rău decât a sări în foc.

? Ce argumente aducea I. Bogun împotriva alianței cu Țaratul Moscovit?

în vigoare acțiunea legilor și a tradițiilor locale. În posturi puteau fi numiți reprezentanții populației locale. Era recunoscut dreptul clerului ortodox la proprietatea de care dispunea.

Partea ucraineană recunoștea dreptul țarului de a avea la Kiev un voievod cu armata sa și de a concentra trupe militare la frontiera cu Reci Pospolita. În cazul invaziilor tătărăști pe pământurile ucrainene era prevăzută organizarea unor campanii ucraineano-moscovite comune. Țaratul Moscovit se angaja să intre în război cu Reci Pospolita în primăvara anului 1654.

„Articolele din martie” au deschis în fața Ucrainei posibilitatea să ajungă, cu ajutorul Țaratului Moscovit, până la un final victorios războiului împotriva Reci Pospolitei și, în același timp, au făcut posibilă viitoarea expansiune moscovită asupra pământurilor ucrainene.

Ivan Bogun. Pictor I. Madeevski.
Anul 1884

Fragment din cuvântarea rostită de B. Hmelnițki la Rada de la Pereiaslav din 8 ianuarie 1654

...ne-am adunat la această Radă pentru a ne alege stăpânul din cei patru, pe acela pe care-l doriți. Primul dintre ei este sultanul turc, care ne-a chemat de multe ori prin solii săi sub tutela lui; cel de-al doilea este hanul Crimeii; al treilea — regele polonez; al patrulea este monarhul ortodox al Marii Rusii... Sultanul turc este busurman: știm cu toții ce necazuri suferă frații noștri creștini ortodocși... hanul din Crimeea, de asemenea este un busurman: de nevoie am acceptat prietenia lui și la ce necazuri am fost supuși. Ce jug crunt, câtă vărsare de sânge creștin, cât de mult am fost asupriți de panii polonezi — cred că nu e cazul să spun, știți mult prea bine totul... Iar țarul creștin ortodox de la est este de o credință cu noi.

? **Discuție colectivă. 1.** În ce mod hatmanul a explicat poporului alianța aleasă de el cu țarul moscovit? **2.** De ce B. Hmelnițki a pus accentul pe aspectul religios?

Originalul ucrainean al Tratatului de la 1654 nu a fost găsit nici până în prezent din cauza pierderii întregii arhive a hatmanului. Pentru moment sunt cunoscute doar relatările în limba rusă.

Lucrăm cu cronologia

Ianuarie 1654 — Rada de la Pereiaslav.

Martie 1654 — „Articolele din martie”.

Actul de favoare (Jalovanaia gramota) de la 1654 oferit de țarul moscovit Aleksei Mihailovici, Oastei Zaporojene, prin care confirmă vechile drepturi și libertăți militare.

Sunteți de acord că... De ce?

- Crearea Statului Ucrainean Căzăcesc a devenit un eveniment însemnat în relațiile internaționale ce a schimbat echilibrul de forțe dintre statele din Europa Centrală și de Est.
- Datorită politicii externe strălucite, promovate de B. Hmelnițki, în anii de război Hatmanatul a reușit să-și formeze și să-și păstreze statalitatea.
- Ajutorul din partea Moscoviei i-a fost necesar hatmanului pentru a duce la un final victorios lupta de eliberare de sub jugul Reci Pospolitei.
- Tratatul ucraineano-moscovit de la 1654 a determinat trecerea Hatmanatului sub protectoratul Țaratului Moscovit.

Întrebări și Însărcinări

- ♦ **1. Verificați-vă cunoștințele** cu ajutorul jocului didactic „Adevăr - neadevăr”. **Regulile jocului.** Jucătorii decid care din afirmațiile prezentate sunt veridice și care — nu. Alegerea trebuie să fie explicată. Mai apoi lor li se propune să alcătuiască de sine stătător câteva afirmații adevărate și neadevărate. **Model de afirmații:** 1) Cea mai bună atitudine față de Statul Ucrainean Căzăcesc o aveau statele din tabăra protestanților. 2) Hanatul Crimeii a fost dintotdeauna un aliat fidel al lui B. Hmelnițki. 3) Papa de la Roma a chemat țările catolice să sprijine Reci Pospolita în războiul cu Statul Ucrainean Căzăcesc. 4) Rada de la Pereiaslav a recunoscut superioritatea Țaratului Moscovit asupra Statului Ucrainean Căzăcesc. 5) În conformitate cu „Articolele din martie”, Statul Ucrainean Căzăcesc cuprindea teritoriile a cinci foste voievodate ale Reci Pospolitei. 6) Conform „Articolelor din martie” registrul cazacilor se măsura până la 60 mii de persoane.
- ▲ **2. Caracterizați principalele direcții ale politicii externe a Hatmanatului în anii războiului.** Numiți statele cu care Hatmanatul întreținea relații pe timpul lui B. Hmelnițki. **3. Activitatea în grupuri mici.** Discutați și clarificați cum s-au dezvoltat în perioada războiului relațiile dintre Hatmanat și Moscovia. De ce Țaratul Moscovit tergiversa încheierea unei alianțe? **4. Cum a avut loc legalizarea protectoratului Țaratului Moscovit asupra Hatmanatului?**
- ★ **5. Alcătuiți un plan detaliat pe tema:** „Statul Ucrainean Căzăcesc în sistemul de relații internaționale”. Folosiți planul-schemă corespunzător din anexa electronică. **6. Cu ajutorul izvoarelor suplimentare, pregătiți o comunicare cu prezentare pe tema:** „B. Hmelnițki — diplomatul”. Folosiți planul-schemă corespunzător din anexa electronică.
- ★ **7. Cu ajutorul izvoarelor suplimentare, clarificați care era atitudinea față de Hatmanat a țărilor ce făceau parte din tabăra catolicilor și cea a protestanților. Prin ce poate fi explicată această atitudine diferită? 8. Discuție colectivă. Dând o apreciere Tratatului ucraineano-moscovit de la 1654, istoricul O. Apanovyci sublinia că el nu a fost pentru Ucraina nici tragedie, nici rușine. Explicați cum înțelegeți acest punct de vedere. 9. Bazându-vă pe harta mentală (modalitate de transmitere a informației în formă vizuală) din anexa electronică, alcătuiți o relatare de generalizare cu privire la politica externă a hatmanului B. Hmelnițki. Dacă este nevoie, completați harta.**

§ 19. Evenimentele politico-militare din anii 1654—1657

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: cum s-a desfășurat acțiunile militare din anii 1654—1655; cum și de ce a avut loc schimbarea orientărilor lui B. Hmelnițki în politica externă; care au fost acțiunile trupelor căzăcești în Polonia în anul 1657; trăsăturile lui B. Hmelnițki ca om, activist politic și comandant de oști.

AMINTIȚI-VĂ: 1. Ce victorii a reperat armata ucraineană în anul 1652? 2. Care era situația Hatmanatului la sfârșitul anului 1653? 3. Discuție colectivă. Numiți cauzele acceptării de către Hatmanat a protectoratului din partea Țaratului Moscovit.

1. Campania militară din anii 1654—1655. Aflând despre evenimentele de la Pereiaslav din ianuarie 1654 guvernul Ruci Pospolitei se pregătea de un război de amploare cu Țaratul Moscovit.

În februarie-martie 1654 o armată poloneză de 20 mii de oameni a invadat Podolia și Brațlavul, pustiind vreo 20 de orașele. Astfel, orașul Nemyriv a fost asediat și distrus, deoarece nimeni dintre locuitori nu s-a predat în prizonierat. Ajungând la Brațlav și Umani, din cauza rezistenței opuse de populație și a contraatacurilor trupelor căzăcești conduse de V. Tomilenko și I. Bogun, unitățile poloneze s-au văzut nevoite să se retragă.

În acea perioadă evenimentele militare principale se desfășurau pe teritoriul Belarusiei și al ținutului Smolensk. La cerința țarului, în luna mai a anului 1654 B. Hmelnițki a trimis acolo o armată căzăcească de 18 mii de oșteni, condusă de hatmanul numit, Ivan Zolotarenko. Până la sfârșitul anului 1654, sudul Belarusiei și întregul ținut Smolensk au fost cucerite de trupele moscovite.

Hanatul Crimeii a avut și el o atitudine negativă față de hotărârile Radei de la Pereiaslav. După ce B. Hmelnițki a ignorat cerința lui Islâm al III-lea Ghirai de a rupe alianța cu Țaratul Moscovit, tătarii au încheiat o alianță cu puterea poloneză. Pe data de 10 iulie 1654 ei au încheiat un „Tratat etern” ce prevedea ajutor reciproc „împotriva oricărui dușman”.

În octombrie-noiembrie anul 1654 armata poloneză condusă de Hatmanul Coroanei, S. Potočki, a intrat în Podolia. Soldații acționau cu o cruzime nemaipomenită, nimicind fără milă populația pașnică.

La începutul lunii decembrie Statul Ucrainean Căzăcesc a fost invadat de o armată de 20 mii de oameni în frunte cu hanul crimeean Mehmed al IV-lea Ghirai, care s-a alăturat oștirilor poloneze. Primind dureros pustiirea Podoliei, B. Hmelnițki se aștepta la sosirea armatei moscovite. Pe data de 13 ianuarie 1655 lui i s-au alăturat 10—12 mii de oșteni în frunte cu voievodul Vasilii Șeremetiev. Având o armată căzăcească-moscovită de 40—42 mii de oameni, hatmanul a plecat înspre Umani.

Bătălia decisivă s-a dat în zilele de 19—21 ianuarie 1655 nu departe de satul Ohmativ. Adversarii se luptau în mijlocul câmpului pe un ger năprasnic. Ambele părți au pierdut câte 30 mii de soldați (Bătălia a obținut denumirea de „Lupta de pe câmpia cutremurătoare”, deoarece câmpul de luptă se cutremura din

- Care au fost avantajele și eșecurile alianței cu Moscovia pentru Statul Ucrainean Căzăcesc?

În toamna anului 1654 cazacii și populația locală opuneau rezistență unei armate polono-tătărești de 50 de mii de oameni. Orașelul Bușa, situat nu departe de Vinnyța, a devenit simbol al confruntării. Trei zile Bușa a respins atacurile inamicului. Chiar femeile și copiii preferau să moară, dar nu voiau să se predea.

Pustiirea ținutului Brațlav a durat până la sfârșitul anului 1654. Atunci au murit peste 30 mii de locuitori. Zeci de mii de oameni au fugit în Moldova. Tragedia a culminat prin aceea că puterea poloneză, care nu dorea să le plătească tătarilor pentru ajutorul acordat, a achitat serviciile lor cu zeci de mii de ucraineni pe care i-au trimis în robie.

Ruinele cetății din satul Bușa (regiunea Vinnyța).

S. Cearnęki în timpul apărării Cracoviei de suedezi. Anul 1655. pictor V. Eliaş-Radzиковski.

Cazacii în apropiere de Lviv în anul 1655. Pictor necunoscut. Sec. XVII.

cauza gerului și a focului). Nimeni dintre ei nu a avut prioritate, dar nici puteri pentru a continua campania militară. Înaintarea armatei polono-tătare în adâncul pământurilor ucrainene a fost oprită.

Intenționând să distrugă alianța polono-tătară, hatmanul l-a înștiințat pe sultanul turc Mehmed al IV-lea că este dispus să accepte protectoratul său.

Drept rezultat sultanul i-a ordonat Hanului Crimeii să se abțină de la atacurile asupra Hatmanatului. Situația Reci Pospolitei s-a agravat. Trupele cazacilor, conduse de hatmanul numit, I. Zolotarenko, au cucerit Minskul, iar mai târziu, împreună cu regimentele moscoviților — Vilno și Grodno. Dinspre nord, înspre Polonia se îndrepta regele suedez, Carol al X-lea Gustav, care pretindea la coroana poloneză. El a cucerit fulgător Varșovia și Cracovia.

B. Hmelnițki a decis să folosească această situație favorabilă și să elibereze pământurile vest-ucrainene de dominația poloneză. La 19 septembrie 1655 armata ucraineano-moscovită a asediat orașul Lviv. Mai târziu ea a cucerit orașele Iaroslav, Lublin, Iavoriv, Ianiv și altele, ajungând aproape de Vistula și dincolo de râul San. Aceasta, însă, nu a fost pe placul regelui suedez, care i-a cerut lui B. Hmelnițki să ridice asediul orașului Lviv și să se retragă în Hatmanat. În afară de aceasta, hatmanul a aflat că hanul Crimeii, Mehmed al IV-lea Gherai, încălcând dispoziția sultanului turc, a invadat cu hoarda sa pământurile ucrainene și se îndreaptă spre Lviv.

În asemenea condiții, la sfârșitul lunii octombrie, B. Hmelnițki a ordonat armatei să se retragă. Anterior el s-a întâlnit cu solul regelui polonez și și-a declarat disponibilitatea de a încheia pace și a-i acorda ajutor în lupta contra dușmanilor. În schimb, hatmanul i-a propus Reci Pospolitei să renunțe la pretențiile față de posesiunile „întregului cnezat rutean” și să recunoască intrarea în componența lui a pământurilor vest-ucrainene, deși hatmanul era convins că șleahta poloneză nu va accepta niciodată aceste condiții, iar cazacii nu vor renunța la condițiile înaintate.

În timp ce se retrăgeau trupele cazacilor și moscoviților au fost atacate de două ori de armatele tătarilor, însă au respins cu succes aceste atacuri. În asemenea împrejurări, în data de 12 noiembrie 1655, lângă Pzerna, Mehmed al IV-lea Gherai a încheiat un acord cu B. Hmelnițki despre neamestecul Hanatului Crimeii în lupta Hatmanatului și a Moscoviei împotriva Reci Pospolitei, restabilirea prieteniei tătaro-căzăcești și interzicerea năvălirii hoardelor tătare asupra pământurilor ucrainene și moscovite.

2. Armistițiul de la Vilnius. Schimbarea orientărilor în politica externă a lui B. Hmelnițki. Alianțele Hatmanatului cu Suedia și Transilvania. Contradicțiile dintre Țaratul Moscovit și Suedia din cauza teritoriilor de la Marea Baltică, care se agravau din ce în ce mai mult, au dus, în luna mai a anului 1656, la război.

Pentru Țaratul Moscovit era greu să lupte pe două fronturi și el a acceptat propunerea Reci Pospolitei, istovită și ea de războaie, cu privire la încheierea unui armistițiu. În perioada august-oktombrie 1656, la Vilnius s-au desfășurat tratative între moscoviți și polonezi, care s-au încheiat cu semnarea armistițiului de la Vilnius. Conform condițiilor lui, acțiunile militare dintre Moscovia și Reci Pospolita trebuiau să înceteze. Cele două state au convenit să desfășoare acțiuni militare comune împotriva Suediei și să nu poarte cu aceasta tratative de pace.

Solii polonezi au lansat propunerea referitoare la alegerea țarului moscovit Aleksei Mihailovici la tronul Reci Pospolitei după moartea regelui Ioan al II-lea Cazimir. Teritoriul Hatmanatului era marcat conform condițiilor Tratatului de la Bila Țerkva în limitele voievodatului Kiev. În cazul alegerii țarului ca rege al Poloniei și Mare Duce al Lituaniei, Hatmanatul rămânea în componența Reci Pospolitei.

Trădarea deschisă a intereselor Hatmanatului de către partea moscovită a indignat hatmanul și starșina. Ei vedeau în armistițiul de la Vilnius încălcarea „Articolelor din martie” din 1654. B. Hmelnițki și-a activizat eforturile în privința încheierii unei alianțe politico-militare cu Suedia și Transilvania, orientată împotriva Reci Pospolitei și Hanatului Crimeii.

În decembrie 1656, în orașul Iernut din Ungaria, a fost semnat Tratatul cu privire la încheierea unei alianțe între Suedia și Transilvania. Împărțirea teritoriului Reci Pospolitei, în conformitate cu condițiile lui, prevedea trecerea pământurilor vest-ucrainene la Transilvania. Tratatul a demonstrat că principele transilvănean și regele suedez, care aveau nevoie de ajutorul Hatmanatului, nu doreau, în același timp, consolidarea ei pe contul alipirii Ucrainei Apusene.

La sfârșitul lui decembrie 1656 B. Hmelnițki a decis să sprijine, fără știrea țarului moscovit, invazia principelui transilvănean, Gheorghe Rákóczi al II-lea, în Polonia. Hatmanul i-a trimis în ajutor o armată de cazaci în frunte cu hatmanul numit, A. Jdanovyci, iar ulterior încă vreo câteva regimente conduse de I. Bogun. Efectivul total al armatei ucrainene era de 18—20 mii de persoane.

Principele transilvănean a traversat într-un marș rapid Galiția. În apropiere de Peremâșl lui i s-au alăturat trupele căzăcești. Aliații au ocupat Cracovia și au plecat pentru a se uni cu armatele regelui suedez.

După ce armatele s-au unit, la propunerea regelui Carol al X-lea Gustav, s-a decis aplicarea unei lovituri decisive Reci Pospolitei. Aliații au trecut Vistula, au cucerit orașele Zamosczie, Lublin și au plecat înspre Varșovia. Pe data de 9 iunie 1657 orașul a fost cucerit.

Însă în curând situația aliaților s-a agravat. În Polonia a luat amploare o mișcare de eliberare de mari proporții. După invazia Danemarcei în Suedia, Carol al X-lea Gustav s-a văzut nevoit să părăsească Polonia. Trupele poloneze au invadat Transilvania, iar în Polonia, în calitate de aliat, a sosit în fruntea unei hoarde mari

Atacul cavaleriei. Pictor J. Brandt. Anul 1898.

? Ce eveniment este redat în acest tablou? Descrieți cum a avut loc atacul cavaleriei.

Trecerea armatei ucrainene, condusă de hatmanul numit, A. Jdanovyci, peste Vistula, în apropiere de Varșovia. 15 iunie 1657 (fragment de gravură). Pictor E. Dalberg. Anul 1657.

Regele suedez Carol al X-lea, în timpul luptei de lângă Varșovia din anul 1656. Pictor I. Lemke. Anul 1684.

- Sunteți de acord cu afirmația că B. Hmelnițki a fost un creator de stat?

Posibilul loc de înhumare a lui B. Hmelnițki în biserica Sfântului Proroc Ilie din Subotiv.

Oamenii de știință admit că posibilul loc al reînhumării rămășițelor pământești ale lui B. Hmelnițki poate fi „Muntele cu șapte stejari” din satul Ivkivți, situat nu departe de Subotiv. Este posibil, de asemenea, ca hatmanul să fie înhumat în biserica Sfântului Proroc Ilie din Subotiv, într-o criptă pe care oamenii de știință au descoperit-o în anul 2019. Mărturiile care să confirme vreuna dintre cele două versiuni deocamdată nu există.

hanul crimeean. Cuprins de panică, Gheorghe Rákóczi al II-lea a început tratative cu comandamentul polonez și s-a predat.

În acel timp, la cazacii lui A. Jdanovyci a sosit un sol moscovit și le-a spus că aceștia luptă fără consimțământul țarului. În afară de aceasta, printre cazaci s-au răspândit zvonuri că B. Hmelnițki este grav bolnav și-și trăiește ultimele zile. Luând în considerație dispoziția cazacilor, A. Jdanovyci le-a ordonat să se întoarcă acasă. Înfrângerea campaniei comune a trupelor transilvănene și căzăcești în Polonia a fost o lovitură grea pentru hatmanul bolnav. Pe data de 27 iulie 1657, B. Hmelnițki a murit.

3. B. Hmelnițki ca personalitate, om politic și comandant de oști. B. Hmelnițki este considerat, pe bună dreptate, una dintre cele mai remarcabile personalități istorice. În pofida tuturor greșelilor și erorilor sale, activitatea hatmanului este considerată una dintre cele mai strălucite. El a fost unicul lider general național din istoria ucraineană, care a reușit să ridice întregul popor la lupta pentru independență.

Hatmanul B. Hmelnițki a condus Războiul de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII, care a devenit un eveniment-cheie în istoria Ucrainei din sec. XVI-XVII. El s-a manifestat ca un strălucit comandant de oști, a creat o armată națională aptă de luptă, care a luptat de la egal la egal cu armata puternică a Reci Pospolitei.

În condițiile luptei de eliberare națională, B. Hmelnițki a înaintat un program, al cărui scop final a fost crearea Statului Ucrainean Căzăcesc separat. Aceasta a și dus la unirea tuturor forțelor patriotice. Datorită politicii flexibile, promovate de B. Hmelnițki, Hatmanatul a reușit să evite mai multe tulburări sociale și să nu piară în vâltoarea războiului civil. Dar situația istorică destul de complicată și erorile hatmanului nu i-au permis să transpună în viață programul său referitor la crearea de către poporul ucrainean a statului propriu în limitele etnice ale teritoriilor populate de el.

Hatmanul a organizat un serviciu diplomatic, care a contribuit la recunoașterea Statului Ucrainean Căzăcesc în lume. Contemporanii îl considerau pe B. Hmelnițki drept unul dintre cei mai buni diplomați ai vremii. El gestiona reușit politica externă a Hatmanatului, găsind aliați pentru continuarea luptei și neutralizarea acțiunilor inamicului.

Moartea lui B. Hmelnițki. Pictor T. Șevcenko. Anul 1836.

Sunteți de acord că... De ce?

- Campania militară din anii 1654—1655 a fost deosebit de grea pentru armata ucraineană. Desfășurarea ei l-a convins pe B. Hmelnițki că Moscovia nu dorește consolidarea Statului Ucrainean Căzăcesc.
- Încheierea armistițiului polono-moscovit de la Vilnius l-a făcut pe B. Hmelnițki să-și schimbe orientările în politica externă.
- Înfrângerea alianței Hatmanatului, Transilvaniei și Suediei a făcut imposibilă realizarea planurilor hatmanului de a uni pământurile ucrainene într-un stat integru.
- Activitatea lui B. Hmelnițki și ideea de stat formulată de el au avut o însemnătate excepțională pentru dezvoltarea luptei de eliberare națională a ucrainenilor în decursul secolelor următoare.

Întrebări și însărcinări

- ◆ **1.** Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „De la literă la cuvânt”. **Regulile jocului.** Prezentatorul (-oarea) amintește un anumit cuvânt (noțiune, denumire, nume din materialul paragrafului) și desenează pe tablă pătrățele, al căror număr corespunde numărului de litere din acest cuvânt. Elevii și elevele rostesc pe rând literele alfabetului. Dacă litera respectivă se regăsește în cuvânt, prezentatorul (-oarea) o deschide. Învingător va fi cel care va ghici mai repede decât toți cuvântul întreg.
- ▲ **2. Activitate în grupuri mici.** Discutați și caracterizați desfășurarea acțiunilor militare din anii 1654—1655. Care au fost rezultatele lor pentru Statul Ucrainean Căzăcesc? **3.** De ce B. Hmelnițki considera că, prin încheierea armistițiului de la Vilnius, Țaratul Moscovit a încălcat prevederile „Articolelor din martie”? **4.** În ce a constatat schimbarea orientărilor în politica externă întreprinse de B. Hmelnițki după încheierea armistițiului de la Vilnius? **5.** Cum s-a desfășurat campania armatei căzăcești în Polonia la sfârșitul anului 1656 — anul 1657? **6.** Discuție colectivă. Caracterizați însemnătatea istorică a activității lui B. Hmelnițki.
- ★ **7.** Urmăriți, cu ajutorul hărții-atlas, desfășurarea acțiunilor militare din anii 1654—1657. **8.** Finalizați alcătuirea tabelului „Războiul de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII”. Faceți o concluzie de generalizare.
- ★ **9.** Activistul politic lituanian Albrecht Radzivil scria: „Hmelnițki îi ținea pe ruteni într-o ascultare atât de mare, încât aceștia erau gata de orice doar la un singur gest al hatmanului”. Sunteți de acord cu această afirmație? **10.** Unul dintre ziarele engleze scria despre activitatea de politică externă a lui B. Hmelnițki din anii 1654—1657 în felul următor: „hatmanul face tot ce depinde de el pentru a se elibera de promisiunile sale făcute moscoviților”. Sunteți de acord cu o astfel de apreciere? Ce caracter avea politica externă a Hatmanatului în acei ani? **11.** Care au fost realizările și erorile lui B. Hmelnițki în anii Războiului de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII? Argumentați-vă opinia. **12.** Cu ajutorul izvoarelor suplimentare pregătiți un reportaj istoric despre evenimentele politico-militare din anii 1654—1657.

Lucrăm cu cronologia

Anul 1655 — Bătălia de la Ohmativ.

Anul 1656 — armistițiul de la Vilno.

Sfârșitul anului 1656 — anul 1657 — campania comună a trupelor căzăcești și transilvănene împotriva Poloniei și înfrângerea ei.

Lecție practică la capitolul III

Generalizare la capitolul III

Însărcinări-teste pentru pregătirea în vederea controlului tematic la capitolul III

Capitolul IV. Ucraina Căzăcească la sfârșitul anilor '50 ai sec. XVII — începutul sec. XVIII

§ 20. Hătmănia lui I. Vygovski. Scindarea Hatmanatului. Armistițiul de la Andrusovo.

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: în ce a constat guvernarea hatmanului I. Vygovski și armistițiul de la Andrusovo; care au fost cauzele și consecințele războiului moscovito-ucrainean din anii 1658—1659; care au fost cauzele Ruinei și scindării Hatmanatului; ce înseamnă „război civil”, „Ruină”, „Rada Neagră”.

AMINTIȚI-VĂ: 1. În ce situație se afla Statul Ucrainean Căzăcesc în momentul morții lui B. Hmelnițki? 2. Care au fost consecințele sociale ale Războiului de eliberare națională? 3. Ce înseamnă stat federativ?

- De ce cea mai mare parte a populației avea o atitudine negativă față de politica lui I. Vygovski?

1. Politica internă și externă a lui I. Vygovski. Tratatul de la Gadeaci. Situația politică și social-economică de pe pământurile ucrainene după moartea lui B. Hmelnițki era extrem de complicată. Înfrângerea campaniei ucraineano-transilvane împotriva Recii Pospolitei a influențat negativ asupra stării moral-psihologice a societății. În plus, s-au agravat relațiile ucraineano-moscovite din cauza neglijării intereselor Hatmanatului de către guvernul țarist. Îndelungatul război a înrăutățit brusc starea materială a țărănimii și căzăcimii. Mulți cazaci, care nu primiseră plata pentru serviciul militar, s-au concentrat în Siciul Zaporojean, care s-a transformat într-un nucleu al unei posibile explozii sociale.

În mediul starșinei căzăcești s-au format grupări ce nu împărțeau principiul moștenirii hătmăniei și au început lupta pentru putere. În confruntarea pentru buzduganul hatmanului, **Ivan Vygovski** a înregistrat cele mai mari succese. Pe data de 15 septembrie anul 1657, la Consiliul starșinei de la Cighirin, el a fost ales hatman până la împlinirea majoratului de către Iurii — fiul lui B. Hmelnițki. Deja în luna octombrie, Rada căzăcească de la Korsuni l-a numit pe I. Vygovski hatman cu drepturi definitive.

Devenind hatman, I. Vygovski a continuat cursul de politică externă promovat de B. Hmelnițki. El a încercat să mențină relațiile de aliat cu Suedia și Transilvania, Hanatul Crimeii și Țaratul Moscovit. Acesta din urmă l-a susținut pe I. Vygovski în lupta pentru buzduganul hatmanului.

În momentul alegerii sale în calitate de hatman, I. Vygovski era un om de stat cu experiență, însă în politica internă a comis mai multe greșeli serioase. În primul rând, hatmanul susținea starșina căzăcească și șleahța, neacordând atenție, în același timp, intereselor căzăcimii de rând, ale țăranilor și orășenilor. În al doilea rând, dăunătoare pentru Statul Ucrainean Căzăcesc au devenit momentele când, pentru a lupta cu revoltele împotriva hatmanului, I. Vygovski a căutat sprijin peste hotare.

Erorile hatmanului au dus pe pământurile ucrainene la revolte căzăcești, care au început în luna octombrie a anului 1657. Cazacii

Hatmanul Ivan Vygovski. Pictor necunoscut. Sec. XIX.

erau conduși de atamanul de campanie al zaporojenilor, Iakiv Barabaș, precum și de colonelul de Poltava, Martin Pușkar. Aceste răscoale erau susținute în taină de către guvernul țarist. La început I. Vygovski a încercat să se înțeleagă cu acesta, recurgând chiar și la unele cedări pe care nu voise să le facă B. Hmelnițki. Astfel, el a permis să fie numiți voievozi moscoviți în orașele mari ale Hatmanatului, a fost de acord cu desfășurarea recensământului pentru a aduna tribut țarului și altele. Toate acestea, însă, nu au ajutat la îmbunătățirea situației.

Pentru înăbușirea revoltei I. Vygovski i-a folosit, pentru prima dată în istoria Ucrainei, pe tătarii crimeeni și a achitat plata pentru ajutorul acordat prin aceea că le-a permis să ia ostatici în Poltava. În timpul luptelor crâncene dintre adepții și adversarii hatmanului din lunile mai-iunie 1658 pe pământurile ucrainene au fost ucise sau luate în prizonierat circa 50 mii de persoane, între care și liderii răscoalei. Aceste evenimente au constituit, în mod practic, începutul **războiului civil**. În istoria Ucrainei această perioadă mai este numită **Epoca Ruinei**.

Autoritatea hatmanului a fost subminată definitiv de intențiile sale de a găsi înțelegere cu Reci Pospolita. Începând cu primăvara anului 1658 s-au desfășurat tratativele cu privire la condițiile revenirii Ucrainei Căzăcești în componența Reci Pospolitei. Drept imbold pentru o astfel de schimbare a politicii Statului Ucrainean Căzăcesc a servit declarația lui I. Vygovski, conform căreia „Moscova vrea să aibă un hatman pe care, luându-l de moț, să-l ducă unde va vrea”.

Încă o cauză a fost faptul că hatmanul putea să primească ajutor din partea Hanului Crimeii numai după concilierea sa cu guvernul polonez (din anul 1654 exista o alianță între Reci Pospolita și Hanatul Crimeii, valabilă pentru o perioadă de 12 ani).

Ca urmare a tratativelor din 16 septembrie 1658, la Rada căzăcească ținută în apropiere de orașul Gadeaci, a fost încheiat Tratatul ucraineano-polonez. Unul dintre autorii Tratatului a fost Iurii Nemyrici, considerat mâna dreaptă a hatmanului. Seimul polonez a aprobat cu unele schimbări **Tratatul de la Gadeaci** în luna mai a anului 1659. Varianta finală a Tratatului conținea următoarele teze:

- Ucraina, cu teritoriile voievodatelor Kiev, Cernighiv și Brașlav, cu denumirea „Cnezatul Ruteniei”, intră în componența Reci Pospolitei ca cea de-a treia parte componentă a federației pe principii egale cu Coroana Poloneză și Marele Ducat al Lituaniei (ce-i drept, termenul „Cnezatul Ruteniei” a fost scos din varianta definitivă adoptată de Seimul Reci Pospolitei);
- federația se unește prin persoana regelui comun, ales de către reprezentanții celor trei state;
- în funtea Cnezatului Ruteniei se află hatmanul, pe care-l aproba regele din rândul a patru candidați — reprezentanți ai starșinei căzăcești; hatmanul era ales pe viață;
- hatmanului i se interzice să întrețină orice relații cu alte state;

Război civil — formă a luptei politice, care este o ciocnire armată între diferite grupuri sociale pentru obținerea puterii în stat sau pentru apărarea anumitor drepturi și privilegii.

Ruină — termen prin care este definit procesul declinului și pustiirii Statului Ucrainean Căzăcesc în timpul războiului civil, al luptei acute a starșinei pentru putere și a agresiunii permanente din partea statelor vecine.

Pușcaș moscovit. Reconstrucție modernă.

Iurii Nemyrici și stema sa „Clemele”.
Pictor necunoscut.

Iurii Nemyrici s-a născut în anul 1612 în apropiere de Jitomir, în familia de boieri Nemyrici, despre care se amintește în actele kievene de la începutul sec. XVI. Școala primară a făcut-o, la dorința tatălui său, la Academia Sociniană din Rakiv (Polonia), iar între anii 1630—1633 a întreprins o călătorie de iluminare peste hotare. Încheindu-și studiile la Sorbona, tânărul talentat și-a editat la Paris propria operă, scrisă în limba latină, cu denumirea „Cercetare asupra războiului moscovit”, în care a încercat să facă o analiză comparativă a orânduirii politice a țaratului Moscovit și a Reci Pospolitei. La începutul Războiului de eliberare națională I. Nemyrici a luptat de partea Poloniei. În anul 1655 el a trecut de partea principelui transilvan Gheorghe Rákóczi al II-lea, care-i sprijinea pe protestanți, iar în anul 1657 — de partea cazacilor. Anume în acea perioadă I. Nemyrici a primit credința ortodoxă. După moartea lui B. Hmelnițki el a devenit „mâna dreaptă” a lui I. Vygovski în ceea ce privește planurile concilierii dintre Ucraina și Polonia prin crearea unei alianțe federative a celor trei state. În august 1659 I. Nemyrici a murit tragic.

- trupele poloneze și lituaniene nu au dreptul să se afle pe pământurile ucrainene;
- registrul cazacilor trebuie să includă 30 mii de persoane (adică era redus pe jumătate);
- hatmanul are dreptul să-i prezinte anual regelui câte 100 de cazaci din fiecare regiment pentru a li se acorda drepturi și privilegii șleahitice;
- unirea bisericească urmează să fie anulată; în același timp, cinci ierarhi ortodocși obțin locuri în senat;
- se prevede înființarea unui număr nelimitat de școli, gimnazii și tipografii.

Deși Seimul polonez a aprobat tezele Tratatului de la Gadeaci (în afară de punctul referitor la anularea Uniunii bisericești), prevederile lui nu au fost transpuse în viață. Acest document, cu toate momentele lui pozitive, a întârziat cel puțin cu un secol. După îndelungata luptă cu Polonia el nu mai era acceptat de societatea ucraineană. Când trimisul regelui i-a adus lui I. Vygovski varianta definitivă a Tratatului, acela a strigat: „Ai venit cu moartea și moarte mi-ai adus!”.

2. Războiul moscovito-ucrainean din anii 1658—1659. Bătălia de la Konotop. Tratatul de la Gadeaci a servit drept pretext pentru o agresiune deschisă din partea Țaratului Moscovit împotriva Hatmanatului. În toamna anului 1658 între ele a izbucnit războiul. Puterea țaristă a chemat poporul ucrainean să nu se supună hatmanului, iar armata în frunte cu voievodul Grigorii Romodanovski, convingea prin forță populația pașnică să se supună puterii de la Moscova. O parte din regimentele căzăcești de pe malul stâng au trecut în subordonarea Țaratului Moscovit.

Între timp, I. Vygovski le-a expediat monarhilor europeni o scrisoare-adresare, în care i-a informat despre ruperea relațiilor cu Țaratul Moscovit și cauzele ce l-au îndemnat la acest pas.

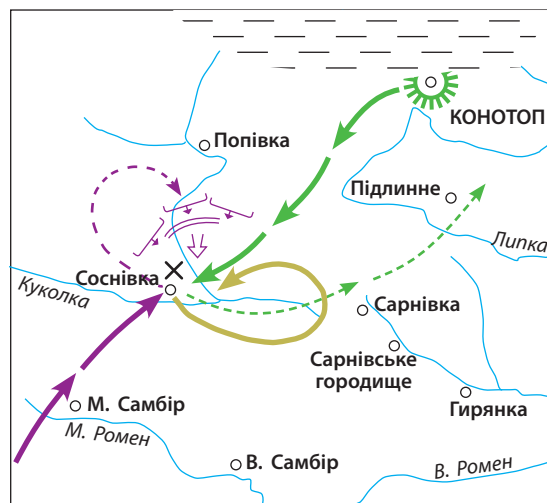
La începutul lunii aprilie a anului 1659 o armată moscovită în frunte cu cneazul A. Trubețkoi s-a apropiat de orașul Konotop și l-a asediat. Orașul era apărat de 4 mii de cazaci conduși de G. Gulianițki, hatmanul numit Apărarea eroică a cazacilor i-a permis lui I. Vygovski să adune forțe noi și, împreună cu tătarii și polonezii, să meargă în ajutorul celor asediați.

În zilele de **8—9 iulie anul 1659** lângă Konotop s-a dat bătălia decisivă, în timpul căreia I. Vygovski a aplicat o lovitură distrugătoare armatei moscovite de 100 mii de oameni. În acea bătălie au căzut forțele principale ale cavaleriei moscovite. Speriat de moarte, țarul a părăsit în grabă Moscova de teama unei noi campanii a cazacilor asupra orașului.

Însă, din cauza situației politice interne acute, hatmanul nu a putut să se bucure din plin de rezultatele bătăliei. Mișcarea împotriva puterii lui I. Vygovski a cuprins teritoriile de pe malul stâng și, parțial, pe cele de pe malul drept al Niprului. În afară de aceasta, spre pământurile ucrainene veneau din nou armatele moscovite. În acel moment hatmanul a fost abandonat de hanul

În dimineața zilei de 8 iulie 1659, I. Vygovski a plecat cu regimintele ucrainene și poloneze spre trecerea peste râulețul Kukulka de lângă satul Sosnivka, situat la 12 kilometri distanță de Konotop. În același timp, tătarii și cavaleria ucraineană au plecat pentru a înconjura. În întâmpinarea armatei ucrainene a pornit cavaleria moscovită de elită. Lângă trecerea peste râu s-a încins o luptă crâncenă. Regimentele ucrainene s-au retras intenționat, ademenind o parte din cavaleria moscovită pe celălalt mal al râului. Între timp, cavaleria moscovită a fost lovită din spate de cea ucraineană și tătară. Soldații moscoviți au intrat în panică și au luat-o la fugă. În prizonierat au nimerit cnejii Semion Pojarski, Semion Livov și alții. Noaptea A. Trubețkoi i-a ordonat armatei sale să ridice asediul orașului și să se retragă. În acel moment soldații ruși au fost loviți de trupele lui G. Gulianițki, care au capturat o parte din convoiul cu care al armatei moscovite. În curând au sosit cu armatele I. Vygovski și Mehmed al IV-lea Gherai, cauzându-le oștirilor moscovite pierderi și mai mari. Trei zile au fost urmărite armatele moscovite. Unitățile care au reușit să scape au ajuns la Putivl.

BĂTĂLIA DE LA KONOTOP (anul 1659)

- Asedierea Konotopului de către soldații moscoviți
- Deplasarea detașamentelor căzăcești și tătarești
- Manevra detașamentelor de cazaci
- Atacul din ambuscadă al detașamentelor căzăcești
- Manevra și atacul detașamentelor de tătari
- Deplasarea soldaților moscoviți
- Locul nimicirii trupelor moscovite
- Fuga soldaților moscoviți
- Mlaștinile

crimeean și armata sa, deoarece colonelul de Vinnyțea, Ivan Sirko, împreună cu zaporojenii, a întreprins o campanie armată asupra cetății Akkerman. Starșina căzăcesc, nemulțumită de politica promovată de I. Vygovski, s-a unit în jurul lui Iurii Hmelnițki și l-a înaintat pentru postul de hatman. În data de 21 septembrie 1659 a avut loc Consiliul căzăcesc la care Iurii Hmelnițki a fost ales hatman. I. Vygovski s-a salvat prin fugă la polonezi, însă în anul 1664 a fost învinuit de complot împotriva Poloniei și executat.

3. Hătmănia lui Iurii Hmelnițki. Împărțirea pământurilor ucrainene în Hatmanatul de pe Malul Stâng și Malul Drept. Devenind hatman, Iurii Hmelnițki a decis să amelioreze relațiile cu Țaratul Moscovit. În timpul tratativelor de la Pereiaslav, voievozii moscoviți au respins proiectul ucrainean și i-au impus părții ucrainene un nou Tratat în baza „Articolelor din martie” modificate, care a primit denumirea de „**Articolele de la Pereiaslav**” din anul 1659.

Noile restricții incluse în „Articolele de la Pereiaslav” au trezit indignarea majorității cazacilor.

În acea perioadă, Reci Pospolita și Țaratul Moscovit se pregăteau de o nouă etapă a luptei. În timpul campaniei militare de la 1660, a cărei bătălie decisivă s-a dat lângă orașul Ciudniv de pe malul drept, armata polono-tătară a aplicat o lovitură forțelor cazacilor și moscoviților. O consecință politică a acelei confruntări a fost trecerea lui Iu. Hmelnițki de partea Poloniei și semnarea **Tratatului de la Slobodișce din anul 1660**. Acesta a fost alcătuit în baza Tratatului de la Gadeaci, însă cu unele schimbări.

Semnarea Tratatului de la Slobodișce a dus la o scindare politică a societății ucrainene. Pe malul drept, Rada Căzăcescă, reunită în toamna anului 1660 la Korsuni, a aprobat Tratatul, însă cazacii din unele regimente de pe malul stâng l-au respins și l-au

Hatmanul Iurii Hmelnițki.
Pictor necunoscut. Sec. XVII.

Condițiile „Articolelor de la Pereiaslav” din 1659:

- starșina era privată de dreptul de a alege hatmanul fără consimțământul țarului;
- hatmanul pierdea dreptul de a numi, elibera sau de a condamna la moarte starșina și coloneii;
- în afară de Kiev, trupele moscovite puteau fi dislocate la Pereiaslav, Nijyn, Cernighiv, Brațlav și Umani;
- guvernului ucrainean i se interzicea să întrețină relații diplomatice cu alte state și să organizeze campanii militare fără acordul Moscovei.

Condițiile Tratatului de la Slobodișce din anul 1660:

- a fost eliminat articolul despre Cnezatul Ruteniei;
- hatmanul a fost obligat să-i ofere ajutor militar Reci Pospolitei în războaiele ce le ducea împotriva altor state;
- era confirmată interdicția pentru hatman de a promova o politică externă independentă;
- șleahtei poloneze i se restituia toată averea pe pământurile ucrainene.

Rada neagră — termen prin care este definit Consiliul cazacilor, la care, în afară de starșina, au luat parte mulți cazaci de rând. Cuvântul „ciorna” din limba ucraineană provine de la „cerni” („oameni de rând”) — astfel starșina îi numea pe cazacii de rând și pe reprezentanții păturilor inferioare ale societății.

ales în calitate de hatman pe colonelul de Pereiaslav, Iakim Somko. Iurii Hmelnițki a încercat, cu ajutorul tătarilor, să-și restabilească puterea în teritoriile de pe malul stâng și să-l înlăture de la putere pe I. Somko. Însă acest lucru doar a agravat situația: în luna mai a anului 1661 aproape întreg teritoriul de pe malul stâng a recunoscut puterea Moscovei. La sfârșitul anului 1662, pierzându-și speranța că va uni sub puterea sa toate pământurile ucrainene, Iurii Hmelnițki a renunțat la hătmănie și s-a călugărit sub numele de Ghedeon.

În acea perioadă s-a încheiat definitiv împărțirea Hatmanatului în cel de pe malul drept, care recunoștea puterea poloneză, și cel de pe malul stâng, aflat sub suveranitatea puterii țariste. De ambele părți ale Statului Ucrainean Căzăcesc au fost instaurate hatmanate separate. În teritoriile de pe malul drept, în ianuarie 1663, Consiliul căzăcesc de la Cighirin l-a ales în calitate de hatman pe Pavlo Teterea (1663—1665). Pe malul stâng, după scurta hătmănie a lui I. Somko (1662), pe care nu l-a recunoscut puterea țaristă, în data de 27 iunie 1663, la **Rada neagră**, ce a avut loc la periferia orașului Nijyn, în calitate de hatman a fost ales Ivan Briuhovețki (1663—1668). Așadar, Hatmanatul a fost cuprins de o criză profundă. Fiecare dintre hatmani se baza pe forță pentru a uni pământurile ucrainene.

4. Tentativele de unificare a Hatmanatelor de pe Malul Drept și de pe Malul Stâng. Armistițiul de la Andrusovo. În luna octombrie a anului 1663, Hatmanatul de pe Malul Stâng a fost invadat de trupele poloneze în frunte cu regele Ioan al II-lea Caziimir, de tătari și de cazacii din regimentele de pe malul drept în frunte cu P. Teterea. Campania a durat până în martie 1664 și s-a încheiat cu înfrângere.

Întorcându-se din acea campanie nereușită, șleahta poloneză a început să-și restabilească ordinele sale în teritoriile de pe malul drept.

Drept răspuns, a izbucnit o răscoală împotriva dominației poloneze, din cauza căreia P. Teterea a fugit în Reci Pospolita. Nou hatman pe malul drept a fost ales Petro Doroșenko (1665—1676). El a reușit să reia activitatea organelor de stat și să-și consolideze puterea. Drept sarcină primordială pentru noul hatman era unificarea celor două părți ale Ucrainei.

Între timp, atamanul de campanie al Siciului Zaporojean, I. Briuhovețki, ales hatman în teritoriile de pe malul stâng, a semnat, în **noieembrie 1663**, cu reprezentanții guvernului țarist „**Articolele de la Baturin**”. Comparativ cu articolele de tratat precedente, acestea includeau cinci puncte noi:

- guvernul Hatmanatului se obliga să asigure gratuit cu produse alimentare garnizoanele moscovite dislocate pe pământurile ucrainene;
- guvernul Hatmanatului se angaja să întreprindă acțiuni pentru întoarcerea fugarilor moscoviți (ascunderea lor se pedepsea cu moartea);

- erau aplicate interdicții pentru negustorii ucraineni pe teritoriul Țaratului Moscovit la vânzarea vinurilor și tutunurilor;
- era interzisă vânzarea pâinii în Hatmanatul de pe Malul Drept și tătarilor crimeeni;
- era necesară întocmirea listei tuturor cazacilor, orașenilor și țăranilor, cu menționarea mărimii suprafețelor posesiunilor lor funciare.

În luna septembrie a anului 1665 I. Briuhovețki, primul dintre hatmanii ucraineni, a întreprins o vizită la Moscova, unde a semnat noile articole, ceea ce a sporit cu mult dependența Ucrainei Căzăcești de guvernul țarist. În conformitate cu articolele de la Moscova:

- pământurile și orașele ucrainene erau proclamate proprietate a țarului moscovit, iar de la populația lor (în afară de cazaci) erau strânse impozite pentru visteria țaristă;
- alegerile hatmanului puteau să aibă loc în prezența solilor moscoviți, iar atribuțiile hatmanului puteau fi primite de nou alesul hatman din mâinile țarului;
- relațiile diplomatice ale hatmanului cu alte state erau interzise;
- Mitropolia Kievului urma să fie condusă de un reprezentant al Moscovei;
- Hatmanul era privat de dreptul de a le oferi orașelor ucrainene autoadministrare; de acum înainte numai țarul avea acest drept;
- Se mărea numărul garnizoanelor moscovite, ele erau dislocate în toate orașele principale, iar atribuțiile voievozilor moscoviți creșteau esențial (colectarea impozitelor de la populația necăzăcească, a pâinii pentru întreținerea garnizoanelor, a taxelor bănești).

I. Briuhovețki a primit de la țarul rus titlul de boier și moșii imense pentru concesiile făcute.

În acea perioadă continua războiul dintre Țaratul Moscovit și Reci Pospolita. Epuizându-și resursele materiale și umane, ambele state erau înclinate spre conciliere. Aflând despre începutul tratatelor, P. Doroșenko a înțeles că nu are sens să spere la ajutorul Poloniei în lupta împotriva Țaratului Moscovit. Cu ajutorul tătarilor, el a distrus lângă Brailove armata poloneză (19 decembrie 1666), spulberând astfel intențiile guvernului polonez de a-și disloca trupele pe malul drept.

În același timp, ca urmare a unor îndelungi tratative, în data de 30 ianuarie 1666, în satul Andrusovo de lângă Smolensk, Țaratul Moscovit și Polonia au încheiat un armistițiu pentru o perioadă de 13,5 ani. La ceremonia semnării **Tratatului de la Andrusovo** nu a fost invitat nici hatmanul de pe malul stâng, I. Briuhovețki, nici nou alesul hatman de pe malul drept, P. Doroșenko.

Prin acest armistițiu era legalizată împărțirea pământurilor ucrainene: teritoriile de pe malul drept (fără orașul Kiev) treceau către Polonia, iar cele de pe malul stâng și temporar Kievul

Hatmanul Pavlo Teterea.
Pictor necunoscut din sec. XIX
(după un portret din sec. XVIII).

Hatmanul Ivan Briuhovețki.
Pictor necunoscut.

Lucrăm cu cronologia

Anul 1658 — Tratatul de la Gadeaci.

Anul 1659 — Bătălia de la Konotop.

Anul 1663 — Rada Neagră.

Anul 1667 — Tratatul de la Andrusovo.

Ilustrație la cartea „Rada Neagră” de P. Kuliș, editată de I. Orenștain.

Secvență din filmul „Rada Neagră” — răsturnarea și arestul hatmanului Iachim Somko și alegerea lui Ivan Briuhovețki. Regizor M. Zaseev-Rudenko. Anul 2000.

(pentru o perioadă de doi ani) rămâneau sub dominația Țaratului Moscovit. Zaporijea trebuia să recunoască puterea ambelor state.

Sunteți de acord că... De ce?

- În perioada hătmăniei lui I. Vygovski, din cauza factorilor interni și externi, în Hatmanat a izbucnit un război civil.
- Tratatul de la Gadeaci dintre Hatmanat și Reci Pospolita nu a găsit susținerea majorității populației, aceasta fiind cauza principală a pierderii hătmăniei de către I. Vygovski.
- Alegerea în calitate de hatman a lui Iurii Hmelnițki, care nu era statornic din punct de vedere politic, nu a putut salva Hatmanatul de Ruină. Devierile politice ale hatmanului de la Moscovia la Polonia au dus, în cele din urmă, la înlăturarea lui de la putere; lupta de mai departe pentru buzduganul hatmanului a cauzat o scindare a Hatmanatului în cel de pe malul stâng și cel de pe malul drept.
- Semnând Tratatul de la Andrusovo, Reci Pospolita și Țaratul Moscovit au legalizat, în mod practic din punct de vedere juridic împărțirea Hatmanatului.

Întrebări și însărcinări

1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Găsiți, arătați și povestiți”. **Regulile jocului.** Clasa este împărțită în patru echipe. Fiecare echipă prezintă câte un eveniment: încheierea Tratatului de la Gadeaci, Bătălia de la Konotop, Rada Neagră din apropiere de Nijyn, Tratatul de la Andrusovo). Membrii echipei urmează să găsească informații despre eveniment, să arate pe harta-atlas locul unde s-a desfășurat el și să alcătuiască o relatare despre consecințele lui pentru dezvoltarea ulterioară a Statului Ucrainean Căzăcesc.
2. Care erori ale politicii lui I. Vygovski au dus la agravarea situației social-politice în Hatmanat în toamna anului 1657 — iarna anului 1658?
3. **Discuție colectivă.** Caracterizați conținutul Tratatului de la Gadeaci. În ce a constat deosebirea aceluia document de Tratatul de la Zboriv din anul 1649 și de „Articolele din martie” 1654? Condițiile cărui tratat erau mai favorabile pentru Hatmanat: ale celui cu Țaratul Moscovit sau ale celui cu Reci Pospolita? Argumentați-vă părerea.
4. De ce victoria în Bătălia de la Konotop nu a sporit autoritatea hatmanului I. Vygovski?
5. În ce a constat imprevizibilitatea politică a lui Iurii Hmelnițki?
6. Urmăriți după harta-atlas desfășurarea acțiunilor militare din cadrul războiului ucraineano-moscovit din anii 1658—1659.
7. Alcătuiți în caiete tabelul comparativ: „Tratatele încheiate de Hatmanat cu statele vecine”. Stabiliți de sine stătător întrebările pentru comparație.
8. Activitate în perechi. Discutați și stabiliți etapele de limitare a drepturilor Statului Ucrainean Căzăcesc în perioada anilor 1654—1667. Ce metode foloseau autoritățile țariste pentru limitarea drepturilor Ucrainei Căzăcești?
9. Care an trebuie să fie considerat dată a scindării Statului Ucrainean Căzăcesc în Hatmanatul de pe malul stâng și de pe cel drept: 1660, 1663 sau 1667? Argumentați-vă părerea.

§ 21. Hatmanatul de pe Malul Drept și de pe Malul Stâng în anii '60—'70 ai sec. XVII.

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: prin ce se caracterizează hătmănia lui P. Doroșenko și care au fost încercările lui de a uni sub buzduganul hatmanului toate pământurile ucrainene; în ce a constat amestecul statelor vecine în treburile interne ale Hatmanatului; ce lupte crâncene pentru teritoriile de pe malul drept au avut loc; cine sunt „serdiucii”, „companionii”.

AMINTIȚI-VĂ: **1. Activitate în grupuri mici.** Discutați și clarificați când și ca urmare a căror evenimente a avut loc scindarea Hatmanatului în cel de pe malul stâng și cel de pe malul drept. **2.** Care state tindeau să pună stăpânire pe pământurile ucrainene?

1. Hatmanul P. Doroșenko. Reunirea Hatmanatului. Situația ce s-a creat după semnarea Tratatului de la Andrusovo cerea de la ucraineni consolidare în apărarea propriilor interese. Pentru asemenea pași era necesară apariția unei personalități de forță. Un astfel de om a devenit hatmanul P. Doroșenko. Mai întâi el și-a subordonat teritoriile de pe malul drept, iar apoi, prin acțiuni dure, a făcut ordine: erau reconstruite orașele, refăcută economia și organele puterii. a fost creată o armată de 20 mii de **serdiuci**. Însă, pentru realizarea planurilor stabilite, resursele teritoriilor de pe malul drept erau insuficiente.

Pentru promovarea unei politici unificatoare, P. Doroșenko, precum B. Hmelnițki cândva, a decis să se asigure de sprijinul Hanatului Crimeii. Mai întâi el a încercat să supună Volânia, partea de vest a Podoliei, Galiția, ceea ce ar fi fost o bună temelie pentru lupta de mai departe. Aceste teritorii aveau importante resurse umane și nu au avut foarte mult de suferit din cauza confruntărilor din anii precedenți.

Însă campania apuseană a lui P. Doroșenko (septembrie-octombrie 1667) alături de tătari s-a dovedit a fi nereușită. Tătarii nu ratau posibilitatea de a lua ostatici și de a jefui, ceea ce a trezit rezistența din partea populației. De acest moment s-a folosit Hatmanul de campanie al Coroanei, Jan Sobieski, care a organizat foarte reușit apărarea. Însă planul lui P. Doroșenko a fost zădărnicit definitiv de campania colonelului de Harkiv, I. Sirko, împreună cu zaporojenii, asupra Hanatului Crimeii.

În momentul decisiv (J. Sobieski se afla sub asediul armatei ucraineano-tătare în tabăra fortificată de lângă orașul Pidgaiți), tătarii au încheiat pace cu polonezii și s-au întors în Hanatul Crimeii. P. Doroșenko s-a văzut nevoit să semneze cu polonezii Tratatul de la Pidgaiți (1667) prin care a recunoscut superioritatea regelui și le-a permis șleahțicilor polonezi să revină pe moșiile lor.

Hatmanul s-a adresat țarului moscovit cu propunerea de a accepta protectoratul lui cu condiția reunirii Ucrainei Căzăcești. Pentru Moscova aceasta ar fi însemnat abolirea Tratatului de la Andrusovo, pas la care țarul nu voia să recurgă din cauza problemelor interne: în acel moment era în toi răscoala condusă de S. Razin (1667—1671).

Exact în acea perioadă pe teritoriile de pe malul stâng a izbucnit o revoltă împotriva dominației moscovite. În februarie

- Prin ce metode intenționa P. Doroșenko să reunească Hatmanatul?

Serdiuci — armată de mercenari pedestrași formată de hatman, ea fiind garda lui personală. Armata era compusă din cazaci și, parțial, din străini (vlahi, sârbi, polonezi). Regimentele serdiucilor au fost lichidate în anul 1726.

Monument înălțat în locul Bătăliei de lângă Pidgaiți. Aspect modern.

Hatmanul P. Doroshenko.
Pictor necunoscut. Sec. XIX.

Petro Doroshenko – cea mai strălucită personalitate din istoria Statului Ucrainean Căzăcesc. El era numit chiar „Soarele Ruinei”. P. Doroshenko s-a născut în anul 1627, la Cighirin, într-o familie de cazaci. Bunicul său, Myhailo, a fost hatman al Oștii Zaporojene (a murit tragic), iar tatăl — colonel pe timpul lui B. Hmelnițki. P. Doroshenko a făcut studii frumoase, cunoștea limbile latină și poloneză. La 30 de ani neîmpliniți el a devenit colonel al regimentului Pryluki, iar apoi al regimentelor Cerkasî și Cighirin din oastea lui B. Hmelnițki. Un timp oarecare l-a susținut pe hatmanul I. Vygovski, iar apoi pe lurii Hmelnițki.

1668, I. Briuhovețki, decepționat de statutul de supus față de Moscova și dorind să se mențină la putere, a declarat ruperea relațiilor cu Țaratul Moscovit. Nu peste mult timp, de pe cea mai mare parte a teritoriilor ucrainene din stânga Niprului au fost izgoniți toți voievozii moscoviți. a izbucnit o răscoală și în Ucraina Sloboziilor sub conducerea lui I. Sirko.

P. Doroshenko a hotărât să profite de această situație. Asigurându-se de sprijinul starșinei de pe malul stâng și al Hanatului Crimeii, în luna iunie a anului 1668 el a pășit pe malul stâng. Cazacii din regimentele de acolo l-au ucis pe I. Briuhovețki și s-au alăturat oștirilor lui P. Doroshenko. În cadrul Consiliului căzăcesc general, P. Doroshenko a fost ales **hatman al întregii Ucraine Căzăcești**. Acesta a fost un succes incontestabil al hatmanului, însă o asemenea evoluție a evenimentelor nu era pe placul statelor vecine.

Între timp, subdiviziunile poloneze au invadat ținutul Brațlav. Pentru a organiza rezistența, P. Doroshenko a fost nevoit să se întoarcă pe malul drept, lăsându-l în locul său, în calitate de hatman numit, pe Demian Ignatovycki, care era mai mult cunoscut ca **Demian Mnogogrișnyi**. Curmând ofensiva armatei poloneze, P. Doroshenko s-a pomenit în fața pericolului unui nou conflict fratricid. Zaporijea, susținută de Hanatul Crimeii, l-a proclamat hatman pe pisarul **Petro Suhovii** (1668—1669). Acesta a recunoscut suzeranitatea Hanului crimeean asupra Statului Ucrainean Căzăcesc.

2. Primirea Statului Ucrainean Căzăcesc sub protectoratul Imperiului Otoman (1668—1669). Încercând să evite un conflict fratricid și un război deschis cu Hanatul Crimeii, P. Doroshenko a trimis la Istanbul o misiune cu propuneri, prin care Hatmanatul era dispus să primească protectoratul Imperiului Otoman. Condițiile erau următoarele: toate pământurile ucrainene, de la râul Vistula, orașele Peremâșl și Sambir — în partea de apus, până la Sevsk și Putivl — în partea de est, urmează să se afle în componența Hatmanatului; populația era scutită de plățirea impozitelor și a tributului; biserica ortodoxă urma să primească autonomie; turcilor și tătarilor li se interzicea să jefuiască, să ia ostatici și să înalțe moschei pe teritoriul Ucrainei. Sultanul turc Mehmed al IV-lea a acceptat majoritatea acestor condiții.

Între timp, înspre Ucraina de pe malul stâng se îndrepta o armată moscovită în frunte cu cneazul G. Romodanovski. D. Mnogogrișnyi nu a putut ține piept atacului și, sub presiunea unei părți a starșinei și a clerului, a trecut de partea Moscovei, jurându-i credință țarului. În luna decembrie a anului 1668, în cadrul Consiliului starșinei regimentelor Cernighiv, Nijyn și Starodub, D. Mnogogrișnyi a fost proclamat hatman.

De această situație s-a folosit P. Suhovyi, care a luat sub controlul său partea de sud a teritoriilor de pe malul stâng. Cu ajutorul trupelor moscovite, D. Mnogogrișnyi a izgonit detașamentele lui P. Suhovyi și cele ale tătarilor, care-l sprijineau, pe malul drept.

În cadrul Consiliului căzăcesc general din martie 1669, la Gluhiv, în timpul alegerii lui D. Mnogogrișnyi în calitate de hat-

man, au fost adoptate noile articole de tratat cu Moscova („Articolele de la Gluhiv”).

Hatmanul și-a transferat reședința de la Gadeaci la Baturin. Pentru paza personală el și-a angajat încă o mie de pușcași moscoviți. De atunci soldații moscoviți s-au aflat în permanență la reședința hatmanului de pe malul stâng.

Exact în acea perioadă, de la Istanbul s-a întors misiunea trimisă acolo de P. Doroșenko. În martie **1669**, la **Korsuni**, a avut loc ședința extinsă a Consiliului starșinei, la care au participat reprezentanți ai căzăcimii de pe malul stâng și din Zaporijjea. a fost adoptată hotărârea de a primi protectoratul Imperiului Otoman (fără a depune jurământul în fața sultanului) și de a confirma dreptul pe viață al lui P. Doroșenko la hătmănie pe ambele maluri ale Niprului.

Împotriva unei asemenea hotărâri s-au pronunțat zaporojenii, o parte a căzăcimii orașenești, țărani, în conștiința cărora se mai păstra atitudinea dușmănoasă față de Imperiul Otoman.

În luna mai, zaporojenii l-au proclamat din nou hatman pe P. Suhovyi, de partea căruia au trecut cazacii din regimentele Korsuni și Umani. S-au încins lupte crâncene, a căror urmare a fost înfrângerea lui P. Suhovyi.

În august, o parte dintre cazaci l-a proclamat hatman pe colonelul de Umani, Myhailo Hanenko (1669—1670), pe care l-a susținut Polonia. Astfel, confruntarea armată a continuat. P. Suhovyi a primit funcția de pisar general în guvernul nou alesului hatman.

În luna septembrie a anului 1670, M. Hanenko a semnat „Articolele de la Ostrog”, în conformitate cu care cazacii reveneau la statutul de supuși ai regelui polonez și renunțau la orice legături cu statele străine. În schimb, cazacii își păstrau vechile libertăți, erau proclamate „securitatea, libertățile și respectul în toate timpurile” pentru clerul ortodox.

3. Înlăturarea de la putere a hatmanului D. Mnogogrișnyi. „Articolele de la Konotop” din anul 1672. După semnarea „Articolelor de la Gluhiv”, hatmanul de pe malul stâng, D. Mnogogrișnyi, și-a propus să restabilească drepturile Ucrainei Căzăcești din perioada lui B. Hmelnițki și a încetat să-și coordoneze acțiunile cu Moscova. El a restabilit legăturile cu P. Doroșenko și a început să-i ofere ajutor militar, i-a înlăturat din posturi pe mulți membri ai starșinei cu dispoziții pro-moscovite. În anul 1672 acel grup de membri ai starșinei a fabricat un dosar despre „trădare” din partea hatmanului și organizat un complot împreună cu pușcașii moscoviți. D. Mnogogrișnyi și adepții săi de idei au fost arestați și trimiși la Moscova. După mai multe torturi, D. Mnogogrișnyi a fost condamnat la moarte, sentință înlocuită în ultimele momente cu exilul în Siberia.

Nou hatman pe malul stâng a fost numit Ivan Samoilovyci, care era înclinat spre Moscova (1672—1687). Concomitent, au fost adoptate „Articolele de la Konotop”, care repetau, în mare parte,

Semnând „Articolele de la Gluhiv” „puterea țaristă a făcut unele concesi. De exemplu, voievozii moscoviți puteau să se afle în doar cinci orașe (Kiev, Pereiaslav, Nijyn, Cernighiv, Oster), funcțiile lor fiind limitate doar la treburile militare. Colectarea impozitelor de la populație trecea în seama starșinei căzăcești. Hatmanului i se interzicea, ca și mai înainte, să stabilească legături politice externe, însă reprezentanții lui puteau fi prezenți la congresul solilor diplomați, unde erau soluționate probleme referitoare la Ucraina Căzăcească. Hatmanul a obținut dreptul să-și creeze o armată de cavalerie din mercenari companioni în număr de o mie de persoane. În seama **companionilor** era pusă asigurarea ordinii. Trecerea țăranilor în rândurile cazacilor era limitată. Ucrainenii nu aveau dreptul să practice comerțul cu tutun și vin în orașele moscovite.

Companioni — subdiviziuni cavalerești de mercenari, care îndeplineau, în mare parte, funcții polițienești. Ele erau alcătuite din cazaci sau străini (valahi, sârbi ș.a.). Din anii '20 ai sec. XVIII, companionii au devenit persoane apropiate hatmanului și beneficiau de anumite privilegii.

Hatmanul Demian Mnogogrişnyi.
Pictor necunoscut. Sec. XVII.

Asedierea cetății Kamianeț din 1672.
Gravură în aramă.

J. Sobieski lângă Hotin.
Pictor A. Stech, F. Van Kessel.
1674—1679.

„Articolele de la Gluhiv” din anul 1669, însă conțineau și unele restricții noi pentru puterea hatmanului: hatmanul nu avea dreptul să scoată din funcții sau să judece vreun membru al starșinei fără să se consulte cu întreaga starșină; hatmanului îi era interzis, fără Ucazul țarului sau consimțământul Consiliului starșinei, să aibă legături cu monarhii din alte state sau cu hatmanul P. Doroșenko. Tezele cu privire la necesitatea prezenței trimișilor hatmanului la congresele solilor diplomatici atunci când se decid chestiuni referitoare la Ucraina Căzăcească au fost eliminate.

4. Lupta pentru Malul Drept. La sfârșitul anilor '60 ai sec. XVII, situația de pe malul drept al Niprului era deosebit de complicată. La divergențele de ordin intern s-a adăugat confruntarea pentru această zonă între Reci Pospolita, Moscovia și Imperiul Otoman.

Puterea poloneză l-a recunoscut pe M. Hanenko hatman în teritoriile de pe malul drept și în vara anului 1671 a început acțiuni militare împotriva lui P. Doroșenko. În anul 1672 Imperiul Otoman s-a situat de partea lui P. Doroșenko. Turcii au cerut Poloniei să-i transmită teritoriile Podoliei Apusene împreună cu orașul Kamianeț.

În luna iulie a anului 1672 o armată turcească în frunte cu sultanul s-a dislocat lângă Hotin. În acel timp, P. Doroșenko desfășura acțiuni militare reușite împotriva lui M. Hanenko și a Reci Pospolitei în ținutul Brațlav. În curând el și-a unit forțele cu trupele Imperiului Otoman. Armata unită a asediat orașul Kamianeț și l-a cucerit în urma unui asalt-fulger. Mai apoi ea s-a apropiat de Lviv.

Înfrângerile suferite au impus puterea poloneză să semneze, în octombrie 1672, la Buceaci, un acord de pace cu Imperiul Otoman. Potrivit **acordului de pace de la Buceaci**, Reci Pospolita recunoștea existența Statului Ucrainean Căzăcesc sub protectoratul sultanului turc în limitele hotarelor ținutului Brațlav și ale părții de sud a ținutului Kiev. Vestul Podoliei trecea sub suzeranitatea Imperiului Otoman, iar restul teritoriilor de pe malul drept (partea de nord a ținutului Kiev) rămânea sub puterea Poloniei. Autoritățile poloneze s-au obligat să plătească tribut. Acordul de pace de la Buceaci a confirmat caracterul greșit al politicii lui P. Doroșenko, care, în lupta pentru unificarea Statului Ucrainean Căzăcesc, conta pe sprijinul Imperiului Otoman.

Seimul polonez a refuzat să aprobe acordul de pace de la Buceaci și războiul a continuat. În toamna anului 1673 trupele turcești au fost distruse lângă Hotin de către armata poloneză condusă de J. Sobieski. În anul 1676 acesta a fost proclamat rege al Poloniei și Mare Duce al Lituaniei sub numele de Jan al III-lea Sobieski.

Țaratul Moscovit a calificat acordul de pace de la Buceaci ca o renunțare a Reci Pospolitei la Hatmanatul de pe Malul Drept și la sfârșitul anului 1673 a început acțiuni armate împotriva lui P. Doroșenko. Până la începutul lunii martie a anului 1674 o armată de 70 mii de cazaci și moscoviți a cucerit principalele orașe de pe malul drept al Niprului. La Consiliul starșinei de la

Pereiaslav din 17 martie 1674 I. Samoilovyci a fost proclamat hatman pe ambele maluri ale Niprului. M. Hanenko, care a sosit la ședința Consiliului, a depus atribuțiile de hatman. Însă unirea Statului Ucrainean Căzăcesc sub un singur buzdugan nu a fost de lungă durată. Turcii și tătarii, care au venit în ajutorul lui P. Doroșenko, au forțat trupele cazacilor și ale moscoviților să se retragă pe malul stâng.

Ținutul Brațlav a fost din nou cucerit de trupele poloneze. P. Doroșenko s-a pomenit într-o situație complicată. El a decis să renunțe la protectoratul Imperiului Otoman și să recunoască puterea țarului moscovit. P. Doroșenko i-a jurat credință în prezența atamanului de campanie, I. Sirko, iar acesta l-a înștiințat pe I. Samoilovyci. Puterea moscovită nu a recunoscut acel act al jurământului. În luna septembrie a anului 1676, când armata moscovită a înconjurat Cighirinul, pentru a evita vărsarea de sânge, P. Doroșenko a pus buzduganul în fața porților orașului și a depus jurământul de credință țarului.

În octombrie 1676 J. Sobieski a încheiat cu sultanul turc **Tratatul de pace de la Juravno**, conform căruia Polonia recunoștea suveranitatea Imperiului Otoman asupra Podoliei și puterea hatmanului P. Doroșenko asupra majorității teritoriilor de pe malul drept, în afară de regimentele Bila Țerkva și Pavoloci. În plus, era anulat tributul anual ce trebuia plătit Imperiului Otoman. Însă nici acest Tratat nu a fost aprobat de către Seim și, la scurt timp, acțiunile militare au fost reluate.

5. Revenirea la putere a lui Iurii Hmelnițki pe Malul Drept. Campaniile armatelor turcești la Cighirin. După abdicarea lui P. Doroșenko guvernul turc a încercat, cu ajutorul lui Iurii Hmelnițki, să-și mențină puterea asupra teritoriilor de pe malul drept. În anul 1677 sultanul Mehmed al IV-lea i-a înmănat buzduganul cu un titlu răsunător: cneaz al Sarmăției și Ucrainei, stăpân al Oștii Zaporojene. În primăvara anului 1677, Iurii Hmelnițki a apărut pe pământurile ucrainene împreună cu o armată turcească. Însă populația nu era pregătită să-l urmeze pe noul hatman și a opus rezistență cuceritorilor.

La începutul **lunii august a anului 1677** a avut loc prima campanie de la Cighirin. O armată de 100 mii de oameni, compusă din tătari, turci și un detașament de adepți ai lui Iu. Hmelnițki s-au apropiat de Cighirin și au asediat orașul. Încercările lui Iu. Hmelnițki de a-i atrage pe cazaci de partea sa au fost zadarnice. Asaltul orașului a fost, de asemenea, nereușit. După ce în ajutorul garnizoanei din Cighirin a sosit o armată de 57 mii de cazaci și moscoviți în frunte cu cneazul G. Romodanovskii și hatmanul I. Samoilovyci, asediul orașului a fost ridicat.

În **luna iulie a anului 1678** o armată de 200 mii de turci și tătari s-a apropiat pentru a doua oară de Cighirin și l-a asediat. Cu ajutorul tunelurilor pe care le-au săpat, turcii au pătruns în partea de jos a orașului. Cazacii s-au retras în cetate. Oastea moscovită, printr-un ordin secret al țarului, a refuzat să le vină în

Lupta pentru drapelul otoman.
Pictor J. Brandt. Sec. XIX.

În timpul guvernării hatmanului I. Samoilovyci, cazacii aveau dreptul să se ocupe de afaceri profitabile, însă pentru aceasta ei trebuiau să achite „arenda” după cum era numit atunci permisul pentru desfășurarea activității economice. Acesta a fost un imbold serios pentru dezvoltarea economică vertiginoasă a Hatmanatului de pe Malul Stâng și a completat cu mult visteria hatmanului. Însă pentru starșina căzăcescă moara, distilera „proprie” sau alte ocupații deveneau mai importante decât lupta pentru Patrie.

Asediul Cighirinului. Gravură din letopisețul lui Samiil Veliciko.

Lucrăm cu cronologia

Anul 1668 — proclamarea lui P. Doroșenko hatman al întregii Ucraine Căzăcești.

Anul 1669 — Consiliul starșinei de la Korsuni. Adoptarea protectoratului Imperiului Otoman.

Anii 1677—1678 — campaniile armatei turcești la Cighirin.

Arcaș tătar. Pictor V. Pavlișak. Între anii 1866—1905.

Pedestrași-serdiuci (fragment). Pictor polonez necunoscut. Sfârșitul sec. XVII.

ajutor. De asemenea, nu le-a venit în ajutor armata de 120 de mii de cazaci și moscoviți, care se afla nu departe de oraș. Țarul Moscovit a decis să le ofere trupelor turcești Cighirinul. Orașul căzăcesc a fost cucerit.

Oștenii turci au ruinat definitiv Cighirinul. Istoviți de îndelungatul asediu, ei nu au mai putut continua ofensiva și s-au întors în Moldova.

Sunteți de acord că... De ce?

- Devenind hatman pe malul drept, P. Doroșenko a început o luptă fermă pentru unificarea Statului Ucrainean Căzăcesc. Însă succesul lui nu a fost de lungă durată.
- Statele vecine nu erau interesate de existența unui Stat Ucrainean Căzăcesc puternic. Unitatea lui era subminată de lupta pentru putere între diferite grupări ale starșinei. Aceasta a dus la guvernarea con-comitentă a câtorva hatmani.
- Încercările de a restabili unitatea Statului Ucrainean Căzăcesc s-au încheiat nereușit.

Întrebări și însărcinări

1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Cine dintre ei?”. **Regulile jocului.** Elevii și elevele aleg din listă o personalitate istorică (aici: P. Doroșenko, I. Hmelnițki, D. Mnogogrișnyi, P. Suhovyi, M. Hanenko, Mehmed al IV-lea și alții). Profesorul/profesoara citește lista evenimentelor, la care trebuie să reacționeze eroii principali dacă au luat parte la ele.
2. **Activitate în grupuri mici.** Discutați și clarificați care a fost scopul politicii promovate de P. Doroșenko. Și-a atins el, oare, scopul propus? 3. Cugetați de ce alianța politico-militară a hatmanului P. Doroșenko cu Imperiul Otoman a dus la un nou val al războiului civil în Statul Ucrainean Căzăcesc. 4. Cum pot fi calificate arestarea și exilarea de către puterea țaristă a hatmanului D. Mnogogrișnyi? 5. De ce revenirea lui Iurii Hmelnițki la putere s-a încheiat cu eșec? 6. Când și în ce condiții a încetat lupta pentru Hatmanatul de pe Malul Drept între Imperiul Otoman și Țaratul Moscovit?
7. Urmățiți după harta-atlas care au fost direcțiile principale ale campaniilor militare și unde s-au dat bătăliile între anii 1667—1681.
8. **Activitate în perechi.** Discutați și faceți comparație între „Articolele de la Gluhiv” din anul 1669 și „Articolele de la Moscova” din 1665. Care sunt trăsăturile comune și deosebiriile dintre cele două documente? 9. Alcătuiți tabelul cronologic sincronizat „Evenimentele din perioada Ruinei”.
10. **Discuție colectivă.** Care a fost, după părerea voastră, rolul hatmanului P. Doroșenko în evenimentele din acea perioadă? Este numit el, oare, pe bună dreptate „Soarele Ruinei”? 11. Ce realizări ale Revoluției Ucrainene de la mijlocul sec. XVII au fost păstrate după evenimentele din perioada Ruinei? 12. Sunteți de acord cu afirmația hatmanului I. Mazepa, care, apreciind evenimentele din perioada Ruinei, a menționat: „Au luptat între ei înșiși”. Argumentați-vă opinia.

§ 22. Căzăcimea de pe malul drept în ultimul sfert al sec. VII. Consolidarea împărțirii Ucrainei Căzăcești între Țaratul Moscovit și Reci Pospolita

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: cum a avut loc consolidarea împărțirii Statului Ucrainean Căzăcesc între Reci Pospolita și Țaratul Moscovit; cum a avut loc renașterea căzăcimii de pe malul drept în ultimul sfert al sec. XVII.

AMINTIȚI-VĂ: 1. Care perioadă din istoria Ucrainei este numită Ruină? 2. Cum au încercat hatmanii să unifice Statul Ucrainean Căzăcesc?

1. Încheierea Tratatului de pace de la Bahcisarai între Țaratul Moscovit și Imperiul Otoman. După campaniile de la Cighirin, turcii l-au lăsat pe Iurii Hmelnițki în calitate de hatman pe malul drept. Acesta s-a stabilit la Nemyriv. El se afla în subordonarea guvernatorului turc (pașei) din Kamianet.

Însă puterea lui Iurii Hmelnițki nu a fost de lungă durată. După una dintre versiuni, el ar fi fost arestat, iar apoi ucis de puterea turcă pentru jefuirea negustorilor, furturile și asasinările oamenilor nevinovați. Alți oameni de știință sunt de părerea că el și-ar fi trăit restul vieții într-o mănăstire ortodoxă de pe o insulă din Marea Egee.

Între timp, Țaratul Moscovit și Imperiul Otoman au convenit asupra împărțirii Statului Ucrainean Căzăcesc. În anul 1681 cele două părți au semnat **Tratatul de pace de la Bahcisarai** pentru o perioadă de 20 de ani.

2. Reanimarea căzăcimii pe Malul Drept. Tratatul de pace de la Bahcisarai nu a pus capăt luptei pentru teritoriile de pe malul drept al Niprului. Cu timpul confruntarea dintre Reci Pospolita și Imperiul Otoman a fost reluată cu o putere și mai mare.

În anul 1681 sultanul turc a dat ținuturile Brațlav și Kiev sub suveranitatea domnitorului Moldovei, Gheorghe al III-lea Duca. Acela l-a numit în calitate de hatman pe Ian Draghinici. Stabilindu-se la Nemyriv, Draghinici a început să numească colonii în fostele orașe-regimente și să promoveze o politică activă pentru valorificarea pământurilor sărăcite de război. În afară de aceasta, I. Draghinici a anunțat „dreptul general la libertate pe întreg teritoriul Ucrainei și reînnoirea regimentelor căzăcești”. Aceste măsuri au trezit îngrijorarea Țaratului Moscovit, care vedea în acțiunile lui Draghinici o încălcare a prevederilor Tratatului de pace de la Bahcisarai. Hatmanul de pe malul stâng, I. Samoilovici, a întreprins chiar un raid pe malul drept pentru a-i izgoni pe noii veniți.

Și Reci Pospolita a început să reanimeze căzăcimea. Puterea poloneză înțelegea că fără căzăcime este imposibilă lupta cu succes împotriva Imperiului Otoman și renașterea teritoriilor de pe malul drept.

- Ce condiții conținea înțelegerea referitoare la pământurile ucrainene dintre Țaratul Moscovit și Reci Pospolita?

Prevederile Tratatului de pace de la Bahcisarai din anul 1681:

- hotarul dintre Țaratul Moscovit și Imperiul Otoman trece pe râul Nipru;
- Hatmanatul de pe malul stâng, ținutul Kiev cu orașele din jur și Zaporijjea trec sub puterea Moscovei, iar partea de sud a ținutului Kiev și Podolia — sub suveranitatea Imperiului Otoman;
- ambele părți se obligau să nu înalțe și să nu reconstruiască fortificații între Bugul de Sud și Nipru, precum și să nu populeze aceste pământuri;
- hoardele tătărești puteau să trăiască liber în stepele din sudul Ucrainei, iar cazacii zaporozjeni și toată populația ucraineană — să prindă pește în Nipru, să extragă sare, să vâneze și să se deplaseze pe râuri înspre Marea Neagră;
- sultanul și hanul crimeean se angajau să nu le ofere ajutor inamicilor Țaratului Moscovit.

Cercetașul Iurii Kulcički în timpul asedierii Vienei. Pictor necunoscut. Anul 1684.

În luptele pentru Viena s-a proslăvit cazacul ucrainean **Iurii Kulcički**, din orașul Sambir de lângă Lviv, despre faptele eorice ale căruia scriau ziarele europene ale vremii de atunci. Atunci când Imperiul Otoman a asediat Viena, I. Kulcički se afla în oraș cu niște afaceri comerciale. Fără să stea mult pe gânduri el s-a alăturat apărătorilor Vienei. Cunoscând limba și obiceiurile turcilor (cândva s-a aflat în prizonieratul otomanilor), I. Kulcički a pătruns nu o singură dată în tabăra turcilor, de unde se întorcea cu date importante. Atunci când după distrugerea armatei turcești aliații împărțeau cele capturate, I. Kulcički a luat pentru el căruțele pline cu cafea. Nimeni nu știa ce este aceea și ce se poate face cu ea. Ingeniosul cazac a deschis în Europa prima cafenea și i-a învățat pe europeni să folosească această băutură. După moartea lui I. Kulcički, în capitala Austriei a fost înălțat un monument din bronz în cinstea lui. Astfel a fost stabilită tradiția folosirii în lumea întregă a renumitei cafele vieneze.

Încă în anul 1674 colonelul podolean, Ostap (Evstafii) Gogol, a fost numit hatman. Sub administrarea lui au trecut regimentele Moghiliv, Brașlav, Kalnyk și Umani. În anul 1676 Seimul polonez a adoptat hotărârea de a-i reține pe cazaci în serviciu nu numai în scopuri militare, ci și ca „reprezentanți ai dominației Reci Pospolitei în Ucraina”. Deoarece cea mai mare parte a teritoriilor de pe malul drept se afla sub dominația Imperiului Otoman, autoritățile poloneze le-a oferit cazacilor pământuri în Polesia Kieveană. Reședința a hatmanului a devenit orașul Dymer.

Semnarea Tratatului de pace de la Bahcisarai a schimbat esențial distribuția forțelor în Europa Centrală și de Est. Acest Tratat i-a dezlegat mâinile sultanului pentru ultima, după cum a devenit clar mai târziu, mare ofensivă asupra Europei. Ea a culminat cu asedierea Vienei în anul **1683**. În ajutorul orașului a plecat regele polonez **Jan al III-lea Sobieski**, cu o armată de 25 mii de oameni, în componența căreia erau și cazaci ucraineni. Atacul fulgerător al husarilor polonezi (acesta a fost cel mai mare atac al cavaleriei din istorie) asupra taberei otomane i-a făcut pe turci să fugă de la locul bătăliei. După acea bătălie, Polonia a aderat la Liga Sfântă (Roma, Veneția, Austria), care lupta împotriva Imperiului Otoman.

În timpul când regele polonez Jan al III-lea Sobieski distrugea armatele otomane lângă Viena, 5 mii de cazaci în frunte cu hatmanul Stefan Kunički au întreprins o campanie prin pământurile moldave în stepele de la Bugeac și Belgorod. Aceștia au obținut o victorie strălucită asupra forțelor turce și tătare în Bătălia de lângă orașul Tighina (actualmente Bender) și au ieșit la Marea Neagră. Însă, peste un timp oarecare, cazacii au fost distruși în Moldova. De acea înfrângere a fost învinuit S. Kunički, motiv pentru care el a fost ucis. Nou hatman a devenit **Andrii Mogyla (Migula) (1684—1685)**.

Regele Jan al III-lea Sobieski intenționa să creeze un obstacol puternic în calea invaziilor turco-tătare. De aceea el a decis să legalizeze armatele căzăcești teritoriale de pe teritoriile de pe malul drept al Niprului. Conform Universalului emis de rege în anul 1684 și Constituției Seimului de la 1685, pentru cazaci erau întărite libertățile, drepturile și privilegiile. Lor li se permitea să populeze pământurile din șapte foste regimente: Cighirin, Kaniv, Korsuni, Cerkasî, Umani, Bila Țerkva și Kalnyk. Promisele privilegii îi ademeneau pe aceste teritorii pe locuitorii de pe malul stâng și pe cei din alte zone de pe malul drept, din Galiția, originari din Belarusia și Moldova. Pe pământurile stabilite de puterea poloneză, au fost create patru regimente căzăcești teritoriale. Administrația căzăcească era condusă de un hatman numit de rege. În anii 1689—1693 hatman numit a fost Grigorii Grișko, iar succesor al său — Samiilo Samusi.

Cazacii din noile regimente (în registru au fost trecute 2 mii de persoane) au luat parte activă în războiul împotriva Imperiului Otoman, motiv pentru care au primit sume frumoase de bani de la puterea poloneză. Consolidarea căzăcimii a dus la agravarea

Bătălia de la Viena de la 1683. Pictor Franz Geffels.

Lucrările Congresului de la Karlowitz din anul 1699. Gravură. Pictor necunoscut.

conflictului cu șleahța, care a izbucnit în anul 1688 din cauza posesiunilor funciare. Însă, atâta timp cât se desfășura războiul, puterea Recii Pospolitei nu acorda atenție acestor divergențe.

În anul 1699 Recii Pospolita și Imperiul Otoman au semnat **Tratatul de la Karlowitz**, potrivit căruia Recii Pospolita și-a întors Podolia Apuseană. În același an, Seimul a adoptat o hotărâre referitoare la lichidarea armatei căzăcești de pe malul drept.

3. Hătmănia lui I. Samoilovyci. Perioada hătmăniei lui I. Samoilovyci a durat 15 ani. El a încercat să unifice Ucraina Căzăcească cu ajutorul forței, bazându-se pe trupele moscovite. Însă, în schimbul loialității Țaratului Moscovit, el a plătit prin noi cedări în fața puterii țariste. El a contribuit la trecerea Mitropoliei ortodoxe de la Kiev în subordonarea patriarhiei de la Moscova în anul 1686.

Pentru a slăbi puterea inamicilor săi I. Samoilovyci ruina orașele și satele de pe malul drept, iar populația de acolo era forțată să se strămute pe malul stâng al Niprului (1678—1679). Însă I. Samoilovyci nu a reușit să alipească pământurile de pe malul drept, deoarece în lupta pentru ele se intersectau interesele Recii Pospolitei, Țaratului Moscovit și ale Imperiului Otoman.

În anii '80 ai sec. XVII, hatmanul s-a preocupat în mod activ de afacerile interne. Pe timpul lui I. Samoilovyci, Hatmanatul de pe Malul Stâng a intrat într-o perioadă a dezvoltării relativ stabile. A fost reanimată economia, înnoite rapid comerțul și meșteșugurile, a renăscut viața culturală. Pe mijloacele bănești ale lui I. Samoilovyci au fost construite mai multe catedrale, în special, la Mgara (actualmente regiunea Poltava). El a consolidat autoritatea administrației hatmanului în raioane, a încercat să oprească pornirile Siciului Zaporojean. I. Samoilovyci a pus capăt convocării Consiliilor căzăcești, numindu-se „stăpân suprem” și „conducător al Patriei”.

I. Samoilovyci a inițiat crearea institutului „tovarășilor de tui”. Din el făceau parte copiii membrilor starșinei, care,

- Ce a dus la înlăturarea hatmanului I. Samoilovyci după o perioadă îndelungată de aflare la putere?

Hatmanul Ivan Samoilovyci. Pictor necunoscut. Sfârșitul sec. XIX.

Istoricul din sec. XX, D. Doroșenko, despre I. Samoilovyci

Hatmanul era, fără îndoială, un patriot ucrainean și spera într-o independență cât mai mare pentru Ucraina, era un bun administrator și politician, însă și un om mult prea ambițios, care nu știa și nu dorea să jertfească interesele carierei sale întru binele tuturor.

? **Discuție colectivă.** Pe care trăsături puternice și mai slabe ale lui I. Samoilovyci pune accentul istoricul?

I. Samoilovyci a purtat slava unui delapidator fără pereche. În perioada guvernării sale, el a introdus un număr mare de impozite excesive și neînțelese, avea multe moșii pe care le împărțea cu sinceritate rudelor și prietenilor săi. Până la sfârșitul vieții a adunat o avere atât de mare, încât cei mai înalți funcționari moscoviți nu-și ascundeau dorința de a pune mâna pe ea.

- Care a fost scopul încheierii Tratatului de pace eternă? Argumentați-vă răspunsul.

aflându-se în anturajul hatmanului din tinerețe, erau pregătiți pentru a ocupa în viitor posturi de conducere. De asemenea, hatmanul a contribuit la afirmarea proprietății funciare pentru starșină. Însăși el era un mare proprietar de pământ, având la dispoziție orașul Gadeaci și 14 sate.

Aspirațiile lui I. Samoilovyci spre o putere unilaterală, dorința de a introduce forma monarhică de guvernare în Ucraina Căzăcească au trezit îngrijorarea guvernului țarist. Printre membrii starșinei de pe malul stâng erau mulți nemulțumiți de setea pentru a avere a hatmanului.

4. „Tratatul de pace eternă” dintre Țaratul Moscovit și Reci Pospolita. Prima campanie crimeeană. Pentru a antrena Țaratul Moscovit în lupta împotriva Imperiului Otoman și a-și consolida prezența pe malul drept, regele Jan al III-lea Sobieski a ajuns la o înțelegere cu Moscova. Pe data de 6 mai 1686, între Reci Pospolita și Țaratul Moscovit a fost semnat „Tratatul de pace eternă” sau „Pacea eternă”, conform căruia:

- teritoriile de pe malul stâng al Niprului, Zaporijjea și Kievul cu împrejurimile lor treceau sub puterea Moscovei, iar cea mai mare parte a teritoriilor de pe malul drept (partea de nord a ținutului Kiev și Volânia) — sub puterea Poloniei;
- Moscovia recunoștea suveranitatea Poloniei asupra Podoliei dacă ea o va lua pe cale armată de la Imperiul Otoman;
- teritoriile din dreapta Niprului, pustiite de trupele poloneze și turco-tătare, urmau să rămână nepopulate;
- puterea poloneză se obliga să-i asigure populației ortodoxe din teritoriile sale libertatea confesională;
- Moscovia și Reci Pospolita creau o alianță militară unică, orientată împotriva Imperiului Otoman și Hanatului Crimeii.

„Tratatul de pace eternă” de la 1686 a anulat, în mod practic, Tratatul de la Bahcisarai dintre Țaratul Moscovit și Imperiul Otoman.

Pentru Statul Ucrainean Căzăcesc „pacea eternă” însemna legalizarea la nivel internațional a împărțirii lui în două părți. Tocmai de aceea hatmanul I. Samoilovyci se pronunța împotriva unei asemenea „păci eterne”, însă toate adresările lui către țarul moscovit au fost zadarnice.

După semnarea „Tratatului de pace eternă” s-au creat condiții favorabile în vederea activizării luptei Țaratului Moscovit pentru teritoriile din zona de nord a Mării Negre. Cu acest scop, în **anul 1687**, a fost întreprinsă Campania crimeeană comună a armatei moscovite de 100 mii de oameni și a celei căzăcești de 50 mii de persoane în frunte cu cneazul Vasili Golițyn și hatmanul I. Samoilovyci. În ajunul campaniei, cneazul V. Golițyn a declarat: „Merg în Crimeea pentru a o distruge până la temelii, pentru a distruge însăși amintirea despre antihriști. Trebuie să le închidem turcilor calea spre Crimeea.

Acolo ei vor vedea de ce sunt capabili creștinii”. Însă, campania s-a încheiat cu un eșec total. Vina pentru aceasta a fost pusă, fără nici un temei, pe I. Samoilovyci, ceea ce a servit drept pretext pentru înlăturarea lui de la hătmănie.

Sunteți de acord că... De ce?

- Tratatul de pace de la Bahcisarai din anul 1681 a conciliat interesele Țaratului Moscovit și ale Imperiului Otoman. Însă pământurile ucrainene dintre Bugul de sud și Nipru au fost total pustiite.
- Războiul dintre Imperiul Otoman și Polonia, care a durat în ultimul sfert al sec. XVII, a adus la ordinea zilei problema renașterii căzăcimii, ce urma să împiedice atacurile jefuitoare ale tătarilor și turcilor și să contribuie la refacerea economiei în teritoriile de pe malul drept.
- Căzăcimea renăscută a jucat un rol important în lupta împotriva dominației turcești pe malul drept; în același timp, ea a luat parte activă la coaliția anti-turcă, care a oprit ultima mare ofensivă a otomanilor asupra Europei.
- În anul 1686 a fost semnat „Tratatul de pace eternă” între Reci Pospolita și Țaratul Moscovit, al cărui rezultat a devenit împărțirea definitivă a pământurilor ucrainene între cele două state după o luptă îndelungată.

Întrebări și însărcinări

1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Propoziție după propoziție”. **Regulile jocului.** Elevii și elevele se unesc în trei echipe. Fiecare echipă urmează să redea conținutul textului din unul din punctele paragrafului, răspunzând cu o singură propoziție. Pentru o tăcere mai lungă de 30 de secunde sau afirmații greșite se aplică amendă.
2. De ce larii Hmelnițki, bazându-se pe sprijinul Imperiului Otoman, nu s-a putut stabili pe malul drept? 3. Cum s-au răsfrânt asupra pământurilor ucrainene condițiile Tratatului de pace de la Bahcisarai dintre Țaratul Moscovit și Imperiul Otoman? 4. Prin ce a fost condiționată renașterea căzăcimii pe malul drept în ultimul sfert al sec. XVII? 5. Ce scopuri politice de bază își propusese I. Samoilovyci? De ce el a fost privat de buzduganul de hatman? 6. **Activitate în perechi.** Discutați și clarificați ce factori au influențat semnarea „Tratatului de pace eternă” dintre Țaratul Moscovit și Reci Pospolita. Cum s-a răsfrânt acest eveniment asupra destinului istoric al pământurilor ucrainene?
7. Determinați după hărțile-atlas hotarele împărțirii pământurilor ucrainene după Tratatul de la Andrusovo din 1667, Tratatul de pace de la Bahcisarai din 1681 și „Tratatul de pace eternă” din 1686.
8. **Activitate în grupuri mici.** Discutați și clarificați deosebirile principale dintre condițiile Tratatului de la Andrusovo și cele ale „Tratatului de pace eternă” pentru pământurile ucrainene.
9. **Discuție colectivă.** De ce în anii '80 ai sec. XVII a devenit posibil ca statele vecine să împartă pământurile ucrainene fără consimțământul populației din aceste locuri?

Lucrăm cu cronologia

Anul 1681 — Tratatul de pace de la bahcisarai dintre Țaratul Moscovit și Imperiul Otoman.

Anul 1683 — Bătălia de la Viena.

Anul 1686 — Tratatul de pace eternă dintre Reci Pospolita și Țaratul Moscovit.

Anul 1687 — prima campanie crimeeană a trupelor căzăcești și moscovite.

Anul 1699 — Tratatul de la Karlowitz dintre Imperiul Otoman și statele din Liga Sfântă.

Exemplarul moscovit al Tratatului de pace eternă de la 1686 dintre Țaratul Moscovit și Reci Pospolita.

§23. § 23. Ucraina Sloboziilor și Siciul Zaporojean în a doua jumătate a sec. XVII. Atamanul de campanie I. Sirko

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: care era orânduirea administrativ-teritorială a Ucrainei Sloboziilor și a Siciului Zaporojean în a doua jumătate a sec. XVII; care sunt particularitățile dezvoltării Siciului în componența Hatmanatului; care a fost rolul Siciului Zaporojean în evenimentele din cea de-a doua jumătate a sec. XVII; care a fost activitatea atamanului de campanie I. Sirko; ce înseamnă „Ucraina Slobodă (ținutul Sloboziilor)”, „zaimanșcina”.

AMINTIȚI-VĂ: 1. Care pământuri ucrainene s-au aflat sub puterea hatmanului? 2. Cum era orânduirea administrativ-teritorială a Statului Ucrainean Căzăcesc pe timpul hatmanului B. Hmelnițki? 3. Care era orânduirea Siciului Zaporojean?

- De ce în Ucraina Sloboziilor s-a format orânduirea căzăcescă?

Ucraina Slobodă (Ținutul Sloboziilor) — regiune istorică în care au intrat teritoriile actuale ale regiunii Harkiv, partea de est a regiunii Sumî, partea de nord a regiunilor Donețk și Lugansk ale Ucrainei; partea de sud-est a regiunii Voronej, partea de sud-vest a regiunii Belgorod și partea de sud a regiunii Kursk din Rusia.

Reacția lui B. Hmelnițki la strămutarea populației în ținutul Sloboziilor era extrem de negativă. În anul 1657 el a planificat o campanie de reprimare în regimentul Sumî, care tocmai se forma, pentru a întoarce în armata sa circa 10 mii de cazaci. Hmelnițki îi considera dezertori (adică fugari) pe cei strămutați. Exista chiar și o lege conform căreia averea fugarilor („vâkotți”) putea fi confiscată.

1. Apariția și dezvoltarea Ucrainei Sloboziilor. Din cea de-a doua jumătate a sec. XVI, pe pământurile pe care se mărgineau hotarele Reci Pospolitei, ale Țaratului Moscovit și ale Hanatului Crimeii, se desfășura în mod activ procesul de colonizare. În sec. XVII el a luat proporții de amploare. Rolul principal în acest proces l-au jucat țărani și cazaci din Hatmanatele de pe malul stâng și de pe malul drept. Mișcarea strămutaților a dus la apariția regiunii istorico-geografice **Ucraina Sloboziilor (sau Ținutul Sloboziilor)**. Persoanele care plecau pentru a locui în acele locuri, rupeau toate legăturile cu locul precedent și plecau pentru a se stabili pe teritorii nepopulate. Formal acele pământuri aparțineau țarului moscovit, dar în realitate erau ale nimănu.

În anul 1638, în acele locuri au sosit participanții la revolta căzăcescă în frunte cu I. Ostreanin (ei s-au stabilit la Ciuguiev).

În anii '50 ai sec. XVII un mare grup de țărani și cazaci din regimentele Cernighiv și Nijyn, în frunte cu Ivan Dzikovski au întemeiat orașul Ostrogojsk, iar cei strămutați din orașelul Stațișce al regimentului Bila Țerkva în frunte cu Gherasim Kondratiev au înființat orașul Sumî. Pe locul unei așezări situate la confluența râurilor Lopani și Harkiv a apărut orașul Harkiv. O istorie asemănătoare a înființării au avut orașele Saltiv, Merefa, Ohtyrka, Balaklia, Iziium și multe alte orașe. Împreună cu orașele apăreau și noi sate.

Așezările apărute în noile locuri erau scutite de plățirea taxelor și impozitelor, de aceea se numeau **slobode** (de aici și denumirea Ucraina Slobodă/Liberă). Drepturilor persoanelor ucrainene strămutate erau consfințite prin așa numitele acte de favoare ale țarului moscovit. O mărturie a recunoașterii puterii țarului era jurământul, pe care îl depuneau strămutații. În același timp, în ținutul Sloboziilor se stabileau cu traiul oameni de la Moscova, care erau administrați de voievozii țarului.

În Ucraina Sloboziilor s-a afirmat orânduirea căzăcescă. În anii '50 ai sec. XVII, guvernul țarist a format din strămutații ucraineni așa-numitele regimente căzăcești slobode: Ostrogojsk (Rybin), Ohtyrka, Sumî, Harkiv. În anul 1685 a fost creat regi-

mentul Iziium. Regimentele erau atât subdiviziuni militare căzăcești, cât și unități administrativ-teritoriale. Starșina era aleasă în cadrul Consiliilor căzăcești generale.

Administrația regimentului era compusă din polcovnic (colonel) și starșina regimentului: judecător, yasaul, stegar, doi pisari. Regimentele erau împărțite în sotnii. Administrația sotniilor era compusă din sotnik, ataman, yasaul, stegar și pisar. De treburile administrative, financiare, judiciare și militare în regimente se ocupau coloneii, iar în sotnii — sotnicii.

Colonelul era ales pe viață. El era aprobat de voievodul de Belgorod și de țar. În afară de aceasta, în ținutul Sloboziilor putea fi observată transmiterea prin moștenire a funcției de colonel. Acest lucru putea fi explicat prin particularitățile populației acestui ținut: coloneii erau adeseori conducători ai grupelor de strămutați. Coloneii se subordonau nemijlocit voievodului din Belgorod. În ținutul Sloboziilor nu a existat postul de hatman.

Puterea țaristă îi folosea pe strămutații ucraineni pentru valorificarea pământurilor pustii și apărarea hotarelor de sud ale Țaratului Moscovit de invaziile tătarilor crimeeni și ale tătarilor nogai. Moscova îi aproviziona pe cazaci cu armament, produse alimentare, păstrându-le privilegiile și dreptul la autoadministrare.

Sistemul proprietății funciare în Ucraina Sloboziilor avea particularitățile sale. În a doua jumătate a sec. XVII acolo mai erau încă multe pământuri nepopulate și funcționa așa-numitul drept de **zaimanșcina**. Fiecare persoană strămutată avea dreptul să ocupe atâta pământ cât era în stare să lucreze. Cu timpul, pentru a reglementa acest proces, în jurul orașului sau satului era stabilită o anumită suprafață de pământ, care era împărțită între

Cazacul mitic, Harko, care, potrivit legendei, este considerat întemeietorul orașului Harkiv. Carte poștală.

Fragment din adresarea locuitorilor regimentului Sumî către țar (anul 1705)

Bunicii, părinții, frații, rudele noastre, dar și noi înșine, am sosit în Ucraina Slobodă din diferite orașe ale Hatmanatului și de la gurile Niprului la chemarea voievozilor de Belgorod și Kursk, care ne-au asigurat, prin cuvântul țarului să nu ne ia libertățile noastre. Ei ne-au permis să ne așezăm aici cu traiul pentru a apăra cu noi orașele moscovite și ucrainene, pe linia Belgorod în stepele sălbătice, de invazia tătarilor. Pentru creșterea populației în aceste orașe ni s-a spus să-i chemăm încoace pe frații noștri ucraineni. Noi am construit orașele Sumî, Sudja, Miropillea, Krasnopillea, Bilopillea și alte orașe, iar pe lângă ele poviata și orașe. Am servit cu credință și adevăr. Și atunci când tătarii veneau să pângărească orașele ucrainene și moscovite noi nu am susținut nicio trădare. De aceea ni s-au oferit diferite libertăți și ni s-a permis să ocupăm pământ, să ne ocupăm cu diferite meșteșuguri fără să plătim impozite după vechile obiceiuri ucrainene.

? Discuție colectivă. 1. Cum s-a format populația din ținutul Sloboziilor? 2. Ce rol au jucat persoanele strămutate ucrainene în valorificarea teritoriilor de la hotarele moscovito-tătare? 3. Care era atitudinea puterii țariste față de strămutați?

Strămutarea în masă către Ucraina Sloboziilor a început în a doua jumătate a sec. XVII și a fost legată de perioada Ruinei. Către sfârșitul sec. XVII, în ținutul Sloboziilor se numărau deja 232 de localități (în anul 1657 erau numai 64), unde trăiau, potrivit diferitor izvoare, de la 120 până la 250 mii de oameni. Majoritatea populației o constituiau ucrainenii (80 %).

Zaimanșcina — element al cutumei în drept ce oferă dreptul de proprietate asupra pământului în baza primului „împrumut” (primei ocupări).

Palatul familiei Šidlovski din satul Staryi Mercik (regiunea Harkiv). Aspect modern.

Peisajul Siciului de la Ciortomyk. Pictor V. Vasilkivski.

În anul 1652 zaporijenii și-au transferat capitala din Mykityn Rig pe insula Ciortomyk, situată în apropiere de strâmtoarea cu același nume de la gurile Niprului (lângă satul contemporan Kapulivka din regiunea Dnipropetrovsk). Această zonă era mai apărată de invaziile tătarilor datorită obstacolelor create de natură. Se știe că din anul 1672 zaporijenii au construit aici fortificații puternice.

- Care erau principalele surse de venituri ale cazacilor zaporijeni în a doua jumătate a sec. XVII?

noii sosiți. Luncile, pădurile, râurile și lacurile erau folosite de oameni în comun.

În cea de-a doua jumătate a sec. XVII cei mai bogați membri ai starșinei se transformau treptat în mari proprietari de pământ. Între ei se numărau familiile coloneilor F. Šidlovski, G. Dineț, G. Kondratiev și alții. Starșina căzăcească pune mâna pe loturile publice, îi forța pe proprietarii mărunți să-și vândă pământul la un preț mizer. În proprietatea starșinei se aflau sate și cătune întregi.

2. Rolul Siciului Zaporojean în evoluarea evenimentelor politico-militare din a doua jumătate a sec. XVII. După crearea Statului Ucrainean Căzăcesc, Siciul Zaporojean se afla sub puterea hatmanului, deși își păstra o anumită independență în ceea ce privește viața internă. Însă starșina căzăcească tindea să joace un rol aparte în viața politică a Ucrainei Căzăcești. Acest lucru slăbea puterea hatmanului, ducea la destabilizarea situației în stat. Înțelegând acest lucru, B. Hmelnițki și succesorii săi au înăbușit uneori prin forță revoltele zaporojenilor împotriva hatmanului.

După moartea lui B. Hmelnițki, Zaporijea s-a separat într-o entitate statală aparte, care se subordona hatmanului numai formal. Ea promova o politică internă și externă independentă, care de multe ori era opusă politicii hatmanilor.

Confruntarea dintre hatmani și starșina zaporojeană era convenabilă guvernului țarist. Aceasta i-a dat temei să intervină în treburile interne ale Ucrainei Căzăcești.

După semnarea Tratatului de la Andrusovo din anul 1667 Siciul Zaporojean se afla sub controlul Reci Pospolitei și al Țaratului Moscovit. În realitate, însă, ea promova o politică externă independentă, conducându-se numai după propriile interese. Conform „Tratatului de pace eternă” din 1686, Siciul era deja subordonat numai țarului moscovit. Tocmai din acel moment erau interzise orice relații ale zaporojenilor cu Polonia și Hanatul Crimeii. Pentru ținerea cazacilor sub control pe pământurile zaporojenilor erau construite cetăți în care erau dislocate detașamente moscovite.

3. Orânduirea și dezvoltarea economică a Siciului. În anii Războiului de eliberare națională în Siciul Zaporojean s-au produs anumite schimbări. Astfel, în condițiile păstrării tradițiilor și obiceiurilor de către zaporojeni creștea rolul atamanilor de kurenii și ale atamanului de campanie. A fost instituit chiar postul de hatman de campanie.

Însă viața economică a Siciului Zaporojean s-a schimbat puțin în comparație cu perioada anterioară. În afară de vânat, apicultură, pescuit, baza economiei Siciului o constituia creșterea animalelor. Ea era practică în gospodăriile din cătune, unde iernau animalele. Erau crescute vite cornute mari, cai și oi.

Agricultura nu era dezvoltată din cauza pericolului armat permanent și a lipsei unui număr suficient de brațe de muncă. Za-

porojenii, care priveau „de sus” la țărani considerau că agricultura nu este o ocupație destoinică pentru ei.

În Sici lucrau mulți meșteșugari, care fabricau armament, praf de pușcă, piese pentru tunuri, echipamente, unelte de muncă, ambarcațiuni (bărci) pentru râuri și pentru mare.

Un rol aparte în viața Siciului Zaporojean îl avea comerțul. Cazacii întrețineau legături comerciale cu Hatmanatul, Hanatul Crimeii, Polonia, Țaratul Moscovit. Zaporojenii duceau în acele state pește, tauri, cai, oi, miere, ceară, sare, iar de acolo cumpărau cereale, armament, postavuri. De asemenea, zaporojenii adunau de la negustorii ce traversau teritoriile lor impozite, colectau anumite taxe pentru că le ofereau pază.

Activitatea economică a cazacilor nu le asigura din plin necesitățile. Sursă suplimentară de venit pentru ei era plata în bani, provizii, ce venea din partea hatmanului și țarului, dar și prada de război.

4. Atamanul de campanie I. Sirko. Cel mai cunoscut ataman al Siciului Zaporojean (începutul sec. XVII — anul 1680) a fost I. Sirko. El a dus peste 60 de bătălii victorioase împotriva Imperiului Otoman, Hanatului Crimeii și hoardelor nogailor. Aceștia erau considerați de I. Sirko drept inamicii săi principali, iar această dușmănie îi dicta faptele, care uneori se deosebeau de politica hatmanilor. În opinia istoricilor, sub conducerea lui I. Sirko zaporojenii au eliberat peste 100 mii de ostatici. El și-a început activitatea militară în preajma Războiului de eliberare națională. În anii 1658—1660 cazacii podoleni l-au ales pe I. Sirko colonel de Vinnyțea (Kalnyk). El s-a numărat printre cei ce s-au pronunțat împotriva hatmanului I. Vygovski. I. Sirko a organizat și condus campania militară asupra cetății Akerman, ceea ce a cauzat dezmembrarea alianței ucraineano-tătare și nu i-a permis lui I. Vygovski să beneficieze de rezultatele Bătăliei de la Konotop. I. Sirko și cazacii săi l-au forțat pe I. Vygovski să renunțe la buzduganul de hatman și au făcut tot posibilul pentru ca el să nimerească în mâinile lui Iurii Hmelnițki. Pentru aceasta el a primit o recompensă din partea țarului moscovit — „două sute de monede de aur și samuri pentru suma de 300 de ruble”.

În anul 1660 I. Sirko s-a pronunțat împotriva Tratatului de la Slobodișce, a renunțat la funcția de colonel și a plecat în Siciul Zaporojean. În anii 1660—1661 el a luat parte la campaniile cazacilor zaporojeni împotriva Hanatului Crimeii.

După alegerea lui I. Briuhovețki în calitate de hatman, în anul 1663, I. Sirko a devenit pentru prima dată ataman de campanie al Siciului Zaporojean. În același an el a întreprins două campanii reușite în Hanatul Crimeii, cauzându-i o înfrângere totală.

În anul următor, împreună cu soldații moscoviți, I. Sirko a întreprins o campanie pe malul drept și a distrus detașamentele colonelului polonez, S. Cearnețki, și ale hatmanului de pe malul drept, P. Teterea.

Oaspete din Zaporijjea.
Pictor F. Krasitki. Anul 1916.

Convoi de care al zaporojenilor.
Pictor J. Brandt.

Ivan Sirko. Reconstrucție sculpturală, realizată în laboratorul academicianului M. Gherasimov.

? Cu ajutorul izvoarelor suplimentare, alcătuiți portretul istoric al lui I. Sirko. Folosiți planul-schemă corespunzător din anexa electronică.

Fragment din scrisoarea adresată de I. Sirko țarului Aleksei Mihailovici (13 martie anul 1664)

Eu, Ivan Sirko, fără să abandonez slujba în care mă aflu față de măreția voastră luminată, în luna ianuarie, ziua a opta, din glorioasa Zaporojjie am plecat peste două râuri — Bug și Nistru, unde prin mila lui Dumnezeu, năvălind asupra satelor turcești de lângă Tighina (Bender), i-am bătut pe mulți busurmani și am luat și o pradă bogată. Alături de Oastea Zaporojeană m-am întors de lângă Tighina, oraș turcesc, către orașele de lângă Cerkasî. Prin mine, Ivan Sirko, către măreția voastră, se îndreaptă atenția Rusiei Mici, a orașelor situate lângă Bug și după Bug, și anume: regimentul Brațlav, Kalnyk, Moghiliv, Rașkiv, Umani.

? **1.** În serviciul cui se afla I. Sirko? **2.** Despre care succese îi raporta el țarului?

Campania atamanului I. Sirko în Crimeea, eliberarea camarazilor.
Pictor M. Dobreanski. Anul 2009.

După încheierea Tratatului de la Andrusovo din anul 1667 între Țaratul Moscovit și Reci Pospolita, un timp oarecare I. Sirko l-a susținut pe P. Doroșenko în lupta pentru reunirea Ucrainei Căzăcești, însă după decizia hatmanului de pe malul drept de a primi protectoratul Imperiului Otoman s-a pronunțat împotriva lui. În toamna anului 1667, I. Sirko a devenit colonel al regimentului Harkiv din ținutul Sloboziilor și a întreprins o campanie în Hanatul Crimeii. El a distrus hoarda tătarească lângă Kaffa (în prezent Feodosia) și a eliberat circa 2 mii de ostatici. Această campanie victorioasă a reprezentat o înfrângere pentru P. Doroșenko în lupta lui, deoarece i-a pierdut pe tătarii crimeeni ca aliați.

În anul 1670 cazacii zaporojeni l-au ales din nou pe I. Sirko ataman al lor. În același an, el a întreprins o campanie la Oceakiv, a cucerit și a distrus această fortăreață turcească de la Marea Neagră. În octombrie 1671, I. Sirko, împreună cu M. Hanenko, au jurat credință Reci Pospolitei și s-au obligat să lupte împotriva Hanatului Crimeii.

În anul 1672, după înlăturarea de la putere a lui D. Mnogogrișnyi, I. Sirko a hotărât să lupte pentru buzduganul de hatman, însă a fost înfrânt. Colonelul de Poltava, Fedir Jucenko, l-a luat prizonier pe I. Sirko și l-a predat țarului moscovit. I. Sirko a fost condamnat și trimis în Siberia.

În curând el a fost eliberat la rugămintea regelui polonez. Înspre Reci Pospolita se îndrepta o armată turcească numeroasă. În acel moment nu era niciun comandant de oști care să țină piept năvalei otomane. În iunie 1673 I. Sirko era din nou la Sici. Adunându-i pe cazaci, el a luat cu asalt orașul Aslam-Kermen, apoi Oceakivul, a luat în prizonierat un detașament din hoarda tătarească.

Furios, sultanul Mehmed al IV-lea le-a trimis cazacilor o scrisoare în care le-a cerut să înceteze atacurile și să primească protectoratul lui. Zaporojenii i-au răspuns printr-o altă scrisoare.

În vara anului 1675 I. Sirko a întreprins o campanie în Hanatul Crimeii. El a ruinat multe orașe și sate, precum și capitala Hanatului — Bahcisarai. Armata hanului a fost distrusă, iar el însăși a fost nevoit să se salveze prin fugă. Însă Statul Ucrainean Căzăcesc nu a avut niciun folos de pe urma acestei campanii.

În anul 1676, după renunțarea lui P. Doroșenko la putere, I. Sirko a primit de la el atributele hatmanului. În timpul campaniilor de la Cighirin din anii 1677 și 1678, atamanul a luptat împotriva armatei turco-tătare și a detașamentelor lui Iurii Hmelnițki. I. Sirko a întreprins ultima sa campanie la începutul anului 1679 când a distrus până la temelie fortărețele turcești care împiedicau ieșirea pescărușilor cazacilor din Nipru în Marea Neagră. Atunci sultanul a trimis o armată numeroasă pentru a-i înăbuși pe cazaci. Însă, după ce oștenii turci au aflat că trupele căzăcești s-au pregătit de apărare și îi așteaptă, au luat cale întoarsă.

În vara anului 1680 atamanul de campanie, I. Sirko, care era deja la o vârstă înaintată, s-a îmbolnăvit și în scurt timp a murit.

Sunteți de acord că... De ce?

- Colonizarea Ucrainei Sloboziilor a fost condiționată de evenimentele militare din cea de-a doua jumătate a sec. XVII. Până la sfârșitul sec. XVII aici existau zeci de orașe, orașele și sate. Alături de agricultură se dezvoltau cu succes meșteșugurile și comerțul.
- Siciul Zaporojean se subordona formal puterii hatmanului, deși păstra o anumită independență în viața internă.
- Starșina zaporojeană tindea să joace un rol independent în viața politică a Ucrainei Căzăcești. Acest lucru slăbea puterea hatmanului și ducea la destabilizarea situației în stat.
- Cel mai renumit ataman al Siciului Zaporojean în a doua jumătate a sec. XVII a fost I. Sirko. El s-a evidențiat prin campanii și bătălii victorioase împotriva Hanatului Crimeii și Imperiului Otoman.

Întrebări și Însărcinări

- ◆ **1. Verificați-vă cunoștințele** cu ajutorul jocului didactic „Bulgărele de zăpadă”. **Regulile jocului.** La acest joc participă câteva persoane. Primul elev/elevă numește o operă, un nume, un monument, o noțiune conform temei studiate. Acest cuvânt este repetat de un alt elev/elevă, iar apoi acesta rostește cuvântul său. Fiecare elev/elevă numește în continuare cuvintele deja auzite și adaugă câte unul nou. În cele din urmă, se formează un lung lăntișor tematic. Dacă vreun participant al jocului face o pauză mai lungă, acesta iese din competiție. Învingător devine elevul care va asigura cel mai lung lăntișor.
- ▲ **2. Când a început colonizarea Ucrainei Sloboziilor de către cazacii și țărani ucraineni?** **3. Ce factori influențau dezvoltarea economică a ținutului Sloboziilor?** **4. Pe ce baze se forma marea proprietate funciară a starșinei căzăcești?** **5. Care ataman a jucat un rol de frunte în istoria Siciului Zaporojean în a doua jumătate a sec. XVII?** **6. Cu ce scop zaporojenii întreprindeau campanii împotriva Hanatului Crimeii și a Imperiului Otoman?** **7. Ce schimbări s-au produs în componența căzăcimii zaporojene în a doua jumătate a sec. XVII? Cum au influențat ele asupra dezvoltării Siciului?**
- ★ **8. Activitate în perechi.** Discutați și stabiliți etapele principale de colonizare a Ucrainei Sloboziilor. Notați-le sub formă de tabel cronologic în caiete. **9. Cum s-a schimbat subordonarea administrativă a Siciului Zaporojean în cea de-a doua jumătate a sec. XVII?** **10. Selectați exemple de amestec a Țaratului Moscovit în relațiile dintre hatmani și Siciul Zaporojean.** **11. Completați în caiete tabelul: „Economia Siciului Zaporojean”.**

Ramura economiei	Gradul de dezvoltare	Rolul ei în economia Siciului

- ★ **12. Discuție colectivă.** Putem afirma, oare, că în anii '60-'70 ai sec. XVII Siciul Zaporojean era un stat aparte? **13. De ce Recii Pospolita nu a reușit să instaureze un control eficient asupra Siciului, spre deosebire de Țaratul Moscovit?**

Lucrăm cu cronologia

Anul 1663 — prima alegere a lui I. Sirko în calitate de ataman de campanie.

Anul 1675 — cucerirea Hanatului Crimeii de către zaporojeni în frunte cu I. Sirko.

Construcția cetății Sumi. Dioramă. Pictor I. Aleksandrocin.

Monumentul lui I. Sirko în orașul Pokrov (regiunea Dnipropetrovsk). Sculptor V. Korcimar. Anul 2010.

§ 24. Hatmanatul de pe Malul Stâng la sfârșitul sec. XVII. Începutul hătmăniei lui I. Mazepa

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: care au fost condițiile „Articolelor de la Kolomak” și împrejurările în care au fost semnate acestea; care au fost trăsăturile definitorii ale personalității hatmanului I. Mazepa și începutul hătmăniei lui; care a fost situația Hatmanatului la sfârșitul sec. XVII — începutul sec. XVIII și rolul ei în războiul cu Imperiul Otoman (1687—1700); ce înseamnă „proprietate funciară a starșinei”.

AMINTIȚI-VĂ: 1. Ce fel de politică promova hatmanul I. Samoilovyci? 2. Cum a apărut și s-a dezvoltat Ucraina Sloboziilor? 3. **Activitate în grupuri mici.** Discutați și clarificați care au fost consecințele Ruinei pentru teritoriile de pe malul drept. 4. Ce înseamnă oligarhie?

Zaporojean. Pictor S. Vasilkivski.

Proprietate funciară a starșinei — formă de proprietate asupra pământului ce s-a constituit în Ucraina Căzăcească. Ea a existat în două forme: privată (transmisă prin moștenire) și de rang (temporară). Drept recompensă pentru serviciul în armata căzăcească, starșina primea pentru „rangul (funcția)” său (sa) pământ, sate și orașele din fondul funciar de stat în posesiune temporară. De asemenea, starșina acumula pământ pe contul zaimanșcinei, al cumpărării pământului de la cazaci și țărani, care apoi devenea proprietatea sa.

1. Orânduirea administrativ-teritorială și socială a Hatmanatului de pe Malul Stâng. Dezvoltarea economiei. După alegerea lui I. Vygovski, în Hatmanat s-a afirmat forma republicană de guvernare, care a devenit în scurt timp republicană-oligarhică.

Până la sfârșitul sec. XVII orânduirea de tipul regiment-sotnie s-a păstrat în forma ei inițială numai în Hatmanatul de pe malul stâng. Ea exista, de asemenea, pe pământurile recent valorificate din Ucraina Sloboziilor. Pe malul stâng funcționau zece regimente, care, la rândul lor, erau împărțite în sotnii. În același timp, viața internă a Hatmanatului era influențată de voievozii țarului, care își asumau mai multe atribuții ale puterii.

După cum știți deja, ca urmare a Războiului de eliberare națională, țărani considerau ca fiind ale lor pământurile și terenurile de care se foloseau, împreună cu pământurile pe care le-au ocupat (zaimanșcina). Deoarece Statul Ucrainean Căzăcesc a proclamat ca fiind proprietate a sa toate pământurile starostilor, ale șleahței izgonite, ale catedralelor catolice, care au trecut în Visteria militară, țărani și statul au devenit coproprietari ai acestor pământuri.

Pământurile căzăcimii nu erau subordonate Visteriei militare. De aceea cazacii nu plăteau impozite, în schimb își satisfăceau serviciul militar pe cont propriu. În cazul sustragerii de la serviciul militar, aceștia erau excluși din clasa cazacilor și privați de dreptul de proprietate asupra pământului.

În anii '60-'80 ai sec. XVII, pe malul stâng al Niprului și în Ucraina Sloboziilor a început să se formeze **proprietatea funciară a starșinei**. Se întăreau pozițiile posesiunilor funciare ale hatmanului și mănăstirilor. În decursul anilor 1657—1672, starșina, șleahța și mănăstirile au primit în posesie 275 de sate și cătune. Pe moșiile starșinei și șleahței țărani pierdeau libertatea, nimereau în dependență judiciară, plăteau diferite impozite și îndeplineau diferite munci, iar pe moșiile mănăstirilor îndeplineau panșcina.

În a doua jumătate a sec. XVII pe malul stâng în general s-a înregistrat un avânt al vieții economice. Rolul principal îi revenea, ca și mai înainte, agriculturii. În gospodăriile membrilor starșinei, ale mănăstirilor și ale cazacilor înstăriți se cultivau cereale pentru vânzare. Erau lărgite suprafețele pentru semănarea culturilor tehnice, în special, a cănepei. Grădinăritul și horticultura căpătau

treptat un caracter comercial. Un loc aparte în gospodării revenea creșterii animalelor. Țăranii creșteau vite cornute mari, cai, oi, porci. În gospodăriile membrilor starșinei și ale cazacilor înstăriți predomina munca năimită. Deveneau tot mai frecvente cazurile de folosire a muncii țăranilor supuși. Către finele sec. XVII pașnica a căpătat treptat un caracter permanent.

În acea perioadă se dezvoltau rapid orașele și orașelele, acestea transformându-se în centre ale comerțului și meșteșugurilor. Se înregistra o dezvoltare a comerțului, se formau centre ale comerțului la iarmaroc. Principalele legături comerciale ale Hatmanatului de pe malul stâng erau cu Țaratul Moscovit.

Cetatea Zmiiv. Pictor I. Grabilin.

2. Alegerea în calitate de hatman a lui I. Mazepa. „Articolele de la Kolomak”. În vara anului 1677, pe râulețul Kolomak (un afluent al râului Vorskla), unde după recenta campanie crimeeană nereușită s-a stabilit într-o tabără armata moscoviților și a cazacilor, din ordinul cneazului V. Golițyn au avut loc alegerile noului hatman. Buzduganul hatmanului i-a revenit yasaulului general, Ivan Mazepa (1687—1709).

■ Datorită cărui fapt I. Mazepa a devenit hatman?

Preluând postul, I. Mazepa a semnat și un nou tratat ucraineano-moscovit — „Articolele de la Kolomak”. Acestea repetau în mare parte textul „Articolelor de la Gluhiv” din anul 1669, însă la ele au fost adăugate câteva puncte, care au reprezentat următorul pas pe calea limitării drepturilor Hatmanatului de către Țaratul Moscovit. Documentul prevedea un număr de 30 mii de cazaci înregistrați, drepturi și privilegii pentru hatman și starșină. Însă hatmanului i se interzicea să înlocuiască starșina generală în „guvernele” acesteia fără consimțământul țarului. De asemenea, hatmanul nu putea să întrețină de sine stătător relații diplomatice cu statele străine și era obligat să respecte Tratatul de pace eternă cu Polonia (adică nu avea dreptul să facă încercări

Ivan Mazepa s-a născut în anul 1639, în satul Mazepinți de lângă Bila Țerkva, în familia unui șleahț ucrainean. Anii tinereții sale au coincis cu perioada Războiului de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII și cu cea a Ruinei. a făcut studii europene strălucite la Academia Kievo-Movileană și la colegiul iezuit din Varșovia, a studiat artileria în Franța, Germania, Olanda și Italia. În afară de limba ucraineană, I. Mazepa cunoștea bine rusa, poloneza, italiana, germana, franceza, tătara crimeeană și latina. A slujit la curtea regelui Poloniei, Ioan al II-lea Cazimir, unde a îndeplinit importante însărcinări diplomatice. Cu timpul I. Mazepa a nimerit în anturajul hatmanilor P. Doroșenko și I. Samoilovyci. Aflându-se la Moscova cu diverse treburi, el a stabilit contacte strânse cu persoane influente apropiate țarului. Toate acestea au contribuit la activitatea sa reușită în postura de hatman.

Hatmanul Ivan Mazepa. Pictor S. Vasilkivski. Anii 1900.

Stema lui I. Mazepa.

pentru a-și întoarce sub puterea sa teritoriile de pe malul drept). În afară de aceasta, hatmanul era obligat, din ordinul țarului, să pună la dispoziție trupele căzăcești în campanii împotriva Hanatului Crimeii și Imperiului Otoman.

În orașele Kiev, Cernighiv, Pereiaslav, Nijyn și Oster, ca și mai înainte, se aflau voievozii moscoviți cu detașamentele lor, iar în capitala Hatmanatului, Baturin — un regiment de pușcași moscoviți pentru controlul asupra hatmanului. De asemenea, „Articolele” conțineau un punct special prin care erau explicate relațiile dintre Hatmanat și Țaratul Moscovit: Hatmanatul era proclamat parte componentă a statului unic al țarului moscovit. Adică țarul putea anula oricând toate drepturile cazacilor și ale hatmanului.

Știrea despre semnarea „Articolelor de la Kolomak” a servit drept imbold pentru un nou val de revolte în întregul Hatmanat. Cazacii și țăranii năvăleau asupra moșiilor starșinei, unii erau uciși. Nou alesul hatman, I. Mazepa, a chemat populația să nuucidă fără judecată și a promis să pună capăt abuzurilor din partea starșinelor și să anuleze impozitele impuse pe timpul lui I. Samoilovyci. Revolta a fost înăbușită.

3. Cea de-a doua campanie crimeeană din anul 1689. Campaniile asupra cetății Azov din anii 1695—1696. După ce a obținut o stabilizare relativă în Hatmanat, I. Mazepa urma să ia parte la campaniile militare împotriva Hanatului Crimeii. În primul rând, urmau să fie construite și populate așezări de-a lungul râului Samara. Aceste așezări trebuiau să devină un punct de sprijin în cazul ulterioarelor invazii asupra Hanatului Crimeii și, în același timp, să apere Hatmanatul de atacurile tătarilor crimeeni. Construcția lor a generat un conflict cu Siciul Zaporojean. Pentru a-l aplana, I. Mazepa le-a trimis o mie de zloți.

În primăvara **anului 1689** a avut loc cea de-a doua campanie crimeeană a trupelor moscovite și căzăcești. O armată moscovită de 100 mii de oameni în frunte cu cneazul V. Golițyn, împreună cu regimentele din Ucraina Sloboziilor, a plecat spre Hanatul Crimeii. Lor li s-au alăturat regimentele hatmanului în frunte cu I. Mazepa. Forțându-i pe tătari să se retragă, aceștia s-au apropiat de zidurile cetății Perecop. Însă, din cauza lipsei de apă și alimente, cneazul V. Golițyn nu s-a încumetat să înainteze în adâncul Peninsulei Crimeea și s-a întors. Practic, campania s-a încheiat cu eșec.

În curând, I. Mazepa, împreună cu starșina, au sosit la Moscova pentru a se recomanda țarilor Ivan al V-lea și Petru I. Exact atunci în oraș s-a produs o lovitură de palat, comisă de adepții lui Petru I. Ivan Mazepa și-a dat seama că poate pierde buzduganul și s-a înfățișat în fața lui Petru I, pentru a-și demonstra devotamentul și a câștiga încrederea țarului.

Întorcându-se de la Moscova, I. Mazepa a început o serie de acțiuni pentru a-și consolida puterea.

În acea perioadă, continua războiul dintre Țaratul Moscovit și Imperiul Otoman. În decursul anilor 1690—1694 regimentele hatmanului au participat la campaniile din zona cursului inferior al

- Cum poate fi calificată participarea cazacilor ucraineni la războaiele împotriva Țaratului Moscovit și Imperiului Otoman?

Czacii într-o campanie în Crimeea.
Pictor necunoscut.

Niprului și de la Oceakiv. Experiența anterioară a demonstrat că, pentru a ocupa Peninsula Crimeea, trebuie să controlezi țărmul Mării Negre. De aceea la mijlocul anilor '90 ai sec. XVII țarul Petru I a alcătuit un plan al războiului cu Imperiul Otoman ce prevedea acțiuni simultane pe două fronturi: la gurile Donului, pentru a pune mâna pe cetatea Azov, și la gurile Niprului. Prima campanie a lui Petru I din **anul 1695** asupra cetății Azov a suferit eșec din cauza lipsei unei flote puternice. În acel timp, acțiunile lui I. Mazepa pe Nipru au fost reușite: el a cucerit cetățile Kizi-Kermen și Tavani. Aceasta, însă, nu a influențat desfășurarea evenimentelor, care, în general, era nefavorabilă.

În **anul 1696** Petru I, împreună cu cazacii hatmanului numit, Iakiv Lizogub, a întreprins cea de-a doua campanie asupra cetății Azov și, cu sprijinul flotei proaspăt construite a Țaratului Moscovit și a flotei căzăcești, orașul Azov a fost cucerit. Acțiuni militare au avut loc și lângă Oceakiv, însă acest oraș nu a fost cucerit. Războiul cu Imperiul Otoman era tergiversat. Aceasta a fost o greutate istovitoare asupra populației Hatmanatului, care era nevoită să întrețină armata moscovită și să echipeze regimentele căzăcești.

În anul **1699**, aliații lui Petru I, țările din Liga Sfântă, au încheiat cu Imperiul Otoman Tratatul de pace de la Karlowitz. Pe data de **30 iulie 1700** între Țaratul Moscovit și Imperiul Otoman a fost semnat Tratatul de pace de la Constantinopol. Conform acestui Tratat, Țaratul Moscovit primea în posesie pentru un termen de 30 de ani orașul Azov și o parte a țărmului Mării Azov.

4. „Articolele de la Moscova” din anul 1689. Politica hatmanului I. Mazepa. În **anul 1689**, la două zile după venirea la putere a țarului Petru I, I. Mazepa a semnat noile „**Articole de la Moscova**”, care s-au dovedit a fi ultimele în relațiile dintre țarii mosoviți și hatmanii cazacilor. Modificările s-au referit, în mare parte, la problemele economice și-i ofereau hatmanului mai multă libertate în promovarea politicii interne. În primul rând, „Articolele de la Moscova” restabileau rentele introduse de hatmanul I. Samoilovyci și anulate prin „Articolele de la Kolomak”. Rentele asigurau independența economică a visteriei statului și, respectiv, autonomia Hatmanatului. „Articolele de la Moscova” îi ofereau posibilitatea lui I. Mazepa să facă ordine în domeniul băuturilor spirtoase, care era un factor economic important.

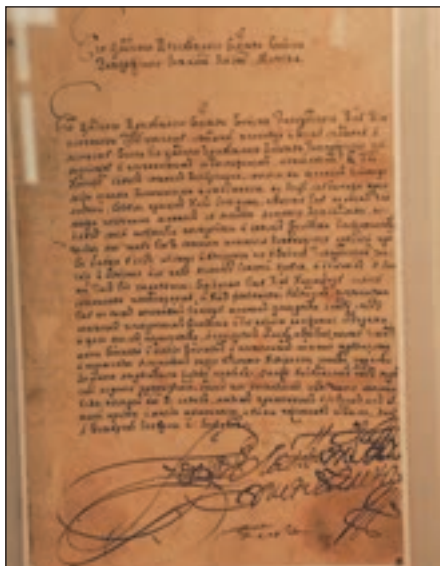
I. Mazepa a obținut încă un punct extrem de important pentru consolidarea puterii de stat în Hatmanat — evidența și recensământul tuturor cazacilor. Prin aceasta, el tindea să facă structura socială a societății mult mai stabilă. Hatmanul a avut grijă și de întărirea puterii sale, făcând-o supremă nu numai asupra starșinei, dar și asupra voievozilor moscoviți. Aceste momente au fost, de asemenea, consfințite în noul Tratat.

În afară de aceasta, I. Mazepa a obținut protecție pentru drepturile cazacilor în fața atacurilor din partea clerului și pentru drepturile întregii populații a Hatmanatului în fața samavolniciei trimișilor moscoviți.

■ Datorită căror împrejurări I. Mazepa s-a menținut la putere un timp îndelungat?

În anii 1692—1693 I. Mazepa s-a ciocnit de rezistența față de politica sa pro-moscovită. În mediul starșinei și în Siciul Zaporojean erau mulți rivali ai Țaratului Moscovit. De aceste dispoziții s-a folosit unul dintre funcționarii cancelariei hatmanului pe nume Petrik, care a plecat la Sici și a găsit acolo doritori să se ridice împotriva hatmanului. Petrik i-a îndemnat la luptă pentru unificarea Hatmanatelor de pe malul drept și de pe malul stâng, precum și a Siciului Zaporojean. De asemenea, el a încheiat un acord cu hanul crimeean, Saadat al III-lea Gherai, care l-a recunoscut ca hatman și a plecat într-o campanie pe malul stâng. Însă acea campanie a fost înfrântă. În anul următor, Petrik s-a asigurat de o susținere și mai puternică din partea tătarilor: noul han, Selim I Gherai, i-a pus la dispoziție lui Petrik o hoardă de 30 mii de persoane. Dar și de data aceasta campania lui nu a avut succes. Istoricii sunt înclinați să creadă că acele înfrângeri se datorau autorității lui I. Mazepa, împotriva căruia nu îndrăzneau să se ridice starșina, care era împotriva Țaratului Moscovit.

Câteva puncte din „Articolele de la Moscova” prevedeau consolidarea puterii militare a Hatmanatului. Era prevăzută sporirea numărului regimentelor de vânătoare (a mercenarilor companioni și serdiuci), care să fie întreținuți pe contul persoanelor laice și bisericești. De asemenea, creștea prezența trupelor moscovite pentru apărarea Statului Ucrainean Căzăcesc de invaziile tătarilor.

Universalul emis de hatmanul I. Mazepa referitor la plata impozitelor pentru funcționarea morilor. Anul 1695. Fotocopie.

Sub supravegherea și conducerea nemijlocită a lui I. Mazepa au fost construite 12 biserici și restaurate altele 20. Aportul lui I. Mazepa la dezvoltarea arhitecturii și construcțiilor a fost într-atât de mare, încât cercetătorii numesc varietatea de atunci a barocului ucrainean drept „baroc mazepian”.

Astfel, I. Mazepa, semnând „Articolele de la Moscova” a declarat deschis începutul realizării unei noi politici interne.

În prima etapă a hătmăniei, I. Mazepa promova o politică a bunelor relații cu țarul: îi raporta despre „plecările zaporojenilor”, înăbușea revoltele sociale ale populației, trimitea regimentele căzacești în campanii militare îndepărtate. Pentru toate acestea, țarul îl răsplătea pe I. Mazepa cu daruri. În anul 1700 I. Mazepa a primit cea mai înaltă distincție — Ordinul Sfântului Andrei Întâiul Chemat, iar în 1707 — titlul de principe al Sfântului Imperiu Roman.

În politica social-economică, hatmanul a pus miza principală pe starșina căzăcescă și pe șleahța ucraineană, intenționând să le transforme într-o stare socială privilegiată. I. Mazepa a contribuit la creșterea posesiunilor funciare ale starșinei și mănăstirilor. În anul 1701 el a redus panșcina pentru țărani. Aceasta nu trebuia să depășească două zile pe săptămână. În afară de aceasta, I. Mazepa a efectuat recensământul clasei căzăcești, complicând astfel trecerea în rândurile acesteia a reprezentanților altor stări sociale.

Însuși hatmanul avea ca supuși 100 mii de țărani pe pământurile ucrainene și 20 mii de țărani în Țaratul Moscovit. El era unul dintre cei mai înstăriți oameni din Europa, dispunea de colecții impunătoare de cărți și arme.

O consecință a acestei politici a fost intensificarea tuturor formelor de exploatare a țăranilor, cazacilor și orășenilor, agravarea contradicțiilor în societatea ucraineană.

Însă necesitățile militare cereau existența unei armate căzăcești puternice și apte de luptă. În anul 1698 cazacii au fost împărțiți în cei apți pentru serviciul militar (aleși) și cei inapți (auxiliari), care urmau să-i ajute în gospodărie pe cei aleși. O împărțire asemănătoare a avut loc peste ceva timp și în Ucraina Sloboziilor.

În timpul celei de-a doua campanii crimeene și a campaniilor asupra cetății Azov, I. Mazepa a construit prin mijloace proprii peste 700 de bărci, care navigau pe Nipru, efectuând transportarea oștenilor, a încărcăturilor și debarcarea trupelor de desant. Cu scopul apărării frontierelor de sud, hatmanul a construit mai multe cetăți, în special Novoborodyțka și Novoserghiivska de pe malul râului Samara.

Una dintre cele mai importante direcții ale politicii generale de stat, promovate de hatmanul I. Mazepa, a fost activitatea culturală de iluminare. Hatmanul a investit sume impunătoare de bani din visteria militară și din averea proprie în dezvoltarea învățământului, științei, arhitecturii, literaturii, editării de carte ucrainene, considerând, pe bună dreptate, că numai în acest mod Hatmanatul se poate egala cu statele europene de frunte.

Multe edificii noi au apărut la Kiev. În anul 1690 a fost construit noul sediu al Colegiului Kievo-Movilean, în 1698 — biserica Arătarea Domnului de la Mănăstirea Frației, iar clopotnița Catedralei Sfânta Sofia, până în anul 1695 a fost înconjurată cu ziduri noi Lavra Pecerska din Kiev.

În anul 1701 I. Mazepa a contribuit, de asemenea, la transformarea Colegiului Kievo-Movilean în academie. În 1700 pe pă-

mânturile ucrainene apare o nouă instituție de învățământ — Colegiul din Cernighiv.

În opinia cercetătorilor, o astfel de activitatea culturală bine orientată și multilaterală a lui I. Mazepa ne permite să vorbim despre ea nu numai ca despre fapte de binefacere, ci ca despre o politică de stat cumpătată și previzibilă.

Sunteți de acord că... De ce?

- În Hatmanatul de pe Malul Stâng și în Ucraina Sloboziilor societatea își păstra caracterul de stări. Se forma în mod activ pătura dominantă a starșinei căzăcești, a șleahței și clerului superior. Creșteau în mod rapid marile posesiuni funciare.
- În a doua jumătate a sec. XVII s-a dezvoltat în ritm rapid agricultura, ceea ce a fost condiționat de creșterea cererii pentru producția agricolă, sporirea numărului populației și valorificarea noilor pământuri.
- I. Mazepa a depus eforturi considerabile pentru dezvoltarea Statului Ucrainean Căzăcesc. El a înfăptuit reforma clasei căzăcești, avea grijă pe toate căile de cultură și învățământ.

Întrebări și însărcinări

- ♦ **1. Verificați-vă cunoștințele** cu ajutorul jocului didactic „Găsiți pe hartă”. **Regulile jocului.** Elevii și elevele se unesc în două echipe. Una dintre echipe pregătește o listă din 12 obiective geografice, ce sunt legate de anumite evenimente istorice (aici: dezvoltarea Ucrainei Sloboziilor, a Siciului Zaporojean, activitatea lui I. Mazepa). Echipa trebuie să numească aceste obiective nu direct, ci trebuie să indice doar unele trăsături caracteristice ale lor. Cealaltă echipă, într-un anumit interval de timp (10 secunde), trebuie să clarifice despre care obiectiv este vorba și să-l indice pe harta de pe perele. Cea de-a treia echipă de experți verifică, de asemenea, corectitudinea însărcinărilor și îndeplinirea lor.
- ▲ **2. Caracterizați** „Articolele de la Kolomak” din anul 1687. Stabiliți deosebiriile dintre ele și articolele din tratatele anterioare. **3. Activitate în grupuri mici.** Discutați și clarificați ce interese apăra I. Mazepa în politica internă. **4.** Datorită căror factori se forma marea proprietate funciară pe pământurile ucrainene? Care au fost formele principale ale acestui proces? **5.** Cum s-a răsfrânt asupra situației Statului Ucrainean Căzăcesc războiul dintre Țaratul Moscovit și Imperiul Otoman din anii 1687—1700?
- ✦ **6. Activitate în perechi.** Discutați și comparați orânduirea socială a hatmanatului de pe malul stâng și cea a Ucrainei Sloboziilor. Prezentați răspunsurile sub formă de tabel. **7.** Arătați pe harta-atlas principalele evenimente din timpul războiului dintre Țaratul Moscovit și Imperiul Otoman. **8.** Alcătuiți în caiete tabelul: „Direcțiile politicii lui I. Mazepa”; indicați realizările și rezultatele.
- ★ **9.** Datorită căror factori I. Mazepa a reușit să se mențină la putere în condițiile loviturilor de palat de la Moscova? Dați un răspuns desfășurat. **10. Discuție colectivă.** Care au fost interesele Hatmanatului în războaiele dintre Țaratul Moscovit și Imperiul Otoman?

Hatmanul I. Mazepa avea cea mai bună bibliotecă de la acea vreme din Ucraina. El dăruia cărți din această bibliotecă mănăstirilor, bisericilor, unor persoane aparte.

Lucrăm cu cronologia

Anul 1689 — cea de-a doua campanie crimeeană a trupelor moscovito-ucrainene.

Anii 1695—1696 — campaniile trupelor moscovito-ucrainene asupra cetății Azov.

Anul 1698 — reformarea clasei căzăcești de către I. Mazepa.

Anul 1700 — Tratatul de pace de la Constantinopol dintre Țaratul Moscovit și Imperiul Otoman.

Anul 1701 — legalizarea pașincinei, care nu trebuia să depășească două zile pe săptămână.

Decorul clopotniței de la Catedrala Sfânta Sofia — exemplu strălucit al barocului ucrainean. Aspect modern.

§ 25. Participarea Hatmanatului la Marele Război al Nordului. Constituția lui P. Orlyk

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: cum s-a desfășurat Marele Război al Nordului și în ce a constat participarea Ucrainei la acest război; cum s-au desfășurat revoltele lui S. Palii; care au fost circumstanțele ce l-au făcut pe hatmanul I. Mazepa să treacă de partea regelui suedez, Carol al XII-lea; care a fost rolul Bătăliei de la Poltava în destinul de mai departe al Ucrainei; care sunt caracteristicile hătmăniei lui P. Orlyk și ale Constituției lui; cum a fost lichidată definitiv căzăcimea pe malul drept; ce înseamnă „migrație politică”.

AMINTIȚI-VĂ: 1. Ce fel de politică a promovat I. Mazepa la începutul hătmăniei sale? 2. Ce influență au avut asupra Ucrainei războaiele moscovite de la finele sec. XVII?

- Prin ce s-a manifestat caracterul dăunător al marelui Război al Nordului pentru dezvoltarea Hatmanatului?

Oștean din regimentul de cavalerie înregistrat de pe timpul hatmanului I. Mazepa. Anii 1690—1710 (reconstrucție). Pictor S. Șamenkov.

1. Hatmanatul în condițiile Marelui Război al Nordului dintre Țaratul Moscovit și Suedia (anii 1700—1721). Țaratul Moscovit a început Marele Război al Nordului cu Suedia cu intenția de a pune stăpânire pe țărmul estic al Mării Baltice. De la bun început regimentele căzăcești au luat parte permanent la acea confruntare, au construit canale, drumuri, fortărețe. Cazacii au suferit pierderi însemnate în acel război în lupte și din cauza bolilor.

Consecințe deosebit de negative asupra situației din Hatmanat au avut primele înfrângeri. El a devenit izvor de resurse materiale și umane pentru reînnoirea potențialului militar al Țaratului Moscovit. Hatmanatul a fost nevoit să întrețină în unele orașe ale sale armata moscovită și garnizoanele militare. În afară de aceasta, de pe pământurile ucrainene erau duse în cantități mari pâine și alte produse. Toate acestea duceau la declinul economiei și al comerțului.

Cazacii erau îngrijorați din cauza îngrădirii drepturilor lor sociale de către guvernul țarist. O reacție dură a trezit Ucazul de la 1705 cu privire la transformarea a două regimente căzăcești, trimise în Prusia, în regimente ale Dragonilor. Neîncrederea în viitorul Hatmanatului au determinat stăruința și hatmanul să cugete asupra destinului de mai departe al statului. I. Mazepa a început să conștientizeze caracterul dăunător al relațiilor dintre Hatmanat și Țaratul Moscovit.

2. Răscoala condusă de S. Palii (anii 1702—1704). În anul 1699 Seimul Reci Pospolitei a adoptat o hotărâre despre lichidarea armatei căzăcești pe malul drept. Hatmanul S. Samusi și coloneii au primit indicația să desființeze regimentele. Însă ei au refuzat să îndeplinească acest ordin și au început lupta împotriva dominației poloneze, numită de contemporani „cea de-a doua eră Hmelnițki” sau „paliivșcina”. În fruntea răscoalei s-a situat colonelul **Semen Palii (Gurko)**.

Programul de luptă era reflectat în cuvintele sale: „M-am stabilit în Ucraina liberă și Reci Pospolita nu are nici o treabă în acest ținut; numai eu de unul singur am dreptul să dirijez în ea ca un cazac adevărat și ca hatman al poporului căzăcesc”.

- Poate fi considerată, oare, revolta lui S. Palii reușită?

UCRAINA ÎN MARELE RĂZBOI AL NORDULUI (ANII 1700—1721)

Monument înălțat în cinstea eliberării orașului Bila Tserkva (regiunea Kiev) în anul 1702 de către cazacii conduși de S. Palii.

Lupta deschisă împotriva Poloniei a început în anul 1701, prin răscoalele țărănești din Podolia și Brațlav. În anul 1702 revoltele au cuprins ținutul Kiev și partea de est a Volâniei. De partea răsculaților au trecut toate regimentele de pe malul drept.

Hatmanul Coroanei, S. Iablonovski, a încercat să-l prindă pe S. Palii la Fastiv, însă în apărarea orașului s-au ridicat toți locuitorii lui. După un asediu nereușit al orașului, trupele poloneze s-au retras în Podolia, iar cazacii lui S. Palii au cucerit aproape tot teritoriul Hatmanatului de pe malul drept și i-au izgonit de acolo pe șleahțici.

În vara **anului 1702** răscoala a izbucnit cu o nouă putere și a căpătat trăsăturile unei lupte de eliberare națională. În noiembrie răsculații au cucerit bastionul de pe malul drept al Reci Pospolitei — orașul Bila Tserkva, iar cu timpul — orașul Nemyriv. Trupele poloneze au înăbușit cu greu răscoala din Brațlav și Podolia.

Semen Palii. Pictor necunoscut. Sec. XIX.

Semen Palii (Gurko) s-a născut la începutul anilor '40 ai sec. XVII în orașelul Borzna din ținutul Cernighiv, într-o familie căzăcească. Și-a făcut studiile la Academia Kievo-Movileană, după aceea a devenit cazac în regimentul Nijyn. Mai târziu S. Gurko s-a aflat la Siciul Zaporojean, unde și-a câștigat rapid autoritatea din partea cazacilor, fiind poreclit Palii. Și-a făcut serviciul la hatmanul P. Doroșenko. În anul 1683 S. Palii a condus detașamentul de cazaci, care, împreună cu soldații polonezi, a apărat Viena de invazia otomană. După revenirea din campanie, S. Palii s-a stabilit pe malul drept. Când puterea poloneză a anunțat formarea regimentelor căzăcești, S. Palii, împreună cu câteva sute de zaporjeni, a creat un regiment cu centrul în orașul Fastiv. Însă pe acele pământuri tindea să se întoarcă șleahta. Situația s-a agravat după semnarea Tratatului de pace eternă dintre Polonia și Țaratul Moscovit, conform căruia teritoriile de pe malul drept au rămas în componența Reci Pospolitei. La toate adresările lui S. Palii către țar de a lua aceste teritorii sub suzeranitatea sa, acesta a răspuns cu refuz. În anul 1689 S. Palii cu un detașament de cazaci a atacat orașul Nemyriv, unde se afla hatmanul loial Poloniei, G. Griško. Cazacii nu au reușit să cucerească orașul. S. Palii a fost arestat și aruncat în închisoare. Peste un an cazacii l-au eliberat și el a revenit la Fastiv, unde și-a continuat politica.

Soldați suedezi din epoca lui Carol al XII-lea: artilerist, grenadier, dragon. Pictor R. Knotel. Anul 1890.

În acea perioadă Reci Pospolita se afla în condiții complicate: apăruseră două tabere rivale: una era condusă de regele Stanislaw Leszczynski și susținută de Suedia, cealaltă — de August al II-lea cel Puternic și era susținută de Moscova.

Din punct de vedere obiectiv, revolta era în interesele Suediei, însă liderii ei sperau la susținerea Țaratului Moscovit și a hatmanului de pe malul stâng. Și I. Mazepa dorea să se folosească de această situație pentru a restabili unitatea Hatmanatului. În anul 1704, sub pretextul ajutorării regelui August al II-lea cel Puternic, cazacii lui I. Mazepa au sosit pe malul drept. Ei au fost întâmpinați ca niște eliberatori.

Revolta a încetat. Însă, pe neașteptate, S. Palii, ca un posibil pretendent la buzduganul de hatman, a fost arestat și, cu acordul țarului, trimis în Siberia.

I. Mazepa și-a asumat conducerea Hatmanatului de pe malul drept. Pe aceste pământuri el ducea o politică atentă. Pe de o parte, a fost mărit numărul regimentelor căzăcești până la șapte: toată starșina, în afară de S. Palii, a rămas în posturile sale. Pe de altă parte, erau pedepsiți „rebelii” și susținută șleahta. Însă, în anul 1707, situația s-a schimbat brusc. Regele suedez, Carol al XII-lea, a întreprins o campanie în timpul căreia l-a învins pe August al II-lea, care era concomitent conducător al Saxoniei. Petru I s-a pomenit în fața unei dileme: să alipească teritoriile de pe malul drept la Țaratul Moscovit și astfel să-și facă dușman în persoana șleahței poloneze, sau să lase aceste teritorii în componența Reci Pospolitei și să sprijine doar forțele pro-moscovite. El a decis că e mai bine să aibă în Polonia forțe pro-moscovite la putere și să controleze întreaga țară decât să pună mâna doar pe o parte din ea. Această decizie, însă, nu-l satisfăcea pe I. Mazepa.

Trupele moscovite intră în Baturin, în noieembrie 1708. Desen modern.

3. Trecerea lui I. Mazepa de partea lui Carol al XII-lea. Până și scopul de a elibera Hatmanatul de sub dominația Țaratului Moscovit, I. Mazepa a început tratative secrete cu regele Suediei, Carol al XII-lea.

În anul 1708, Carol al XII-lea, cu o armată de 35 mii de oameni a plecat într-o campanie asupra Moscovei. Mai târziu, lui urma să i se alăture generalul Adam Lewenhaupt cu o armată de 16 mii de persoane, artileria grea și muniții suplimentare.

Drumul spre Moscova era barat de unități mari de soldați moscoviți la Pskov, Novgorod și Smolensk. Carol al XII, care acorda prioritate războiului de manevră, a decis să le ocolească și a plecat prin Belarusia. Însă, din cauza drumurilor deplorabile, a atitudinii dușmănoase a populației locale, armata suedeză se deplasa foarte lent. O adevărată lovitură pentru ea a fost distrugerea, de către armata moscovită, a forțelor lui A. Lewenhaupt în apropierea localității Lisne din Belarusia. După aceasta, regele suedez a plecat în Ucraina, contând pe ajutor din partea lui I. Mazepa. Hatmanul s-a pomenit în fața unei dileme: să sprijine Suedia sau să rămână de partea lui Petru I. Pe data de 4 noiembrie 1708 hatmanul a decis să se alăture lui Carol al XII-lea.

Aflând despre fapta lui I. Mazepa, țarul Petru I a dat ordin să fie ruinată capitala Hatmanatului, Baturin, unde se păstrau însemnate rezerve de armament, artilerie și produse alimentare. Soarta Baturinului a fost decisă de o trădare. Colonelul I. Nis le-a arătat inamicilor intrarea secretă în oraș, prin care soldații moscoviți au pătruns în capitală și au organizat un adevărat pogrom. Orașul a fost incendiat, iar populația lui — nimicită. Potrivit unor diferite estimări, atunci au murit de la 11 la 14 mii de persoane, inclusiv copii, femei și bătrâni. I. Mazepa a fost declarat trădător.

La Consiliul starșinei de la Gluhiv nou hatman a fost ales **Ivan Skoropadski (1708—1722)**.

În afară de aceasta, Petru I a făcut apel la populație să-i fie fidelă, iar către Siciul Zaporojeian a trimis daruri și bani. Peste câteva zile majoritatea membrilor starșinei s-au dezis de I. Mazepa, i-au jurat credință țarului moscovit, recunoscându-l ca hatman pe I. Skoropadski.

Însă de partea lui Carol al XII-lea și a lui I. Mazepa a trecut atamanul de campanie al Siciului Zaporojeian, Kostî Gordienko, cu o bună parte dintre zaporojeni. În data de 8 aprilie 1709 I. Mazepa și K. Gordienko au semnat cu Carol al XII-lea un acord, care prevedea crearea pe pământurile ucrainene aflate în componența Țaratului Moscovit a unui cnezat sub protectoratul formal al Suediei. Problema pământurilor de pe malul drept și a celor vest-ucrainene nu se punea la momentul acela, deoarece regele suedez le considera parte a Poloniei. Însă aceste planuri nu au fost transpuse în viață.

Petru I continua acțiunile de reprimare în Ucraina. În luna aprilie a **anului 1709** trupele moscovite sub comanda lui P. Iakovlev au întreprins o campanie în ținutul zaporojeian și au

Pe data de 23 noiembrie 1708 a fost aplicată o anatema (blestem) bisericească asupra lui I. Mazepa. Mai mult de 200 de ani (până în 1917) anatema asupra hatmanului ucrainean era repetată în bisericile din Imperiul Rus. Anatema era spusă chiar și în bisericile ce erau construite pe banii lui I. Mazepa, unde, în alte rugăciuni, după regulile bisericești, hatmanului i se aducea slavă. Biserica Ortodoxă Ucraineană a ridicat acea anatema în anul 1994, iar Patriarhul de la Constantinopol — în 2019.

După pogromul Siciului din anul 1709 zaporojenii au înființat Siciul de la Kamianka. Însă în anul 1711 și acesta a fost ruinat de trupele moscovite. O parte din zaporojeni și-au găsit adăpost în posesiunea hanului — cătunul Oleșki, unde au întemeiat încă un Sici. Starea materială a cazacilor de acolo era mai precară decât cea din Siciul Zaporojeian. În anul 1728 cazacii conduși de atamanul de campanie I. Gusak, l-au arestat pe K. Gordienko, au incendiat clădirile și au mers în locul Siciului de la Ciortomyk. Însă puterea de la Moscova le-a interzis să redonstruiască Siciul. După acest eșec, cazacii au revenit în posesiunile hanului Crimeii și s-au stabilit în locul Siciului de la Kamianka. În anul 1733, după moartea lui K. Gordienko, puterea țaristă le-a permis zaporojenilor să se întoarcă. În anul 1734 cazacii au întemeiat Siciul Nou (de lângă râul Pidpiline), care a existat până în 1775.

- De ce Bătălia de la Poltava a decis soarta de mai departe a Hatmanatului?

Soldații moscoviți, care au sosit lângă Poltava în vara anului 1709, și-au amenajat tabăra la nord de oraș, în apropierea satului Iakivți. Flancul lor stâng era protejat de pădure, iar cel drept — de șanțurile adânci. Din spate ei erau apărați de râulețul Vorskla. Regimentele căzăcești ale lui I. Skoropadski s-au dislocat între localitățile Mali Budyșci și Reșetilivka, pentru a nu admite retragerea trupelor suedeze pe malul drept. În total, armata moscovită număra 42—60 mii de oameni cu 72 de tunuri, deși unii cercetători indică cifre mai mari (150 mii de persoane). Forțele suedeze numărau 12—30 mii de oameni, care aveau la dispoziția lor patru tunuri.

Carol al XII-lea nu putea să conducă lupta de lângă Poltava din cauza răniilor la picior primită în ajun. În timpul bătăliei el a căzut fără cunoștință. Suedezii au decis că regele a murit și au luat-o la fugă.

- A fost, oare, actuală la acel moment orânduirea constituțională propusă de P. Orlyk?

Migrație politică — schimbarea forțată a locului de trai sau strămutarea de la baștină în alte țări din motive politice.

distrus Siciul de la Ciortomlyk. Atunci au reușit să se salveze doar o parte neînsemnată dintre zaporojeni.

4. Bătălia de la Poltava și consecințele ei. În primăvara anului 1709 forțele suedeze principale și cazacii lui I. Mazepa s-au apropiat de Poltava. Garnizoana orașului, compusă din cazaci și soldați moscoviți, a refuzat să se predea. Asediul orașului a durat trei luni. Între timp, de Poltava s-au apropiat forțele moscovite principale. Bătălia decisivă din cadrul Marelui Război al Nordului s-a dat pe **27 iunie 1709** lângă Poltava.

Regele suedez, care avea forțe de două ori mai puține, a decis să dea lupta decisivă împotriva trupelor moscovite. Armata suedeză, aranjată în patru coloane, a plecat în zorii zilei asupra taberei moscovite. Pe neașteptate, soldații suedezi au dat peste redutele (fortificațiile de campanie) moscoviților. Trecerea printre redute și atacul cavaleriei moscovite le-au cauzat suedezilor pierderi însemnate. Flancul stâng al armatei suedeze s-a rătăcit în pădure și a fost nimic. După o luptă crâncenă de câteva ore, soldații suedezi s-au pomenit în fața trupelor moscovite principale, care tocmai ieșiseră din tabăra fortificată. Regele suedez a decis să le atace, concentrându-și trupele sale principale pe flancuri. Garda lui Carol al XII-lea a reușit să spargă flancul stâng al armatei moscovite. Atunci Petru I a condus singur în atac rezervele sale, care erau sprijinite de artilerie. Soldații suedezi au fost respinși. Ei au fost loviți din spate de cazacii lui I. Skoropadski.

Până la ora 11 dimineața Bătălia de la Poltava s-a încheiat cu înfrângerea armatei suedeze. 12 mii de soldați au fost uciși sau luați prizonieri. Pierderile părții moscovite au fost de 1 345 de morți și 3 290 de răniți.

După acea înfrângere, I. Mazepa și Carol al XII-lea au fugit în posesiunile sultanului turc. Petru I i-a dat dispoziție solului său la Istanbul să-l mituiască pe marele vizir, căruia i s-a promis o recompensă mare în schimbul predării lui I. Mazepa. Această veste l-a îngrijorat pe hatman și i-a zdruncinat sănătatea. În data de 22 august 1709 el a murit. Corpul lui I. Mazepa a fost dus în orașul Galați (România) și, în prezența membrilor starșinei militare și a regelui Carol al XII-lea, înmormântat la mănăstirea din oraș.

5. Hatmanul P. Orlyk și Constituția sa. Lichidarea orânduiri căzăcești pe malul drept. În data de **16 aprilie anul 1710**, lângă Bender, a avut loc Consiliul căzăcesc, la care nou hatman a fost ales cel mai apropiat adept al lui I. Mazepa — pisarul general al guvernului său, **Pylyp Orlyk**. El s-a situat în fruntea primei **migrații politice** ucrainene în Europa și a unui guvern în exil.

În cadrul Consiliului căzăcesc a fost adoptat un document cu denumirea: „Pactele și Constituțiile drepturilor și libertăților Oștii Zaporojene”. Mai târziu acest document a primit denumirea de „**Constituția lui Pylyp Orlyk**” sau „**Constituția de la Bender**”. Acesta a fost un acord între starșină și cazaci, pe de o

parte, și hatman — pe de altă parte. Pentru prima dată, nou alesul hatman încheia cu alegătorii săi un acord, în care erau fixate clar condițiile în care el a venit la putere.

Astfel, proclamând practic orânduirea politică republicană în Statul Ucrainean Căzăcesc, Constituția lui P. Orlyk a devenit un model al gândirii politice de la acea vreme nu numai din Ucraina, ci și din Europa în general.

Constituția limita drepturile hatmanului, prevedea crearea unui organ reprezentativ — al Consiliului militar general. În ea au fost consfințite principiile fundamentale de distribuire a puterii legislative, executive și judiciare, era introdusă electivitatea posturilor.

Conținutul documentului corespundea intereselor starșinei generale, care, în condițiile limitării puterii hatmanului, obținea posibilitatea unei participări mai largi la conducerea statului. Până în anul 1714 Constituția lui P. Orlyk funcționa în acea parte a teritoriului Ucrainei din Dreapta Niprului, unde se păstra orânduirea militar-teritorială a regimentelor.

Acțiunile ulterioare ale lui P. Orlyk au fost orientate la eliberarea Ucrainei de sub ocupația moscovită. El a încheiat acorduri cu hanul crimeean, Devlet al IV-lea Gherai, cu regele suedez, Carol al XII-lea, cu adepții regelui polonez detronat, Stanislaw Leszczyński, cu scopul eliberării în comun a Hatmanatului și Ucrainei Sloboziilor. La ei a aderat Imperiul Otoman, care i-a declarat război Țaratului Moscovit pe data de 20 noiembrie 1710. Planul aliaților prevedea o campanie ce avea ca scop final eliberarea Ucrainei din Dreapta Niprului.

La începutul anului 1711 hanul, însoțit de o hoardă de 40 mii de oameni și 2 mii de cazaci, a plecat înspre Ucraina Sloboziilor. Neobținând acolo succesul militar dorit, el s-a întors în Hanatul Crimeii cu 12 mii de prizonieri capturați. Între timp, P. Orlik și 12 mii de zaporojeni, o hoardă tătarească de 20—30 mii de oameni și un detașament polonez au plecat pe malul drept. El a cucerit orașele Nemyriv, Brațlav, Vinnyța și a asediat Bila Țerkva. Lui i s-au alăturat peste 11 mii de cazaci locali în frunte cu colonelul S. Samusi. Însă, după ce au primit vestea despre apropierea armatei moscovite, tătarii au ridicat asediul și au început să ia ostatici (10 mii de locuitori). Cazacii locali l-au abandonat pe hatman și au plecat să-i apere pe cei apropiați. P. Orlyk a pierdut aproape întreaga sa armată și s-a văzut nevoit să întrerupă campania și să se întoarcă la Bender. Cazacii lui S. Samusi au refuzat să se retragă și au continuat lupta. Bătălia decisivă cu trupele moscovite și poloneze s-a dat în timpul apărării Boguslavului. S. Samusi și adepții săi au fost luați prizonieri și au fost exilați în Siberia.

În vara **anului 1711**, Petru I a început o campanie împotriva Imperiului Otoman, cunoscută sub denumirea de Campania de la Prut. Armata moscovită a plecat în Moldova, al cărei domnitor a ridicat o răscoală anti-otomană.

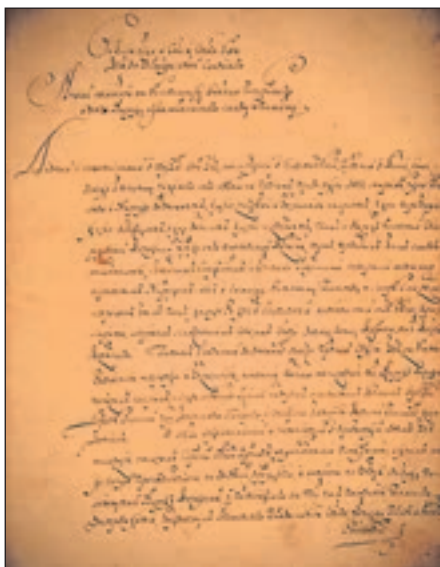
Pe 8—9 iulie, pe malurile Prutului, s-a dat bătălia decisivă. Armata moscovită a fost înconjurată de trupele turcești, iar

Constituția lui P. Orlyk era compusă dintr-un preambul și 16 articole. În document era proclamată independența Ucrainei de Țaratul Moscovit și Reci Pospolita, era argumentat protectoratul regelui suedez și alianța cu Hanatul Crimeii. Teritoriul Ucrainei era determinat prin Tratatul de la Zboriv din 1649. Cazacilor li se întorceau teritoriile lor din zona Niprului. Pe lângă hatman era prevăzută crearea unui organ reprezentativ al puterii — Consiliul militar general cu funcții legislative, compus din starșina generală, colonei, deputați electivi din partea fiecărui regiment și delegați din partea zaporojenilor. Consiliul urma să se întrunească de trei ori pe an — de Crăciun, de Paști și de Pocroave. Curtea militară generală, în activitatea căreia hatmanul nu avea dreptul să intervină, obținea dreptul să judece pentru crime atât hatmanul, cât și starșina. Visteria și averea statului erau subordonate trezorierului principal. Pentru întreținerea hatmanului erau repartizate suprafețe de pământ aparte. Se aplica ordinea electivă în alegerea coloneilor și a sotnicilor cu ulterioara lor aprobare de către hatman. O comisie specială urma să facă o revizie a pământurilor statului, de care se folosea starșina, precum și a muncilor înfăptuite de populație. Hatmanul se obliga să-i apere pe cazaci și întreaga populație de impozite și munci exagerate, să ajute văduvele cazacilor și copiii orfani.

Monumentul lui P. Orlyk din Kiev. Sculptor A. Kuşci, arhitect O. Stukalov. Anul 2011.

Pylyp Orlyk provenea dintr-o viță veche de cehi. Și-a făcut mai întâi studiile la coelgiul iezuit din Vilnius, iar apoi la Academia Kievov-Movileană. Era un cărturar, cunoștea câteva limbi europene. a ocupat funcții în Cancelaria militară generală, cu timpul a devenit pisar militar general și cel mai apropiat consilier al hatmanului I. Mazepa.

Prima pagină din versiunea originală a Constituției lui P. Orlyk. Fotocopie.

Petru I a reușit să scape numai datorită mituirilor și unor concesiilor politice însemnate.

Conform Tratatului de pace de la Prut din anul 1711, Țaratul Moscovit îi retroceda Imperiului Otoman cetatea Azov, își distrugea cetățile construite nu demult în Zaporijjea și se obliga să nu se amestece în treburile interne ale Reci Pospolitei. Un punct aparte se referea la pământurile ucrainene, la care Țaratul Moscovit urma să renunțe și să le întoarcă sub protectoratul Hanatului Crimeii și Imperiului Otoman. Însă, din cauza formulării neclare, nu era clar despre ce este vorba — pământurile zaporojene, teritoriile de pe malul drept sau întregul Hatmanat.

Petru I întârzia să îndeplinească prevederile tratatului. În cele din urmă, la sfârșitul anului 1711, Imperiul Otoman i-a înaintat părții moscovite cerința să transmită toată Ucraina de la pragurile Niprului, cu tot cu orașul Kiev, sub protectoratul său în conformitate cu condițiile Tratatului de pace de la Prut. Puterea de la Moscova a respins categoric această cerință.

Ca urmare a tratativelor, s-a ajuns la înțelegerea că Țaratul Moscovit renunță la teritoriile de pe malul drept (în afară de Kiev și împrejurimile lui) și la partea de vest a Zaporojiei (pământurile de pe malul drept al Niprului împreună cu cetatea Kodak), iar imperiul Otoman nu înaintează pretenții pentru celelalte pământuri zaporojene și pentru Ucraina din Stânga Niprului.

Aceste înțelegeri au fost fixate în Tratatul dintre puterea de la Moscova și Imperiul Otoman, semnat în aprilie 1712, și în Tratatul de la Adrianopol din 1713. Aceste înțelegeri au constituit o grea lovitură pentru P. Orlyk și tovarășii săi de idei.

Înțelegând că teritoriile de pe malul drept sunt pierdute, guvernul țarist a strămutat până în 1714 populația locală pe malul stâng pentru a-l lipsi pe P. Orlyk de orice susținere.

Și din nou Ucraina rămânea divizată. Puterea lui P. Orlyk asupra teritoriilor de pe malul drept, pe care el a obținut-o în conformitate cu decretul sultanului turc, nu a fost de lungă durată. În aprilie 1714 între Imperiul Otoman și Reci Pospolita a fost încheiat un Tratat, conform căruia Ucraina din Dreapta Niprului rămânea în componența Reci Pospolitei. Încă în anul 1712 Seimul polonez a adoptat hotărârea despre anularea orânduirii regimentelor în teritoriile de pe malul drept. În anul 1714 trupele moscovite i-au transmis Poloniei orașul Bila Țerkva, iar rămășițele regimentelor de pe malul drept le-au trimis peste Nipru. Polonia și-a restabilit definitiv suveranitatea asupra teritoriilor de pe malul drept. Însă aceste pământuri nu au rămas pustii. Încă din anii '20 ai sec. XVIII a început popularea și renașterea lor activă. Deși rolul decisiv în acest proces nu-i mai revenea căzăcimii.

În iunie 1714 P. Orlyk a plecat de la Bender într-o călătorie prin țările europene, unde intenționa să se asigure de susținere în lupta împotriva Țaratului Moscovit. În anul 1720 el a plecat în Germania, iar ulterior — în Franța. Însă hatmanul nu a găsit sprijin la monarhii europeni. După semnarea Tratatului de

pace de la Nystad din 1721 dintre Țaratul Moscovit și Suedia, aflarea migranților politici ucraineni în toate capitalele europene nu era salutăată. În afară de aceasta, din ordinul lui Petru I s-a încercat arestarea hatmanului nesupus.

În anul 1722 P. Orlyk a fost nevoit să plece în posesiunile Imperiului Otoman, unde și-a trăit ultimii 20 de ani ai vieții. Toate eforturile diplomatice ale acestui ilustru patriot ucrainean s-au dovedit a fi zadarnice.

Sunteți de acord că... De ce?

- Marele Război al Nordului a fost o povară grea pentru poporul ucrainean. Împotriva politicii țarului s-a pronunțat I. Mazepa.
- În acțiunile sale, hatmanul I. Mazepa se baza pe viclenie, profit și intrigi și nu pe eroismul și devotamentul poporului. Înfrângerea Suediei în Bătălia de la Poltava a devenit și un eșec al hatmanului în crearea Statului Ucrainean Căzăcesc independent.
- Crearea regimentelor căzăcești în Hatmanatul de pe Malul Drept a constituit renașterea tradițiilor ucrainene de făurire a statalității. Un rol ponderabil în acest proces i-a revenit lui S. Palii.
- În pofida faptului că pentru un timp oarecare s-a reușit reunirea celor două părți ale Ucrainei, situația internațională nu a fost în favoarea ei. În cele din urmă, teritoriile de pe malul drept au rămas în componența Ruci Pospolitei, iar orânduirea căzăcească pe aceste pământuri a fost lichidată.
- P. Orlyk a îmbogățit istoria ucraineană și cea mondială cu prima Constituție în înțelesul actual al acestui cuvânt.

Întrebări și însărcinări

1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Ghiciți numele eroului sau eroinei”. **Regulile jocului.** Profesorul/profesoara notează pe o fișă numele unei personalități istorice și o pune într-un plic. Elevii și elevele trebuie, cu ajutorul unui număr de întrebări stabilite din timp, să ghicească despre cine este vorba. Profesorul/profesoara poate să răspundă numai „da”, „nu” sau „parțial”. Jocul se poate organiza în perechi, în grupuri mici sau cu întreaga clasă.
2. **Discuție colectivă.** Ce l-a deertminat pe I. Mazepa să încheie alianța cu Suedia? 3. Ce acțiuni politico-militare ale lui Petru I au devenit un răspuns la alianța lui I. Mazepa cu Carol al XII-lea? 4. **Activitate în perechi.** Discutați și clarificați prin ce s-a deosebit hătmânia lui P. Orlyk de cea a tuturor predecesorilor săi. 5. Cu ce scop i-a propus P. Orlyk căzăcimii „Pactele și Constituțiile...”? 6. De ce campaniile lui P. Orlyk în Ucraina au suferit eșec?
7. Bazându-vă pe izvoare suplimentare, alcătuiți portretul istoric al lui I. Mazepa sau al lui P. Orlyk (la alegere). Folișiți planul-schemă corespunzător din anexa electronică. 8. Urmăriți după hartă (pag. 135) evenimentele din cadrul marelui Război al Nordului de pe teritoriile Ucrainei de la acea vreme. Determinați teritoriile cuprinse de răscoala condusă de S. Palii din anii 1702—1704 și direcțiile campaniilor lui P. Orlyk pe malul drept.
9. De ce răscoala de eliberare națională de pe malul drept din anii 1702—1704 a fost numită „a doua epocă a lui Hmelnițki”?

Lucrăm cu cronologia

Anii 1700—1721 — Marele Război al Nordului.

Anii 1702—1704 — răscoala lui S. Palii („paliivșcina”).

Anul 1708 — încheierea alianței dintre hatmanul I. Mazepa și regele suedez Carol al XII-lea.

Anul 1708 — distrugerea de către trupele moscovite a capitalei Hatmanatului — orașul Baturin.

Anul 1709 — nimicirea de către trupele moscovite a Siciului de la Ciortomyk.

Anul 1709 — Bătălia de la Poltava.

Anul 1710 — Constituția lui P. Orlyk.

Anul 1711 — campania de la Prut a țarului moscovit Petru I.

Buzduganul, care, potrivit legendei, a fost moștenit de P. Orlyk de la I. Mazepa. Sec. XVIII. Exponat al Muzeului Bibliotecii Publice din orașul Lincoping (Suedia).

Semnul comemorativ în cinstea împlinirii a 300 de ani de la adoptarea Constituției lui P. Orlyk de pe teritoriul complexului militar-istoric memorial „Cetatea Bender”. Moldova. Anul 2010.

§ 26. Viața bisericească. Cultura la sfârșitul sec. XVII — prima jumătate a sec. XVIII

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: cum Biserica Ortodoxă Ucraineană a fost subordonată Patriarhului moscovit; care sunt particularitățile de dezvoltare a culturii la sfârșitul sec. XVII — prima jumătate a sec. XVIII; care au fost realizările principale ale culturii ucrainene în această perioadă; numele reprezentanților remarcabili ai culturii ucrainene; ce înseamnă „Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse”.

AMINTIȚI-VĂ: 1. Care au fost trăsăturile caracteristice ale culturii ucrainene din epoca anterioară?
2. Numiți realizările principale ale culturii ucrainene din sec. XVII.

- De ce Moscova a reușit să subordoneze Mitropolia din Kiev Patriarhului moscovit? Ce consecințe a avut acest lucru?

1. Trecerea Bisericii Ortodoxe Ucrainene în subordonarea Patriarhiei moscovite. Din momentul primirii Statului Ucrainean Căzăcesc sub protectoratul țarist, Moscova a încercat în permanență să subordoneze Biserica Ortodoxă din Ucraina patriarhului moscovit. Acest lucru le-ar fi permis moscoviților să controleze nu numai viața politică din Ucraina, ci și viața spirituală. În timpul încheierii Tratatului ucraineano-moscovit din 1654, Moscova a propus ideea subordonării Mitropoliei de la Kiev. Însă delegația ucraineană a respins-o categoric. În același timp, Biserica Ortodoxă Ucraineană în frunte cu mitropolitul Silvestr Kosiv, șase colonei, patru regimente, pușcașii au refuzat să-i jure credință țarului. Deși peste un timp oarecare Moscova l-a forțat pe Mitropolit să facă acest lucru cu ajutorul pușcașilor sosiți la Kiev, totuși, după aceea, în decursul vieții lui, nu a întreprins nici o încercare de a „supune Kievul”.

Moartea Mitropolitului Silvestr Kosiv la 13 aprilie 1657 a dus la activizarea luptei pentru Mitropolia de la Kiev. Însă nou alesul Mitropolit, Dionisii Balaban, a respins propunerile Moscovei și în anul 1658 a fost aprobat de către Patriarhul ecumenic de la Constantinopol. Mitropolitul Dionisii l-a susținut pe hatmanul I. Vygovski. Pentru a se debarasa de influența moscovită, Dionisii a trecut de la Kiev, unde era dislocată o garnizoană țaristă, la Cighirin.

Însă, folosindu-se de înlăturarea de la putere a lui I. Vygovski, Moscova a obținut includerea în „Articolele de la Pereiaslav”, semnate de B. Hmelnițki, a unui punct despre trecerea Mitropoliei de la Kiev în subordonarea Patriarhului moscovit. Clerul ucrainean a ignorat acest punct. Atunci Moscova, folosindu-se de scindarea ce avea loc în Ucraina, a decis să creeze, pe teritoriile controlate de ea, o ierarhie bisericească paralelă pro-moscovită. Vicar al tronului Mitropoliei de la Kiev a fost proclamat Lazar Baranovyci. Însă, în pofida așteptărilor, el a păstrat neutralitatea în relațiile dintre Mitropolitul Dionisii și Moscova. În anul 1661 Moscova l-a înlocuit cu Mifodii. Dionisii nu a vrut să se împace cu

Mitropolitul Silvestr Kosiv (1647—1657). Icoană din Mănăstirea Myhailivska cu Cupole de Aur.

noile atacuri ale Moscovei la propriul teritoriu canonic. El l-a numit pentru catedra din Belarusia pe Iosip Neliubovici-Tukalski, obținând, totodată, de la Patriarhul de la Constantinopol o anatemă pentru Mifodii.

Acțiunile lui Dionisii au fost susținute de Nikon, Patriarhul moscovit aflat în opoziție față de țar, care nu voia să se certe cu Patriarhul ecumenic.

După moartea Mitropolitului Dionisii, Moscova a încercat din nou să-și realizeze planurile. Însă în anul 1668 Patriarhul ecumenic l-a recunoscut drept unic Mitropolit al Kievului pe Iosip Neliubovyci-Tukalski. Mitropolitul a devenit „mâna dreaptă” a hatmanului P. Doroșenko în lupta pentru unificarea Hatmanatului și a respins orice propuneri din partea Moscovei.

În anul 1675 Iosip Neliubovyci-Tukalski a murit, iar pentru Mitropolia de la Kiev a început o nouă luptă. Scindarea Hatmanatului s-a răsfânt și asupra Mitropoliei din Kiev. Teritoriile de pe malul stâng s-au subordonat un timp îndelungat vicarului Lazar Baranovyci. Iar pe malul drept erau oameni instalați de regele polonez — episcopii Antonii Vinnyțki și, din anul 1679, Iosif Șumleanski. Pe teritoriile controlate de Imperiul Otoman s-a aflat un timp îndelungat grecul Pancratii.

Un nou atac al Patriarhiei de la Moscova a început cu încercarea de a supune Lavra Pecerska din Kiev. Folosindu-se de momentul morții starețului Inokentii Ghizeli, patriarhul de la Moscova, contrar tuturor regulilor, i-a cerut Patriarhului ecumenic să stabilească alegeri libere ale succesorului. Însă Mitropolitul ales Varlaam Iasinski, a refuzat să plece la Moscova și a primit binecuvântare de la vicarul Lazar. Tot în acea perioadă regele polonez l-a numit pe Iosif Șumleanski proprietar al tuturor posesiunilor Mănăstirii Kiev-Pecersk, ceea ce slăbea cu mult puterea nou alesului stareț. Atunci Varlaam Iasinski a semnat, la 26 februarie 1685, actul de confirmare de la Moscova. Astfel, pe calea manipulării, Mănăstirea Kiev-Pecersk a fost scoasă de sub puterea Patriarhului ecumenic și trecută în subordonarea Patriarhiei de la Moscova. Guvernul de la Moscova i-a expedit Patriarhului ecumenic, Iacov, o gramotă din partea țarului cu propunerea de a-i permite Patriarhiei de la Moscova să-i sfințească pe Mitropoliții de la Kiev. Fără să aștepte răspuns (care era negativ), țarul i-a ordonat lui I. Samoilovyci să organizeze alegeri ale Mitropolitului de la Kiev și să organizeze o călătorie la Moscova pentru a fi sfințit.

La soborul la care nu a participat niciun episcop (toți au renunțat să ia parte la acea acțiune necanonică), Mitropolit al Kievului a fost ales episcopul de Luțk, Ghedeon (cneazul Grigorii Sviatopolk-Cetvertinski). Pentru a imita prezența în masă, la sobor au fost aduși aproape forțat reprezentanții clerului inferior și ai starșinei căzăcești. În decembrie 1685, Ghedeon a primit permisul pentru Mitropolie, devenind Mitropolit al Kievului, Galiției și Ruteniei Mici, iar partea tradițională a titlului Mitropoliților de la Kiev — „Mitropolit al întregii

Mitropolitul Dionisii Balaban (1657—1663). Pictor necunoscut. Sec. XVIII-XIX.

Mitropolitul Iosip Neliubovyci-Tukalski (1663—1675). Pictor necunoscut. Sec. XVII.

? La pag. 142, 143 sunt redați Mitropoliții-apărători ai autonomiei bisericești, care nu agreeau alianța cu Moscova. Folosind notițele din anexa electronică, alcătuiți portretul istoric al unuia dintre ei.

Mitropolitul Ghedeon.
Pictor necunoscut. Sec. XVIII.

- De ce pentru Moscova hotărârea referitoare la alipirea bisericii ucrainene era una politică și nu religioasă?

Teofan Prokopovici. Pictor necunoscut.
Sf. sec. XVIII — începutul sec. XIX.

Rutenii”, a fost eliminată. Până în luna mai a anului 1686 Mitropolia din Kiev s-a aflat sub suzeranitatea Patriarhului ecumenic, după care a fost luată de Patriarhul moscovit.

Consecința principală a acestui eveniment a fost aceea că biserica ucraineană a început să-și piardă autonomia.

Abia în data de 11 octombrie 2018 Sinodul patriarhiei de la Constantinopol a anulat suzeranitatea Patriarhiei moscovite asupra pământurilor ucrainene.

2. Divizarea clerului ucrainean de către puterea imperială.

Trecerea Bisericii Ortodoxe Ucrainene în subordonarea Patriarhului moscovit a devenit pentru ea o catastrofă. Ea și-a pierdut independența de odinioară. Mitropolia de la Kiev a fost, practic, fragmentată. Patriarhul moscovit a început separarea de Mitropolie a unor eparhii (prima a devenit cea de la Cernighiv) și mănăstiri (Kiev-Mejighirrea și Lavra Pecerska din Kiev), care au început să se subordoneze nemijlocit Patriarhului de la Moscova. Eparhiile situate pe teritoriul Reci Pospolitei s-au alăturat Bisericii greco-catolice (în anul 1691 la ea a trecut eparhia din Peremâșl, în 1700 — cea din Lviv, în anul 1702 — eparhia Luțk-Ostrog). Numai călugării schitului Maneavski au păstrat legătura cu Patriarhul ecumenic până în momentul închiderii mănăstirii de către austrieci în anul 1785.

Foarte repede, Patriarhul moscovit Ioakim, a manifestat interes față de treburile interne ale Mitropoliei. Deja în anul 1686 el și-a asumat supravegherea duhovnicească (controlul ierarhilor superiori asupra activității clerului inferior). Cu timpul Moscova a început să intervină și în afacerile tipograficilor. De exemplu, în anul 1689 a fost luată hotărârea de a tipări texte cu aprobarea Patriarhului, iar în anii 1693 și 1720 au fost instituite restricții și chiar s-a interzis tiparul în limba ucraineană. Soboarele bisericești de la Moscova din 1689 și 1690 au condamnat teologia kieveană pentru propovăduirile uniaste, accentuând că patriarhii ecumenici nu au avut posibilitatea să urmărească puterea credinței: sub interdicție au nimerit chiar și operele episcopului Lazar Baranovyci. Treptat, Mitropolia de la Kiev a fost slăbită definitiv — în ea nu a rămas nici un episcop. În anul 1722 Mitropolia de la Kiev a fost coborâtă la gradul de arhiepiscopat, a fost anulată procedura alegerii ierarhului ei.

Activitatea politico-militară a lui I. Mazepa a influențat clerul ucrainean, care păstra, în mare parte, dispozițiile anti-moscovite. Înțelegând că Statul Ucrainean Căzăcesc nu mai poate fi un sprijin pentru el, clerul ucrainean s-a reorientat rapid spre Moscova. În toamna anului 1708, sub presiunea țarului, Mitropolitul kievean a aplicat o anatemă asupra hatmanului I. Mazepa, care a făcut deosebit de mult pentru dezvoltarea bisericilor.

După Bătălia de la Poltava din anul 1709 rectorul Colegiului Kievo-Movilean, **Teofan Prokopovici**, a ținut un discurs lung în fața lui Petru I, în care l-a condamnat pe I. Mazepa

și și-a exprimat devotamentul față de putere. Mai târziu, la propunerea lui Teofan Prokopovici țarul a început unele transformări pentru europenizarea Țaratului Moscovit.

Teofan Prokopovici a fost autorul „Regulamentului duhovnicesc”, care a înlocuit conducerea patriarhală în biserica ortodoxă rusă cu puterea **Sfântului Sinod**, condus de un funcționar laic (paznic al tronului patriarhal a fost exarhul Stefan Iavorski, iar cu timpul conducător al Sinodului a devenit Teofan). Astfel biserica a devenit parte componentă a aparatului de stat. De asemenea, Teofan Prokopovici a înaintat ideea de a proclama Țaratul Moscovit drept Imperiu Rus, care era, chipurile, succesor al Ruteniei și patrie a „poporului slavono-rus” în componența căruia el îi includea și pe ucraineni. Teofan Prokopovici a servit și științei rusești — din inițiativa lui a fost întemeiată Academia Rusă de Științe.

Avansarea cu succes a lui Teofan Prokopovici în noul Imperiu reflecta un fenomen mai larg — trecerea în serviciul Imperiului Rus a majorității covârșitoare a clerului ucrainean, care era înclinat mai mult spre Occident. Cultura sa occidentală corespundea intereselor noului Imperiu, de aceea clerul ucrainean era angajat în diferite posturi de stat și bisericești. Preotul ucrainean Dimitri Tuptalo, numit în post de către Mitropolitul de Rostov, a fost canonizat chiar la rangul de sfânt pentru lupta sa cu rascolnicii. Paisie Velicovschi — creatorul principiilor moral-etice ale călugărilor din sec. XVIII, a pus începuturile literaturii ascetice. El a fost întemeietorul Schitului Sfântului Ilie de pe Muntele Athos. a fost starețul Mănăstirilor Dragomirna, Secu și Neamț. Paisie Velicovschi a tradus cea mai renumită operă a călugărilor — „Dobrotoliubie” („Iubirea de frumusețe divină”) sau „Filocalia”. El a reînviat, în mod practic, călugărirea, care a cunoscut un declin după căderea Rusi-Ucrainei. Paisie Velicovschi a fost canonizat în anul 1988.

Astfel, reprezentanții clerului ucrainean au devenit o unealtă în mâinile puterii imperiale. Însă, cu timpul, numărul și influența lor deveneau de temut pentru puterea de la Moscova. Conform Ucazului împărătesei Ecaterina a II-a a fost interzisă angajarea ucrainenilor în posturi bisericești și de stat înalte.

3. Particularitățile dezvoltării culturii. Cultura de la sfârșitul sec. XVII — începutul sec. XVIII se baza pe două componente: dezvoltarea anterioară a culturii ucrainene și pe influența barocului din Europa Occidentală. Pe pământurile ucrainene cultura barocului a căpătat trăsături deosebite, ceea ce ne determină să vorbim despre existența barocului ucrainean. În afară de aceasta, în cultura din acea perioadă au început să se întrevadă trăsăturile laice.

Caracterul culturii din acea perioadă a fost influențat și de schimbările din structura societății ucrainene. Partea de bază a populației dezvoltate din punct de vedere cultural o

Sfântul Sinod al Bisericii

Ortodoxe Ruse — organ de conducere, care a funcționat în Imperiul Rus din anul 1721 până în 1917 și care a înlocuit puterea Patriarhului. Sinodul Bisericii Ortodoxe Ruse al Patriarhiei Moscova avea statutul de instituție supremă în stat. El era condus de ober-procuror (acest post se egala cu cel de ministru). Sinodul era subordonat împăratului.

Istoricul din sec. al XX-lea, I. Oghienko, despre cultura ucraineană

Cântăreții noștri ucraineni au dus la Moscova îmbrăcămintea lor. Ea a rămas în Rusia peste tot până în zilele noastre. În catedralele din Rusia cântăreții și până acum se îmbracă cu hainele pe care le-au preluat de la ucraineni încă prin sec. XVII-XVIII. Influența ucraineană asupra bisericii moscovite a fost într-atât de mare, încât în bisericile moscovite domina pronunția ucraineană. Și această pronunție a rămas dominantă acolo până la începutul sec. XIX.

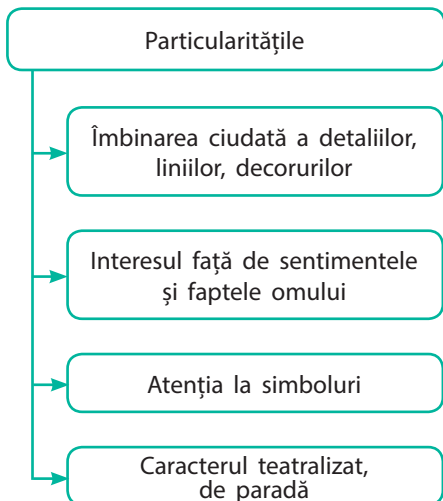
? Activitatea în perechi.

Обговорить і визначте:

1. Prin ce explica autorul influența culturală ucraineană dominantă în Rusia (Țaratul Moscovit) în sec. XVII-XVIII?
2. Ce direcții ale influenței culturale ucrainene enumeră autorul? Ce fapte vorbesc despre rolul considerabil al culturii ucrainene în dezvoltarea Rusiei (Moscoviei) de la acea vreme?

- Ce a influențat cel mai mult asupra dezvoltării culturii ucrainene de la sfârșitul sec. XVII — începutul sec. XVIII?

CULTURA BAROCULUI

După structura sa organizațională, Colegiul Kievo-Movilean corespundea statutului instituțiilor de învățământ superior din Europa Occidentală. După mai multe demersuri, în anul 1694 Colegiul a primit un hrisov din partea țarului cu dreptul la autoadministrare. În anul 1701 ea a fost transformată în academie. Prin 1709 aici învățau circa 2 mii de studenți. Din nefericire, în decursul a doar câțiva ani numărul lor s-a redus până la 165.

constituiau deja nu șleahicii și clerul, ci cazacii de rând, starșina căzăcească, orașenii. Acest lucru a pus fundamentul unei dezvoltări mai largi a culturii ucrainene.

4. Învățământul și tiparul. Academia Kievo-Movileană. Către sfârșitul sec. XVII nivelul de studii al populației Ucrainei Căzăcești rămânea relativ înalt. Aici funcționa un număr mare de școli primare, în care predau dieci și studenți ai Colegiului Kievo-Movilean; elevii învățau să scrie, să citească, să socotească și să cânte. Era răspândit și învățământul la domiciliu.

În această perioadă, în Hatmanat a apărut și a dobândit o largă răspândire învățământul și obținerea cunoștințelor profesionale pe lângă cancelarii, unde cursanții studiau evidența lucrurilor în cancelarie, alcătuirea documentelor de afaceri și altele.

În Ucraina acelor vremuri era caracteristică pregătirea tinerilor prin intermediul sistemului de acumulare a cunoștințelor în atelierele meșteșugărești. O astfel de pregătire au obținut și copiii cazacilor din școala siciovistă din Zaporijjea. Ea pregătea cancelariști, cobzari, trompetiști, violoniști, țambalagii.

Apăreau noi Colegii, care erau instituții medii de învățământ: cel de la Cernighiv (în 1700), de la Harkiv (1727), de la Pereiaslav (1738). Un important centru de învățământ era Colegiul din Harkiv în care învățau 800 de elevi. În afară de obiectele tradiționale, aici erau studiate ingineria, artileria și geodezia (una dintre științele despre Pământ). Colegiul din Pereiaslav se ocupa nemijlocit de pregătirea clerului pentru parohiile ortodoxe de pe malul drept.

În Colegii erau studiate limbile slavă veche, ucraineană, poloneză, germană, franceză, poetica, retorica, filozofia, teologia, matematica, fizica, medicina, istoria, geografia, astrologia (astronomia), muzica.

Pe teritoriile de pe malul drept și pe cele apusene funcționau, în mare parte, Colegiile iezuite — la Luțk, Kamianet, Lviv, Peremâșl și în alte orașe.

Studii superioare pe pământurile ucrainene puteau fi obținute la Colegiul Kievo-Movilean (1632) și la Universitatea din Lviv (1661).

Răspândirea alfabetizării în rândul populației a contribuit la apariția tiparului de carte. Cea mai mare tipografie din Ucraina de atunci, din cele 13 existente, funcționa la Lavra Pecerska din Kiev. Dintre cărțile cunoscute editate aici se numără celebra „Ithica ieropolitică” (1712), în care erau explicate normele comportării. De asemenea, de sub tipar ieșeau tratate religioase, abecedare și alte cărți. Pe pământurile vest-ucrainene continua să funcționeze Tipografia frățească de la Lviv, unde erau tipărite abecedare și alte cărți. O contribuție importantă la dezvoltarea tiparului de carte au avut tipografiile de la Pociav și Univ.

O trăsătură caracteristică a tiparului de carte din acea perioadă, în pofida interdicțiilor impuse de către Sinodul Bisericii Ortodoxe Ruse, a fost intensificarea tipăririi de literatură

laică. Iar alfabetul civil, introdus pe timpul lui Petru I, a făcut cărțile mult mai accesibile pentru cercurile largi de cititori.

5. Dezvoltarea cunoștințelor științifice. În sec. XVII-XVIII, pe pământurile ucrainene, ca și pe alte teritorii din Europa, s-a dezvoltat în mod rapid știința. Însă, spre deosebire de întreaga Europă, unde știința se confrunta cu o puternică rezistență din partea bisericii, aici reprezentanții ei erau chiar activiștii bisericești, uneori ierarhii superiori. Astfel, Teofan Prokopovici a ținut chiar în fața studenților și profesorilor Academiei Kievo-Movilene un discurs special cu genericul: „Despre meritele și folosul fizicii”.

Activiștii remarcabili din acea perioadă își concentrau atenția pe problemele complicate de astronomie, matematică, medicină, geografie. Astfel, I. Galiatovski a încercat să descopere cauzele unor asemenea fenomene ale naturii ca eclipsele de soare și de lună, înnorarea, ploaia, vântul, fulgerul. E. Slavinețki a efectuat traducerea în slavonă a manualului „Cosmografia” de Andreas Vesalius, care era studiat la Colegiile de medicină. În anii 1707—1708 Teofan Prokopovici a alcătuit un curs de lecții de aritmetică și geometrie pentru Academia Kievo-Movileană.

În sec. XVIII au căpătat o largă răspândire cunoștințele medicale. Mai mulți medici ucraineni au obținut titlul de doctor în științe medicale: I. Poletica, M. Krujeni, P. Pogorețki și alții. În anul 1707, la Lubnî, a fost deschisă prima farmacie de teren de pe pământurile ucrainene.

6. Dezvoltarea literaturii. Din cea de-a doua jumătate a sec. XVII a început perioada de avânt a creației literare. Aceasta a fost perioada înfloririi literaturii ucrainene în stil baroc. Cel mai strălucit s-au manifestat trăsăturile barocului în poezie.

Poezia social-politică a fost legată de evenimentele Războiului de eliberare națională sub conducerea lui B. Hmelnițki și cele ale Ruinei. Sunt cunoscute creații precum: „S-a scuturat hameiul din blană”, „Laudă în versuri adusă lui Hmelnițki de la poporul Malorosiei”, „Cighirin” și altele.

Autori ai poeziei filozofico-religioase erau reprezentanții clerului — Lazar Baranovyci, Varlaam Iasinski, Dimitrii Tup-talo, Ștefan Iavorski, Teofan Prokopovici și alții, în creațiile cărora erau abordate problemele moral-etice. În poeziile de această orientare s-a manifestat cel mai mult stilul barocului — simbolica, alegoria, jocul de cuvinte, asocierile complicate, naturaletăa detaliilor. Cel mai mare poem (23 mii de rânduri) pe tematică religioasă a fost alcătuit de I. Maksymovyci („Fecioară Născătoare de Dumnezeu”).

Tot în stilul barocului s-a dezvoltat și poezia panegirică — glorificarea unui eveniment sau a faptei unei persoane remarcabile.

Cei mai renumiți reprezentanți ai acestui gen au fost Ivan Velicovschi și Lazar Baranovyci.

Fragment din notițele istoricului și călătorului, fiului Patriarhului Antiohiei, Paul de Alep (anul 1654)

Începând de la acest oraș (Rașkiv) și pe tot pământul Ruteniei, adică al cazacilor, am observat o trăsătură frumoasă ce ne-a mirat foarte tare: ei toți, cu excepția unora, chiar majoritatea soțiilor și fiicelor lor, știu să citească și cunosc ordinea slujbelor bisericești și cântările bisericești. În afară de aceasta, preoții îi instruiesc pe copiii orfani și nu-i lasă să umble analfabeți pe străzi.

? Cum descrie autorul documentului nivelul de studii în Ucraina din acea perioadă?

LITERATURA din
a doua jumătate a sec. XVII

Caracteristici

Se păstra legătura dintre literatură și convingerile religioase

Arta cuvântului devenea treptat o ramură independentă a creației

Tot mai evidente deveneau funcțiile laice și estetice ale literaturii, apăreau noi forme și modalități pentru redarea imaginii verbal-artistice.

Atenția principală a scriitorilor era concentrată asupra omului, precum și asupra legăturii lui cu Dumnezeu, se afirmă noi genuri ale literaturii artistice.

La sfârșitul sec. XVII și în sec. XVIII s-a dezvoltat literatura teologică din care făceau parte, mai ales, predicile. Autorii lor își exprimau fidelitatea față de ortodoxie, îndemneau la pace, înțelegere și liniște; condamnavă invidia, viclenia, nerecunoștința, zgârcenia, desfrânarea morală. Cele mai cunoscute opere de acest gen au fost „În credința adevărată”, „Pacea și Dumnezeu pentru oameni” de I. Ghissel, culegerile de predici ale lui Lazar Baranovyci „Sabia spirituală” și „Puterea cuvintelor propovăduitoare”. În afară de aceasta, s-au proslăvit prin predicile lor Dimitrii Tuptalo, Stefan Iavorski, Teofan Prokopovici și alții. a continuat să se dezvolte și genul hagiografic (descrierea vieții sfinților). Cel mai renumit monument literar de acest gen este considerată colecția în patru volume a operei despre viețile sfinților de Dimitrii Tuptalo.

De o mare popularitate se bucurau epigramele — versuri nu prea mari scrise în stil ironic. Cei mai buni epigramiști erau considerați Lazar Baranovyci, I. Velicicovschi, D. Bratkovski, K. Zinoviiv. În epigrame se îmbinau deseori subiectele religioase și filozofice cu cele din viața cotidiană.

Cele mai frumoase versuri ale poeziei lirice au fost scrise de S. Klimkovski, I. Bacinski, D. Levițki, I. Mazepa, Lazar Baranovyci. Din punct de vedere al genului, această poezie era foarte diversă. Este vorba despre descrierea fenomenelor sociale de trai, popularizarea naturii, lirica de dragoste. Ea este plină de chipuri și simboluri populare. Poezia de dragoste era strâns legată de cântec.

De o popularitate deosebită se bucura literatura satirică versificată. În manuscris erau răspândite volumele de versuri ale lui K. Zinoviiv (370 de poezii) și ale lui K. Nekrașevyci („Iarmarocul”, „Mărturisirea”). În ele erau reproduse scene de colorit viu din viața cotidiană, erau ironizate defectele societății, era glorificată munca cinstită a plugarilor și meșteșugarilor.

În creația în proză un loc de frunte îi revenea literaturii teologice de polemică. Dintre cele mai renumite creații ale literaturii polemice trebuie evidențiate următoarele: „Fundamentele”, „Discuția” de I. Galiatovski, „Noul hotar al vechii credințe” de Lazar Baranovyci și altele.

De pe la mijlocul sec. XVII a căpătat o largă răspândire genul fabulei esopice. Ea era studiată în școli, răspândite în culegeri de manuscris. Cu timpul aceste fabule au contribuit la constituirea noii literaturi ucrainene.

O mare parte a moștenirii literare a acelei perioade o constituie literatura istorică. Din acest gen urmează să fie amintit „Sinopsisul” de la 1674 — scurtă schiță despre istoria

Letopisețul lui Samiil Veliciko.
Pagină din ediția editată în anul 2020.

Foaia de titlu a culegerii de predici a lui I. Galiatovski „Cerule nou”.
Tipografia de la Lviv a lui M. Sliozka. Anul 1665.

Foaia de titlu a „Cărții despre viețile sfinților” de Dimitrii Tuptalo. Tipografia Lavrei Pecerska din Kiev. Anul 1705.

Ucrainei și a Țaratului Moscovit din cele mai vechi și până în ultimul sfert al veacului al XVII-lea (autorul este necunoscut).

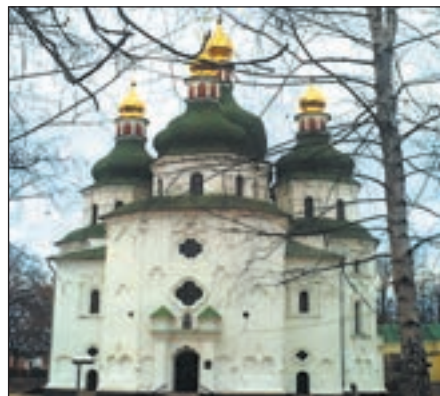
În sec. XVIII, în societatea ucraineană exista un mare interes față de evenimentele din timpul Războiului de eliberare națională, care era oglindit în creațiile literare. În anul 1702 a apărut prima operă de acest fel — „Cronica martorului ocular”, creată de unul dintre activiștii de vază din perioada Ruinei, Roman Racușka-Romanovski. Populare au devenit creațiile lui S. Veliciko „Povestiri despre războiul căzăcesc cu polonezii” și „Povestire cronicară despre evenimente maloruse și, parțial, despre altele” de G. Grabianko. În sec. XIX ele erau numite cronici căzăcești, deși, în realitate, acestea erau opere istorice tipice din sec. XVIII, scrise în stilul barocului.

7. Arhitectura. Războiul de eliberare națională de sub conducerea lui B. Hmelnițki, evenimentele din perioada Ruinei, răzcoalele populare, războaiele duse de Țaratul Moscovit și Reci Pospolita împotriva Imperiului Otoman, Hanatul Crimeii și Suedia au condiționat o dezvoltare vertiginoasă a arhitecturii de fortificare. Dezvoltarea artileriei a cauzat unele schimbări și în fortificare. Au început să predomine fortificațiile de tipul bastioanelor, care erau înălțate chiar în jurul vechilor cetăți și castele din Kamianet, Hotin, Lviv, Ujgorod. Cel mai impunător ansamblu de apărare de pe pământurile ucrainene de la începutul sec. XVIII a fost fortăreața Kiev (Pecersk), care a includea toate realizările în domeniul fortificațiilor de la acea vreme.

Din a doua jumătate a sec. XVII a căpătat un nou avânt construcția monumentală. Pe pământurile ucrainene răspândirea ei avea loc pe două direcții: ucrainizarea barocului vest-european și atribuirea unui aspect în stil baroc tradiției arhitecturale ucrainene.

Arhitectura barocului a influențat, în primul rând, asupra decorării bisericilor vechi, care, păstrându-și structura anterioară, obțineau elemente noi — frontoane decorative (partea din față a clădirii), transformarea geamurilor și ușilor în formă de porți și acoperișuri în trepte. După reconstrucție au obținut un aspect în stilul baroc Catedrala Sfânta Sofia, Catedrala Adormirii Maicii Domnului de la Lavra Pecerska din Kiev, Biserica Sfântului Mihail cu Cupole de Aur, Catedrala Mântuirii și cea a fraților Boris și Glib din Cernighiv. Aceste Catedrale și-au păstrat aspectul de odinioară până în zilele noastre.

Majoritatea edificiilor în stil baroc din Ucraina de la acea vreme au fost construite în timpul hatmanului I. Mazepa. Dintre cele mai frumoase ansambluri arhitecturale în stil baroc de menire cultă merită să fie evidențiate Catedrala Sfântul Nicolai din Nijyn (anii '50 ai sec. XVII), Catedrala Sfânta Treime de la Mănăstirea Gustin (anul 1671), Biserica Acoperământul Maicii Domnului din Harkiv (1689), Catedrala Sfânta Treime din Cernighiv (anii 1679—1685), Biserica Tuturor Sfinților de la Lavra Pecerska din Kiev (anii 1696—1698),

Catedrala Sfântul Nicolai din Nijyn.
Anii '50 ai sec. XVII. Aspect modern.

Biserica Acoperământul
Maicii Domnului din Harkiv. Anul 1689.
Aspect modern.

Catedrala catolică dominicană din Lviv.
Anii 1745—1749. Aspect modern.

Un fenomen interesant al barocului ucrainean în domeniul artelor vizuale din a doua jumătate a sec. XVII — prima jumătate a sec. XVIII a fost activitatea centrului de pictură din Jovkva. Astfel, Ivan Rutkovyci prezenta subiectele tradiționale ale catapetesmelor ca pe niște tablouri semilabile. Cele mai renumite creații ale sale sunt iconostasele bisericilor din Jovkva, Volyțea-Derevlianska, Volea-Visoțka, Nova Skvareava. Un alt om de artă remarcabil din acea epocă, Iov Kondzelevyci, acorda prioritate compozițiilor monumentale complicate, în care și găseau reflectare evenimente din viața poporului ucrainean. Cele mai cunoscute lucrări ale sale au fost create pentru Mănăstirea Schitul Maneava (acestea se păstrează la Muzeul Național din Lviv), pentru bisericile din Bilostok și Zagoriv din regiunea Volâni. Din pleiada oamenilor de artă de la Jovkva au făcut parte, de asemenea, Iuri Șymonovyci, Martin Altomonte, Vasyl Petrahnovyci. Moștenirea creației lor este reprezentată nu numai prin iconostase, ci și prin portrete și tablouri cu scene ale bătrânilor.

Picturi murale în Biserica Sfântul Iura din Drohobyci (regiunea Lviv). Aspect modern.

Biserica Schimbarea la Față din Velyki Sorocinți (1734) și altele. În această listă poate fi inclusă și clopotnița de la Catedrala Sfânta Sofia din Kiev. În stilul barocului vest-european a fost construită Catedrala dominicanilor din Lviv (anii 1745—1749).

În afară de construcția bisericilor s-a dezvoltat și construcția laică din piatră. Erau construite trapeze, colegii, magistrature, cancelarii militare, clădiri de locuit. Dintre aceste edificii trebuie menționate campusul Academiei din Kiev, chiliile de la Lavra Pecerska din Kiev, de la Mănăstirile Sfânta Treime și Eleți din Cernighiv, casa lui V. Kociubei din Baturin.

Însă materialul de construcție principal rămânea lemnul. Până în zilele noastre s-au păstrat mai multe biserici din lemn de atunci, în special, din Subcarpatia, Bucovina și Transcarpatia.

8. Arta. Din a doua jumătate a sec. XVII pictura ucraineană s-a îndepărtat rapid de canoanele bisericești, în ea prevalau tablouri cu oamenii și evenimentele reale. În creația oamenilor de artă din perioada respectivă se simțea influența stilului artistic al barocului.

În pictura monumentală s-au manifestat strălucit tradițiile populare. Deosebit de real au fost reconstituite chipurile oamenilor din popor și peisajele în decorarea bisericii Sfântul Iura din Drohobyci și în picturile din bisericile din lemn din Transcarpatia. În Catedrala Sfânta Sofia din Kiev au fost realizate noi picturi cu folosirea subiectelor din lupta cu tătarii și polonezii. În Catedrala Adormirea Maicii Domnului de la Lavra Pecerska din Kiev a fost pictată o întreagă galerie de portrete a nobilimii ucrainene din acea epocă.

Creația meșterilor populari a fost oglindită strălucit în Tablourile Judecății de Apoi. Un fenomen aparte a fost preferința oamenilor de artă pentru chipurile cazacului-bandurist — apărător al Patriei („Cazacul Mamai”), precum și ale țărânului-răsculat, luptător împotriva asupririi sociale și naționale.

A continuat să se dezvolte pictura de icoane. Alături de personajele biblice, în icoane erau pictați și oameni reali — hatmani, starșine, cazaci de rând, orășeni (Icoanele „Înălțarea Sfintei Cruci”, „Acoperământul Maicii Domnului” și altele).

Tot în acea perioadă s-a dezvoltat și pictura portretistică ucraineană cu o particularitate națională deosebită. Către sfârșitul sec. XVII — începutul sec. XVIII ea își păstra încă legătura trainică cu pictura icoanelor. Au fost create portrete monumentale ale lui B. Hmelnițki și ale unor cunoscute starșine căzăcești. Portretele laice, realizate în stil baroc, erau bogat decorate, diferite elemente ornamentale subliniau în mod deosebit originea socială și averea oamenilor reprezentați. De o mare popularitate se bucura în acea perioadă portretul ctitoresc cu chipuri ale întemeietorilor și protectorilor de biserici.

O dezvoltare deosebită a cunoscut în perioada respectivă grafica, ce era strâns legată cu tiparul. Cărțile erau ilustrate cu gravuri executate în lemn sau metal.

Cel mai mare rol în dezvoltarea artei grafice din acea perioadă l-au jucat frații Tarasevici. Oleksandr Tarasevici a creat o galerie cu portrete ale activiștilor remarcabili ai Ucrainei, iar Leontii Tarasevici a realizat un ciclu de ilustrații pentru „Patericul Kiev-Pecersk” și „Noul Testament”.

Un maestru remarcabil al graficii a fost Ivan Șcirski. Ornamentele cu plante de pe gravurile lui se îmbinau de minune cu subiectele antice și cele reale. Un tip interesant al artei grafice au devenit afișele mari — anumite anunțuri despre disputele din cadrul Colegiului Kievo-Movilean (Academiei), care erau realizate de acest om de artă.

În a doua jumătate a sec. XVII un înalt nivel de dezvoltare a atins arta decorativă și aplicată, în special, sculptura în lemn. Ornamente diferite împodobeau mobila, războaiele de țesut, căruțele.

Dintre toate genurile creației populare din Ucraina de atunci poate că cele mai răspândite erau țesutul și cusătoria, care aveau o legătură directă cu împodobirea locului de trai și îmbrăcămintei.

9. Muzica și teatrul. La sfârșitul sec. XVII — prima jumătate a sec. XVIII s-a încheiat procesul formării trăsăturilor principale ale muzicii populare, care există și în prezent. Dumele populare și cântecele cu tematică istorică erau interpretate de cobzari, cântăreții la liră, banduriști. Tot în acea perioadă se încetățenise deja muzica instrumentală ce însoțea aproape toate sărbătorile — formațiile de lăutari. Denumirea au obținut-o nu după numărul de instrumente în formație, ci după funcțiile executate de muzicanți: melodie, ritm, tempoul.

Genul muzical pe mai multe voci — cântarea, a căpătat trăsături naționale în privința poeziei și a conținutului muzicii. În el au devenit mult mai prezente motivele laice. Melodica acestor cântări servea ca sursă și pentru muzica bisericească de la acea vreme. Autor de cântări erau reprezentanți remarcabili ai culturii din perioada respectivă, Lazar Baranovici, Dimitrii Tuptalo și alții.

Continua să se dezvolte cântarea corală. Deosebit de răspândită era interpretarea a cappella, adică fără acompaniament muzical. Aceasta a dobândit trăsături profesionale. Colectivele evoluau în palatele panilor și în biserici. Sunt cunoscute numele unor cântăreți precum K. Konovski, I. Zavoiski, O. Leșkovski și alții.

Doritorii puteau obține studii muzicale profesionale la Academia Kievo-Movileană, școlile muzicale de pe lângă magistrate, seminarele duhovnicești, orchestre. În anul 1738, la Gluhov, a fost deschisă o școală muzicală specială.

Continua să se dezvolte și arta teatrală. Cel mai popular, ca și mai înainte, rămânea vertepul. S-a extins cu mult componenta cotidiană a acestei manifestări artistice.

Teatrul școlar și drama școlară au căpătat cea mai înaltă dezvoltare în cadrul Academiei Kievo-Movilene, unde scrierea

Gravură în care sunt redați studenții Academiei Kievo-Movilene pe fundalul campusului principal, a trei sfinți și a zeiței Atena Pallas — protectoarea științei. Pictor I. Șcirski. Anul 1698.

Creșterea importanței muzicii profesionale l-a făcut încă pe B. Hmelnițki să emită, în anul 1652, un universal cu privire la crearea unei secții de muzică. Cu timpul, asemenea secții au apărut la Starodub, Nijyn, Cernighiv și în alte orașe. Membrii acestor secții deserveau ceremoniile solemne, luau parte la campaniile militare, evoluau în timpul distracțiilor de pe marile moșii.

Lucrăm cu cronologia

Anul 1686 — alipirea Mitropoliei din Kiev la Patriarhia moscovită.

Anul 101 — acordarea statutului de academie Colegiului Kievo-Movilean.

Lección practică la capitolul IV

Generalizare la capitolul IV

Însărcinări-teste pentru pregătirea de controlul tematic la capitolul IV

și jucarea dramelor era o componentă obligatorie a procesului de instruire. Acțiunile teatrului școlar se împărțeau în spectacole teatralizate de Crăciun și de Paști. Cele mai populare drame erau „Comedia de Crăciun” de Dimitrii Tuptalo și „Cuvânt despre revolta infernului”. Drama școlară devenea din ce în ce mai complicată, apăreau formele ei diverse — dramele istorice și de instruire. În timpul spectacolelor erau folosite decorații, obiecte butaforice, efecte scenice.

Sunteți de acord că... De ce?

- Trecerea Mitropoliei din Kiev în subordonarea Patriarhiei moscovite a slăbit pozițiile politice ale guvernului hatmanului și a avut consecințe de lungă durată pentru Statul Ucrainean Căzăcesc, pentru cultura și viața lui bisericească.
- În a doua jumătate a sec. XVII — prima jumătate a sec. XVIII cultura ucraineană a cunoscut o dezvoltare nemaivăzută. Acest lucru s-a manifestat, în special, în învățământ, arhitectură și artă. În cultura ucraineană din această perioadă s-au împletit de minune tradițiile naționale și influențele din Europa Occidentală, ceea ce a cauzat apariția unui astfel de fenomen ca barocul ucrainean.
- Aflarea Ucrainei căzăcești în componența Țaratului Moscovit, care s-a transformat apoi în Imperiu, a avut un efect negativ asupra culturii ucrainene: diverse interdicții, antrenarea activiștilor ucraineni în slujba Imperiului, distrugerea tradițiilor naționale.

Întrebări și însărcinări

1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Cunoscători ai monumentelor de cultură”. **Regulile jocului.** Elevii și elevele se unesc în perechi. Unul dintre ei demonstrează un monument al culturii (sau prezintă caracteristica lui), altul spune denumirea lui. Peste un timp oarecare elevii își schimbă rolurile.
2. Ce factori au influențat dezvoltarea culturii la sfârșitul sec. XVII — prima jumătate a sec. XVIII? Care dintre ei a fost decisiv? 3. În ce împrejurări Biserica Ortodoxă Ucraineană și-a pierdut independența? Ce consecințe a avut acest proces? 4. **Activitate în grupuri mici.** Discutați și dați răspunsuri la întrebări. La sfârșitul sec. XVII — începutul sec. XVIII teritoriul Hatmanatului de pe Malul Stâng se caracteriza printr-un înalt grad de instruire a populației, cea mai mare parte a populației mature știa să scrie. Ce a condiționat acest lucru? Din ce fel de instituții era compus sistemul de învățământ de pe pământurile ucrainene? 5. **Activitate în grupuri mici.** Discutați și clarificați care școală de artă prelua pe pământurile ucrainene la sfârșitul sec. XVII — începutul sec. XVIII. În care genuri ale artei și în ce mod s-a manifestat ea?
6. Caracterizați diversitatea genurilor în literatura ucraineană din a doua jumătate a sec. XVII — prima jumătate a sec. XVIII. Pregătiți răspunsul în formă de schemă. 7. Folosind izvoarele suplimentare, alcătuiți descrierea unui monument arheologic din acea perioadă.
8. **Discuție colectivă.** De ce Patriarhul moscovit tindea să obțină în subordonarea sa Mitropolia din Kiev?

Capitolul V. Pământurile ucrainene în anii '20-'90 ai sec. XVIII)

§ 27. Intensificarea politicii coloniale a Imperiului Rus. Lichidarea hatmanatului ca formă de guvernare.

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: ce fel de politică promova Țaratul Moscovit (Imperiul Rus) față de Ucraina; despre hătmănia lui I. Skoropadski, D. Apostol; cum a încercat conducerea supremă ucraineană să se opună politicii puterii țariste față de Ucraina.

AMINTIȚI-VĂ: 1. Cum s-au desfășurat evenimentele din cadrul Marelui Război al Nordului pe pământurile ucrainene? 2. Determinați rolul lui I. Mazepa în istoria Ucrainei. 3. Care au fost consecințele Bătăliei de la Poltava pentru Statul Ucrainean Căzăcesc?

1. Atacul puterii țariste asupra drepturilor autonome ale Hatmanatului. Trecerea lui I. Mazepa de partea Suediei a fost folosit de țarul Petru I drept pretext pentru derularea acțiunilor de reprimare a celor ce nu erau de acord cu politica puterii țariste.

Concomitent a avut loc un atac asupra autonomiei ucrainene (conducerea internă independentă). În anul 1708, nou alesul hatman, I. Skoropadski, i-a propus țarului să confirme în noile articole de tratat drepturile și libertățile tradiționale, însă Petru I i-a răspuns batjocoritor: „Ucrainenii și așa au, din mila țarului, drepturi și libertăți pe care niciun popor din lume nu le are”. Împuternicirile hatmanului au fost fixate într-un ucaz special al țarului — **Riștelinyi ucaz („Ucazul decisiv”)**. De asemenea, Petru I a respins rugămintea lui I. Skoropadski cu privire la aflarea cazaților sub conducerea unui hatman numit și nu a generalilor moscoviți. În fața guvernului hatmanului a fost pusă cerința de a raporta despre impozitele și taxele adunate în Trezoreria militară.

Voievozii au obținut dreptul să se amestece în treburile interne ale Ucrainei Căzăcești. Pentru supravegherea activității hatmanului a fost numit un ministru-rezident (din anul 1710 aceștia erau doi la număr). La Gluhiv — noua reședință a hatmanului, au fost dislocate două regimente de soldați moscoviți. În anii 1708—1709 Hatmanatul, iar în anul 1719 și Ucraina Sloboziilor au fost incluse în componența guberniei Kievului.

Guvernatorul a obținut mai multe împuterniciri decât hatmanul. În anul 1715, printr-un ucaz al țarului, a fost stabilită o nouă ordine a alegerii starșinei regimentelor, conform căreia rolul principal în acest proces îl avea reprezentantul țarului. În funcțiile de starșine au început să fie numiți străinii, care treptat deveneau o majoritate. Cu timpul Petru I i-a numit singur pe adepții săi P. Tolstoi — în postul de colonel de Nijyn, iar pe A. Ganski — în cel de colonel al Kievului. Prin aceasta, țarul a încălcat principiul electiv de formare a puterii în Hatmanat. În afară de aceasta, moscoviții primeau mari posesiuni funciare în Ucraina, ceea ce a dus la apariția unor imense teritorii

Fragment din scrisoarea cneazului V. Golițyn către cancelarul G. Golovkin (anul 1708)

Pentru securitatea noastră trebuie să semănăm dezacordul între colonei și hatman. Nu trebuie să îndeplinim rugămintele hatmanului. Sper că atunci când poporul va vedea că hatmanul nu are puterea pe care o avea Mazepa, va începe să vină cu denunțări. Cu toate acestea, nu trebuie să ne comportăm sever cu denunțătorii. Dacă doi vor veni cu denunțări false și ne vom comporta blând cu ei, al treilea va veni cu o denunțare veridică, iar hatmanul și starșina vor avea frică. O spun și acum după cum v-am scris și înainte: în toate regimentele trebuie să avem colonei, care să nu fie de acord cu hatmanul. Atunci toate lucrurile vor fi pentru noi știute.

- ?** 1. Cu ce scop era semănat dezacordul între colonei și hatman?
2. Cum putem numi o astfel de politică?

A acțiunile ce demonstau atacul puterii moscovite asupra limbii și culturii ucrainene:

- În anul 1709, din ordinul lui Petru I, au fost expulzați peste hotare studenții Academiei Kievo-Movilene, care proveneau din teritoriile de pe malul drept;
- Puterea moscovită a confiscat mijloacele bănești alocate de I. Mazepa pentru dezvoltarea Lavrei Pечerska din Kiev. Pământurile ei au fost transmise pentru construcția fortăreței din Kiev.
- Era promovată o politică de invatare și atragere din Hatmanat la Moscova a unor remarcabili savanți, iluminiști, teologi și pedagogi ucraineni.
- Erau cultivate în mod forțat ortografia rusească și „ortodoxia rusă” în publicațiile bisericești ucrainene.
- Din Hatmanat erau duse la Moscova monumentele istorice, cărțile rare.
- Din toate bisericile ucrainene erau confiscate cărțile tipărite în limba ucraineană. Acestea erau înlocuite cu ediții moscovite.

Hatmanul I. Skoropadski.
Pictor necunoscut. Sec. XVIII.

necontrolate de hatman. În anul 1720 Petru I a limitat funcțiile Curții militare generale. S-a intensificat intervenția puterii moscovite în viața economică a Hatmanatului, ceea ce a dus, practic, la sărăcirea economiei. Exportul mărfurilor ucrainene peste hotare era permis numai prin porturile baltice ale Țaratului Moscovit și nu de către negustorii ucraineni.

În același timp, era interzisă aducerea în Hatmanat a unor mărfuri din Europa Occidentală (ace, postav, pânză, ciorapi, zahăr, tutun). În locul lor urma să fie cumpărată producția fabricilor moscovite. A fost introdus un impozit special pentru visteria țaristă. În anul 1721, pe teritoriul Hatmanatului au fost introduși „bani de aramă pentru ca cei din aur și argint să rămână pe teritoriul Rusiei și să se concentreze cât mai mult timp în visteria statului”.

Cazacii erau folosiți tot mai mult în afara teritoriului Hatmanatului: la construcția canalelor (în anul 1721, la construcția canalului Ladoga au fost trimiși 10 mii de cazaci), a fortărețelor (la Sankt Petersburg), în campaniile militare îndepărtate (trei campanii împotriva Persiei) ș.a. În afară de aceasta, campaniile duceau la declinul gospodăriilor căzăcești. Populația Hatmanatului suferea din cauza staționării trupelor țariste.

Aveau loc presiuni și în sfera culturală. Din ordinul țarului, din Academia Kievo-Movileană au fost exmatriculați și concediați studenții și profesorii proveniți din teritoriile de pe malul drept. În Ucraina era interzisă tipărirea oricăror cărți, în afară de cele bisericești. În cele ce erau, totuși, tipărite „nu trebuia să fie nicio deosebire și nicio particularitate a graiului”. Astfel țarul a început un atac deschis asupra limbii ucrainene, a contribuit la rusificarea violentă și subjugarea spirituală a poporului ucrainean.

2. Hătmănia lui I. Skoropadski. Aflându-se în postul de hatman, I. Skoropadski s-a străduit pe toate căile să-și demonstreze loialitatea față de puterea țaristă și astfel să păstreze autonomia Hatmanatului. La fel ca I. Mazepa, acesta evita conflictele cu starșina și biserica, le oferea mari suprafețe de pământ. În timpul guvernării sale, circa 30 % dintre toate pământurile arabile se aflau în proprietatea privată a starșinei, iar unii reprezentanți ai ei s-au transformat în adevărați magnați funciari. Însăși I. Skoropadski avea 100 mii de oameni supuși, în timp ce mănăstirile aveau doar 60 de mii.

În luna ianuarie a anului 1721, în pofida stării precare de sănătate, I. Skoropadski a plecat la Moscova pentru a determina definitiv statutul Hatmanatului în componența Țaratului Moscovit. Drept imbold pentru acest pas a servit Ucazul țarului despre scoaterea Cancelariei militare generale din subordonarea hatmanului.

Cu toate acestea, vizita nu a adus rezultatul dorit și nu a dus la încetarea limitării în continuare a drepturilor și libertăților. În schimb, I. Skoropadski a primit Ucazul despre crearea Colegiului malorus (29 aprilie 1722). Ascunzându-și adevăratul scop, țarul a explicat apariția acestui Ucaz prin aceea că a primit

plângeri din partea poporului despre mită și extorcări, luarea cu forța de la cazaci a pământurilor, pădurilor, morilor, trecearea lor forțată în supușenie, dezordine în Cancelaria militară generală: „Fac acest lucru tot pentru binele vostru... să fiți sub înalta curte și conducere rusească pentru a înceta toate judecățile la care este supus poporul malorus”.

Hatmanul a rămas uluit de această știre. Revenind la Gluhiv, el i-a transmis conducerea lui **Pavlo Polubotok (1722—1723)**. Pe data de 3 iulie anul 1722 I. Skoropadski a murit.

3. Primul Colegiu malorus. Hatmanul interimar, P. Polubotok.

După moartea hatmanului I. Skoropadski, toată puterea în Hatmanat și-a asumat-o Colegiul malorus (1722—1727), compus din șase ofițeri ruși. Colegiul, în frunte cu S. Veliaminov, a început să acapareze toate pârghiile de conducere ale Hatmanatului. Petru I nu a permis alegerea unui nou hatman, ci i-a dat ordin hatmanului interimar, P. Polubotok, să îndeplinească dispozițiile Colegiului.

Colonelul de Cernighiv, P. Polubotok, era un om energic și un adept înflăcărat al autonomiei ucrainene. Nu în zadar țarul a spus despre P. Polubotok că este „mai periculos decât I. Mazepa”. Hatmanul nu a fost de acord cu pretențiile lui S. Veliaminov nu numai în ceea ce privește controlul asupra puterii, ci și asupra puterii politice ca atare. P. Polubotok i-a adunat în jurul său pe membrii opozanți din starsină, a început reforma judiciară, a declanșat o luptă împotriva luării de mită. El a adresat mai multe interpelări senatului (organ administrativ suprem în Imperiul Rus) în legătură cu încălcarea legilor și tradițiilor ucrainene de către Colegiul malorus, a insistat să i se permită să organizeze alegerile unui nou hatman.

În luna august a anului 1723, reprezentanții opozanți ai starsinei din tabăra căzăcească de pe râul Kolomak au alcătuit așa-numitele „Adresări de la Kolomak”, adresate țarului, prin care au cerut anularea impozitelor impuse de Colegiul malorus și permisiunea de a alege un nou hatman. Când Petru I a primit acel document, a dispus ca P. Polubotok împreună cu 15 starsine ucrainene din opoziție să fie întemnițați în fortăreața Petropavlovsk. Acolo, pe data de 18 decembrie 1724, hatmanul interimar, P. Polubotok, a murit.

4. Hătmănia lui D. Apostol.

Pericolul unui nou război cu Imperiul Otoman, creșterea nemulțumirii în legătură cu activitatea Colegiului malorus, greutățile cauzate de întreținerea armatei ruse de 60 mii de oameni, dar și conflictul personal dintre conducătorul Colegiului, S. Veliaminov, și cneazul O. Menșikov, au dus la suspendarea lui în anul 1727 și la o anumită atenuare a politicii rusești față de Ucraina. Cazacilor li s-a permis să aleagă un nou hatman. În acest post a fost ales colonelul de Mirgorod, **Danylo Apostol (1727—1734)**, în vârstă de 73 de ani. Puterea țaristă nu a încheiat nici cu el un tratat

Hatmanul interimar, P. Polubotok. Pictor necunoscut. Sfârșitul sec. XVIII — începutul sec. XIX.

Știrea despre moartea lui P. Polubotok a fost primită cu mâhnire în Ucraina. El era glorificat ca un apărător înflăcărat al Ucrainei, despre el erau alcătuite legende. Una dintre ele spunea că țarul, aflând despre boala lui P. Polubotok, ar fi venit la acesta pentru a-i cere iertare. Înainte de moarte, hatmanul i-ar fi spus despre toate greutățile cauzate Statului Ucrainean Căzăcesc de către puterea țaristă: „Pentru suferințele fără vină ale mele și ale poporului meu ne vom judeca în fața judecătorului nostru comun ce nu cunoaște fățărnicia”. Cât de curând ne vom înfățișa în fața Lui și El îi va judeca pe Petru și Pavel”. Și, într-adevăr, la scurt timp (25 ianuarie anul 1725) Petru I a murit.

■ În ce au constat particularitățile guvernării hatmanului D. Apostol?

Hatmanul D. Apostol.
Pictor O. Martynovyci.

„Punctele decisive” prevedeau:

- alegerea hatmanului numai cu consimțământul țarului; în afară de aceasta, hatmanul pierdea dreptul de a-i numi și pedepsi pe membrii starșinei și de a promova o politică externă independentă;
- transmiterea responsabilității treburilor din Hatmanat Colegiului pentru afacerile externe;
- reducerea numărului soldaților ruși dislocați pe teritoriul Ucrainei;
- includerea reprezentanților ruși în componența Curții militare generale;
- anularea impozitelor introduse de Colegiul Malorus;
- reînnoirea Visteriei militare generale, care să se afle sub controlul guvernului rus.

- De ce „Direcția guvernului hatmanului” nu a putut distruge drepturile Hatmanatului și autoadministrarea căzăcească în Ucraina Sloboziilor?

tradițional. Activitatea hatmanului era reglementată de așa-numitele „Puncte decisive”.

D. Apostol s-a apucat în mod activ de refacerea autonomiei pierdute: el a numit adepți ai săi în posturile de colonei, a întreprins unele acțiuni pentru sistematizarea posesiunilor funciare ale starșinei, a încercat pentru prima dată să elaboreze bugetul Hatmanatului, a stabilizat situația în comerț, a subordonat Kievul puterii hatmanului, a reorganizat sistemul judiciar, a obținut întoarcerea cazacilor zaporojeni din posesiunile tătarilor crimeeni la Oleški și întemeierea de către aceștia, în **anul 1734** a Siciului Nou (de la râul Pidpilne).

Pe timpul hatmanului D. Apostol, fondul funciar principal a fost împărțit între membrii starșinei căzăcești, biserica ortodoxă și funcționarii ruși. Deosebirea dintre posesiunea funciară moștenită și cea temporară aproape că a dispărut.

O importanță pozitivă pentru lupta împotriva corupției și sistematizarea posesiunilor funciare a avut-o așa-numita Anchetă Generală asupra moșiilor, întreprinsă de către hatman. În anii 1729—1730 a fost întreprinsă o revizie (verificare) a moșiilor și stabilită legalitatea proprietății asupra lor. S-a constatat că 35 % din pământurile cultivabile din Hatmanat se aflau în proprietatea privată a starșinei. În anul 1728, cu contribuția lui D. Apostol, s-a început elaborarea unui cod de legi cu denumirea „Drepturile pentru care se judecă poporul malorus”. Sarcina lui consta în a consfinți la nivel juridic statutul de autonomie și privilegiile Hatmanatului în componența Imperiului Rus. Elaborarea acestui cod de legi a fost încheiată deja după moartea hatmanului. Însă senatul rus a refuzat categoric să-l aprobe.

5. Politica „Consiliului guvernului hatmanatului”. Tentativa lichidării orânduirii autonome a Ucrainei Sloboziilor. După moartea hatmanului D. Apostol, în anul 1734, împărăteasa Ana Ivanovna a Rusiei a interzis din nou alegerea hatmanului, iar administrarea treburilor ucrainene le-a pus în competența „**Consiliului guvernului hatmanatului**” (1734—1750). Noul guvern era compus din trei reprezentanți ai starșinei căzăcești și trei guvernanți ruși. În activitatea sa, el se conducea după „Punctele decisive” din 1728. În afară de aceasta, guvernanții ruși erau obligați să reducă pe toate căile importanța și încrederea în puterea hatmanului, să încurajeze apropierea starșinei de ofițerii ruși, precum și căsătoriile dintre ucraineni și ruși. Dirijarea afacerilor ucrainene a fost din nou transmisă în competența senatului. În Ucraina a fost efectuată o revizie pentru sistematizarea impozitelor, încheiată elaborarea codului legislației ucrainene.

În vederea realizării controlului societății, în Imperiul Rus a fost reluată activitatea „Cancelariei dosarelor secrete și în căutare”. A fost arestat în componență deplină Magistratul din Kiev, fiind suspectat de trădare de stat.

Schimbări serioase au avut loc și în orânduirea ținutului Sloboziilor. Încă în anul 1726 regimentele de acolo au trecut

în subordonarea Colegiului militar. Din anul 1723 în postul de colonel puteau fi numiți numai rușii. Din 1732 au început unele transformări ce aveau ca scop lichidarea autoguvernării autonome. La Sumî a fost înființată „Cancelaria comisiei pentru crearea regimentelor din ținutul Sloboziilor”, care și-a asumat mai multe funcții ale coloneilor.

În anii 1733—1734 direcțiile regimentelor au fost transformate în cancelarii cu drepturi asemănătoare celor din provinciile guberniilor rusești. Justiția funcționa în baza legislației rusești. În anul 1734 a fost anulat dreptul cazacilor și țăranilor la zaimanșcina — ocuparea suprafețelor de pământ libere. De asemenea, locuitorilor li s-a interzis să părăsească hotarele ținutului. Așa-numiții ajutoari ai cazacilor erau scoși din lista căzăcimii.

„Consiliul guvernului Hatmanatului” — guvern creat de puterea rusă după moartea hatmanului D. Apostol pentru conducerea Hatmanatului.

„Consiliul guvernului Hatmanatului” a funcționat în condițiile războiului ruso-turc din anii 1735—1739, a cărui povară a căzut pe umerii poporului ucrainean. Armata rusă era întreținută de populația ucraineană din zonele de graniță. Confiscarea permanentă a averii priva populația de strictul necesar. Ca urmare a războiului, pământurile zaporojene au revenit sub dominația Imperiului Rus.

Sunteți de acord că... De ce?

- Acțiunile puterii moscovite (ruse) în anii 1708—1722 vorbeau despre pregătirile pentru atacul asupra statalității ucrainene. Însă împrejurările externe au determinat puterea țaristă să înceteze procesul de lichidare a Statului Ucrainean Căzăcesc. Astfel puterea hatmanului a fost restabilită pentru o perioadă scurtă de timp (1727—1734).
- Politica generală a puterii moscovite față de Ucraina rămânea neschimbată: de a o transforma într-o provincie obișnuită a Imperiului Rus. În aceste condiții elita căzăcescă ucraineană depunea eforturi pentru păstrarea drepturilor anterioare. În acțiunile sale, ea evita măsurile radicale și nu se baza pe susținerea poporului.

Întrebări și însărcinări

1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Șase întrebări”. **Regulile jocului.** Elevii și elevele se unesc în echipe. Fiecare dintre ele trebuie să formuleze într-un anumit interval de timp șase întrebări după materialul studiat. Învingătoare va fi echipa care are numărul cel mai mare de întrebări care nu se repetă la celelalte echipe.
2. În ce mod folosea Petru I resursele Ucrainei pentru a-și atinge scopul? 3. Prin ce s-a caracterizat guvernarea hatmanului I. Skoropadski? De ce Petru I nu a permis să fie organizate alegerile noului hatman după moartea lui I. Skoropadski? 4. Ce idei politice principale au fost incluse în Petițiile de la Kolomak? 5. **Activitate în grupuri mici.** Discutați și clarificați în ce mod acțiunile Colegiului Malorus a ruinat tradiționalul sistem de conducere din Ucraina. 6. Prin ce s-a caracterizat hătmânia lui D. Apostol? 7. Care au fost consecințele acțiunilor „Consiliului guvernului Hatmanatului” pentru Statul Ucrainean Căzăcesc?
7. Alcătuiți în caiete tabelul comparativ: „Hătmânia lui I. Skoropadski și D. Apostol!”. Indicați trăsăturile comune și deosebiriile dintre cei doi lideri ai cazacilor. 9. Alcătuiți portretul istoric al hatmanului interimar, P. Polubotok.
9. **Discuție colectivă.** Ce factori au influențat schimbările frecvențe a politicii puterii țariste față de Ucraina?

Lucrăm cu cronologia

- Anul 1722** — puterea imperială a Rusiei a interzis pentru prima dată alegerile hatmanului.
- Anii 1722—1727** — activitatea primului Colegiu Malorus.
- Anii 1727—1734** — hătmânia lui D. Apostol.
- Anul 1734** — înființarea Siciului Nou.
- Anii 1734—1750** — activitatea „Consiliului guvernului Hatmanatului”.

Monedă a Băncii naționale a Ucrainei consacrată lui P. Polubotok. Anul 2003.

§ 28. Ucraina de pe Malul Stâng și Ucraina Sloboziilor. Lichidarea Hatmanatului.

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: care a fost activitatea ultimului hatman, K. Rozumovski, și politica sa; care au fost cauzele și cum s-a desfășurat procesul lichidării hătmăniei și al rămășițelor autonomiei Hatmanatului și Ucrainei Sloboziilor.

AMINTIȚI-VĂ: **1.** Ce politică promova Rusia față de Hatmanatul de pe Malul Stâng în prima jumătate a sec. XVIII? **2.** Numiți cele mai ample revolte împotriva dominației ruse în teritoriile de pe malul stâng și în Ucraina Sloboziilor din prima jumătate a sec. XVIII.

- Putem afirma, oare, că hătmănia lui K. Rozumovski a fost doar un capriciu al puterii țariste?

Hatmanul Kyrylo Rozumovski.
Pictor L. Tocqué. Anul 1758.

Palatul lui K. Rozumovski din Baturin
(regiunea Cernighiv).
Arhitect Ch. Cameron. Anul 1799.
A fost restaurat între anii 2003—2008.

1. Restabilirea hatmanatului în anul 1750. Politica „Consiliului guvernului hatmanului” trezea o nemulțumire din ce în ce mai mare din partea populației Hatmanatului.

Speranțele într-o îmbunătățire a situației erau legate de urcarea pe tronul împărătesc, în urma unei lovituri de palat, a fiicei lui Petru I, Elizaveta. Printre membrii anturajului noii împărătese erau mulți ucraineni, în special, Oleksii Rozumovski, care a devenit favoritul ei. În curând, acele speranțe au început să se îndreptățească. Schimbările referitoare la Hatmanat și Ucraina Sloboziilor au fost condiționate nu numai de relațiile deosebite ale împărătesei cu anturajul ei. Și-au spus cuvântul atât agravarea încordării sociale, cât și unii factori externi: pericolul unor noi războaie cu Imperiul Otoman și Prusia (pământurile ucrainene erau un izvor de resurse umane și materiale).

Deja în anul 1742 a fost reluată activitatea Mitropoliei de la Kiev. În 1743 au fost anulate schimbările ce fuseseră aplicate în Ucraina Sloboziilor.

Prin dispoziția împărătesei Elizaveta, în anul 1750, la Gluhiv, în cadrul Consiliului starșinei a fost ales un nou hatman — fratele lui O. Rozumovski, **Kyrylo Rozumovski (1750—1764)**. Lui i-a fost dat să fie ultimul hatman al Ucrainei căzăcești.

2. Hătmănia lui K. Rozumovski. Devenind hatman, K. Rozumovski și-a pus scopul să restabilească vechile drepturi în Hatmanat.

Astfel, el a obținut ca treburile Hatmanatului să fie retransmise Colegiului pentru afaceri externe (acest lucru a creat premise pentru restabilirea relațiilor dintre Ucraina și Rusia ca relații interstatale), și-a subordonat Siciul Zaporojean, iar apoi și Kievul (însă în anul 1761 orașul a revenit din nou sub conducere imperială directă). În general, idealul lui erau rânduielile șleahitice, care existau în Reci Pospolita. Toate acțiunile ulterioare ale lui K. Rozumovski au contribuit la transformarea starșinei căzăcești în șleahă. El a obținut dreptul să numească de sine stătător coloneii și să împartă pământuri, a reluat tradiția convocării Consiliului starșinei, care a căpătat treptat importanța unui organ reprezentativ al stărilor. a început refacerea orașului Baturin, devenit din nou reședință a hatmanului. În pofida faptului că hatmanul și fratele său

aveau o influență însemnată la Curtea împărătească, măsurile întreprinse trezeau îngrijorare. În anul 1754 au apărut câteva ucazuri ce limitau puterea hatmanului.

Pe lângă K. Rozumovski a fost numit un consilier-supraveghetor, iar hatmanului i-a fost interzis să numească de sine stătător coloneii. El putea doar să propună candidaturile. Hatmanul era obligat să raporteze în permanență despre veniturile și cheltuielile Visteriei militare, precum și să anuleze frontierele dintre Ucraina și Rusia, să anuleze taxele la importul de mărfuri rusești, precum și vămile statului care aduceau guvernului din hatmanat venituri anuale considerabile. Ca răspuns la demersul cu privire la restabilirea relațiilor de politică externă independente ale Hatmanatului, K. Rozumovski a obținut un refuz categoric.

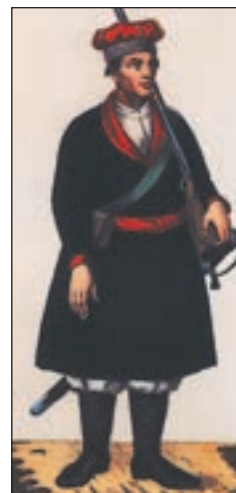
Aceste restricții nu au oprit intențiile reformatoare ale hatmanului. În decursul anilor 1760—1763 a fost aplicată reforma judiciară. De asemenea, K. Rozumovski a înfăptuit reforma armatei și a învățământului. Astfel, de acum înainte toți cazacii erau înarmați la fel (armă, sabie, sulită) și aveau uniformă asemănătoare de culoare albastră cu guler roșu, pantaloni albi și șapcă de diferite culori. Era perfecționată artileria. În toate regimentele erau deschise școli pentru instruirea copiilor de cazaci. De asemenea, hatmanul intenționa să deschidă universități la Kiev și Baturin. a fost renovată, mai întâi de toate, Academia Kievo-Movileană.

3. Lichidarea definitivă a hatmanatului. Activitatea lui P. Rumianțev în teritoriile de pe malul stâng. În anul 1761, după moartea împărătesei Elizaveta, pe tron a urcat Petru al III-lea. Aflându-se pe tron doar câteva luni, el a reușit, prin politica sa, să-și facă mulți rivali. Petru al III-lea a devenit jertfa unui complot. Pe tronul împărătesc a urcat soția acestuia, Ecaterina a II-a, care a fost principala organizatoare a complotului. Hatmanul K. Rozumovski a jucat un rol important în acest complot, însă aceasta nu a influențat intențiile noii împărătese de a lichida autonomia Hatmanatului.

Pretextul formal pentru lichidarea Hatmanatului au devenit două petiții adresate Ecaterinei a II-a în anul 1763 de către hatmanul K. Rozumovski și reprezentanții starșinei căzăcești. În ele era vorba despre restabilirea vechilor drepturi ale Ucrainei (sistemul judiciar și funciar independente, pământurile pierdute de prin anii '60 ai sec. XVII) și recunoașterea oficială a dreptului la moștenire a titlului de hatman de către urmașii din familia Rozumovski.

La Sankt-Petersburg aceste cerințe au fost calificate ca o intenție a Hatmanatului de a se separa de Imperiul Rus. Enevrată la culme, Ecaterina a II-a era gata să-l dea în judecată pe hatman. În cele din urmă ea i-a propus acestuia să renunțe benevol la buzdugan. K. Rozumovski a fost nevoit să accepte. Drept compensație el a obținut titlul de general-feldmarșal

Reforma judiciară a hatmanului K. Rozumovski prevedea delimitarea puterii după criteriul atribuțiilor ei în executivă și judiciară. Instanță judiciară supremă a devenit Curtea militară generală, în componența căreia, în afară de doi judecători generali, intrau și persoane electivă (câte două din partea fiecărui regiment). La rândul lor, regimentele (acestea erau zece la număr) erau împărțite în două poviatoe judiciare: unul se ocupa de examinarea dosarelor civile, celălalt — de examinarea dosarelor cu caracter funciar. În fiecare regiment funcționa judecătoria ce examina dosarele penale. În fruntea ei se afla colonelul. Judecătorii erau aleși de către starșină. Erau anulate funcțiile judiciare ale Cancelariei militare generale. Astfel Hatmanatul urma să se transforme dintr-un stat militar în unul civil. Concomitent cu schimbările în justiție erau sistematizate legile Hatmanatului, a căror elaborare a început în timpul lui D. Apostol.

Cazac de rând de pe timpul lui K. Rozumovski. Pictor necunoscut.

Piotr Rumianțev. Pictor V. Surikov.

Clădirea celui de-al Doilea Colegiu Malorus din Gluhiv (actualmente regiunea Sumî). Aspect modern.

Împotriva introducerii iobăgiei pe pământurile ucrainene s-a ridicat deschis Vasyl Kapnist, descendent dintr-un vechi neam al starșinei căzăcești. Opera sa, „Odă asupra robiei” (1783), care a devenit o creație clasică a literaturii ruse, condamnă politica împărătesei Ecaterina a II-a. Unii istorici consideră că această operă a fost și un protest împotriva lichidării drepturilor autonome ale Hatmanatului.

și câteva moșii noi. Pe data de 10 noiembrie 1764 a fost emis ucazul despre lichidarea puterii hatmanului în Ucraina.

În anii următori K. Rozumovski a locuit în capitala rusă sau peste hotare. În anul 1794 el s-a întors la Baturin, unde a și murit în scurt timp.

Pentru administrarea pământurilor fostului Hatmanat, a fost înființat cel de-al Doilea Colegiu Malorus (a funcționat între anii 1764—1786), condus de către Piotr Rumianțev. Colegiul era compus din patru funcționari ruși și patru starșine generale. Sarcina principală a Colegiului a constat în lichidarea instituțiilor ucrainene de stat și crearea în locul lor a celor ruse. În decursul anilor 1765—1768 Colegiul și-a subordonat toate departamentele centrale ale Hatmanatului.

În instrucțiunea secretă cu privire la administrarea ținutului, Ecaterina a II-a recomanda cu insistență lichidarea tuturor atributelor autonomiei ucrainene, iobăgirea țăranilor, supravegherea riguroasă a dezvoltării economiei, majorarea pe toate căile a impozitelor.

Desigur că ucrainenii își dădeau seama că le este lichidată autonomia. De aceea, în timpul alegerilor din 1767 a deputaților comisiei pentru alcătuirea unui nou cod de legi al Imperiului Rus (precedentul a fost elaborat la 1649), deputații din partea starșinei căzăcești, șleahței, clerului, cazacilor și orășenilor și-au exprimat dorința de a reveni la prevederile tratatului moscovito-ucrainean de la 1654, de a restabili puterea hatmanului și altele. Însă comisia nu a reușit să elaboreze niciun document concret și real, de aceea a fost desființată în 1774, iar împărăteasa și-a asumat și atribuția de elaborare a legilor în Imperiul Rus.

În perioada anilor 1765—1769 a fost efectuată o revizie generală a proprietăților funciare (sistemizarea generală sau sistemizarea lui Rumianțev). Au fost revăzute și sistematizate impozitele, muncile în natură au fost înlocuite cu impozit bănesc, a cărui sumă a atins cifra de 250 mii carboave pe an (în 1780 ea constituia deja 2 milioane carboave anual).

Măsurile de proporții ale lui P. Rumianțev au fost frâna-te de noul război ruso-turc din anii 1768—1774.

4. Anularea orânduirii căzăcești în ținutul Sloboziilor. Lichidarea definitivă a Hatmanatului. În luna august a anului 1765 Ecaterina a II-a a emis un ucaz despre anularea orânduirii regimentelor și crearea guberniei Ucrainei Sloboziilor. În locul celor cinci regimente căzăcești au fost create cinci polkuri husare. Cazacii locali au fost privați de drepturi și privilegii și s-au transformat în simpli „locuitori militari”. În anul 1780, în locul guberniei Ucrainei Sloboziilor a fost creat guvernoratul Harkiv.

În septembrie 1781 a fost anulată divizarea administrativ-teritorială pe regimente. Au fost înființate guvernoratele Kiev, Cernighiv și Novgorod-Siverski, iar mai târziu — guberniile

Kiev și Cernighiv. În centrele guberniale și în orașele din po-
viate apăreau departamente administrative și judiciare rusești.

În afară de schimbările administrativ-teritoriale, guvernul țarist a avut grijă și de fuga țăranilor ucraineni de la proprietarii de pământ. În luna mai a **anului 1783** a fost emis un ucaz ce nu le permitea țăranilor să părăsească locul permanent de trai. Astfel a fost legalizată iobăgia pe teritoriile de pe malul stâng și în ținutul Sloboziilor.

În iulie 1783 i-a venit rândul și armatei ucrainene: în locul regimentelor cazacilor și companionilor a început crearea regimentelor armatei rusești. Durata serviciului militar era de șase ani. Starșinele căzăcești obțineau grade ale ofițerilor ruși, iar cazacii se transformau în simpli țărani ai statului.

Astfel, la începutul anilor '80 ai sec. XVIII a fost lichidat definitiv Statul Ucrainean Căzăcesc. Drapelele, tunurile și pecețile căzăcești au fost duse la Sankt-Petersburg. Orându-irea administrativ-teritorială, sistemul judiciar, componența socială pe pământurile ucrainene au fost aduse la același nivel ca în restul regiunilor Imperiului Rus.

Lucrăm cu cronologia

Anii 1750—1764 — perioada hătmăniei lui K. Rozumovski.

Anii 1764—1786 — activitatea celui de-al Doilea Colegiu Malorus.

Anul 1765 — anularea orânduirii regimentelor în ținutul Sloboziilor și crearea guberniei Ucrainei Sloboziilor.

Anul 1781 — anularea orânduirii regimentelor pe teritoriile Hatmanatului.

Anul 1783 — ucazul despre iobăgirea țăranilor din teritoriile de pe malul stâng și din ținutul Sloboziilor; lichidarea regimentelor de cazaci și companionii, transformarea lor în unități regulate ale armatei ruse.

Sunteți de acord că... De ce?

- Hătmănia lui K. Rozumovski (1750—1764) a coincis cu ultima perioadă a existenței Hatmanatului în componența Imperiului Rus.
- În anul 1764 împărăteasa Ecaterina a II-a a anulat hatmanatul, iar pe parcursul următorilor 20 de ani a lichidat autonomia Hatmanatului, a Ucrainei Sloboziilor, distrugând, de asemenea, Siciul Zaporojean.

Întrebări și însărcinări

1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Lănțșor istoric”. **Regulile jocului.** Primul jucător numește o dată, un termen, un nume, un fapt istoric, legate de tema studiată. Al doilea jucător repetă pentru început cele spuse de predecesorul său, iar apoi adaugă cuvintele proprii. Jucătorul următor procedează la fel. Pentru greșeli sau pauze jucătorul iese din joc. Învingător va fi jucătorul care rămâne ultimul.
2. De ce activitatea reformatoare a lui K. Rozumovski a trezit îngrijorarea puterii imperiale? 3. Care au fost consecințele lichidării autonomiei Hatmanatului și Ucrainei Sloboziilor pentru populația ucraineană? 4. De ce lichidarea orânduirii căzăcești nu a generat rezistență armată din partea starșinei căzăcești?
5. **Activitate în perechi.** Discutați și clarificați cauzele lichidării hatmanatului. 6. Alcătuiți un plan detaliat pe tema: „Lichidarea hatmanatului și a rămășițelor autonomiei ucrainene”? Folosiți planul-schemă corespunzător din anexa electronică.
7. **Activitate în grupuri mici.** Discutați despre însemnătatea istorică a existenței Ucrainei Căzăcești.
8. **Discuție colectivă.** Cum credeți, a putut, oare, Ucraina să obțină independența în timpul guvernării lui K. Rozumovski?

Uniformă a guvernatorilor din Harkiv.
Anul 1794.

§ 29. Sudul Ucrainei. Lichidarea Siciului Zaporojean

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: care a fost dezvoltarea Siciului și a Sudului Ucrainei în a doua jumătate a sec. XVIII; care au fost cauzele lichidării Siciului Zaporojean și Hanatului Crimeii de către puterea imperială; care a fost locul Siciului Zaporojean în istoria Ucrainei și soarta zaporojenilor după lichidarea Siciului; ce înseamnă „palânci”.

AMINTIȚI-VĂ: 1. Ca urmare a căror evenimente a apărut Siciul Nou (de la Pidpilne)? 2. Activitatea în grupuri. Discutați și clarificați ce rol a jucat Siciul Zaporojean în evenimentele din istoria Ucrainei.

- De ce Siciul Nou (de la Pidpilne) se deosebea de cele precedente?

Palânci — unități administrativ-teritoriale în care erau împărțite teritoriile „Libertăților Oștii Zaporojene de la gurile Niprului”.

Poiana Gard – centrul pâlâncii Bugogardivsk (actualmente regiunea Mykolaiv)

Noul Sici (de la Pidpilne). Aspect general. Reconstrucție modernă.

1. Împărțirea administrativ-teritorială a pământurilor Siciului Nou. În jurul Siciului erau situate pământurile („Libertățile”) Oștii Zaporojene. La acea vreme Zaporijjia era împărțită în unități administrativ-teritoriale numite **palânci**. În anii ‘30-‘40 ai sec. XVIII ele erau cinci la număr (mai târziu acest număr a crescut până la opt: Kodak, Bugogardik, Inguleți, Protovcia, Orel, Samara, Kalmyk, Prognoivsk).

Centru administrativ al pâlâncii era o sloboda fortificată, unde era dislocată garnizoana și în care se aflau colonelul și starșina. Starșina pâlâncii își concentra în mâini puterea militară, financiară, judiciară și administrativă.

Centrul administrativ al Zaporijjiei era Siciul. Acesta era compus din 38 de unități militare și, în același timp, administrative numite kurenii, în care erau incluși toți cazacii. Administrația zaporojeană era aleasă, ca și mai înainte, în cadrul Consiliilor, care urmau să facă dări de seamă în fața lor. Starșina militară supremă sau cea de campanie era aleasă o dată pe an la rada Siciului, care era convocată de obicei pe data de 1 ianuarie. În a doua jumătate a sec. XVIII rolul acestor rade s-a redus, în schimb a crescut rolul starșinei.

În rândul cazacilor zaporojeni erau primiți toți acei ce căutau salvare de iobăgie sau de alte probleme sociale. În anii ‘60 ai sec. XVIII populația Siciului Zaporojean număra peste 100 mii de oameni. Siciul Nou (de la Pidpilne) a existat timp de 41 de ani (de la 1734 până la 1775).

2. Valorificarea noilor pământuri. Siciul Nou se deosebea esențial de precedentul Sici Zaporojean. Membrii starșinei căzăcești s-au transformat în proprietari de pământ înstăriți. Baza activității lor era dezvoltarea economiei și nu campaniile militare. Gospodăriile cazacilor, care erau bazate pe relațiile de piață, aminteau de gospodăriile de fermieri. Această lucră a dus la stratificarea socială.

O mărturie elocventă a existenței problemelor sociale la zaporojeni au fost revoltele cazacilor neînștăriți din anii 1749, 1756, 1768, dar și valurile de fugari. Acestea se strămutau în noile așezări întemeiate de puterea țaristă. Acest lucru a ruinat din interior întregul sistem social al Noului Sici. În afară de

aceasta, starșina căzăcească nu era capabilă să colonizeze rapid cu forțele proprii toate pământurile zaporojene. Acest pericol l-a înțeles destul de bine ultimul ataman de campanie al Oștii Zaporojene, **Petro Kalnyșevski**.

Din indicația atamanului de campanie, toți țărani-fugari, care soseau la Sici, nu mai puteau fi înscrși în registrul cazacilor. Ei erau stabiliți pe pământurile libere pentru ca „cei dintr-o parte să nu aibă posibilitatea să pătrundă în acele locuri”. În timpul aflării sale la conducere, P. Kalnyșevski a întemeiat pe pământurile zaporojene 45 de sate noi, 4 mii de cătune pentru iernat, în care au trăit până în 1775 circa 55 mii de persoane. În total, pe pământurile zaporojene erau peste 6 mii de așezări căzăcești. Însă aceasta era insuficient pentru a împiedica realizarea intențiilor puterii imperiale.

3. Limitarea „libertăților” zaporojene de către guvernul țarist.

De la începutul înființării Noului Sici, guvernul rus i-a limitat drepturile. Republica căzăcească nu ar fi putut exista mult timp în componența unui stat cu putere absolută a monarhului cum era Imperiul Rus.

În anul 1753 puterea imperială a încercat să le interzică zaporojenilor să-și aleagă atamanul de campanie, însă nu a reușit să-i forțeze să renunțe la această veche tradiție.

În anii ‘40-‘60 ai sec. XVIII, guvernul rus a început popularea suburbiilor de nord și de nord-est ale Siciului cu militari strămutați. Acest lucru a cauzat izolarea „libertăților” de teritoriile de pe malul drept și de Hatmanat, împiedicând totodată pătrunderea în Sici a țărănilor-fugari. În anul 1752, în partea de nord-vest a pământurilor zaporojene a fost creată Noua Serbie, iar în anul următor, la frontiera de nord-est a posesiunilor Siciului — Slavono-serbia. Aceste pământuri erau populate de oamenii ce fugeau de jugul otoman — sârbi, unguri, moldoveni, greci, bulgari.

La Sici pământul era considerat o proprietate militară. Fiecare cazac, care avea ceva avere și era în stare să ducă o gospodărie proprie, putea obține pământ și înființa propriul său cătun. Acesta putea fi vândut, dat în amanet, dăruit. Însă starșina căzăcească a pus stăpânire pe imașuri, locurile pentru pescuit și vânat. Tot ea a stabilit obiceiul de a aduna de două ori pe an de la cărciumari și meșteșugari „daruri” în folosul lor.

Petro Kalnyșevski descindea dintr-o veche familie de starșină căzăcească din regimentul Lubni. Zece ani la rând el a fost ales ataman de campanie. P. Kalnyșevski a depus mari eforturi pentru a evita dependența Siciului de puterea rusă. S-a aflat de trei ori la Sankt-Petersburg, unde a apărat drepturile militare și administrativ-teritoriale ale zaporojenilor. P. Kalnyșevski avea grijă de dezvoltarea culturală a ținutului. Cu sprijinul lui material, au fost construite cinci catedrale și biserici, au fost cumpărate un număr mare de cărți și ustensile bisericești atât în Ucraina, cât și peste hotare (la Iersusalim). P. Kalnyșevski a luat parte la multe campanii ale cazacilor asupra Hanatului Crimeii și Imperiului Otoman. El s-a evidențiat în mod deosebit în timpul războiului ruso-turc din anii 1768—1774 când a fost comandant al Oștii Zaporojene.

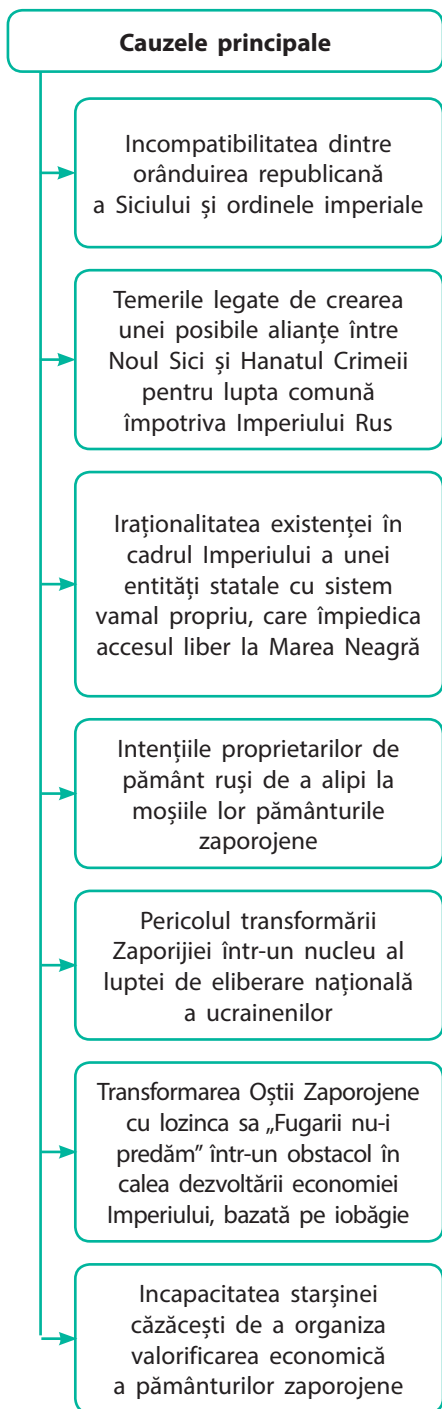
Pentru faptele sale, guvernul rus l-a decorat pe P. Kalnyșevski cu medalia de aur. După ruina de către trupele ruse a Noului Sici, P. Kalnyșevski a fost arestat și, din ordinul împărătesei Ecaterina a II-a, a fost exilat în mănăstirea Solovețki. a petrecut în detenție mai mult de 27 de ani, 16 dintre care — în condițiile îngrozitoare ale unei celule. Din ordinul împăratului Alexandru I, a fost eliberat din închisoare, însă din voință proprie a rămas la mănăstire unde a murit la vârsta înaintată de 112 ani.

Petro Kalnyșevski.
Pictor necunoscut.

- A fost, oare, un proces firesc lichidarea siciului Zaporojean?

LICHIDAREA SICIULUI ZAPOROJEAN

În anii '60 ai sec. XVIII, o parte din pământurile zaporojene au fost luate pentru gubernia Novorosiisk, iar peste încă zece ani — pentru construcția liniei de fortificații de la Nipru. Guvernul Imperiului Rus nu lua în seamă indignarea zaporojenilor.

4. Lichidarea Siciului Zaporojean. Lichidarea definitivă a Siciului era pentru guvernul imperial doar o problemă de timp. Prilejul a apărut după încheierea cu succes a războiului ruso-turc din anii 1768—1774. După proclamarea independenței Hanatului Crimeii de Imperiul Otoman, el a fost luat sub protectoratul rus. Dispăruse deja pericolul invaziilor din partea tătarilor. Imperiul nu mai avea nevoie de cazacii zaporojeni ce au servit drept scut de apărare în fața tătarilor.

Dorind să păstreze căzăcimea, la începutul **anului 1775** starșina zaporojeană a trimis la Sankt-Petersburg o delegație cu un proiect de reorganizare a Siciului după modelul cazacilor de pe Don. Însă aceste propuneri nu au mai fost examinate.

La sfârșitul lunii mai a anului 1775 trupele rusești sub conducerea generalului Piotr Tekeli au invadat pământurile zaporojene și au plecat înspre Sici. Cazacii nu bănuiau nimic. Nimeni nu și-ar fi putut închipui că după șase ani de luptă cot la cot împotriva turcilor și tătarilor, foștii aliații vor tinde să distrugă Siciul.

În data de patru iunie, soldații ruși au neutralizat paza și au cucerit Siciul. Cazacilor li s-a ordonat să depună armele. Văzând că lupta nu are nicio perspectivă, starșina căuta să-i convingă pe zaporojeni să nu opună rezistență. După anunțarea ucuzului Ecaterinei a II-a cu privire la lichidarea Siciului, garnizoana de 2 mii de cazaci a depus armele. Restul armatei, de asemenea fără luptă, au ocupat centrele palâncilor.

Starșina supremă a Siciului a fost arestată și predată justiției. Pământurile zaporojene au intrat în componența guberniilor Novorosiisk și Azov. Erau aplicate regulile rusești și create organe corespunzătoare ale puterii. Pământurile au început să fie împărțite nobililor imperiali.

5. Destinul istoric al zaporojenilor după lichidarea Siciului Zaporojean. Noul Sici (cel de la Pidpilne) a fost distrus, însă comunitatea siciovistă a rămas. Potrivit ucuzului Ecaterina a II-a, zaporojenii puteau să se înscrie în componența regimentelor de cavalerie. În caz contrar, cazacii aveau posibilitatea să se întoarcă acolo de unde au venit la Sici și să primească pământ pentru a cultiva cereale. Mulți foști zaporojeni s-au întors pentru a gospodări în stepele lor natale. Însă nu au trecut nici doi ani pentru ca ei să regrete pasul făcut.

Guvernul țarist împărțea pământurile zaporojenilor între nobilimea rusă fără să ia în seamă cătunele pentru iernat ale cazacilor. Noii proprietari le luau cazacilor pământul, iar în unele cazuri îi transformau în iobagi.

După lichidarea Siciului o parte însemnată dintre cazacii zaporojeni (circa 5 mii de persoane) au plecat în posesiunile Impe-

riului Otoman. Ei l-au rugat pe sultanul turc să-i ia sub protectoratul său și să le ofere pământ pentru întemeierea unui nou Sici. Sultanul le-a satisfăcut rugămintea și, drept rezultat, a apărut Siciul Dunărean (anii '80 ai sec. XVIII — anul 1828).

Mulți cazaci, care nu doreau să fie sub puterea nici a imperiului Rus, nici a celui Otoman, s-au strămutat în posesiunile austriece. Pentru stabilirea lor, au fost repartizate pământuri în provinciile Banat și Bacica de lângă râul Tisa. Cei aproape 8 mii de cazaci zaporojeni ce s-au pomenit în aceste locuri au întemeiat Siciul Banatului.

Astfel de situații au îngrijorat guvernul țarist. Se planifica nimicirea căzăcimii zaporojene și transformarea ei în trupe regulate. Însă Siciul Dunărean nou creat a devenit un continuator al tradițiilor zaporojenilor și prezenta un pericol serios pentru Imperiul Rus.

În condițiile apropierei unui nou război ruso-turc, care a izbucnit în anul 1787, guvernul imperial încerca să atragă căzăcimea de partea sa. În anul 1788 foștilor cazaci zaporojeni li s-a permis să creeze Armata cazacilor devotați, redenumită ulterior Armata cazacilor de la Marea Neagră. Au fost restabilite ordinea zaporojene: atribuțiile militare căzăcești, alegerea starșinei, radele (consiliile), kurenii. Cu toate acestea, numai 12 mii de foști zaporojeni au decis să servească Imperiul.

6. Participarea cazacilor ucraineni la războaiele ruso-turce de la sfârșitul sec. XVIII. În ajunul războiului ruso-turc din anii 1768—1774, când problema lichidării Siciului era deja hotărâtă, Ecaterina a II-a i-a chemat pe cazaci la război și i-a asigurat: „Îi considerăm pe zaporojeni cei mai devotați supuși ai noștri și cu prima ocazie vom vărsa toată mila asupra Oștii noastre zaporojene devotate”. Zaporojenii au luat parte activă în războiul dintre Rusia și Imperiul Otoman.

În anul 1774 a fost semnat Tratatul de pace de la Kuciuk-Kainargi, conform căruia la Rusia erau alipite pământurile dintre Nipru și Bugul de Sud, orașul Kerchi; era proclamată independența Hanatului Crimeii.

Imperiul și-a adus din nou aminte de zaporojeni în timpul războiului din anii 1787—1791. la acțiunile militare a luat parte Armata cazacilor de la Marea Neagră. Deosebit de reușit regimentele căzăcești au acționat în timpul apărării Kimburnului, al asedierii și cuceririi Ociakivului în anul 1788. În luna septembrie a anului 1789 șase regimente de cazaci de la Marea Neagră au cucerit Hacibey (viitorul oraș Odesa). Ponderabil a fost și aportul cazacilor de la Marea Neagră în timpul ocupării fortăreței principale de la Dunăre a Imperiului Otoman — Izmail, care era considerată de nepătruns. Cazacii au distrus flota turcilor de pe Dunăre, ceea ce le-a permis să asalteze orașul din toate părțile.

Conform Tratatului de pace, semnat la Iași în anul 1791, frontieră între Imperiile Rus și Otoman devenea râul Nistru.

Piotr Tekeli. Pictor necunoscut.

Armata zaporojeană din componența trupelor imperiale regulate, ce au luptat în războiul din anii 1768—1774, constituia 7,5 mii de cazaci călăreți și 5,8 mii de pedestrași. În anul 1789 zaporojenii au împiedicat trecerea unei armate turce de 100 mii de oameni în adâncul teritoriilor ucrainene. La începutul lunii iunie, zaporojenii au atacat pe neașteptate flota de la Ociakiv compusă din 20 de corăbii, care încercau să se ridice în sus pe Nipru. Cazacii au capturat trei corăbii și i-au forțat pe otomani să se retragă. În august un detașament din 3 mii de zaporojeni a distrus forțe însemnate ale inamicului lângă Ociakiv. Deosebit de important a fost succesul flotei din 19 pescăruși a cazacilor, care a distrus flota otomană în Delta Dunării, capturând șapte corăbii mari și multe altele mai mici. Zaporojenii și-au câștigat gloria în timpul asaltului asupra orașului Bender, în timpul raidurilor întreprinse în Tulcea, Isaccea.

Puterea țaristă a recunoscut rolul considerabil al căzăcimii ucrainene în războaiele ruso-turce din cea de-a doua jumătate a sec. XVIII. Numai în anul 1771 o mie de zaporozjeni au fost propuși pentru a fi decorați cu medalii de argint. Recunoscătoarea împărăteasă a dat asigurări că nu va uita niciodată meritele zaporozjenilor. Atamanul de campanie P. Kalnyșevski a fost decorat cu o medalie de aur cu diamante personal de către Ecaterina a II-a. Încă 17 membri ai starșinei au fost, de asemenea, decorați cu medalii de aur. Lui P. Kalnyșevski i-a fost conferit titlul de general-locotenent al armatei ruse. Atamanul a avut unul dintre cele mai mari grade militare ale armatei ruse de atunci.

- De ce istoria Hanatului Crimeii sub suzeranitatea Imperiului Rus s-a dovedit a fi scurtă?

Semnarea Tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi. Gravură de la sfârșitul sec. XVIII.

Contând pe un gest de mulțumire din partea puterii imperiale, cazacii de la Marea Neagră doreau să renască vechile „Libertăți” între Nistru și Bugul de Sud. Acest lucru, însă, a îngrijorat guvernul țarist și acesta a decis să-i ducă pe cazaci mai departe de Ucraina. În anul 1792 ei au fost nevoiți să se așeze cu traiul pe peninsula Taman dintre ținutul Kuban și râul Don. În luna august a anului 1799 primii 3 877 de cazaci au sosit în peninsula Taman, unde au înființat Armata căzăcească de pe Taman, care a existat până în anul 1920.

7. Hanatul Crimeii în sec. XVIII. Lichidarea Hanatului Crimeii.

Soarta definitivă a statului tătarilor crimeeni a fost determinată în urma războiului ruso-turc din anii 1768—1774. Conform Tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi, a fost proclamată independența Hanatului Crimeii față de Imperiul Otoman, însă acesta s-a pomenit, practic, sub controlul Imperiului Rus. În anul 1776 guvernul tătar crimeean a anunțat puterea rusă că renunță la sprijinul din partea ei. Drept răspuns, pe teritoriul Hanatului a fost dislocată o armată rusă cu un efectiv de 25 mii de soldați. Nou han a fost proclamat Șahin Geray, care se menținea la putere datorită sprijinului din partea Imperiului Rus.

Lichidarea Hanatului Crimeii a fost precedată de unele măsuri orientate către agravarea crizei sociale-economice în interiorul lui.

Din ordinul împărătesei Ecaterina a II-a, comandantul de oști rus Aleksandr Suvorov, a scos cu forța din Crimeea toată populația creștină (31 mii de armeni și greci), strămutându-i în gubernia Azov.

Acest lucru a fost făcut sub pretextul apărării lor de musulmani. Grecii și armenii constituiau aproape toată populația comercial-meșteșugărească de pe peninsula și erau principalii contribuabili ai visteriei hanului.

Fragment din ucazul împărătesei Ecaterina a II-a despre alipirea Peninsulei Crimeea la Imperiul Rus (1783)

Transformarea Crimeii într-o regiune liberă și independentă nu i-a adus liniște Rusiei, ci a cauzat griji și cheltuieli enorme. Experiența perioadei de la 1774 încoace a arătat că independența nu este caracteristică popoarelor tătare și pentru a o păstra noi trebuie să-i istovim pe soldații noștri, să suportăm cheltuieli enorme ca pe timp de război. Aceste probleme au cauzat cheltuieli extraordinare de 7 milioane. Luând în calcul toate aceste împrejurări, am ajuns la concluzia ca în viitor să facem din Peninsula Crimeea nu un cuib al războinicilor și răsculaților, ci teritoriu al Imperiului Rus.

? Activitate în perechi. Discutați și clarificați care a fost pretextul oficial pentru lichidarea Hanatului Crimeii.

În anul 1783 guvernul Imperiului Rus a considerat că a venit timpul potrivit pentru a-și extinde puterea pe Peninsula Crimeea.

Ultimul han, Șahin Geray a fost forțat să renunțe la putere și s-a refugiat în Imperiul Otoman. Punând mâna pe Crimeea, Ecaterina a II-a a început să ia cele mai bune pământuri și să le dăruiască nobililor și funcționarilor ruși, iar tătarii crimeeni erau obligați să plece pe pământurile neroditoare.

Drept rezultat, în secolul următor populația Peninsulei Crimeea s-a redus de la 500 la 200 mii de persoane, majoritatea ei constituind-o persoanele strămutate.

8. Valorificarea Sudului Ucrainei. Întemeierea noilor orașe. Ca urmare a victoriilor obținute de Rusia în războaiele cu Imperiul Otoman (1768—1774, 1787—1791), a lichidării Siciului Zaporojean (1775) și Hanatului Crimeii (1783) au apărut suprafețe masive de pământuri pe care puterea rusă a început să le colonizeze. Pentru aceste teritorii, guvernul țarist folosea toponimul „Novorosia” („Noua Rusie”). Tot pentru aceste zone era folosită denumirea „Sudul Ucrainei”, deoarece majoritatea populației acestor ținuturi o constituiau ucrainenii.

Dintre toate pământurile alipite la Imperiul Rus pe parcursul sec. XVIII, Sudul Ucrainei era cel mai atrăgător. Fertilitatea stepelor de la Marea Neagră promitea venituri considerabile în viitor. La toate acestea a contribuit și situația economică din Europa. La organizarea colonizării acestor pământuri de către Imperiul rus, în etapa inițială a jucat un mare rol Grigorii Potiomkin.

Noile pământuri erau împărțite în modul cel mai activ nobililor ruși. Aceștia primeau câte 1,5 mii desetine de pământ cu condiția creării pe fiecare suprafață a câte 25 de gospodării țărănești. Pentru a-i ademini pe țărani, nobilii au recurs la unele concesi: pașcina era de două zile pe săptămână (în loc de 4—5). Începând din anul 1786 cea mai mare parte a țăranilor strămutați erau ucrainenii veniți din teritoriile de pe malul drept. Pe noile pământuri se așezau cu traiul nemții, moldovenii, reprezentanții altor popoare, pe care guvernul rus îi ademenea în calitate de coloniști.

În sec. XVIII, în Sudul Ucrainei au apărut mai multe orașe noi. Apariția lor era condiționată de necesitățile de apărare, populare și valorificare economică a întinsurilor sudice ale stepii. Noile orașe apăreau, în cea mai mare parte, pe locul fortărețelor: orașul Elizavetgrad (actualmente Kropivnițki) s-a format la baza cetăților, a căror construcție a început în anii ‘40—‘50 ai sec. XVIII.

În anul 1770 a început construcția liniei de apărare de la Nipru. Pe baza fortificațiilor ei au apărut câteva orașe noi, inclusiv Oleksandrivsk (în prezent Zaporijjia).

În anii ‘70 ai sec. XVIII, pe locul așezării căzăcești Polovyțea, a început construcția orașului Ecaterinoslav (în prezent Dnipro). Până la sfârșitul sec. XVIII în Sudul Ucrainei erau

Cneazul Grigorii Potiomkin primește abdicarea ultimului han crimeean, Șahin Geray. Pictor B. Ciorikov. Anul 1836.

Grigorii Potiomkin — cneaz de Taurida, general-feldmareșal, activist rus din ținutul Smolensk. G. Potiomkin a fost favoritul Ecaterinei a II-a și, după cum afirmau contemporanii săi, singurul om care avea influență asupra ei. Din anul 1774 G. Potiomkin a devenit guvernator al Sudului Ucrainei. A fost unul dintre inițiatorii lichidării Siciului Zaporojean, însă războaiele cu Imperiul Otoman l-au convins de necesitatea renașterii căzăcimii. În anul 1790 G. Potiomkin a primit titlul de „mare hatman al trupelor căzăcești de la Ecaterinoslav și Marea Neagră”.

Pe țămurile Mărilor Neagră și Azov erau construite mari orașe-porturi. În anul 1778, lângă gurile Niprului, a fost construit orașul Herson pe locul palâncii de la râul Inguleți, întemeiate de cazaci în anii '30 ai sec. XVIII. Iar la gurile râului Inguleți a fost construit orașul Mykolaiv. În anul 1795, pe locul fortăreței turcești Hacibey (Eny-Dunya), care, la rândul ei, a apărut pe locul fortăreței lituaniene a Koțiubilor (1514) a început construcția orașului Odesa. La Marea Azov a fost construit marele port Mariupol, pe locul fortăreței căzăcești, Kalmius (a existat încă în sec. XVI). De asemenea, în anul 1794 au fost întemeiate un șir de orașe importante de pe Peninsula Crimeea: Sevastopol, Simferopol și Evpatoria. Toate acestea au apărut pe locul așezărilor tătar-crimeene Ahtiar, Ak-Meceti (Akmedjid) și Ghezleve. Sevastopolul a fost construit ca bază maritimă-militară principală a Rusiei la Marea Neagră. Împreună cu orașul Mykolaiv acesta era o unitate administrativă separată.

Lucrăm cu cronologia

Anii 1768—1774, 1787—1791 — războaiele ruso-turce.

Anul 1765 — lichidarea Siciului Zaporojean.

Anul 1783 — lichidarea Hanatului Crimeii.

aproape 30 de orașe. Aceste noi orașe au devenit cu timpul importante centre economice ale Ucrainei și ale întregului Imperiu Rus.

La sfârșitul sec. XVIII, când această zonă era valorificată în întregime, pe teritoriile guberniilor Azov și Novorosiisk ucrainenii constituiau 74 % din populație.

Sunteți de acord că... De ce?

- A doua jumătate a sec. XVIII a devenit o perioadă decisivă pentru destinul Sudului Ucrainei și al Crimeii. După războaiele ruso-turce, aceste teritorii s-au pomenit definitiv sub puterea Imperiului Rus, care a început să le colonizeze în mod activ.
- În anul 1775 a fost lichidat Siciul Zaporojean, iar în 1783 — Hanatul Crimeii.

Întrebări și însărcinări

1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Tenis verbal”. **Regulile jocului.** Profesorul/profesoara îi unește pe elevi în perechi. Unul dintre ei pune întrebări conform temei studiate, al doilea răspunde, după care pune întrebarea sa. Întrebările trebuie să prevadă un răspuns scurt („Enumerati cauzele...”, „Numiți premisele / manifestările/ semnele/ rezultatele/ consecințele...”, „Ce înseamnă...”, „Cine era numit...” și altele.). Învingător devine elevul/eleva care va da cele mai multe răspunsuri corecte.
2. **Activitate în grupuri mici.** Discutați și clarificați cum s-a desfășurat valorificarea economică a pământurilor zaporjene în a doua jumătate a sec. XVIII. Au putut, oare, sicioviștii să asigure colonizarea Sudului Ucrainei?
3. Cum a fost lichidat Siciul Zaporojean? Care au fost cauzele acestor acțiuni?
4. Care este însemnătatea Siciului Zaporojean în istoria Ucrainei?
5. Caracterizați împărțirea administrativ teritorială a Noului Sici.
6. **Activitate în perechi.** Discutați și dați exemple despre limitarea treptată de către guvernul rus a „Libertăților” cazacilor zaporjeni.
7. Pregătiți o prezentare pe tema: „Destinul tătarilor crimeeni în a doua jumătate a sec. XVIII” și o relatare.
8. **Discuție colectivă.** Siciul Zaporojean a fost ruinat nu o singură dată. De ce după evenimentele de la 1775 el nu a putut să-și revină în forma sa anterioară?
9. Putem afirma, oare, că, participând la războaiele ruso-turce din a doua jumătate a sec. XVIII de partea Rusiei, cazacii și-au pregătit cu mâinile proprii premisele lichidării lor?
10. Alcătuiți harta mentală: „Epoca modernă timpurie în istoria Ucrainei”. Folosiți planul-schemă corespunzător din anexa electronică.

§ 30. Teritoriile de pe malul drept și pământurile vest-ucrainene în a doua jumătate a sec. XVIII. Lupta de eliberare națională a poporului ucrainean

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: care era situația social-politică și economică a Ucrainei din Dreapta Niprului în sec. XVIII; care au fost cauzele vastei mișcări populare din Ucraina din Dreapta Niprului de la mijlocul sec. XVIII; cine erau „haidamacii”, „oprișcii”, ce înseamnă „Confederația de la Bar”.

AMINTIȚI-VĂ: 1. Care a fost soarta Hatmanatului de pe malul drept în a doua jumătate a sec. XVII — prima jumătate a sec. XVIII? 2. Ce înseamnă luptă de eliberare națională?

1. Situația social-politică și economică a Ucrainei din Dreapta Niprului. Cauzele izbucnirii luptei de eliberare națională. Întorcându-și în componența sa teritoriile de pe malul drept la finele sec. XVII, Reci Pospolita a reușit să-și restabilească puterea de odinioară abia la începutul sec. XVIII (anul 1714). Pământurile ucrainene erau din nou împărțite între familiile magnaților, care erau vreo 40 la număr. Aceștia stăpâneau 80 la sută din pământurile de pe malul drept. Este vorba despre familiile Liubomirski, Potočki, Ceartoriiski, Jevuski.

Pentru a renaște viața pe aceste pământuri, magnații le împărțeau țăranilor suprafețe de pământ și îi scuteau de toate taxele pentru o perioadă de 15—20 de ani. Grație acestui fapt, în Ucraina din Dreapta Niprului s-au strămutat rapid oameni din Galiția, de pe malul stâng și din alte zone. Avea loc o renaștere adevărată a acestor teritorii. Însă, după expirarea acelei perioade de libertate, cerințele panilor față de țăranii au crescut. Ținutul revenea la condițiile iobăgiei. Pașcina ajungea la 5—6 zile pe săptămână. La jugul social s-au adăugat și asupririle pe motive religioase.

Creșterea pașcinei și asuprirea național-religioasă au dus la o rezistență populară de amploare. Țăranii nemulțumiți s-au alăturat detașamentelor de războinici (haidamaci), care acționau pe malul drept. Astfel a apărut o mișcare, ai cărei participanți se numeau **haidamaci**.

Creșterea numărului celor nemulțumiți ca urmare a instaurării iobăgiei, efectivul puțin numeros al armatei poloneze de pe malul drept, vecinătatea cu Siciul Zaporojean din care descindeau conducătorii mișcării populare i-au transformat pe haidamaci într-o forță de temut, capabilă să răstoarne puterea poloneză pe pământurile ucrainene.

2. Răscoala haidamacilor. Prima mare răscoală a haidamacilor a izbucnit în **anul 1734** când în Reci Pospolita se ducea lupta pentru alegerea unui nou rege.

Unul dintre sotnicii armatei cneazului Jerzii Lubomirski pe nume Verlan a fugit din armată și a organizat o răscoală

Haidamaci — țăranii-fugari, zaporojeni izgoniți, tătari crimeeni și nogai, care s-au unit în cete și atacau gospodăriile șleahțicilor. Denumirea provine din turcă și se traduce „a ataca”, „a fugări”, „a urmări”. Expresia „trândăveala haidamacilor” a fost utilizată pentru prima dată în universalul comandantului trupelor poloneze din 22 februarie 1717. Mai târziu denumirea de „haidamaci” a început să fie folosită pentru definirea participanților mișcării de eliberare națională a ucrainenilor.

Haidamac. Pictor necunoscut. Începutul sec. XIX.

Haidamaci. Pictor O. Mizin. Anul 1927.

Haidamacii lângă Umani. Pictor I. Buriaciok.

? Examinați ilustrațiile. Reflectă ele, oare, adevărata esență a mișcării haidamacilor?

Fragment din scrisoarea unui șleahțic din Leticiv către hatmanul Coroanei, I. Potočki, despre organizarea atacurilor de către haidamaci (anul 1746)

Atunci când acești trândavi năvălesc asupra unui sat sau orașel, pun mâna în primul rând pe clopotniță pentru ca nimeni să nu poată da de veste. Apoi câțiva se postează în poartă, cheamă vreo doi-trei la fe-reastră pentru a li se deschide. Dacă cineva deschide benevol, iau numai ce are el. Dar dacă el se apără sau opune rezistență, îl pot bate, tăia și lua totul. Atunci când ei atacă în câmp sau în pădure, acționează după acest obicei: se stabilesc într-o vale, unde din satele din vecinătate li se aduce de mâncare. Unul dintre haidamaci stă în copac, iar când cineva trece, îl iau la ei în acea vale.

? 1. Care este atitudinea autorului față de haidamaci? 2. Ce tactică foloseau haidamacii? 3. Prin ce poate fi explicată apariția unui astfel de fenomen ca mișcarea haidamacilor?

împotriva panilor. Adunând un detașament, el a plecat într-o campanie prin ținutul Brațlav și în Galiția, ruinând moșiile șleahței, judecătoriile și cancelariile, distribuia universale, chipurile din partea împărătesei ruse, Ana Ivanovna, pe alocuri introducea ordinele căzăcești. Cel mai mare succes al lui Verlan a fost cucerirea orașului Vinnyțea. Însă, sub presiunea trupelor rusești și poloneze, el a fost nevoit să fugă în Moldova.

Succesele lui Verlan au ridicat la luptă mai multe detașamente de haidamaci. Pentru a le liniști, șleahța a început să se răzbune. Însă mișcarea populară nu înceta. În cele din urmă trupele poloneze au recurs la binecunoscuta tactică „dezbină și stăpânește”. Ei l-au ademenit de partea lor pe unul dintre conducătorii haidamacilor, Sava Vialyi, care îi ucidea fără milă pe foștii săi camarazi. La scurt timp, însă, zaporojenii l-au ucis pe trădător.

Un nou val al mișcării haidamacilor s-a produs în primăvara anului 1750. După amplexarea sa el a fost mult mai mare decât precedenta răscoală. Ținuturile Brațlav, Kiev, Volâni, Podolia au fost eliberate de dominația șleahțicilor.

Înțelegând că evenimentele pot avea consecințe negative pentru Rusia, guvernul imperial a introdus trupele regulate și a reprimat cu cruzime revolta. Însă, puterea țaristă nu a reușit să înăbușe definitiv mișcarea haidamacilor.

3. Koliivșcina. În anii '60 ai sec. XVIII, Ucraina din Dreapta Niprului s-a pomenit într-o situație complicată. Continuau să acționeze detașamentele de haidamaci. Șleahța poloneză s-a împărțit în adepți și rivali ai regelui Stanislaw Poniatovski, care intenționa să desfășoare o serie de reforme. Însă, „pe neașteptate” s-au agravat relațiile între ortodocși pe de o parte, și catolici și greco-catolici — pe de altă parte.

Folosindu-se de situația provocată, în anul 1768 Rusia i-a impus Reci Pospolitei un tratat cu privire la egalarea în drepturi politice a ortodocșilor și protestanților cu catolicii.

Drept răspuns, împotriva regelui, în orașul Bar a fost creată o asociație politico-militară cu denumirea „Confederația șleahței” sau **Confederația de la Bar**, ai cărei membri se pronunțau pentru înlăturarea regelui și păstrarea vechilor drepturi și privilegii ale șleahței. Regele nu avea suficiente forțe pentru a reprima această mișcare, de aceea s-a văzut nevoit să caute sprijin în Rusia. Pe teritoriile de pe malul drept a sosit un corp al armatei ruse condus de Mihail Krecetnikov, care a și început acțiuni armate împotriva confederațiilor.

Violențele comise de confederați, instabilitatea puterii, staționarea armatelor, jafurile au servit drept imbold pentru o nouă răscoală ce a intrat în istorie drept **Koliivșcina**. Oamenii de știință discută și până azi despre originea acestei denumiri. Unui afirmă că ea provine de la cuvântul „koloti” („a tăia”), „kil” („țeapă”). Alții sunt de părere că răscoala a obținut denumirea de la cea a cazacilor de pe lângă curte — „kolii”, „koliivți” (din limba poloneză — om de gardă, de serviciu).

Forțele aflate la guvernare în Reci Pospolita, Imperiul Rus și Imperiul Otoman au calificat răscoala ca pe o „revoltă a oamenilor de rând” și au depus eforturi pentru a o reprima.

Pregătirile pentru răscoală au început în luna februarie a **anului 1768**. Răsculații s-au adunat în cătunul Holodnyi Iar din apropierea mănăstirii Sfintei Matrona. Starețul ei, Melkisedek Znaciko-Iavorski, un înveterat apărător al ortodoxiei, a sfințit armele răsculaților pentru lupta împotriva șleahței și le-ar fi oferit, chipurile, un hrisov de aur de la împărăteasa Ecaterina a II-a. Nu este clar până la capăt dacă starețul a acționat de sine stătător, reieșind din convingerile sale, sau la indicația reprezentanților puterii ruse, care pregăteau împărțirea Reci Pospolitei. Răscoala a fost condusă de **Maksym Zalizniak**. Ea a început pe data de 6 iunie. Ei au trecut prin Jabotin, Smila, Cerkasî, Korsuni, Kaniv, Boguslav, Liseanka. Punctul final al campaniei era orașul Umani — un important centru comercial și cultural, un bastion al dominației poloneze pe malul drept.

Pe măsură ce înaintau, numărul răsculaților creștea văzând cu ochii. Ei îi nimiceau pe reprezentanții șleahței, clerului

- De ce era condiționată cruzimea răsculaților participanți la Koliivșcina?

Confederația de la Bar — alianță politico-militară a unei părți a șleahței poloneze, aflată în opoziție față de cursul oficial al regelui Stanislaw Poniatovski și nemulțumită de amestecul politic al Imperiului Rus în afacerile interne ale Reci Pospolitei. Tratatul a fost semnat pe data de 29 februarie anul 1768, în orașul Bar.

Crucea Confederației de la Bar.

Mormântul frătesc al participanților la Koliivșcina în satul Kodnea (regiunea Jitomir).

Acțiunile haidamacilor au servit drept pretext pentru războiul ruso-turc din anii 1768—1774.

Imperiul Otoman a calificat introducerea trupelor rusești pe malul drept pentru înăbușirea Confederației de la Bar ca pe o încălcare a tratatelor de pace anterioare. În afară de aceasta, liderii Confederației au încheiat un acord cu Imperiul Otoman cu privire la susținere.

Detașamentele haidamacilor, pe care puterea turcă le-a crezut forțe pro-ruse, au năvălit asupra orașului Balta aflat sub puterea hanului crimeean. Pe 25 septembrie 1768 Imperiul Otoman i-a declarat război Rusiei, care căuta și ea un pretext pentru a începe lupta pentru țărmul Mării Negre. Aceste evenimente au servit drept pretext pentru amestecul Rusiei în afacerile interne ale Reci Pospolitei și prima împărțire a acestui stat.

Maksym Zalizniak. Pictor necunoscut. Sfârșitul sec. XVIII.

Ivan Gonta. Pictor necunoscut. Anul 1866.

- Care era scopul activității oprișcilor?

catolic și uniat (greco-catolic). Răscoala a cuprins rapid voievodatele Kiev, Brațlav, partea de sud a voievodatului Volâni și estul Podoliei. Forța motrice a lor au devenit cetele de haidamaci, cazacii de pe moșii, parțial țărani și orășenii.

Koliivșcina se deosebea de revoltele anterioare ale haidamacilor. Lupta era orientată împotriva dominației poloneze, bisericii catolice, magnaților funciari și asupririi sociale din partea șleahței. Scopul luptei era instaurarea unei orânduiri „fără pani și supuși, unde să ne folosim cu toții de „libertățile” căzăcești, „să curățim Ucraina după cum am făcut-o mai înainte”. Răsculații le declarau polonezilor: „Oricum Hatmanatul va fi și nu veți putea rezista!”. Răsculații și-au numit armatele lor Oastea Zaprojeană.

Pe data de 20 iunie anul 1768 răsculații s-au apropiat de periferiile orașului Uman. Cu ajutorul sotnikului **Ivan Gonta**, care a trecut de partea răsculaților împreună cu cazacii săi, în ziua următoare M. Zalizniak a cucerit orașul. Acțiunile răsculaților la Umani s-au evidențiat printr-o cruzime nemaivăzută. Au fost ruinate catedrala catolică, școala iezuită, mănăstirea Ordinului Bazilian, palatele șleahțicilor. Atunci au murit cel puțin 2 mii de oameni, în mare parte polonezi și evrei. Revolta s-a extins și asupra altor raioane ale ținutului. Acolo răsculații instaurau autoadministrarea populară. Pământurile șleahței erau împărțite între țărani, erau anulate muncile. M. Zalizniak a fost ales hatman, iar I. Gonta — colonel de Umani.

M. Zalizniak trimitea în toate zonele Ucrainei mici detașamente ale sale, care urmau să ridice poporul la luptă.

Între timp, trupele rusești s-au apropiat de Umani. Comandantul subdiviziunilor rusești, colonelul I. Guriev, și-a declarat atașamentul față de răsculați și i-a invitat pe M. Zalizniak, I. Gonta și pe alți membri ai starșinei la un banchet. La petrecere, însă, prin viclenie, liderii mișcării au fost arestați. Rămase fără conducători, detașamentele răsculaților au fost distruse. În pofida acestui fapt, revoltele populare au continuat și în anul următor.

Koliivșcina a fost ultima răscoală a ucrainenilor împotriva Reci Pospolitei. Ea a fost înfrântă. Cauzele au fost diferite: soldații ruși și polonezi îi depășeau pe răsculați în ceea ce privește dotarea cu armament, acțiunile participanților la acea mișcare erau diferite, cruzimea răsculaților îi intimidă pe adepții lor.

4. Mișcarea Oprișcilor. Oleksa Dovbuș. Lupta răzbnătorilor poporului s-a extins și pe pământurile vest-ucrainene, îndeosebi în Carpați. Acolo detașamentele lor se numeau „băieții negri” sau **oprișci**. Potrivit izvoarelor istorice, primele detașamente de acest fel au apărut în sec. XVI. Luptând împotriva asupririi țăranilor și acționând în grupuri nu prea mari, de câte 20—50 de persoane, ei năvăleau asupra șleahțicilor, cămătarilor, negustorilor. Oprișcii aveau ascunzișuri bune în munți și se bucurau de susținerea populației, de aceea nu puteau fi prinși.

Cel mai renumit conducător al oprișcilor a fost Oleksa Dovbuș. Detașamentul condus de acest haiduc distrugea moșiile panilor, se răzbuna pe bogații satelor. O parte din averea dobândită o împărțea celor săraci. Punct de rezistență al haiducilor a devenit muntele Stig. De acolo, din munte, răzbunătorii populari făceau raiduri-fulger prin Drogobyci, Solotvin, Rogatin, Nadvirna și alte orașe. Despre vitejia și ingeniozitatea lui O. Dovbuș au fost compuse legende.

Eroul popular, O. Dovbuș, a murit în anul 1745. În pofida morții eminentului conducător, mișcarea haiducească nu a încetat și a durat până la mijlocul sec. XX.

Opriși (de la latinescul *opressor* — distrugător, infractor) — participanți la mișcarea de revoltă țărănească, care s-a extins în Subcarpatia și în Carpați. Această mișcare este calificată ca un banditism social.

Sunteți de acord că... De ce?

- Povara jugului social, național și religios în condițiile slăbirii Reci Popolitei a dus la izbucnirea unei puternice revolte a haidamacilor în Ucraina din Dreapta Niprului, al cărei apogeu a devenit Koliivșcina.
- Însemnătatea istorică a mișcării Koliivșcina constă în aceea că ea a consolidat în conștiința poporului ideile libertății sociale și naționale.

Întrebări și însărcinări

- ♦ **1. Verificați-vă cunoștințele** cu ajutorul jocului didactic „Tenis verbal”. **Regulile jocului.** Profesorul/profesoara îi unește pe elevi în perechi. Unul dintre ei pune întrebări conform temei studiate, al doilea răspunde după care pune întrebarea sa. Întrebările trebuie să prevadă un răspuns scurt („Enumerati cauzele...”, „Numiți premisele /manifestările/ semnele/ rezultatele/ consecințele...”, „Ce înseamnă...”, „Cine era numit...” și altele). Învingător devine elevul/eleva care va da cele mai multe răspunsuri corecte.
- ▲ **2. Activitate în grupuri mici.** Discutați și clarificați cauzele luptei răsculaților în Ucraina din Dreapta Niprului în a doua jumătate a sec. XVIII. Ce forme a atins ea? De ce în ea prevalau motivele sociale? **3.** Cum credeți, ce a servit drept motiv pentru mișcările haidamacilor și ale oprișcilor: slăbirea puterii sau politica național-religioasă a statului? **4.** Ce a fost comun și diferit între mișcarea haidamacilor din anii '30-'50 ai sec. XVIII și Koliivșcina?
- ✦ **5. Activitate în perechi.** Distribuți obligațiile și cu ajutorul izvoarelor suplimentare pregătiți portretele istorice ale lui M. Zalizniak, I. Gonta, O. Dovbuș (la alegere). Folosiți planul-schemă corespunzător din anexa electronică. **6.** Urmățiți, cu ajutorul hărții-atlas, evenimentele din cadrul mișcării haidamacilor și a oprișcilor în Ucraina din Dreapta Niprului și în Carpați în sec. XVIII. Determinați locurile desfășurării acestor evenimente.
- ★ **7.** De ce mișcarea haidamacilor și marșul Oprișcilor sunt caracterizate ca un banditism social? **8. Discuție colectivă.** Cum credeți, au putut, oare, mișcările populare din a doua jumătate a sec. XVIII să ducă la renașterea Statului Ucrainean Căzăcesc?

Lucrăm cu cronologia

Anii 1734—1769 — mișcarea haidamacilor.

Anul 1745 — moartea conducătorului oprișcilor, O. Dovbuș.

Anii 1768—1769 — Koliivșcina.

Oleksa Dovbuș. Tablou popular.

§ 31. Teritoriile de pe malul drept și pământurile vest-ucrainene în ultimul sfert al sec. XVIII

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: care au fost consecințele împărțirilor Reci Pospolitei pentru soarta de mai departe a pământurilor ucrainene; cum s-au dezvoltat teritoriile vest-ucrainene în a doua jumătate a sec. XVIII.

AMINTIȚI-VĂ: **1. Activitate în perechi.** Discutați și clarificați ce țări intenționau, în a doua jumătate a sec. XVII — prima jumătate a sec. XVIII, să includă în componența lor teritoriile de malul drept și pământurile vest-ucrainene. **2.** Când a fost lichidată orânduirea căzăcească în Ucraina din Dreapta Niprului?

- A încetat, oare, subjugarea națională a ucrainenilor după lichidarea Reci Pospolitei?

Istoricul britanic contemporan, N. Davies, despre împărțirile Reci Pospolitei

Întreprinse pe etape — în anii 1773, 1793, 1795 — acestea au dus la irosirea bogățiilor unei țări apropiate după mărime cu Franța. Împărțirile au fost făcute prin metodele gangsterilor, deci pericolul camuflat al violenței a stat la baza tuturor acordurilor oficiale, iar jertfele erau forțate să nu observe cum își bat joc de ele. Mulți observatori ai vremii, recunoscători că le-a fost dat să evite războiul, opunându-se logicii așteptărilor, au fost de acord cu explicațiile participanților la procesul împărțirii. Mai mulți istorici erau de părere că polonezii singuri au chemat răul asupra lor, iar cel mai strășnic a fost că Reci Pospolita a fost nevoită să asculte tăcută cum călăii ei povesteau lumii întregi despre intențiile lor pașnice și generoase.

? Pe care particularități ale împărțirii Reci Pospolitei pune accentul autorul?

1. Împărțirile Reci Pospolitei și pământurile ucrainene. În cea de-a doua jumătate a sec. XVIII, Reci Pospolita trăia perioada complicată a declinului său. Sistemul de gospodărire de tip folwark și samavolnicia șleahței au frânat dezvoltarea economică a țării, au slăbit-o în fața agresiunii din exterior. De acest lucru s-au folosit statele vecine — Rusia, Prusia, Austria. În planurile lor intra intenția de a împărți Polonia și a-și extinde posesiunile pe contul ei.

Prima împărțire a Reci Pospolitei a avut loc în **anul 1772**. Drept rezultat, la posesiunile habsburgilor au trecut pământurile voievodatelor Ruteniei (cu excepția teritoriilor ținutului Holmului), Belz și partea de sud-vest a județului Kremeneț al voievodatului Volâniei. Totodată, contrar tratatului semnat, habsburgii au pus mâna pe partea de vest a voievodatului Podoliei, fixând hotarul pe râul Zbruci. Aceste pământuri, împreună cu Polonia Mică, au fost proclamate Regat al Galiției și Lodomeriei cu centrul la Lviv și erau subordonate nemijlocit împăratului. În anul 1785 ținutul a fost împărțit în 18 districte care erau conduse de un staroste. Puterea supremă în ținut îi aparținea guvernatorului numit de către împărat. Organul reprezentativ al puterii era seimul stărilor.

După un nou război cu Imperiul Otoman, în **anul 1775**, la teritoriile habsburgilor a fost alipită Bucovina, care peste ceva timp a intrat ca district aparte în componența Regatului Galiției și Lodomeriei.

Sub influența Marii Revoluții Franceze, în Polonia a luat amploare mișcarea de eliberare. A fost adoptată Constituția și au fost începute reforme menite să consolideze suveranitatea statului. Pentru a distruge centrele revoluționare din apropierea frontierelor sale, Ecaterina a II-a a trimis trupe în Polonia și a forțat autoritățile să renunțe la Constituție și la reformele demarate.

În data de 27 martie 1793 a apărut manifestul Ecaterinei a II-a, conform căruia Ucraina din Dreapta Niprului urma să intre în componența Imperiului Rus. La acțiunile Rusiei s-a alăturat Prusia.

Ca urmare a celei de-a doua împărțiri a Reci Pospolitei din **anul 1793**, la Rusia au trecut teritoriile Ucrainei din Dreapta Niprului (voievodatele Podolia, Volâni, Brațlav și Kiev).

Împărțirea statului a servit drept pretext pentru o răzcoala națională sub conducerea lui T. Kostiușko. După primele lor victorii, răsculații au fost distruși. Înfrângerea revoltei lui T. Kostiușko a avut urmări distrugătoare pentru Reci Pospolita. În **anul 1795** Austria, Prusia și Imperiul Rus au semnat o convenție referitoare la cea de-a treia împărțire a ei. Astfel statul polono-lituanian și-a încetat existența pentru 123 de ani ca țară independentă. La Imperiul Rus au fost alipite pământurile din partea de vest a Volâniei.

Ca urmare a înlăturării frontierelor de stat dintre malul stâng și malul drept, în componența Imperiului Rus s-au pomenit 80 % dintre ucraineni, ceea ce, contrar politicii guvernului rus, a contribuit la unirea și dezvoltarea poporului ucrainean.

Astfel, la sfârșitul sec. XVIII pământurile ucrainene au nimerit sub puterea a două imperii, care au continuat în secolul următor politica de subjugare națională a poporului ucrainean.

2. Ucraina din Dreapta Niprului la sfârșitul sec. XVIII. Puterea imperială a înființat pe pământurile ucrainene luate de la Reci Pospolita trei gubernii: Kiev, Podolia și Volâni. Pentru a evita conflictele, noile organe administrative și judiciare erau create treptat.

Au rămas în vigoare vechile legi poloneze, precum și normele juridice ale celui de-al Treilea Statut Lituanian. Justiția era înfăptuită în două limbi — poloneză și rusă.

În același timp, pământurile bisericilor catolică și greco-catolică, precum și cele ale șleahetei din opoziție, au fost confiscate și împărțite generalilor ruși și funcționarilor de rang înalt pentru merite deosebite.

De asemenea, în orașele de pe malul drept se aplica „Actul de favoare pentru orașe” din 1785. Se permitea în mod separat ca toate veniturile din comerț să fie orientate către satisfacerea necesităților gospodăriei orașenești. Au fost înființate serviciile vamal și poștal rusești. Școlile erau transmise în subordnarea administrației locale și trecute la predarea în limba rusă.

Alipirea Ucrainei de pe malul drept la Imperiul Rus cu o importantă cotă de populație evreiască a dus la apariția în **anul 1791** a unui ucaz prin care erau trasate limitele teritoriilor, în afara cărora evreilor li se interzicea să se stabilească cu traiul. Lor li se permitea să locuiască numai în orașe și orașele strict determinate. De asemenea, evreilor le era interzis să aibă în proprietate pământ. O urmare a acestor restricții a fost concentrarea populației evreiești în orașele și orașelele destinate lor.

Interdicțiile nu se refereau la negustorii din prima ghildă (însă numai după zece ani de activitate în această ghildă), la persoanele cu studii superioare, personalul medical mijlociu, meșteșugarii din bresle, funcționarii inferiori trecuți în rezervă.

La sfârșitul sec. XVIII adepții Imperiului Rus — familie de magnați Branițki, Jevuski, Potoțki, și-au înmulțit veniturile, au primit titluri și grade. Pentru a opune panilor polonezi țărănimea locală, a cărei majoritate era constituită din ucraineni, guvernul rus i-a scutit pe țărani, printr-un ucaz al împărătesei din 17 iulie 1793, de plătirea impozitelor la stat, staționarea soldaților și de transportarea încărcăturilor militare pentru o perioadă de trei ani.

Fierar evreu.
Pictor E. Gurevici. Anul 2011.

Porțelan fabricat la sfârșitul sec. XVIII în orașul Koreți (actualmente regiunea Rivne).

Conform recensământului populației Galiției, efectuat de puterea austriacă în anii '80 ai sec. XVIII, șleahța constituia 95 mii de persoane, orășenii — 332 de mii, funcționarii, cetățenii de onoare și alți oameni liberi — 135 de mii, evreii — 168 de mii, țăranii (în mare parte iobagii) — 1,859 milioane de persoane. Numărul total al populației din Galiția era de 2,589 milioane de oameni.

3. Situația social-politică și economică în Galiția, Bucovina și Transcarpatia. Populația de pe pământurile ucrainene ce s-au pomenit sub puterea habsburgică, trăia în alte condiții. Noile autorități încercau să alinieze la normele imperiale toate sferele vieții pe noile pământuri. O influență decisivă asupra situației social-economice din aceste teritorii a avut-o activitatea reformatoare a Mariei Tereza și a lui Iosif al II-a.

În anul 1766 țăranii din Transcarpatia au primit de la panii lor suprafețe de pământ pentru care trebuiau să plătească cu un număr anumit de zile de pașcină. Conform legii din anul 1783, țăranii au obținut dreptul să practice meșteșugurile și să se folosească de averea lor, iar panii nu mai aveau dreptul să le ia gospodăriile și să se amestece în viața lor de familie. Legea de la 1785 îi elibera pe țăranii de dependența iobăgăstă, ei puteau să se deplaseze liber prin țară, să transmită averea prin moștenire, să-și aleagă o profesie și să învețe la școală.

La fel se schimba viața țăranimii galițiene. Legea de la 1775 reducea numărul zilelor de muncă. În anul 1782 țăranii au fost eliberați din iobăgie, lor li se permitea să se căsătorească conform propriei alegeri, să învețe un meșteșug și să se deplaseze prin țară. În anul 1796 au fost stabilite categoriile de țăranii și mărimea pașcinei, în dependență de suprafața pământului (de la 12 până la 156 zile de pașcină pe an pentru cei ce aveau terenul întreg). Erau anulate muncile la curte. În anul următor, pământurile ce se aflau în folosirea țăranilor, au fost proclamate drept posesiuni ale lor. Însă legea din anul 1789, care anula pașcina, a fost în vigoare numai până în anul 1790.

În Bucovina continua să acționeze „Hrisovul de aur” de la 1766 al domnitorului Moldovei, Grigore Ghica, care reducea pașcina până la 6—12 zile pe an. Cu timpul și aici au fost aplicate prevederile legilor de 1782 și 1786.

Schimbări esențiale au avut loc și în economie. Au apărut noi culturi agricole (cartoful, porumbul).

Panoramă a orașului Lviv din a doua jumătate a sec. XVIII. Pictori Z. Rozvadovski, S. Ianovski. Anul 1929.

Erau valorificate în mod activ zonele montane. Se dezvoltau gospodăriile de creștere a oilor și porcilor.

Foarte lent se dezvoltă viața urbană. Unicul oraș mare era Lvivul, a cărui populație număra 30 mii de oameni. Majoritatea populației de la orașe o constituiau polonezii, nemții, evreii, armenii. Ucrainenii se transformau treptat într-o națiune țărăneasă în timp ce în Europa începuse revoluția industrială și erau construite în mod activ orașe.

În a doua jumătate a sec. XVIII, pe pământurile vest-ucrainene au apărut primele manufacturi pentru producerea postavurilor și a pânzei. Însă, ca și mai înainte, predomina producția meșteșugărească. Habsburgii se ocupau puțin de dezvoltarea provinciilor mai îndepărtate ale Imperiului în care existau deja vechi centre industriale (Austria, Cehia).

Sunteți de acord că... De ce?

- Slăbirea Reci Pospolitei a dus la împărțirea ei între Rusia, Prusia și Austria. Drept rezultat, Polonia și-a încetat existența ca stat independent.
- Atât Imperiul Rus, cât și cel Austriac, au întreprins pe pământurile nou alipite acțiuni orientate către alinierea pământurilor ucrainene în conformitate cu normele imperiale generale.

Întrebări și însărcinări

- ♦ **1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Găsiți, arătați și povestiți”. Reguliile jocului.** Clasa se împarte în trei echipe. Fiecare echipă reprezintă un stat (Austria, Prusia, Rusia). Membrii echipei urmează să arate pe harta-atlas acel stat și pământurile pe care le-a copleșit, precum și să alcătuiască o relatare despre participarea lui la împărțirile Reci Pospolitei.
- ▲ **2. Activitate în grupuri mici.** Discutați și clarificați care au fost consecințele împărțirilor Reci Pospolitei pentru Ucraina. **3.** De ce pământurile ucrainene au fost împărțite între statele vecine? Cum s-a schimbat situația în Ucraina din Dreapta Niprului după alipirea ei la Rusia? **4.** Cum au influențat reformele Mariei Terezia și ale lui Iosif al II-lea asupra dezvoltării pământurilor vest-ucrainene? **5.** Ce schimbări s-au produs pe pământurile vest-ucrainene la sfârșitul sec. XVIII?
- ✦ **6.** Caracterizați dezvoltarea pământurilor vest-ucrainene în a doua jumătate a sec. XVIII. **7.** Cu ajutorul izvoarelor suplimentare, alcătuiți tabelul comparativ al dezvoltării teritoriilor de pe malul drept și a Galiției după împărțirile Reci Pospolitei.
- ★ **8. Discuție colectivă.** De ce populația ucraineană s-a dovedit a fi indiferentă față de pierderea independenței de către Polonia? **9.** Istoricul ucrainean contemporan V. Veriga scria: „Austria a găsit (în sec. XVIII) Galiția în ruine, fără școli, drumuri, orașe mari, industrie, comerț, cu o populație sătească săracă și complet subjugată de șleahța poloneză...”. Sunteți de acord cu această afirmație? Ilustrați părerea cu exemple concrete.

Către mijlocul sec. XVIII toate parohiile din Transcarpatia au devenit greco-catolice. Însă, în anii '70-'80 ai sec. XVIII situația s-a schimbat radical. Guvernul austriac a lichidat împărțirea clerului pe stări, a redus influența curiei romane, a închis mănăstirile și le-a lăsat în folosință pământurile numai cu condiția întreținerii școlilor sau a azilurilor pentru oamenii în vârstă. O mare importanță a avut introducerea principiului toleranței religioase și egalarea în drepturi a reprezentanților tuturor confesiunilor. Împăratul Iosif al II-lea a dat dispoziție ca clerul să țină servicii divine în limba populației locale, iar pe lângă fiecare biserică să fie creată o școală. Astfel, biserica uniată (greco-catolică) s-a transformat dintr-o unealtă de colonizare într-un apărător al limbii și tradițiilor populației ucrainene.

Lucrăm cu cronologia

Anii 1772, 1793, 1795 — împărțirile Reci Pospolitei.

Anul 1775 — alipirea Bucovinei la posesiunile habsburgilor.

Anul 1791 — stabilirea unor zone concrete pentru populația evreiască în Imperiul Rus.

Covor pe un război de țesut vechi. Expoziție a muzeului artei covoarelor din orașul Glyneanî (regiunea Lviv)

§ 32. Cultura Ucrainei în a doua jumătate a sec. XVIII

STUDIIND ACEST PARAGRAF, VEȚI AFLA: care au fost particularitățile dezvoltării culturii în a doua jumătate a sec. XVIII; numele reprezentanților remarcabili ai culturii ucrainene din acea perioadă și realizările lor principale.

AMINTIȚI-VĂ: 1. Care au fost particularitățile dezvoltării culturii Ucrainei în a doua jumătate a sec. XVII — prima jumătate a sec. XVIII? 2. Stabiliți care au fost realizările de bază ale culturii ucrainene în a doua jumătate a sec. XVII — prima jumătate a sec. XVIII.

- Au fost favorabile condițiile din a doua jumătate a sec. XVIII pentru dezvoltarea culturii ucrainene?

Grigorii Skovoroda. Pictor necunoscut.
Sec. XIX.

În anul 1783 la Lviv a fost deschis un seminar greco-catolic, ceea ce a însemnat începutul creării primei școli teologice superioare pentru ucrainenii galițieni. Ceva mai devreme, în anul 1744, o asemenea instituție a fost deschisă în Transcarpatia, la Mucacevo. Mai târziu ea a fost transferată la Ujgorod, unde la baza lui a fost înființată o instituție de învățământ pentru pregătirea cadrelor didactice.

1. Particularitățile dezvoltării culturii. În sec. XVIII, arta și literatura ucraineană a continuat să înflorească. Acest proces a început în perioadele anterioare. Cu toate acestea, sec. XVIII a fost o perioadă complicată pentru Ucraina Căzăcească. Se creau condiții în care cultura ucraineană își pierdea treptat autenticitatea.

Cursul puterii țariste, orientat către lichidarea Hatmanatului și Siciului Zaporojean, dar și către transformarea Ucrainei din Stânga Niprului într-o provincie a Imperiului Rus, a lipsit cultura ucraineană de bazele de dezvoltare și au dus la declinul ei.

O particularitate a proceselor culturale de pe pământurile ucrainene a fost și faptul că, până la sfârșitul sec. XVIII, în Hatmanat — pe de o parte, și pe malul drept și pe pământurile vest-ucrainene — pe de altă parte, ele se dezvoltau în condiții diferite. Acest lucru nu a influențat unificarea culturii ucrainene.

Cultura ucraineană din sec. XVIII se deosebea printr-un înalt nivel de dezvoltare. Hotarele imperiale au redus cu mult contactele tradiționale de dinainte cu Europa Occidentală. Concomitent, Imperiul Rus a obținut posibilitatea de a folosi potențialul intelectual al Hatmanatului. Procesul „retragerii” intelectualilor ucraineni din mediul național a devenit un fenomen obișnuit al culturii ucrainene din acea perioadă. Oamenii de artă ucraineni au avut o contribuție importantă la dezvoltarea culturii ruse din sec. XVIII.

2. Învățământul și tiparul de carte. Către mijlocul sec. XVIII, nivelul general al alfabetizării populației era destul de înalt. Acesta a fost asigurat, în primul rând, de școlile populare ucrainene — cel mai răspândit tip de școală primară. Școlile erau întreținute pe mijloace frăților parohiale. În cea de-a doua jumătate a sec. XVIII, în Hatmanat funcționau 866 de școli populare ucrainene. Asemenea școli funcționau și în Ucraina Sloboziilor. Instruirea se făcea în limba ucraineană, elevi puteau deveni chiar și copiii din cele mai sărace pături ale populației.

Distrugerea statalității ucrainene a ruinat și rețeaua de școli populare. Țărănimea ucraineană, care a fost dată în iobăgie, nu era capabilă să întrețină instituții de învățământ.

În ultimul sfert al sec. XVIII, în Ucraina din Stânga Niprului și în ținutul Sloboziilor au intrat în vigoare normele reformei rusești din învățământ. Pentru copiii de nobili erau

deschise școli populare principale de patru ani, pentru copiii negustorilor, orașenilor și guvernanzilor — școli de doi ani.

Învățământul a căpătat un caracter de stări și se transforma într-un privilegiu al păturilor superioare ale societății.

În cea de-a doua jumătate a sec. XVIII școli populare primare funcționau, de asemenea, pe teritoriile de pe malul drept și pe pământurile vest-ucrainene. Majoritatea școlilor primare din Ucraina de pe Malul Drept erau controlate de iezuiți, iar învățământul primar polonez pentru țărani ucraineni era practic inaccesibil.

Studii medii puteau fi obținute la Colegiile din Cernighiv, Harkiv, Pereiaslav, înființate în prima jumătate a sec. XVIII. Acestea erau instituții de învățământ destinate reprezentanților tuturor stărilor sociale, create după modelul Academiei Kievo-Movileane. La sfârșitul sec. XVIII colegiile din Cernighiv și Pereiaslav au fost transformate în instituții de învățământ cu profil teologic — seminarii, iar cel din Harkiv — în școală de stat.

Procesul dezvoltării învățământului pe pământurile de pe malul drept și pe cele vest-ucrainene era încetinit de dominația străină. În Ucraina din Dreapta Niprului funcționau gimnazii pentru copiii șleahțicilor polonezi, în care instruirea se făcea în limbile poloneză sau germană. Deosebit de limitat era accesul ucrainenilor la instituțiile de învățământ catolice și protestante din Transcarpatia.

Un important centru al învățământului superior pe pământurile vest-ucrainene rămânea Universitatea din Lviv. După alipirea Galiției la Imperiul Austriac în această instituție s-au produs anumite schimbări. Guvernul austriac a permis funcționarea unor anumite catedre, care au intrat în componența Institutului Rutean (Studium rutenium). Activitatea acestei structuri era strict reglementată. În procesul de învățământ a fost introdusă predarea limbii ucrainene. Însă celelalte obiecte erau predate numai în limbile poloneză sau germană. Institutul a funcționat până în anul 1805.

În cea de-a doua jumătate a sec. XVIII s-a dezvoltat tiparul de carte. Rolul celor mai importante centre de editare îl aveau tipografiile de la Lavra Pecerska din Kiev și de la Mănăstirea Sfintei Treimi din Cernighiv. Acolo erau tipărite atât opere din literatura teologică, cât și din cea laică. Sporirea presiunilor guvernului rus asupra culturii ucrainene a cauzat apariția numeroaselor ucazuri și circularii imperiale despre neadmiterea „dialectului deosebit” și corespunderea tiparului ucrainean de carte cu mostrele moscovite. În pofida restricțiilor permanente, tipografii ucraineni au îmbogățit viața spirituală națională. Cele mai cunoscute ediții ieșite de sub tipar în perioada aceea au fost Biblia (1759), „Patericul de la Kiev-Pecersk” (1760, 1762), „Sinopsisul” (1755), „Ceaslovul” (1753, 1758, 1766), „Abecedarul” (șase ediții) și altele.

Câteva tipografii au funcționat și pe pământurile vest-ucrainene. Cea mai mare era tipografia lui Anton Piller. Aici erau tipărite cărți în diferite limbi. Până în anul 1800

Majoritatea realizărilor culturale ale poporului ucrainean din sec. XVII-XVIII sunt legate de **Academia Kievo-Movileană**. Între zidurile ei s-a format limba literară ucraineană, s-au dezvoltat genurile literare, au fost puse bazele teatrului național. În perioada dintre anii 1754 și 1768 peste 300 de absolvenți ai academiei au ales serviciul imperial ori s-au stabilit în Rusia. Însă în anii '60 ai sec. XVIII, perioada înfloririi academiei a cedat locul declinului. S-a agravat treptat starea ei materială. În anul 1748 la Academia Kievo-Movileană a fost introdusă limba rusă, iar în 1763 s-a trecut definitiv la predarea în limba rusă. În anul 1817 Academia Kievo-Movileană a fost transformată în seminar teologic, iar în 1819 — din nou în Academie. La mijlocul sec. XVIII-XIX s-a înregistrat o scădere a popularității Academiei Kievo-Movilene. Acest lucru era condiționat de faptul că nobilimea ucraineană, care dorea să se egaleze cu nobilii ruși, își trimitea copiii la studii în capitala rusă. În Academie se cerea respectarea „ortografiei ruse și a pronunției moscovite”, adică erau întreprinse măsuri active pentru rusificare.

Învățământul în rândul populației din Galiția s-a dezvoltat datorită **Seminarului greco-catolic general**, înființat în anul 1776 la Viena de către împărăteasa Maria Terezia. Anual în el își puteau face studiile câte 29 de tineri galițieni.

Gazette de Leopold (în ucraineană „Livivska gazeta” Ziarul de Lviv) — prima publicație periodică de pe teritoriile Ucrainei. a apărut la Lviv în limba ucraineană pe parcursul anului 1776.

Genului versurilor istorice din sec. XVIII îi aparține dialogul în versuri „Convorbirea dintre Marea Rusie și Malorosia” de Semen Dovgovyci. Autorul apăra ideea autonomiei Ucrainei și se pronunța împotriva politicii centralizate a Rusiei în Hatmanat. În această operă erau argumentate vechile drepturi și privilegiile, de care s-a folosit în trecut șleahta ucraineană, se pune accentul pe dreptul starșinei căzăcești la toate drepturile și privilegiile de care beneficiază nobilimea rusă.

- În ce constă esența învățăturii filozofice a lui G. Skovoroda? Poate fi inclus el în lista filozofilor din Epoca Iluminismului?

din această tipografie au ieșit 250 de cărți. În limba franceză era tipărit „Ziarul de Lviv”.

3. Literatura. Un fenomen interesant al literaturii ucrainene din a doua jumătate a sec. XVIII a fost dezvoltarea prozei istorico-memorialistice ucrainene. Un loc aparte revine jurnalelor lui Mykola Hanenko (1691—1760) și ale lui Iakiv Markovyci (1696—1770). Ambii autori au fost membri ai starșinei căzăcești și dețineau funcții înalte în Hatmanat. Ei oglindeau în creațiile lor evenimente din viața statală, politică și economică de atunci, descriau detaliat modul de trai al șleahței ucrainene.

Un rol important în literatura din a doua jumătate a sec. XVIII l-au avut creațiile poetice. Poezia din acea perioadă oglindea problemele ce se aflau în centrul atenției societății ucrainene.

În multe versuri cu caracter istoric și-au găsit oglindire lupta de eliberare națională a populației ucrainene de pe malul drept, evenimentele legate de Koliivșcina. Este vorba de versurile „A vrut Smila credința să-și afirme”, „În anul șaizeci și opt s-a adunat poporul” și altele.

Un ecou al ucuzului imperial din 10 aprilie 1786 despre confiscarea moșiilor mănăstirilor ucrainene a fost versul satiric anonim „Plânsul călugărilor kieveni”.

Unul dintre reprezentanții poeziei satirico-umoristice a fost Ivan Nekrașevyci. Scenele de cotidiene din viața popoului, pline de colorit, au fost oglindite de el în creațiile „Iarmarocul” și „Mărturisirea”.

4. Dezvoltarea ideilor filozofice ale lui G. Skovoroda. Cea de-a doua jumătate a sec. XVIII a îmbogățit cu noi idei gândirea filozofică ucraineană. La Academia Kievo-Movileană cursul de filozofie era citit de către cunoscutul scriitor și activist public, Myhailo Kozacinski (1699—1755). El îi familiariza pe ascultătorii săi cu drepturile naturale inseparabile ale omului, apărute la acea vreme în Europa Occidentală. M. Kozacinski și-a expus viziunile sale filozofice în lucrarea „politica civică”. El a încercat să explice pentru prima dată în filozofia ucraineană știința dreptului și a pus bazele dreptului natural civil.

Cel mai remarcabil dintre elevii lui M. Kozacinski a fost **Grigorii Skovoroda (1722—1794)** — viitorul filozof, umanist, iluminist, poet, pedagog și muzicant. În reflecțiile sale filozofice G. Skovoroda acorda o atenție deosebită ideii cum poate omul să devină fericit.

Un rol deosebit în înlăturarea răului, după părerea lui G. Skovoroda, putea să-l joace învățământul. Iluministul credea în posibilitățile nelimitate ale rațiunii umane. „Nu rațiunea de la cărți, convingea el, ci cărțile de la rațiune”.

5. Dezvoltarea științelor naturale. Cea de-a doua jumătate a sec. XVIII a devenit perioada succeselor în dezvoltarea științelor naturale, în special, a cunoștințelor medicale. În acea

perioadă mai mulți medici ucraineni au obținut titlul de doctori în medicină. O importanță deosebită în dezvoltarea cunoștințelor medicale au avut Nestor Ambodik-Maksymovici, Martin Terehovski și alții. În afară de aceasta, savanții au început să studieze flora ucraineană. În anul 1795 N. Ambodik-Maksymovici a întocmit primul manual autohton de botanică, concentrându-se, mai ales, pe studierea plantelor din Ucraina.

Medicii ucraineni acordau o atenție deosebită luptei împotriva îmbolnăvirilor epidemiologice. Astfel, Efrem Muhin a introdus vaccinarea împotriva variolei, a căutat mijloace pentru lupta contra holerei. Epidemiologul Danylo Samoilovyci, care a fost medic militar în timpul războiului ruso-turc din anii 1768—1770, a propus noi metode de prevenire a epidemiei de ciumă, care a izbucnit în anul 1784 într-un șir de orașe ale Imperiului Rus. Aceste metode au fost încuviințate de mai multe academii de științe de peste hotare.

În acea perioadă s-a dezvoltat și învățământul medical. În anul 1773, pentru pregătirea medicilor și farmaciștilor, la Lviv a fost înființat un colegiu medical. Prima școală medicală specială din Ucraina din zona Niprului a apărut în anul 1787 la Elizavetgrad (în prezent Kropivnyțki).

6. Muzica. Cea de-a doua jumătate a sec. XVIII s-a evidențiat prin realizări remarcabile în domeniul culturii muzicale ucrainene. De o dragoste și un respect deosebit din partea poporului ucrainean se bucurau, ca și mai înainte, cazacii-banduriști.

Nu ne-am putea închipui arta muzicală din cea de-a doua jumătate a sec. XVIII fără creația a trei maeștri remarcabili ai muzicii corale ucrainene: **Maksym Berezovski (1745—1777)**, **Dmytro Bortneanski (1751—1825)**, **Artem Vedel (1767—1808)**. M. Berezovski este autorul a 20 de concerte corale bisericesti. Muzica lui se deosebește prin lirism și pătrundere în lumea interioară a omului. D. Bortneanski a scris operele „Vulturul”, „Fiul-rival”, comedia „Sărbătoarea seniorului”. Tot lui îi aparțin peste 100 de creații corale bisericesti. Lirica luminoasă, teme de bucurie și vitejie, profundul dramatism — aceste trăsături îi sunt caracteristice lumii multilaterale a concertelor bisericesti ale lui D. Bortneanski. A. Vedel a scris 29 de concerte corale bisericesti, care se deosebesc prin înalta măiestrie și printr-un dramatism aparte. O trăsătură ce îmbină moștenirea creației celor trei compozitori este influența simfonică a cântecelor populare ucrainene.

7. Arhitectura și sculptura. În arhitectura ucraineană din a doua jumătate a sec. XVIII au coexistat diferite stiluri. În formele originale ale barocului ucrainean își construia clădirile **Stepan Kovnir (1695—1786)**. Cu participarea lui au fost construite corpul, clădirea tipografiei și clopotniței de la Lavra Pecerska din Kiev, Palatul Klov din Kiev, biserica Sfinților Antonie și Feodosie din Vasilkiv.

G. Skovoroda despre scopul principal al filozofiei (1798)

Menirea principală a vieții omului, capul tuturor faptelor omului este spiritul uman, gândurile, inima. Fiecare dintre noi are un scop în această viață, însă nu fiecare are un scop principal. Unul are grijă de trecerea vieții, adică își dirijează toate faptele pentru a-i da vieții sens, altul acordă atenție hainelor și altor lucruri fără de suflet. Filozofia sau dragostea pentru înțelepciune își concentrează toate faptele spre acel scop de a da viață spiritului nostru, noblețe — inimii, lumină — gândurilor. Atunci când spiritul omului este vesel, gândurile — liniștite, inima — plină de pace, toate în jur sunt liniștite, pline de pace și fericire. Iată aceasta și este filozofia.

? Discuție colectivă.

1. Cum a formulat G. Skovoroda scopul principal al filozofiei și al vieții omului? 2. Cum putea filozofia, după părerea lui, să-l ajute pe om să fie fericit?

O trăsătură aparte a dezvoltării muzicii ucrainene din acea perioadă a fost activizarea legăturilor ei cu cultura muzicală din Europa Occidentală. Ultimul hatman al Statului Ucrainean Căzăcesc, K. Rozumovski, avea la Gluhiv o orchestră și un teatru propriu, care puneau în scenă opere italiene. Biblioteca de partituri adunată de hatman este una dintre cele mai vechi în Europa de Est.

- De ce la sfârșitul sec. XVIII stilul ucrainean a încetat să mai fie prezent în arhitectură?

Turnul de colț al pereților Mănăstirii Kyrylivska. Arhitect I. Grigorovici-Barski. Anul 1748—1760. Aspect modern.

Cele mai bune trăsături ale barocului ucrainean au fost dezvoltate de **Ivan-Grigorovici-Barski** (1713—1785). Prima sa lucrare a fost apeductul orașenesc din Kiev, al cărui edificiu central era pavilionul-fântână arteziană „Felițian” din piața din fața magistratului (în prezent „Samson” din Piața Kontraktova) din capitala Ucrainei.

După proiectele lui I. Grigorovici-Barski la Kiev a fost construită Biserica cu clopotniță de la Mănăstirea Kyrylivska, Biserica Acoperământul Maicii Domnului, Biserica Mykola Naberejniy din Podol, bursa Academiei Kievo-Movilene, clopotnița de la catedrala Adormirii Maicii Domnului. În creația maestrului se întrevăd trăsăturile clasicismului.

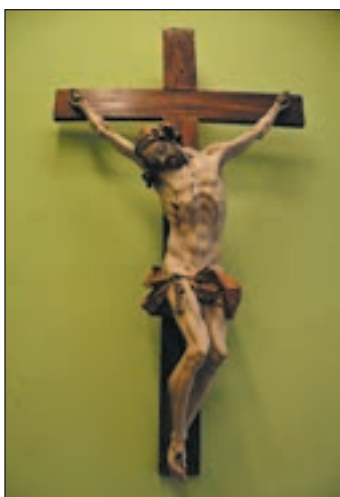
Pe la mijlocul sec. XVIII în arhitectura ucraineană a intrat un nou stil vest-european — rococo, care a fost o continuare a tradițiilor barocului. Acesta se deosebește prin detaliile fine ale sculpturii decorative. În stilul rococo au fost construite Biserica Sfântul Andrei (după proiectul lui B. Rastrelli), Catedrala Sfântul Iura din Lviv (arhitecți M. Urbanik și J. de Witte), clădirea primăriei orașenești din Buceaci (arhitect B. Meretin) și altele.

Tot în perioada respectivă a început să se răspândească stilul clasicismului. Reprezentanții acestui stil considerau că modelul superior este arta din perioada antică. În forme liniștite, chiar severe, au fost construite palatele hatmanului K. Rozumovski din Pocep, Iagotin, Gluhiv și Baturin (arhitect Ch. Cameron).

Meșterii populari ucraineni nu au uitat nici de secretele arhitecturii în lemn. Cel mai înalt edificiu din lemn din sec. XVIII (înălțimea lui este de circa 65 de metri) a fost Catedrala Sfintei Treimi din Samara (actualmente Novomoskovsk). Ea a fost construită între anii 1773—1779 de către **Iakim Pogribniak** (1707-?). Este unicul exemplu din arhitectura ucraineană în lemn al unei biserici cu nouă camere.

Pe parcursul sec. XVIII, pe pământurile ucrainene s-a dezvoltat cu succes creația sculpturală. Pe teritoriile de pe malul drept, dezvoltarea ei este legată de numele sculptorului în lemn, **Sisoi Șalmatov** (1720 — aproximativ anul 1790). El a efectuat proiectarea sculpturală a iconostaselor de la Mănăstirea Mgar, Biserica Sfântului Acoperământ din Romnî, Catedrala Înălțării Sfintei Cruci din Poltava. Unoeri maestrul se îndepărta de regulile religioase. Se vedea că el cunoaște bine anatomia omului, de aceea se străduia să redea o caracteristică psihologică chipului.

Dintre sculptorii, care au activat în acea perioadă pe pământurile vest-ucrainene, trebuie amintit **Johann Pinzel** (?-1761). El a realizat statuile lui Iurii Luptătorul cu șarpele, ale sfinților Afanasii și Lev de pe fațada Catedralei Sfântul Iurii din Lviv. Tot lui îi aparțin o serie de figuri din piatră ce completează arhitectura sediului primăriei din orașul Buceaci, sculpturile de pe Catedrala catolică din Gorodok, sculptura „Răstignirea” din Templul Sfântul Martin din Lviv.

Răstignirea. Sculptor J. Pinzel. Aproximativ anii 1755—1760.

La sfârșitul anilor '60 ai sec. XVIII rolul principal în sculptura galițiană a trecut la măștrii locali. Trebuie să-i amintim aici pe S. Stajevski, M. Filevici, P. Poleiovski și I. Obroțki. Ei toți au lucrat în stilul rococo. Măștrii au efectuat lucrări pentru Catedrala la Sfântul Iurii și pentru Catedrala Latină din Lviv.

8. Pictura și grafica. Cea de-a doua jumătate a sec. XVIII a devenit pentru pictura ucraineană perioada răspândirii stilului rococo.

Pictura portretistică din perioada rococo și-a păstrat, în mare parte, splendoarea și solemnitatea formelor din perioadele anterioare ale barocului. Între cele mai reușite sunt portretele colonelului O. Kovpak, al conducătorului administrației kievene M. Balabuha, al medicului I. Poletika, al activistului militar G. Gamaliia, al colonelului de Pereiaslav S. Sulima, I. Șian ș.a.

Tot în acea perioadă s-a dezvoltat arta grafică. În creația lui **Grigorii Levițki-Nis** (1697—1769) grafica ucraineană veche și-a atins apogeul. G. Levițki-Nis a încercat să transforme subiectele tradiționale și să creeze compoziții originale proprii.

Succese însemnate au obținut, de asemenea, gravorii de la tipografia din Pociav, **Adam și Iosip Gocemski**. I Gocemski a ilustrat nu numai edițiile bisericești, ci și primul manual de medicină din Ucraina al lui Andrii Krupinski, editat la Lviv în anul 1774. Despre stilul acestui gravor se spunea că este obiectiv și precis în ilustrațiile anatomice, în timp ce, în ilustrațiile religioase în stilul baroc el este multilingv.

Cel mai original gen al artelor vizuale din Ucraina în cea de-a doua jumătate a sec. XVIII au devenit tablourile create de măștrii populari necunoscuți. Între operele de la acea vreme se regăseau tablourile cu chipuri ale oprișicilor, haidamicilor, conducătorilor Koliivșcinei, M. Zalizniak și I. Gonta. Se deosebește după originalitatea sa tabloul „Bogdan cu regimentele”, consacrată Războiului de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII.

9. Viața cotidiană. Ca urmare a schimbărilor social-politice care s-au produs la mijlocul sec. XVIII, ucrainenii și-au pierdut elita și s-au transformat într-o „națiune de țărani”. În viața cotidiană a țărânimii s-a schimbat foarte puțin în comparație cu epoca precedentă.

Cel mai răspândit era vechiul sistem de prelucrare a pământului, ce s-a păstrat încă din timpurile Rusi-Ucrainei.

Distribuirea muncii într-o familie țărănească era determinată de modul de viață din acea perioadă. Bărbatul avea grijă de animale, se ocupa de arătură, semănatul și recoltarea culturilor cerealiere, pregătea fân în timpul cositului, construia case și alte edificii gospodărești. Pe umerii femeii erau puse toate grijile casei și ale familiei. În afară de aceasta, familiile de țărani erau obligate să execute muncile în favoarea panului sau a statului, în dependență de statutul pe care-l avea.

Cazacul Mamai.
Pictor necunoscut. Sec. XVIII.

Tabloul „Cazacul Mamai” a devenit un simbol al epocii ce se încheia. În acest tablou este redat un cazac-bandurist, ce stă singur în largul stepei și-și amintește de trecutul glorios al căzăcimii, regretând soarta vitregă a cazacilor. În perioada distrugerii Hatmanatului și a Siciului Zaporojean de către guvernul rus, a asuprii sociale și spirituale, acest tablou era cel mai popular printre ucraineni.

Printre îndatoririle casnice ale gospodinelor ucrainene din sec. XVII se numărau: pregătirea mâncării, spălatul, educarea copiilor (ele trebuiau să le fredoneze cântece de leagăn, să le spună povești, să-i învețe unele meserii: împletitul, cusutul, amenajarea odăilor); pregătirea hrăni pentru iarnă; respectarea normelor igienice (ele trebuiau să scalde copiii, iar în fiecare sâmbătă să le spele capul). În fiecare săptămână ele trebuiau să ungă și să văruiască casa. Tot femeile trebuiau să aibă grijă ca toți membrii familiei să aibă haine. În afară de aceasta, ele aveau și multe alte ocupații zilnice. Femeile erau ajutate în munca lor de copiii mai mari și de părinți.

Portretul colonelului de Lubni. Pictor necunoscut. Sfârșitul sec. XVII.

Lecție practică la capitolul V

Generalizare la capitolul V

Însărcinări-teste pentru pregătirea în vederea controlului tematic la capitolul V

Sunteți de acord că... De ce?

- În a doua jumătate a sec. XVIII cultura ucraineană a continuat să se dezvolte după tradițiile perioadei anterioare.
- Unul dintre cei mai remarcabili activiști ai culturii din perioada respectivă a fost G. Skovoroda.
- La sfârșitul sec. XVIII cultura ucraineană și-a pierdut rapid caracterul său autentic. Cei mai de vază reprezentanți ai săi au fost antrenați în cultura rusă, iar cea ucraineană căpăta trăsăturile unei culturi provinciale.

Întrebări și însărcinări

1. Verificați-vă cunoștințele cu ajutorul jocului didactic „Cine sunt aceste persoane?”. **Regulile jocului.** Clasa se unește pe echipe, care primesc seturi de fișe (asemănătoare sau diferite) cu nume ale reprezentanților culturii. Membrii echipelor trebuie să le împartă după sferele de activitate. **Model de set:** Grigorii Levițki-Nis, Grigorii Skovoroda, Stepan Kovnir, Ivan Grigorovici Barski, Maksym Berezovski, Dmytro Bortneanski, Artem Vedel, Myhailo Kozacinski, Mykola Hanenko, Iakiv Markovici, Adam Gocemski, Paisie Velicovschi.
  2. Discutați și clarificați ce schimbări s-au produs în sec. XVIII în dezvoltarea Academiei Kievo-Movilene. Ce factori au condiționat aceste schimbări? 3. Care factori atestă că literatura oglindea fenomene din viața de atunci? 4. **Activitate în perechi.** Discutați și clarificați ce a vrut să spună G. Skovoroda prin fraza „Lumea m-a urmărit, dar nu m-a putut prinde”. 5. Cum a oglindit arta în stil rococo transformările ce s-au produs în Hatmanat în a doua jumătate a sec. XVIII? 6. De ce tablourile populare sunt considerate o reflectare a vieții ucrainene din acea perioadă? Care tablou a devenit cel mai popular la sfârșitul sec. XVIII? 7. Prin ce poate fi explicat nivelul înalt de dezvoltare a artei muzicale ucrainene?
  9. Folosind izvoarele adăugătoare, pregătiți o comunicare cu prezentare despre unul dintre reprezentanții remarcabili ai culturii ucrainene din a doua jumătate a sec. XVIII. Folosiți planul-schemă corespunzător din anexa electronică. 9. Caracterizați dezvoltarea învățământului pe pământurile ucrainene în a doua jumătate a sec. XVIII. Putem afirma, oare, că ea a decăzut? 10. Alcătuiți o relatare orală despre G. Skovoroda și aportul său la dezvoltarea gândirii filozofice ucrainene. 11. Folosind izvoarele suplimentare, alcătuiți în caiete tabelul: „Cultura ucraineană din cea de-a doua jumătate a sec. XVIII”.
Ramura culturii	Reprezentanții de vază	Realizările principale
12. Putem afirma, oare, că politica imperială a Rusiei a avut un rol decisiv asupra dezvoltării culturii ucrainene? Argumentați-vă părerea. 13. De ce în condițiile distrugerii Statului Ucrainean Căzăcesc în cultura ucraineană au fost create opere de valoare? 14. **Discuție colectivă.** Care au fost, după părerea voastră, cele mai importante realizări ale culturii ucrainene în sec. XVIII?

Generalizarea cursului. Istoria Ucrainei în contextul Epocii Moderne Timpurii

În clasa a VIII-a, la cursul de Istorie a Ucrainei, ați studiat evenimentele ce au avut loc pe pământurile ucrainene în sec. XVI-XVIII. Această perioadă a istoriei ucrainene este numită în mod tradițional Epoca căzăcească.

O astfel de tratare a perioadei reduce cu mult posibilitatea de a o înțelege, limitând această epocă doar la evenimentele legate de cazaci. Istoricul ucrainean I. Lisiak-Rudnițki a propus ca această epocă să fie studiată în comun cu istoria europeană. Conform periodizării general europene a istoriei, perioada sec. XVI-XVIII este numită Epoca Modernă Timpurie, avându-se în vedere că ea a precedat lumea modernă, contemporană. În cercetările acestei perioade de timp, istoricii își concentrează atenția principală asupra dezvoltării științei și tehnicii, la constituirea relațiilor de piață, precum și la apariția unor noi tendințe în domeniul artei.

Dacă e să facem un bilanț al cursului, putem numi, oare, perioada sec. XVI-XVIII Epocă Modernă Timpurie a istoriei ucrainene?

Fără doar și poate, da. În această perioadă, în Ucraina, concomitent cu popoarele europene, mai întâi la păturile privilegiate ale societății, s-a format conștientizarea apartenenței la un popor ce are limbă comună și un trecut istoric comun. La sfârșitul sec. XVIII această conștientizare a contribuit la derularea procesului de renaștere națională.

Mișcările bisericești și războaiele căzăcești de la sfârșitul sec. XVI—sec. XVII reprezintă o analogie ucraineană a procesului general european de formare a identității popoarelor — a conștiinței naționale. O manifestare strălucită a acestui proces a fost Războiul de eliberare națională, sub conducerea lui B. Hmelnițki și apariția Statului Ucrainean Căzăcesc — Oastea Zaporojeană (1649—1764). Acest fapt a devenit un factor principal al renașterii naționale ucrainene în sec. XIX.

Tot în Epoca Modernă Timpurie pământurile ucrainene au devenit parte componentă a spațiului economic ce s-a format în Europa în baza relațiilor de piață capitaliste. Pământurile ucrainene s-au transformat într-un furnizor principal al resurselor de producție și materie primă pe piețele europene. Apariția fermelor de tip folwark și extinderea iobăgiei sunt unele manifestări ale acestui proces. În același timp, pe pământurile ucrainene s-au dezvoltat noi forme de gospodărire asemănătoare cu cele din gospodăriile de fermieri. Datorită lor, țărani și cazacii ucraineni au valorificat activ teritoriile „Câmpiei Sălbatice” (pământurile zaporojene, Ucraina Sloboziilor), iar cu timpul și alte teritorii.

Cavaler cu carabină. Gravură din cartea lui K. Sakovyci „Versuri scrise la trista înmormântare a nobilului cavaler Petro Konașevyci-Sagaidacyni”. Anul 1622.

Hatmanii. Rugăciune pentru Ucraina. Monument înălțat la Baturin (regiunea Cernighiv). Sculptori M. și B. Mazura. Anul 2009.

Întrebări și însărcinări

1. Care perioadă a istoriei este numită Epocă Modernă Timpurie?
2. Cum au influențat procesele modernizării asupra dezvoltării societății ucrainene?
3. Alcătuiți o listă cu realizările poporului ucrainean din sec. XVI-XVIII. Ce realizare, după părerea voastră, este cea mai importantă?
4. Cum a influențat asupra proceselor de modernizare a Ucrainei alipirea ei la pământurile Țaratului Moscovit?
5. Care este rolul căzăcimii în Istoria Ucrainei?
6. **Însărcinări pentru lecția practică.** Pe baza tabelului cronologic sincronizat „Europa în Epoca Modernă Timpurie”, pe care l-ați alcătuit pe parcursul anului de studii, formulați o concluzie despre locul Ucrainei din acea perioadă în procesele politice, economice și culturale general europene.
7. Alcătuiți o listă cu jocuri pe calculator despre epoca căzăcească. Care dintre ele reflectă cel mai bine perioada respectivă?
8. Alcătuiți harta mentală „Epoca Modernă Timpurie în Istoria Ucrainei”. Folosiți planul-schemă corespunzător din anexa electronică..

Lecție practică la curs

Începând cu cea de-a doua jumătate a sec. XVI în ținutul Sloboziilor au existat două direcții de colonizare. Dinspre nord venea colonizarea moscovită, care era legată de construcția liniilor și fortificațiilor militare pentru apărarea frontierelor Țaratului Moscovit, iar dinspre apus — cea ucraineană, generată, conform unor versiuni, de aspirarea șleahțicilor polonezi, potrivit altor versiuni — de căutarea pământurilor roditoare și a pădurilor pentru gospodărire. Cu această colonizare populară în masă nu s-au putut egala nici colonizarea guvernamentală moscovită, nici fuga de moșieri a țăranilor și a șerbilor moscoviți pe întinsurile libere ale Ucrainei Sloboziilor și ale Donului.

Un timp îndelungat, puterea moscovită a favorizat populația Ucrainei Sloboziilor. Acest lucru îi oferea Țaratului Moscovit posibilitatea de a valorifica economic teritoriile libere, de a-și organiza o forță militară pentru apărarea hotarelor de sud și, în același timp, de a frâna procesul strămutării țăranilor iobagi în câmpiile de la Don. De aceea, guvernul țarist i-a asigurat pe strămutații ucraineni cu arme și hrană, le-a permis să se așeze cu traiul în comunități întregi, le-a oferit loturi de pământ, a păstrat drepturile căzăcești și orânduirea regimentelor. Regimentele sau coloneii au primit acte de favoare din partea țarului.

La sfârșitul sec. XVII, populația Ucrainei Sloboziilor număra circa 85 mii de bărbați ucraineni. Dintre aceștia 22 mii de oameni își satisfăceau serviciul militar în termen în regimentele căzăcești.

Ucraina nu a rămas la o parte de procesul răspândirii ideilor drepturilor omului. Tradițiile autoadministrării din Siciul Zaporojean, caracterul electiv al starșinei căzăcești, preluarea elementelor democrației șleahțice și, îndeosebi, Constituția lui P. Orlyk, sunt unele exemple elocvente în acest sens.

Ca parte componentă a civilizației creștine, pământurile ucrainene nu au fost ocolite de procesele Reformei și Contra-reformei. Sub influența lor, datorită frățiilor bisericesti ortodoxe și activității desfășurate de mitropolitul Petru Movilă, au fost inițiate unele schimbări ale vieții bisericesti, care au făcut o anumită ordine în Biserica Ortodoxă a Ucrainei, apropiind-o și mai mult de popor. În acea perioadă a apărut încă o biserică ucraineană — biserica uniata (greco-catolică). Deși la început mulți credincioși o calificau ca pe o trădătoare a credinței părințești, cu timpul ei i-a fost dat să devină centru al luptei ucrainenilor pentru eliberarea socială și națională.

Una dintre cele mai mari realizări ale ucrainenilor în epoca respectivă a fost crearea unui stil de artă original — barocul ucrainean. El s-a manifestat în mod strălucit în arhitectură, în artele vizuale și literatură. Înflorirea acestui stil a concincis cu perioada hătmăniei lui I. Mazepa și a succesorilor săi.

Astfel, în sec. XVI-XVIII pământurile ucrainene au fost cuprinse de procesele modernizării, care au devenit baza formării națiunii ucrainene moderne.

Date și evenimente principale

1489	prima mențiune despre cazacii ucraineni în izvoarele scrise
1529	adoptarea Primului Statut Lituanian
1556—1561	Crearea Evangheliei de Peresopnyțea
1566	adoptarea celui de-al Doilea Statut Lituanian
1569	încheierea Uniunii de la Lublin
1572	instituirea căzăcimii înregistrate
1574	editarea „Apostolului” – cea mai veche carte cunoscută pe pământurile ucrainene
Aprox. 1576	înființarea Academiei de la Ostrog
Aprox. 1585	înființarea Frăției Stavropigiei din Lviv
1588	adoptarea celui de-al Treilea Statut Lituanian
1591—1596	războaiele (revoltele) căzăcești de la sfârșitul sec. XVI
1593	întemeierea Siciului de pe insula Bazavluk
1596	încheierea Uniunii bisericești de la Brest
Primele două decenii ale sec. XVII	campaniile cazacilor zaporozjeni în Hanatul Crimeii și Imperiul Otoman
Prima jumătate a sec. XVII	creșterea rapidă a posesiunilor funciare ale magnaților pe pământurile ucrainene
1618	campania cazacilor asupra Moscovei din timpul războiului polono-moscovit
1620	sfințirea noii ierarhii ortodoxe a Mitropoliei de la Kiev de către Patriarhul Ierusalimului, Teofan al III-lea
1621	războiul de la Hotin
1625	răscoala lui M. Jmailo
1630	răscoala lui T. Fedorovyci (Treasilo)
1632	legalizarea bisericii ortodoxe de către regele Vladislav al IV-lea
1632	înființarea Colegiului Kievo-Movilean
1635	răscoala lui I. Sulima
1637—1638	răscoala căzăcească de sub conducerea lui P. But (Pavliuk), I. Ostreanin (Ostreanyțea), D. Gunia
1638	adoptarea „Ordinației Oștii Zaporojene”
25 ianuarie 1648	cucerirea de către B. Hmelnițki a Siciului Mykytyn, ceea ce a pus începutul Războiului de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII
1648—1657	Războiul de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII
1648—1676	Revoluția ucraineană din sec. XVII
1648	Bătăliile de la Jovti Vodî, Korsuni și Piliavți
1649	campania Zbaraj-Zboriv. Tratatul de la Zboriv

1650, 1652, 1653	campaniile moldave
1651	Bătălia de la Beresteciko. Tratatul de la Bila Ţerkva
Mai 1652	Bătălia de lângă muntele Batog
Toamna—iarna anului 1653	Asedierea cetăţii Jvanet. Acordul de la Kamianet
Ianuarie 1654	Rada de la Pereiaslav
Martie 1654	„Articolele din martie”
1655	Bătălia de la Ohmatovo
1656	Armistiţiul de la Vilno
Sfârşitul anului 1656—1657	campania comună a trupelor transilvane şi căzăceşti împotriva Poloniei şi înfrângerea ei
1658	Tratatul de la Gadeaci
1659	Bătălia de la Konotop
1663	prima alegere a lui I. Sirko în funcţia de ataman de campanie
1663	Rada Neagră
1667	Armistiţiul de la Andrusovo
1668	proclamarea lui P. Doroşenko hatman al întregii Ucraine Căzăceşti
1669	şedinţa Consiliului starşinei de la Korsuni. Adoptarea protectoratului Imperiului Otoman
1675	cucerirea Hanatului Crimeii de către zaporojeni în frunte cu I. Sirko
1677—1678	campaniile armatelor turceşti la Cighirin
1681	Tratatul de pace de la Bahcisarai dintre Ţaratul Moscovit şi Imperiul Otoman
1683	Bătălia de lângă Viena
1686	„Tratatul de pace eternă” dintre Reci Pospolita şi Ţaratul Moscovit
1686	alipirea Mitropoliei de la Kiev la Patriarhia Moscovei
1687	prima campanie crimeeană a armatei cazacilor şi moscoviţilor
1689	cea de-a doua campanie crimeeană a armatei cazacilor şi moscoviţilor
1695, 1696	campaniile Azov-Nipru a armatei cazacilor şi moscoviţilor
1698	reformarea clasei căzăceşti de către I. Mazepa
1699	Armistiţiul de la Karlowitz dintre Imperiul Otoman şi ţările din Liga Sfântă
1700	Tratatul de pace de la Constantinopol dintre Ţaratul Moscovit şi Imperiul Otoman
1700—1721	Marele Război al Nordului
1701	acordarea statutului de academie Colegiului Kievo-Movilean
1701	legalizarea panşcinei ce nu trebuia să depăşească două zile pe săptămână
1702—1704	răscoala lui S. Palii (paliivşcina)
1708	distrugerea capitalei Hatmanatului – Baturin de către trupele moscovite
1708	încheierea acordului dintre hatmanul I. Mazepa şi regele suedez, Carol al XII-lea

1709	ruinarea Siciului de la Ciortomyk de către soldații moscoviți
1709	Bătălia de la Poltava
1710	Constituția lui P. Orlyk
1711	campania de la Prut a țarului moscovit Petru I
1722	puterea imperială a Rusiei a interzis pentru prima dată alegerile hatmanului
1722—1727	activitatea Primului Colegiu Malorus
1727—1734	perioada hătmăniei lui D. Apostol
1734	înființarea Noului Sici (de la Pidpilne)
1734—1750	activitatea „Direcției guvernului hatmanului”
1734—1769	mișcarea haidamacilor
1745	moartea conducătorului oprîșcilor, O. Dovbuș
1750—1764	perioada hătmăniei lui K. Rozumovski
1764—1786	activitatea celui de-al Doilea Colegiu Malorus
1765	anularea orânduirii regimentelor în ținutul Sloboziilor și crearea guberniei Ucrainei Sloboziilor
1768—1769	Koliivșcina
1772, 1793, 1795	războaiele ruso-turce
1772,1793,1795	împărțirile Reci Pospolitei
1775	lichidarea Siciului Zaporojean
1775	alipirea Bucovinei la Imperiul Habsburgic
1781	anularea orânduirii regimentelor pe teritoriul Hatmanatului
1783	Ucazul despre legarea țăranilor de pe malul stâng și din ținutului Sloboziilor de locul permanent de trai, lichidarea regimentelor cazacilor și companiilor și transformarea lor în trupe regulate ale armatei ruse
1783	lichidarea Hanatului Crimeii
1791	Stabilirea unor hotare-cadru de trai pentru populația evreiască din Imperiul Rus

Index cronologic

- „Abatiză”, 48
Academie, 35
Arendă, 162
Arianism, 22
Ataman de campanie, 4
Atribute (cleinoade) căzăcești, 55
Baroco, 43
Barocul ucrainean, 43
Bastion, 43
Biserica ucraineană uniată (greco-catolică), 26
„Câmpia Sălbatică”, 47
Cazac, 56
Căzăcime ucraineană, 46
Căzăcimea din Țesul Niprului, 49
Căzăcire, 27
Colegiu, 54
Companioni, 36
Confederația de la Bar, 171
„Consiliul guvernului hatmanului”, 9
Consiliul militar general, 83
Coroana Poloneză, 113
Declamare, 42
„Democrație șleahtică”, 7
Dramă, 42
Drepturile Magdeburg, 13
Epigramă, 41
Folwark (fermă), 12
Frății bisericești, 23
Gravură, 38
Haidamaci, 169
Hatman, 56
Hatmanat, 83
Intermediu, 42
Kiș, 56
Kurină, 55
„Libertățile Oștii Zaporojene de la pragurile Niprului”, 55
Literatura polemică, 138
Loc de iernat, 48
Lunca Mare, 48
Magnați, 5
Mecenat, 35
Memorii, 41
Migrație politică, 157
Mister, 42
Nunțiu, 173
Oastea Zaporojeană, 7
Ocupare, 123
Opriști, 41
Ordin, 11
Palânci, 12
Pașcină, 48
Pescăruș, 52
Posesiune funciară a starșinei, 128
Pragurile Niprului, 48
Privilegiu, 96
Producție de mărfuri, 17
Protectorat, 22
Protestantism, 53
Proza oratorică de propovăduire, 37
Rada căzăcească, 46
Rada neagră, 108
Război civil, 105
Războiul de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII, 72
Regiment, 84
Rentă, 11
Revoluția Ucraineană din sec. XVII, 72
Ruină, 105
Rusini, 7
Școală slavo-greco-latină, 35
Serdiuci, 111
Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, 145
Siciul de pe Bazavluk, 51
Siciul Mykytyn, 74
Siciul Tomakivka, 51
Siciul Zaporojean, 51
Șleahtă, 5
Sotnie, 83
Stare socială, 9
Starșină generală, 83
Stat federativ, 6
Statutele Lituaniene, 7
Stavropigie, 23
Ucraina Sloboziilor (Slobodă), 122
Uniunea bisericească de la Brest din anul 1596, 25
Uniunea de la Lublin de la 1569, 4
Universal, 82
Universalele hatmanului, 83
Vertep, 42
Voievodat, 54
Zaporijjie, 48

Lista
bibliografiei folosite

Planuri-scheme pentru diverse
forme de activitate

Glosar de terminologie Словник термінів

- A**
- „**Abatiză**” — «Засіка»
  - Academie** — Академія
  - Arendă** — Оренда
  - Arianism** — Аріанство
  - Ataman de campanie** — Кошовий отаман
  - Atribute (cleinoade) căăzăcești** — Козацькі клейноди,
- B**
- Baroco** — Бароко
  - Barocul ucrainean** — Українське бароко
  - Bastion** — Бастіон
  - Biserica ucraineană uniată (greco-catolică)** — Українська унійна (греко-католицька) церква
- C**
- Cazac** — Козак
  - „**Câmpia Sălbatică**” — «Дике Поле»
  - Căzăcime înregistrată** — Реєстрове козацтво
  - Căzăcime ucraineană** — Українське козацтво
  - Căzăcimea din Țesul Niprului** — Низове козацтво
  - Căzăcire** — Покозачення,
  - Colegiu** — Колегіум (колегія)
  - Companioni** — Компанійці
  - Confederația de la Bar** — Барська конфедерація
  - „**Consiliul guvernului hatmanului**” — «Правління гетьманського уряду»
  - Consiliul militar general** — Генеральна військова рада
  - Coroana Poloneză** — Корона Польська
- D**
- Declamare** — Декламація
  - „**Democrație șleahitică**” — «Шляхетська демократія»
  - Dramă** — Драма
  - Drepturile Magdeburg** — Магдебурзьке право
- E**
- Epigramă** — Епіграма
- F**
- Folwark (fermă)** — Фільварок
  - Frății bisericești** — Церковні братства
- G**
- Gravură** — Гравюра

H

Haidamaci — Гайдамаки
Hatman — Гетьман
Hatmanat — Гетьманщина
Intermediu — Інтермедія

K

Kiș — Кіш
Kurină — Курінь

L

„Libertățile Oștii Zaporojene de la pragurile Niprului” — «Вольності Війська Запорозького низового»
Literatura polemică — Полемічна література
Loc de iernat — Зимівник
Lunca Mare — Великий Луг

M

Magnați — Магнати
Mecenat — Меценат
Memorii — Мемуари
Migrație politică — Політична еміграція
Mister — Містерія

N

Nunțiu — Нунцій

O

Oastea Zaporojeană — Військо Запорозьке
Ocupare — Займанщина
Oprișci — Опришки
Ordin — Ордер

P

Palănci — Паланки
Panșcină — Панщина
Pescăruș — Чайка
Posesiune funciară a starșinei — Старшинське землеволодіння
Pragurile Niprului — Дніпровський Низ
Privilegiu — Привілей
Producție de mărfuri — Товарне виробництво
Protectorat — Протекторат
Protestantism — Протестантизм
Proza oratorică de propovăduire — Ораторсько-проповідницька проза

R

Rada căzăcească — Козацька рада

Rada neagră — Чорна рада
Război civil — Громадянська війна
Războiul de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII — Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст.
Regiment — Полк,
Rentă — Рента
Revoluția Ucraineană din sec. XVII — Українська революція XVII ст.
Ruină — Руїна
Rusini — Русини

S

Serdiuci — Сердюки
Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse — Священний Синод Російської православної церкви
Siciul de pe Bazavluk — Базавлуцька Січ
Siciul Mykytyn — Микитинська Січ
Siciul Tomakivka — Томаківська Січ
Siciul Zaprojean — Запорозька Січ
Sotnie — Сотня
Stare socială — Соціальний стан
Starșină generală — Генеральна старшина
Stat federativ — Федеративна держава
Statutele Lituaniene — Литовські статuti
Stavropigie — Ставропігія

Ș

Școală slavo-greco-latină — Слов'яно-греко-латинська школа
Șleahță — Шляхта,

U

Ucraina Sloboziilor (Slobodă) — Слобідська Україна
Uniunea bisericească de la Brest din anul 1596 — Берестейська церковна унія 1596 р.
Uniunea de la Lublin de la 1569 — Люблінська унія 1569 р.
Universal — Універсал
Universalele hatmanului — Гетьманські універсали

V

Vertep — Вертеп
Voievodat — Воєводство

Z

Zaporijjie — Запорожжя

Prefață	3
Capitolul I. Pământurile ucrainene în componența Uniunii Polono-lituaniene (sec. XVI — prima jumătate a sec. XVII)	
§1. Statutul pământurilor ucrainene în prima jumătate a sec. XVI. Uniunea de la Lublin din anul 1569	4
§2. Structura socială și viața economică pe pământurile ucrainene în sec. XVI	9
§3. Dezvoltarea social-economică a pământurilor ucrainene în pri- ma jumătate a sec. XVII	16
§4. Viața bisericească în sec. XVI	21
§5. Încheierea Uniunii bisericești de la Brest	25
§6. Viața bisericească în prima jumătate a sec. XVII	29
§7. Cultura Ucrainei în sec. XVI	34
§8. Cultura Ucrainei în prima jumătate a sec. XVII	40
Lecție practică la capitolul I	45
Generalizare la capitolul I	45
Însărcinări-teste pentru pregătirea în vederea controlului tematic la capitolul I	45
Capitolul II. Constituirea căzăcimii (sec. XVI — prima jumătate a sec. XVII)	
§9. Apariția căzăcimii ucrainene și a primelor Siciuri	46
§10. Apariția Siciului Zaporojean și a Oștii Zaporojene	51
§11. Siciul Zaporojean — republică căzăcească. Revoltele căzăcești de la sfârșitul sec. XVI	55
§12. Campaniile cazacilor din primul sfert al sec. XVII. P. Konașevyci-Sagaidacyni	60
§13. Revoltele căzăcești-țărănești din anii ‘20—‘30 ai sec. XVII	66
Lecție practică la capitolul II	71
Generalizare la capitolul II	71
Însărcinări-teste pentru pregătirea în vederea controlului tematic la capitolul II	71
Capitolul III. Războiul de eliberare națională a poporului ucrainean de la mijlocul sec. XVII	
§14. Premisele, cauzele și începutul Războiului de eliberare națională	72
§15. Desfășurarea luptei de eliberare națională în anii 1648—1649	77
§16. Statul Ucrainean Căzăcesc — Oastea Zaporojeană	83
§17. Evenimentele politico-militare din anii 1650—1653	87
§18. Statul Ucrainean Căzăcesc în sistemul relațiilor internaționale	93
§19. Evenimentele politico-militare din anii 1654—1657	99
Lecție practică la capitolul III	103
Generalizare la capitolul III	103

Însărcinări-teste pentru pregătirea în vederea controlului tematic la capitolul III.	103
Capitolul IV. Ucraina Căzăcească la sfârșitul anilor '50 ai sec. XVII — începutul sec. XVIII	
§20. Hătmănia lui I. Vygovski. Scindarea Hatmanatului. Armistițiul de la Andrusovo.	104
§21. Hatmanatul de pe Malul Drept și de pe Malul Stâng în anii '60—'70 ai sec. XVII.	111
§22. Căzăcimea de pe malul drept în ultimul sfert al sec. XVII. Consolidarea împărțirii Ucrainei Căzăcești între Țaratul Moscovit și Reci Pospolita.	117
§23. Ucraina Sloboziilor și Siciul Zaporojean în a doua jumătate a sec. XVII. Atamanul de campanie, I. Sirko.	122
§24. Hatmanatul de pe Malul Stâng la sfârșitul sec. XVII. Începutul hătmăniei lui I. Mazepa.	128
§25. Participarea Hatmanatului la Marele Război al Nordului. Constituția lui P. Orlyk.	134
§26. Viața bisericească. Cultura la sfârșitul sec. XVII — prima jumătate a sec. XVIII.	142
Lecție practică la capitolul IV.	152
Generalizare la capitolul IV.	152
Însărcinări-teste pentru pregătirea în vederea controlului tematic la capitolul IV.	152
Capitolul V. Pământurile ucrainene în anii '20- '90 ai sec. XVIII)	
§27. Intensificarea politicii coloniale a Imperiului Rus. Lichidarea hatmanatului.	153
§28. Teritoriile de pe malul stâng și Ucraina Sloboziilor. Lichidarea Hatmanatului.	158
§29. Sudul Ucrainei. Lichidarea Siciului Zaporojean.	162
§30. Teritoriile de pe malul drept și pământurile vest-ucrainene în a doua jumătate a sec. XVIII. Lupta de eliberare națională a poporului ucrainean.	169
§31. Teritoriile de pe malul drept și pământurile vest-ucrainene în ultimul sfert al sec. XVIII.	174
§32. Cultura Ucrainei în a doua jumătate a sec. XVIII.	178
Lecție practică la capitolul V.	184
Generalizare la capitolul V.	184
Însărcinări-teste pentru pregătirea în vederea controlului tematic la capitolul V.	184
Generalizarea cursului. Istoria Ucrainei în contextul Epocii Moderne Timpurii.	185
Lecție practică la curs.	186
ANEXE	
Date și evenimente principale.	187
Glosar de terminologie.	189
Lista bibliografiei folosite.	189
Planuri-scheme pentru diferite forme de activitate.	189

Відомості про користування підручником

№ з/п	Прізвище та ім'я учня/учениці	Навчальний рік	Стан підручника	
			на початку року	у кінці року
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

**ГІСЕМ Олександр Володимирович
МАРТИНЮК Олександр Олександрович**

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

**Підручник для 8 класу з навчанням румунською/молдовською мовами
закладів загальної середньої освіти**

Рекомендовано

Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів.

Продаж заборонено

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Окремі зображення, що використані в оформленні підручника,
розміщені в мережі Інтернет для вільного використання.

Переклад з української

Перекладач *Д. Вербицький*

Румунською/молдовською мовами

Редактор *Ф. Вринчану*

Коректор *С. Гаврилюк*

Комп'ютерна верстка *В. Моцкіна*

Формат 84x108/16. Ум. друк. арк. 20,58. Обл.-вид. арк. 16,7. Наклад 1773 прим. Зам. № 1611.

Видавець і виготовлювач МПП «Букрек»,
вул. Радищева, 10, м. Чернівці, 58000. Тел./факс: (0372) 55-29-43.

E-mail: info@bukrek.net. Сайт: www.bukrek.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р.